

ACADEMIA ROMÂNĂ

**ANUARUL INSTITUTULUI
DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„GHEORGHE ȘINCAI”**

X

2007

TÂRGU-MUREȘ

COMITETUL DE REDACȚIE

Ioan Chiorean (Redactor șef)
Carmen Andraș (Secretar de redacție)
Maria Costea
Cornel Sigmirean
Simon Zsolt
Marian Zăloagă

COMITETUL EDITORIAL

Rakesh Batabyal, Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India
Iulian Boldea, Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș, România
Liviu Bordaș, Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India
Sophie Linon-Chipon, Université de Sorbonne, Franța
David Espey, University of Pennsylvania, S.U.A.
Vesna Goldsworthy, Kingston University, Londra, Marea Britanie
Atalay Günduz, Ege University, Izmir, Turcia
Daniela Kalkandjieva, Kliment Odrisky University, Sofia, Bulgaria
Claude Karnoouh, Centre National de Recherches Scientifiques, Paris, Franța
Universitatea Catolică Saint Joseph din Beyrouth (Liban)
Elisabeth Miller, Memorial University of Newfoundland, Canada
Anca Șincan, Central European University, Budapesta, Ungaria și Institut für
Europäische Geschichte, Mainz, Germania

TEHNOREDACTARE

Medana Croitoru

**Publicația este recenzată de specialiști în domeniul științelor socio-umane,
profesori universitari din țară și străinătate (Peer-reviewed publication)**

CONTACT

Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”
Str. Bolyai, nr. 17, 540067 - Târgu-Mureș
E-mail: icsu_ms@rdslink.ro
Site Institut: <http://icsu-ms.tripod.com>
Site Anuar: <http://gheorghesincai.tripod.com>

ISSN 1454 – 5284

Tipărit 2007

Tipografia MEDIAPRINT SRL
540472 - Târgu-Mureș, str. Livezeni nr. 6
tel./fax: 0265-255382, e-mail: mediaprint@rdslink.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
ANUARUL INSTITUTULUI DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„GHEORGHE ȘINCAI”

X/2007

.....

Cuprins

Lista autorilor 5

Călătoria ca spațiu al cunoașterii și comunicării culturale

Carmen Andraș , <i>An Introduction to Travel and Travel Writing</i>	7
Éliane Poirot , <i>La Xeniteia ou Peregrinatio Monastique</i>	22
Fábián István , <i>Colonizarea sau călătoria puterii. Sparta și colonizările în spațiul mediteranean</i>	34
Ana Maria Roman Negoi , <i>Călătoria de studii: rolul și dimensiunile experiențelor în formarea istoricului Gheorghe Șincai</i>	39
Ioan Chiorean , <i>Călătoria de studii în Boemia și Moravia a economistului transilvănean Ioan Neagoe</i>	52
Grigore Ploeșteanu , <i>Călători și carantine în Transilvania în perioada Vormärzului și a revoluției de la 1848</i>	58
Mircea Popa , <i>Descoperirea Spaniei de către români: momentul Mihail Kogălniceanu</i>	64
Vesna Goldsworthy , <i>Balcanii în literatura de călătorie britanică a secolului al XIX-lea</i>	75
Cornel Sigmirean , <i>Călătoria de studii. Roma în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în corespondența studentului Liciniu Pop cu canonicul I. M. Moldovan</i>	91
Liviu Bordaș , <i>Șapte ani în Asia (1913-1920). „Experiențele etnografice” orientale ale unui țăran din Carpați</i>	112
Maria Costea , <i>Turneul diplomatic al lui Grigore Gafencu din 1939 și relațiile româno-bulgare</i>	137
Iulian Boldea , <i>Ana Blandiana și mirajul călătoriei</i>	147
Nicoleta Sălcudeanu , <i>Exilul ca spațiu divulgat</i>	164

Carmen Andraș , <i>Images of Communist and Post-communist Romania in British Travel Literature</i>	168
Mihai Sin , <i>Între călătorie și migrațiune</i>	180

Istorie socială și politică

Ioan Chiorean , <i>Structurile socio-profesionale și organizatorice ale formațiunilor politice românești din Austro-Ungaria (1867-1918)</i>	186
--	-----

Carmen Dorlan , <i>Intoleranță religioasă sau conviețuire în societatea moldovenească pre-modernă: realități sociale reflectate în relatările misionarilor catolici din prima jumătate a secolului al XVII-lea</i>	222
---	-----

Recenzii și note de lectură	235
--	-----

Activitatea științifică a Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” în anul 2007	250
---	-----

Lista autorilor

Carmen Andraș – Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”,
Târgu-Mureș

Iulian Boldea – Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș, România

Liviu Bordaș – Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India

Ioan Chiorean – Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”, Târgu-
Mureș.

Maria Costea – Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”, Târgu-
Mureș

Carmen Maria Dorlan – Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”,
Târgu-Mureș.

Fábián István – Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș

Vesna Goldsworthy – Kingston University, Londra, Marea Britanie

Grigore Ploșteanu – Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”,
Târgu-Mureș

Éliane Poirot – La Fraternité Saint Élie, Saint Rémy, Franța

Mircea Popa – Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

Ana Maria Roman Negoii – Institutul de Cercetări Istorice și Politologice „Iuliu
Maniu”, Alba-Iulia

Nicoleta Sălcudeanu – Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”,
Târgu-Mureș

Cornel Sigmirean – Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”,
Târgu-Mureș, Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș

Mihai Sin – Universitatea de Artă Dramatică, Târgu-Mureș

*Călătoria ca spațiu al cunoașterii și comunicării culturale***AN INTRODUCTION TO TRAVEL AND
TRAVEL WRITING**

CARMEN ANDRAȘ

Travel writing has recently gained much attention and many analysts have been interested in defining travel and travel writing or literature. The intention of our study is a brief survey of theories concerning the phenomenon of travel and different categories of travel writing. Our methodological and conceptual analysis of travel and travel literature is taking into account the main domains to which travel studies are belonging: comparative literature, comparative cultural studies, postcolonial studies, anthropology, and imagology. The theoretical and methodological postulate of the comparative cultural studies defined by Steven Totosy de Zepetnek, is to “move and to dialogue between cultures, languages, literatures, and disciplines”, in other words “attention to other cultures-that is, the comparative perspective-is a basic and founding element and factor of the framework”¹. Imagology, or the study of the representation of the Other, is a distinct discipline whose methodology and program have been established by outstanding Continental specialists in comparative literature such as Hugo Dyserinck (in Aachen), Joep Leerssen in Amsterdam, (studying ethnic or national stereotypes and commonplaces, not as items of information about reality, but as *properties of their context*²), Raymond Trousson in Belgium (whose main domains of interest are literary utopias, national identities and European myths, philosophical and literary travels, the image of the Other with the French philosophers from the Enlightenment to the French Revolution), Gilbert Durand, Jean-Marie Carré, Marius-François Guyard, Daniel-Henri Pageaux, Jean-Marc Moura, Raymond Corbey, in France (interested in the anthropological structures of the imaginary, the studies of images and mirages, exoticism and symbolic geographies).

In the twentieth century, travel writing came to be an object of study in its own right, and the last two decades witness a great number of publications

---

¹ Steven Totosy de Zepetnek, “Comparative Cultural Studies and the Study of Central European Culture”, in *Comparative Central European Culture*. Ed. Steven Tötösy de Zepetnek., West Lafayette, Indiana, Purdue UP, 2002, 1-32, p. 3.

² See Joep Leerssen, “National identity and national stereotype” <http://cf.hum.uva.nl/images/>

that focus on the history of travel writing, the methodological and conceptual aspects of travel studies, and the relationships between self-the Other, subjectivity-objectivity, identity-gender-ideology, representation-knowledge-power, literature-document, imagination-representation, centre-periphery, and ethics-aesthetics. The core of travel writing is the way the author is constructing the image or the representation of the Other (cultures, peoples, marginalized groups or individuals, geographic areas, countries etc.).

The in-betweenness of the representation about the Other determines the border status of travel writing, where social-historical and documentary actuality meets self-referentiality, photographic reality meets fiction. It is a space of borderline tension between the referential and reflexive, factual and fictional, memory and imagination, political or ethical and historical, ideological and imaginary. “At this juncture”, as Linda Hutcheon asserts, “a study of representation becomes, not a study of mimetic mirroring or subjective projecting, but an exploration of the way in which narratives and images structure how we see ourselves and how we construct our notions of self, in the present and in the past”³. In Joep Leerssen’s opinion, “nobody is in a position to describe a cultural *identity*. What is described is always a cultural *difference*, a sense in which one nation is perceived to be “different from the rest”. This means that cross-nationally common values are usually taken for granted, and that such representations are governed by the implicit *a priori* presupposition that *a nation is most itself in those aspects wherein it is most unlike the others*. This presupposition restricts identity to particularism and exoticism, and precludes us from realizing that all our identities define us as part of, and not in contradistinction to, humanity as a whole”⁴.

The idea of liminality, understood as a complex, dynamic, pluri-central and open system, is currently related to border studies, and justifies the preference for border literary genres, such as travel writing. Travel accounts, memoirs and reportages become as important sources in foreign image studies as literary fiction or scientific documents.

---

³ Linda Hutcheon, *The Politics of Postmodernism*, London and New York, Routledge, 2002, p. 7.

⁴ Professor Joep Leerssen is in charge of the Chair of Modern European Literature at the University of Amsterdam, director of the Huizinga Institute (the Dutch National Research Institute for Cultural History, and series editor, with Hugo Dyerink, of „Studia Imagologica”. He is the author and editor of the Images Web site <http://cf.hum.uva.nl/images/>

The range of terms in use for the analysis of travel writing is very wide: “Travel books”, “travel narrative”, “journeywork”, “travel story”, “travel account”, “travelogue”, “metatravelogue”, “traveller’s tale”, “travel journal”, or simply “travels”. To these terms we can add: “travel writing”, “travel literature”, “the literature of travel” and “the travel genre”. “While I do not refute the validity of any of these terms, observes Jan Borm, their sheer abundance raises the question of what we actually mean by the *travel book* and *travel writing*⁵. “The point to determine, therefore, Jan Borm continues, is whether *travel writing* is really a genre at all. I shall argue here that it is not a genre, but a collective term for a variety of texts both predominantly fictional and non-fictional whose main theme is travel. That said, the term *travel book* or *travelogue* usefully describe a genre known in French as *récit de voyage*, and in German as *Das Reisebuch* or *Der Reisebericht*, a category of texts that are an integral part of travel writing.”⁶.

What is travel writing? Jan Borm attempts a concise definition: “any narrative characterized by a non-fiction dominant that relates (almost always) in the first person a journey or journeys that the reader supposes to have taken place in reality while assuming or presupposing that author, narrator and principal character are but one or identical”⁷.

Nevertheless, travel writing or literature has gained its status as a specific genre, even if with a border status: “This a genre composed of other genres, asserts Mary B. Campbell, as well as one that importantly contributed to the genesis of the modern novel and the renaissance of autobiography.”⁸ Mary B. Campbell also observes that “travel literature” is “the significantly *generic* descriptor that has succeeded the Modern Language Association Bibliography’s pre 1980 ‘travel, treatment of’... Very early in the contemporary resurgence of interest in travel writing, relations with the analysis of ethnography, thus with the history and function (and future) of

---

⁵ Jan Borm, “Defining Travel: On the Travel Book, Travel Writing and Terminology”, in Glenn Hooper and Tim Youngs, *Perspectives on Travel Writing, Studies in European Cultural Transition*, vol. 19, London, 2004, p. 13.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 17.

⁸ Mary B. Campbell, *The Witness and the Other World: Exotic European Travel Writing 400-1600*, Ithaca, Cornell University Press, 1988, p. 6.

anthropology in the west, and with postcolonial theory generally, became vital and generative”⁹.

Mary Louise Pratt’s important study of colonial landscape, the works of James Clifford and Paul Fussell, the growing number of studies deriving from work in cultural geography, representation theory, and postcolonial studies have resulted in a rich fund of secondary materials that complement the primary texts produced by travel writers, since much of the theoretical works on travel and travel writing are related to the Foucauldian theory on the power-discourse/representation relationship¹⁰.

In what travel itself is concerned, it is agreed upon the fact that histories of civilizations are also histories of travels, mobilities, migrations, and their integration in new topographies (journeys, exodus, nomadism, pilgrimage, emigration, exploration, dislocations of populations etc.). Histories of civilizations are also covering the recording (under the form of travel accounts and travel literature, documents, maps, illustrations, etc.) and the reception of the respective experiences by the public. James Clifford synthesizes the definition of *travel* in close relation with *translation*: “My expansive use of “travel” goes a certain distance and falls apart into nonequivalents, overlapping experiences marked by different translation terms: “diaspora”, “borderland”, “immigration”, “migrancy”, “tourism”, “pilgrimage”, “exile”. (...) given the historical contingency of translations, there is no single location from which a full comparative account could be produced”¹¹. Michel Butor extends the activities of travel beyond tourism, including in exchange reading and writing together with “nomadism”, “settlement”, and “exodus”, exploration, pilgrimage, emigration, business trips or round-trips¹².

The theme of travel is currently approached from the perspectives of imagology, travel studies (les études viatiques in French¹³), cultural and postcolonial studies, history, literature, geography, cartography, cultural

---

⁹ *Idem*, “Travel writing and its theory”, in Peter Hulme and Tim Youngs (eds.), *The Cambridge Companion to Travel Writing*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p. 261.

¹⁰ Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes: Travel writing and transculturation*, London and New York, Routledge, 1992.

¹¹ James Clifford, *Routes: Travel and translation in the late twentieth century*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997, p. 11.

¹² Michel Butor, “Travel and Writing”, *Mosaic*, 8/1, 1974, pp. 1-16.

¹³ See: <http://www.crlv.org/> Centre de Recherche sur la Littérature des Voyages, Université de Sorbonne.

anthropology, sociology, semiology¹⁴, political sciences and other related domains of research, which encompass the discussion of themes like: the histories of travel and the travel of histories, the relationship between travel – knowledge – power, between history and anthropology, discourses of identities and/or difference, the maps of travel and travel of maps, the poetics of the exile, or the definition of borders as spaces of intercultural and international communication and/or conflicts, the definition of travel accounts as documents and/or literature, etc. In Michel de Certeau's words, travel narratives “constitute interdisciplinary laboratories” where a vast range of fields and discourses converge” and an “everyday practice”¹⁵.

Travel is often interpreted as a metaphor “by which we discuss other fundamental activities of life: we speak of our lives as a journey from death to birth and education as the road to knowledge. The journey is the metaphor by which we describe the mind's workings, our flights of fancy and imaginative adventures...”¹⁶. The journey is our “Traveling in the unconscious”¹⁷. Travel and mobility are crucial factors of histories, geographies, nations and cultures, most important in the contemporary endeavors toward globalization, trans - culturalism and - nationalism. Homi Bhabha in *The Location of Culture* calls this globalization of mobility “the new internationalism”¹⁸.

---

¹⁴ *Semiologies of Travel* by David Scott (*Semiologies of Travel. From Gautier to Baudrillard*, Dublin, Trinity College, 2004) is the first book to explore comprehensively the role of semiology and signs in the encounter with foreign cultures as it is expressed in French travel writing. David Scott focuses on major writers of the last two hundred years, including Théophile Gautier, André Gide, Henri Michaux, Michel Leiris, Claude Lévi-Strauss, Roland Barthes and Jean Baudrillard, to show how ethnology, politics, sociology and semiotics, as well as literature, are deeply bound up in travel experience and the writing that emerges from it. Scott also shows how the concerns of Romantic writers and theorists are still relevant to reflections on travel in today's post-modern world. The book follows an itinerary through jungle, desert and Utopia, as well as through Disneyland and Chinese restaurants, and will be of interest to specialists in French studies and cultural studies as well as to readers of travel writing.

¹⁵ Michel de Certeau, “Travel Narratives of the French to Brazil. Sixteenth to Eighteenth Centuries”, *Representations*, 33, Winter 1991, pp. 115, 222.

¹⁶ Susan L. Robertson (editor), *Defining Travel. Diverse Visions*, University Press of Mississippi, 2001, XI.

¹⁷ Hélène Cixous, *Three Steps on the Ladder of Writing*, Trans. Sarah Cornell and Susan Sellers, New York, Columbia University Press, 1993, p. 70.

¹⁸ Homi Bhabha, *The Location of Culture*, London, Routledge, 1994, p. 5.

Poetics of travel (literature) play with its ambivalence, suggesting the travel's in-betweenness: pleasure of travel or travel of pleasure, literatures of travel or travel of literatures, cultures of travel or travel of cultures, theory of travel or travel of theory, education of travel or travel of education, histories of travel or travel of histories etc. The debate upon the art/science of travel (writing) continues to be of interest. Within the context of the heterogeneous genre of the travelogue and of today's age of globalization, CNN, and the internet, the poetics of travel literature is based largely on travel books, accounts and memoirs. One of their chief characteristics nowadays is that they all demonstrate a paradoxical resistance both to the very idea of travel(ing) as such and to the mimetic rhetoric of traditional travel narratives. Poetics of contemporary travel literature try to underline how these modern or postmodern texts question, revisit, subvert or reject such key notions of travel literature as exoticism, nostalgia, exile, nomadism, otherness or foreignness/selfhood, home/abroad, dwelling/traveling (which, in fact, cannot be separated; see James Clifford on "global commercialism", in "Traveling Cultures"). Poetics of travel and movement reflect upon the disembodiment of mobility and communication, the dislocation of space, the relation space-time (the chronotopes) : "Telecommunications technologies, such as the telephone, radio or television, have made it possible to overcome territorial distances, have solved the problem of communication between geographically separated individuals, and have opened up the possibility of sending 'disembodied' messages; all this has been based on one fundamental concept; the conversion of space into time"¹⁹.

Politics of travel focus on the role of travel in the formation of identity, and the travel-knowledge-power relations, which involve other pairs of relations between center-periphery, identity-difference, power-geography, mobility-passivity, the West-the East or the Orient (the Balkans).

In fact poetics and politics of travel (literature) cannot be totally separated as methodologies of studying travel and its related concepts: poetics and politics of location/dislocation, for example.

The word travel in English has a French origin, initially "travail" and meant - as it still does with that spelling - "bodily or mental labour or toil, especially of a painful or oppressive nature; exertion; trouble; hardship; suffering". "Nothing about pleasure", as Wykes rightly notices. In the past,

---

¹⁹ Claudia Gianetti, "Ars Telematica: The Aesthetics of Intercommunication", in *Net Condition*, Cambridge MA: MIT Press, 2001, p. 162.

travel was extremely painful and often unsafe. Indeed, the last source of the word “travel” is a medieval instrument of torture - the *trepalium* - a mechanism would perforate its victim’s flesh with three pointed stakes (*tres* “three” and *palus* “stake”). The *trepalium* became a verb, *trepaliare*, which meant any form of torture. From torture to the Old French concept of *travailler* - or “putting oneself to pain or trouble”. *Travailler* came to mean “work hard” in French. English borrowed the word as “travail” and this, in turn, was used to describe a tiresome journey - travel. The French language, on the other hand, never regarded travel with the same sense of uneasiness as did English. *Voyager* - to travel - comes from the Latin *via*, or “way”.

And even travel, accordingly spelt, is defined unhappily as the “act of travelling or journeying”, “a movement through space that changes the location of something” or “the act of going from one place to another”²⁰. As a verb, it means nothing more than “to journey over, to pass, to journey on foot or in a vehicle, to tour abroad”²¹. Defined by Wikipedia, “Travel is the transport of people on a trip or journey. Reasons for travel include: *Tourism—travel for recreation. This may apply to the travel itself, or the travel may just be the necessary investment to arrive at a desired location. *Visiting friends and family *Trade *Commuting—going to various routine activities, such as work or meetings. *Migration—travel to began life somewhere else; nomadic people do this *Pilgrimages—travel for religious reasons”²². We can also learn from dictionaries that “A travel image is one that captures the feeling of place and time, and portrays a land, people or culture in its natural state. It may be taken either in a foreign land or anywhere in one’s own country. Excluded are ultra close-ups which lose their identity, studio-type model images, or images that have been obviously manipulated. The title is read before showing the image. It should indicate the location (town & country) and should complement the image”²³. “Nothing about the fulfilment of the spirit, curiosity, the excitement of unfamiliar surroundings, or the amazement generated by marvels”, Wykes concludes²⁴. Travel always had pragmatic aims, so very obvious in its Anglo-

---

²⁰ wordnet.princeton.edu/perl/webwn and [Cambridge Advanced Learner's Dictionary: http://dictionary.cambridge.org/cald/](http://dictionary.cambridge.org/cald/)

²¹ Alexander H. Irvine, (ed.), *Collins New English Dictionary*, London and Glasgow, Collins, 1967, p. 1093.

²² en.wikipedia.org/wiki/Travel

²³ www.pacamera.com/categoryDef.html

²⁴ Alan Wykes, *Abroad. A Miscellany of English Travel Writing, 1700-1914*, London, Macdonald, 1973, p. 13.

American hypostases²⁵. Nevertheless, during the 17-18th centuries, pleasurable romantic and educational travel were going to impose themselves besides the pragmatic hypostases of travel.

Paul Fussell's *Abroad* is a reading of British "literary travelling" between the two world wars. He distinguishes three types: explorers, travellers and tourists. Explorers, he writes, like Francis Drake and Edmund Hillary, often end up with knighthoods. "No traveler, and certainly no tourist, is ever knighted for his performances, notices Paul Fussell, although the strains he may undergo can be as memorable as the explorer's." While "the explorer seeks the undiscovered, the traveler that has been discovered by the mind working in history, the tourist that which has been discovered by entrepreneurship and prepared for him by the arts of mass publicity. The genuine traveler is, or used to be, in the middle between the two extremes. If the explorer moves toward the risks of the formless and the unknown, the tourist moves toward the security of pure cliché. It is between these two poles that the traveler mediates, retaining all he can of the excitement of the unpredictable attaching to exploration, and fusing that with the pleasure of 'knowing where one is' belonging to tourism"²⁶.

"But travel is work", Paul Fussell observes. "Before the development of tourism, travel was conceived to be like study, and its fruits were considered to be the adornment of the mind and the formation of the judgment. The traveler was a student of what he sought, and he was assisted by aids like the 34 volumes of the Medieval Town Series, now, significantly, out of print. One by-product of real travel was something that has virtually disappeared, the travel book as a record of an inquiry on the mind and imagination of the traveler. Lawrence's Italian journeys, says Anthony Burgess, 'by post-bus or cold late train or on foot are in that great laborious tradition which produced

---

²⁵ *Journey* is a "day's travel". The word comes originally from Latin via French. The Latin word *dies*, meaning 'day', led to *diurnus*, or 'daily' and then to the vulgar Latin word *diurnata* (modern Italian "giornata") which became jorney in Old French (*journée* today). The specific notion of a day's travel appears to have faded out of English during the 16th Century. *Tour* comes from Latin via French. The Latin word *tornus* means 'lathe', hence 'to turn'. It took on the meaning of a circuitous journey only in the 17th century. The term was popularised when, in the 18th century, it became fashionable for English young men of breeding to go on a *Grand Tour* of Continental Europe. However, it was not until about 1800 that the term 'tourist' was first used.

²⁶ Paul Fussell, *Abroad: British Literary Travelling Between the Wars*, New York, Oxford University Press, 1980, p. 39.

genuine travel books.’ And Paul Theroux, whose book *The Great Railway Bazaar* is one of the few travel books to emerge from our age of tourism, observes that ‘travel writing is a funny thing’ because ‘the worst trips make the best reading, which is why Graham Greene’s *The Lawless Roads* and Kinglake’s *Eothen* was so superb.’ On the other hand, easy, passive travel results in books which offer ‘little more than chatting,’ or, like former British Prime Minister Edward Heath’s *Travels*, ‘smug boasting.’ ‘Let the tourist be cushioned against misadventure,’ says Lawrence Durrell; ‘your true traveler will not feel that he has had his money’s worth unless he brings back a few scars’”. And, as Fussell concludes, “If exploration promised adventures, travel was travel because it held out high hopes of misadventures.” In what tourism is concerned, Paul Fussell asserts: “As I have said, it is hard to be a snob and a tourist at the same time. A way to combine both roles is to become an anti-tourist. Despite the suffering he undergoes, the anti-tourist is not to be confused with the traveler: his motive is not inquiry but self-protection and vanity”²⁷.

In his analysis of Paul Fussell’s book, published in *Inscriptions*, an e-magazine, James Clifford distinguishes an “assumed topography, an already ‘worlded’ world (as Gayatri Spivak might put it) underlying Fussell’s vision. The explorer ‘seeks’ the undiscovered; he and the other voyagers ‘move toward’ different experiences, discoveries. However formless or unknown the places an explorer visits (and this is a relative matter: how ‘unknown’ was the summit of Everest for Hillary? or the moon for Neil Armstrong?), the explorer’s point of departure is clear. Home is a stable place to tell one’s story, show one’s photos, get one’s knighthood. In Fussell’s topography, home and abroad are still clearly divided, self and other spatially distinct. How far this is from the heterocultural situation of Britain today!

The title, *Abroad...*, has an old-fashioned ring. Abroad was once simply ‘out there,’ over the Channel, a distanced but known set of places. And here Fussell’s emphasis on the pleasure of orientation, of knowing where one is while traveling and while experiencing a domesticated frisson of adventure, rings true. The Eurocentrism, let alone andro- and Anglocentrism, of Fussell’s definitions is all too clear. The genuine, reflective traveler, ‘mediating’ extremes, seeking what ‘has been discovered by the mind working in history,’ moves across a landscape where things are in place-home and abroad, us and them-where one can go ‘out’ and ‘return’ with a representable experience or a discovery of interest to a stable community of readers. ‘The mind working in

---

²⁷ *Ibidem*, pp. 39-40.

history?’ There is no need to ask whose mind, whose history... Fussell is right that these preconditions for the “genuine traveler” are no more”²⁸.

The concept of “travel” is related to the categories of border, too. It is a transitional phenomenon implying transgression and communication sometimes, differentiation and opposition other times. The Westerner’s travel “abroad” is the voyage across a liminal space (a threshold, a bridge or a crossroad). It is the overstep between two symbolic geographies, different civilizations, cultures, religions, races, or divergent ideologies and political systems. In ideal situations, the voyage is an opportunity for mutual knowledge and understanding between the traveller and the foreigner. Of all the literary genres Amanda Gilroy considers that travel writing in the Enlightenment and Romantic period emerges as perhaps “the most capacious cultural holdall”, a hybrid discourse that traversed the disciplinary boundaries of politics, letter-writing, education, ethnography, anthropology, natural history, medicine, aesthetics, and economics²⁹. Indeed, the archaeological and anthropological research that was part of Britain’s colonial project found its form in travel writing. Such genre crossings are acknowledged in the preface to naturalist Anders Sparrman’s accounts of Cook’s second voyage: “every authentic and well-written book of voyages and travels is, in fact, a treatise of experimental philosophy”³⁰. Travellers often sought, Amanda Gilroy states, „to cross more than national boundaries. Sometimes the circulating discourses of travel secured self-identity and reaffirmed existing convictions of cultural superiority for the authors and readers of travel accounts, but the experience of geographic displacement also helped Romantic-era writers to renegotiate the cultural verities of «home». The disturbances of travel could destabilize the boundaries of national, racial, gender and class affiliation, thus enacting the disciplinary miscegenation that defined the mapping of geographical space”³¹.

Academic researchers consider it important to register the “physicality of representation itself”. This involves attending to “the multiple sites at which travel writing takes place and hence to the spatiality of representation”³². The

---

²⁸ James Clifford, “Notes on Travel and Theory”, in *Inscriptions*, 5. http://humwww.ucsc.edu/Cultstudies/PUBS/Inscriptions/vol_5/clifford.html

²⁹ Amanda Gilroy (ed.), *Romantic Geographies. Discourses of travel 1775-1844*, Manchester and New York, Manchester University Press, 2000, p. 1.

³⁰ *Ibidem*, p. III.

³¹ *Ibidem*, p. 1.

³² James Duncan and Derek Gregory (editors), *Writes of Passage: Reading Travel Writing*, London, Routledge, 1999, p. 2.

representation of other cultures in travel literature is “a composite, fractal and spatialized construction. More than often truth and objectivity were decentred in 18th and 19th travel writing since direct observations collected on the spot were then either once again worked out or directly incorporated in official accounts prepared for public circulation”³³.

There is also a second sense in which the travel archive is “fractured”. Too often, we think, confesses Duncan, that “journals, letters and published writings are assigned to literary scholars and historians; sketches, watercolours and paintings to art historians; and photographs and postcards to historians of photography. We suggest that the alternative strategy of attending to the physicality of representation imposes the obligation to read these different media together and, in so doing, to attend to their different valences and silences”³⁴.

In Duncan’s opinion, there is yet a third sense in which we want to accentuate the spatiality of representation: “travel writing as an act of translation that constantly works to produce a tense ‘space in-between’”. “Defined literally, continues Duncan, ‘translation’ means to travel from one place to another and implies an obvious dialectic between the ‘recognition’ and ‘recuperation’ of difference. ‘Memory’, individual, but mostly collective or social memory, is also a hypostasis of translation marked by a boundary crossing and by a realignment of what has become different. This means that in representing other peoples, cultures and other natures, authors of travel accounts ‘translate’ one space into another, through a language-game going to and fro from their own cultural reference to the foreign one. Just as in literary transpositions from one language into another, translations from one culture into a referential one are approximate. They take place in an intermediary space where both cultures meet, define or reject, understand or reprehend, combine or clash, annex or censure, include or exclude, compare or classify each other, ‘a space in-between’”. Consequently, “this space of translation is not a neutral surface and it is never innocent: it is shot through with relations of power and of desire”³⁵. Translation is either a “domesticating method, an ethnographic reduction of the foreign text to target language cultural values, bringing the author back home” or a “foreignizing method, an ethnographic pressure on those values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text,

---

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

sending the reader abroad”³⁶. Travel writing is often domesticating the unknown and inherently the dangerous in a knowledge-power play. Nevertheless, in its most fragrant imperial posture, through its imaginative or actual occupation of that “space in-between” - the space of “transculturation”³⁷ - travel writing can also reveal ambivalence and hybridity, a sense of questioning its own objectivity, expertise and theses³⁸.

The concept of travel, characterized by its border status, is always defined in relation to the traditionally accepted as dichotomous concepts like: difference/totalization or absolutization, identity/alterity, representation of the Other/self-representation, otherness/sameness, imagology/ideology, subject/object of the representation, subjectivity/objectivity, activity/passivity etc., focusing on their in-betweenness instead.

It is Difference then that defeats totalization. But it also provides an alternative to totalization, insofar as what the plurality of the object invites is an articulation in multiple - i.e. different - “voices”. The critique of totalization preaches a Nietzschean perspectivalism of multiple voices, many “standpoints”.

The issue is “not plurality but alterity: the problem with Otherness is not that it resists being contained; the problem is that it can never be reached... The Other is that which cannot be reached, but cannot be avoided either (death, ‘insomnia’, ‘trauma’, or ‘haunting’ to convey its unsettling effects)”. Postmodernist theories challenge “the traditional subject-object distinction, but they do so in different ways. The ‘postmodernism of difference’ insists that the object is more active than it seems (e.g. texts ‘produce’/ ‘proliferate meanings’, etc.). The ‘postmodernism of otherness’ insists that the ‘subject’ is more passive than it seems. Levinas will speak of the subject’s being constituted as such by being ‘accused’, ‘afflicted’, etc. , postmodernism thus rejects the empirical identification of subjectivity with activity and objectivity with passivity; but it also rejects the idealist attempt to collapse the distinction between subject and object”³⁹.

---

³⁶ L. Venuti (1993), “Translation as cultural politics: regimes of domestication in English”, *Textual Practice* 7.2, p. 210.

³⁷ Mary Louise Pratt, *op. cit.*

³⁸ Duncan, *op. cit.*, pp. 3-4.

³⁹ Steven Shankman and Massimo Lollini (eds.), *Who, Exactly, is the Other? Western and Transcultural Perspectives*, Eugene, Oregon Humanities Center, University of Oregon Books, 2002, pp. 15-17.

Location/displacement, mobility or activity/passivity, center/periphery are in fact pairs of concepts intrinsic in the postmodern (postcolonial) definition of travel. In the tradition of Said's analysis on the travel of theory, James Clifford considers that "'Location,' here, is not a matter of finding a stable 'home' or of discovering a common experience. Rather it is a matter of being aware of the difference that makes a difference in concrete situations, of recognizing the various inscriptions, 'places,' or 'histories' that both empower and inhibit the construction of theoretical categories like 'Woman,' 'Patriarchy,' or 'colonization,' categories essential to political action as well as to serious comparative knowledge. 'Location' is thus, concretely, a *series* of locations and encounters, travel within diverse, but limited spaces... To know who you are means knowing where you are. Your world has a center you carry with you.... Centers and borders, homes and other places, are already mapped for us. We grow, live across and through them. Locations, itineraries: helping us know our place, our futures, while always having to ask... 'Where will WE run out of continent?'" Clifford's discovery is that nothing matters "but movement: not where you are or what you have, but where you come from, where you are going and the rate at which you are getting there"⁴⁰. As Merleau-Ponty puts it, "it is the body in its orientation toward and action upon and within its surroundings that constitutes the initial meaning-giving act"⁴¹. In the philosopher's opinion, meaning, definition, identity, and structure are the outcome of motility, movement through space.

Relations to place, power, and identity are often part of the traveller's luggage. Of particular significance is research into issues of gender and travel writing. In her book *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*, Gillian Rose argues that the academic discipline of geography has always been dominated by men. In this respect, it mirrors the history of travel, for this too has been predominantly a man's activity. The voyages of discovery, the mapmaking and surveying that were the objectives of so many journeys, were almost all undertaken by men alone. Susan Robertson comes to the same conclusion: "...when Paul Fussell speaks of travel, he means travel 'abroad' to foreign lands, the adventures that men (not women) of privilege, freedom, and education engage in and report about in their travel books, which hence take the reader 'abroad, into the author's brain, and into his own'"⁴².

---

⁴⁰ James Clifford, "Notes on Travel and Theory".

⁴¹ Iris Marion Young, *Throwing Like a Girl and Other Essays in Feminist Philosophy and Social Theory*, Bloomington, Indiana University Press, 1990, p. 147.

⁴² Susan L. Robertson, *op. cit.*, p. XIII; Paul Fussell, *op. cit.*, p. 204.

In fact, travel is becoming day by day a metaphor of the globalized world where conceptual and political boundaries are in continual motion themselves and the mobile identity of the tourist, businessman, stranger, or nomad, who are travelling between unity or stability and alienation, exile or homelessness in geographical/ mental “unmapped” territories. Travel’s expansion brings about not only new ways of communication or knowledge, but also the feeling of the obliteration of place and the consciousness of a transitory identity. Baudrillard, for example, “In search of astral America,” discovers this feeling in “the America of desert speed”, which obliterates objects in an “aesthetics of disappearance” and yet increases the traveller’s “mental desert”⁴³. On the other hand, James Clifford rejects the dichotomy between place/mobility, home/away, and introduces the concept of “dwelling-in travel”⁴⁴. Travel is indeed a metaphor of individual freedom and personal experience. Temporary dislocation and absorption of what seems a different identity, does not have to mean an alienating experience. It means the freedom of mobility and choice. Dramatic, indeed, is the condition of those who cannot travel, except in their dreams!

La poétique et la politique du voyage: vue générale

- Résumé -

Les études viatiques ont acquis récemment une place importante en tant que discipline académique grâce au caractère pluridisciplinaire. Notre étude analyse le sujet en question des points de vue de la littérature, l’histoire, géographie, imagologie, cartographie, anthropologie, sociologie, les sciences politiques etc. L’histoire du monde est en grande mesure l’histoire des voyages, des mobilités, migrations, y compris leur intégration dans de nouvelles topographies si bien que la lecture et l’écriture de ces expériences (littérature de voyage et cartographie, documents, cartes, illustrations etc.). L’étude a l’intention de se concentrer sur la poétique et la politique du voyage et des récits de voyage : la relation art, plaisir et science du travail, conscience de soi et conscience de l’altérité, la relation entre connaissance et pouvoir dans la construction discursive et la création imaginaire de l’Autre, la relation centre et

---

⁴³ Jean Baudrillard, *America*, Trans. Chris Turner, London, Verso, 1988, p. 5.

⁴⁴ James Clifford, ‘Travelling cultures’, in L. Grossberg, C. Nelson and P. Treichler (eds.), *Cultural Studies*, New York, London, Routledge, 1992, pp. 96-116.

périphérie, la transformation or marginalisation des sociétés observées etc. Notre conclusion est que le voyage est une métaphore de la liberté de mobilité individuelle, et pas nécessairement la métaphore de la condition postmoderne caractérisée par l'aliénation et déterritorialisation de l'individu confronté avec la société globale.

**LA « XENITEIA » OU « PEREGRINATIO » MONASTIQUE:
EXIL VOLONTAIRE VERS LA PATRIE**

ÉLIANE POIROT

*Pars!*¹ Tel est le titre qu'a voulu donner à ses Mémoires de Chine Mère Elisabeth. Cette moniale fut prieure des carmels de Tchong King et de Nancy, puis elle fonda le monastère de Saint-Rémy, lequel a lui-même édifié celui de Stânceni où je suis actuellement. *Partir*: ce simple verbe résumait pour elle tout son cheminement. Son livre débute par la parole de Dieu à Abraham: *Quitte ton pays, ta parenté et la maison de ton père pour le pays que je t'indiquerai* (Gn 12,1). Comme le père des croyants, elle avait quitté son pays, sa famille, désireuse du « don total que réalise concrètement – du moins sur certains plans affectifs, géographiques, etc... - un départ en mission lointaine »² en 1933, époque où un retour des missionnaires au pays natal n'était pas envisagé. Ce départ volontaire à l'étranger a reçu dans la tradition monastique le nom de *xeniteia* en grec ou *peregrinatio* en latin, terme difficile à traduire en français, *înstrăinare* en roumain. Quelle est l'origine de ce thème? La *xeniteia* constitue-t-elle un des éléments déterminants de la vie monastique? Comment les moines la vécurent-ils au cours des siècles? Aujourd'hui en quoi consiste-t-elle?

1. L'EXIL DANS LA BIBLE³

La *xeniteia* chrétienne⁴ s'enracine dans l'Écriture sainte. Les voyages y ont une gamme de significations très étendue. Ils peuvent être le signe d'un châtement (Adam, Caïn), d'une obéissance à une promesse (Abraham), d'une purification (Moïse et la traversée du désert), d'une rencontre avec Dieu (Élie) ou d'une mission (les apôtres). Ce sont des *exempla*, des archétypes auxquels la tradition monastique aime se référer.

---

¹ M. Elisabeth, *Partir*, Monastère Saint-Élie, Saint-Rémy, 1998; trad. roumaine, *Du-te, Iași*, Ars Longa, 2002. Le titre roumain *Du-te* respecte le désir de l'auteur, alors que *Partir* est le titre imposé par l'éditeur français.

² EAD., *Ibid.*, p. 14.

³ C. Spicq, *Vie chrétienne et pérégrination selon le Nouveau Testament*, coll. *Lectio divina* 71, Le Cerf, 1972.

⁴ La métaphore du voyage appliquée à la vie spirituelle est un lieu commun de l'Antiquité à nos jours.

L'exil du Paradis perdu

La désobéissance d'Adam entraîna l'exil du jardin d'Eden pour cultiver la terre d'où il avait été pris (Gn 3,23). Mais Dieu, dans sa philanthropie, envoie son Fils pour ramener l'homme déchu au Paradis. La liturgie byzantine consacre le dimanche qui ouvre le Carême à ce thème: "Expulsion d'Adam hors du Paradis de délices". Le Carême est alors un désert où le chrétien avance durant quarante jours pour retrouver ce Paradis perdu, dans la lumière de Pâques. Un texte des matines le souligne: *Ceux que tu avais d'abord chassés du Paradis pour avoir goûté au fruit défendu, Seigneur, tu les y mènes de nouveau par ta Croix et ta Passion, mon Sauveur et mon Dieu; aussi donne-nous la force de parvenir saintement au terme de ce jeûne pour adorer ta divine Résurrection en accomplissant la Pâque du salut, par les prières de la Mère de Dieu*⁵.

Le disciple du Christ, « qui n'a pas où reposer sa tête » (Mt 8,20), ne s'installe pas dans ce monde, mais assume une condition pérégrinante qui l'entraîne vers un au-delà.

Abraham

Dieu invite Abraham à quitter Haran, en Mésopotamie, pour se rendre dans un pays qu'il lui indiquerait. *Par la foi, Abraham obéit à l'appel de partir vers un pays qu'il devait recevoir en héritage, et il partit ne sachant où il allait. Par la foi, il vint séjourner dans la Terre promise comme en un pays étranger... c'est qu'il attendait la ville pourvue de fondations dont Dieu est l'architecte et le constructeur* (He 11, 8-10).

Abraham est présenté comme le type de celui qui quitte sa patrie⁶, sans retour⁷. Les justes de la Première Alliance sont en route vers le Messie; les chrétiens sont tendus vers le Royaume à venir. Ils n'ont pas de demeure permanente. *Demeurer dans ce corps, c'est vivre en exil loin du Seigneur* (2 Co 5,6). Tant qu'ils n'ont pas atteint la patrie céleste, leur vie est un voyage (1 P 2,11), à l'imitation de celle des patriarches qui quittèrent leur milieu vers une

---

⁵ *Triode*, Dimanche de la Tyrophagie, exapostilaire.

⁶ L'exemple d'Abraham est fréquemment invoqué. Cf. Jérôme, *Lettre* 22,1; 58,3; Cassien, *Conférences* 3,6-7, SC 42, Paris, 1955, p. 145-150...

⁷ En cela, Abraham se distingue d'Ulysse. Dans la perspective grecque de l'Odyssée, le but final est un retour chez soi après un long exil, alors la Bible propose un départ sans retour vers un au-delà (cf. J.-L. SKA, *Abraham et ses hôtes. Le patriarche et les croyants au Dieu unique*, Lessius, Bruxelles, 2001, p. 18-19).

patrie meilleure. Cette démarche est vécue dans la foi, comme dans le cas d'Abraham qui ne « savait où il allait ». Tel est le programme de toute vie chrétienne, particulièrement de toute vie monastique: « Que ceux qui usent de ce monde vivent comme s'ils n'en usaient pas vraiment » (1 Co 7,31). C'est à cela qu'invite le canon de saint André de Crète, lu deux fois durant le Grand Carême: *Ô mon âme, tu l'as appris: Abraham, quittant le pays de ses aïeux, est devenu sur terre un étranger; imite son exemple et sa résolution*⁸.

Moïse

Moïse est le guide de l'exode du peuple hébreu à partir de la servitude d'Égypte vers la terre promise. Il sauve son peuple en lui faisant passer la Mer Rouge et en le conduisant durant quarante ans à travers le désert. Grégoire de Nysse dans sa *Vie de Moïse* exploite cet épisode biblique en l'appliquant à la vie spirituelle. Il fait de Moïse le symbole de l'ascension mystique.

Élie

Dans le cycle d'Élie, revient comme un leitmotiv le verbe *poreuesthai*, *partir*⁹. Le prophète Élie apparaît en mouvement dans l'obéissance aux ordres divins. La parole du Seigneur lui ordonne de se cacher au torrent de Kerith: *Pars d'ici, dirige-toi vers l'Orient* (1 R 17,3), puis lorsque le torrent est asséché: *Lève-toi et pars à Sarepta* (1 R 17,9). Puis Dieu l'envoie vers Achab (1 R 18,1). Sur le chemin de l'Horeb, un ange le reconforte à deux reprises et lui dit: *Lève-toi et mange* (1 R 19,5.7). Lors de la théophanie de l'Horeb, le Seigneur dit encore à Élie: *Va, retourne par le même chemin* (1 R 19,15). Sa retraite à l'Horeb et au Carmel en font un archétype du moine¹⁰.

Dans le judaïsme, son mystérieux enlèvement a contribué à en faire un pérégrinant qui intervient auprès des pauvres, des personnes en difficulté et des sages. La croyance en la possibilité d'une visite d'Élie est si bien ancrée dans la culture juive que lors de la célébration de la Pâque, à la table de chaque famille, un siège et un couvert sont préparés pour le prophète, au cas où il ferait son apparition.

⁸ *Triode de Carême*, Canon de saint André, ode 3.

⁹ Dans les 3 chapitres 17-19 du 1er livre des Rois, on relève 23 emplois du verbe *poreuesqai=poreuesthai*, alors que ce verbe est absent des 22 chapitres de l'Apocalypse.

¹⁰ Cf. É. Poirrot, *Élie, archétype du moine. Pour un ressourcement prophétique de la vie monastique*, SO 65, Bellefontaine, 1995.

Les apôtres

Les apôtres furent des pèlerins pour le service de la Parole, l'édification des communautés chrétiennes, de l'Église qui est elle-même comme l'arche de Noé qui nous conduit aux rives de l'éternité.

2. LA « XENITEIA » DANS LES PREMIERS SIÈCLES DU CHRISTIANISME

On peut distinguer trois sens de la *xeniteia* dans le contexte chrétien des premiers siècles du christianisme: le départ au loin, la vie terrestre comme un exil, le cheminement vers la Jérusalem céleste¹¹.

L'idée de dépaysement volontaire apparaît chez Philon d'Alexandrie¹², puis chez Clément de Rome et surtout chez Irénée. Saint Irénée, l'un des premiers Pères de l'Église (IIe siècle), consacre plusieurs textes à la *xeniteia* d'Abraham¹³. Il met en valeur le caractère libre de son exil pour aller en quête du Verbe et à sa suite. Abraham anticipe prophétiquement les apôtres, tous les chrétiens, Dieu qui donne son Fils. Cette présentation de la pérégrination d'Abraham devient un modèle de l'ascèse chrétienne qui est mise en route à la suite du Verbe à travers les étapes du dessein de Dieu librement assumé. « Si le chrétien – et le moine plus spécifiquement-adoptent la condition d'étrangers pérégrinant en ce monde, ce n'est pas qu'ils soient d'une autre nature, mais ils désirent acquérir droit de cité avec le Verbe de Dieu en sorte que la chair et tout le créé deviennent pleinement la possession de l'Esprit qui vivifie toutes choses »¹⁴.

La perception de la vie terrestre comme un exil "loin du Seigneur", présente dans le Premier Testament et le Nouveau Testament¹⁵, va de pair avec la conscience d'être déjà *concitoyens des saints, membres de la maison de Dieu* (Ep 3,19). Ce paradoxe de l'existence chrétienne est décrit dans la *Lettre à Diognète: [Les chrétiens] résident chacun dans sa propre patrie, mais comme des étrangers domiciliés (paroikoi). (...) Toute terre étrangère leur est une*

¹¹ A. Solignac, *Pèlerinages*, dans *DS*, t. 12, 1984, col. 890-891.

¹² Cf. *De migratione Abrahami*.

¹³ *Adversus haereses* III,12,10-11; IV,5,3-5; IV,25,3; V,32,3; *Demonstratio* 24; 35; 44.

¹⁴ E. Lanne, *La « xeniteia » d'Abraham dans l'œuvre d'Irénée. Aux origines du thème monastique de la « peregrinatio »*, dans *Irénikon*, Chevetogne, 1974/2, t. 47, p. 187.

¹⁵ Cf. Lv 19,34.36; Jb 19,15; 31,32; Ps 38,13; 118,54; 2 Co 5,6.8; 1 P 2,11, HE 11,14-15ETC...

*patrie et toute patrie une terre étrangère. (...) les chrétiens habitent dans le monde, mais ne sont pas du monde*¹⁶.

Saint Augustin développe à maintes reprises le thème du chrétien *peregrinus* et de *Ecclesia peregrina*¹⁷. *La tristesse de notre exil. Cet état où nous sommes ballottés contre les tentations et les ennuis, où nous ne pouvons jamais écarter l'inquiétude, voilà notre affliction (...) Celui qui n'a pas ressenti cette tristesse de son exil ne songe pas à revenir dans sa patrie. Voilà notre affliction, mes frères*¹⁸.

3. LES VOYAGES MONASTIQUES

Les premiers moines nous ont laissé des séries de sentences, appelées apophtegmes. Ce sont des aphorismes qui stimulent la réflexion, la mise en route d'un nouveau comportement, d'un voyage spirituel. Le thème de la *xeniteia* y figure plusieurs fois¹⁹. *Abba André disait: « Il y a trois choses qui conviennent au moine: l'exil à l'étranger (xeniteia), la pauvreté et le silence dans l'endurance »*²⁰. D'après Évagre, la *xeniteia* est le premier des combats: émigrer seul en se dépouillant de sa patrie, de sa race, de ses biens²¹.

Certains ascètes choisirent d'habiter dans des pays étrangers dont ils ne connaissaient pas la langue, d'autres ont mené une vie de pèlerin, sans demeure fixe. Dans le monachisme oriental, nombre de moines voyagèrent d'un pays à l'autre. Évagre le Pontique d'Asie Mineure va vivre en Égypte; Jean Moschus et son ami Sophrone vont de Palestine au Sinaï puis en Égypte, à Rome, et pour ce dernier en Afrique. Saint Martin de Tours s'installe loin de sa Pannonie natale à Milan, puis sur une petite île de la Riviera, enfin près de Poitiers.

En 371, Mélanie la romaine, puis Rufin, allèrent fonder un monastère sur le mont des Oliviers, après être passés par l'Égypte. Mélanie y demeura

---

¹⁶ À Diognète, SC 33 BIS, 5,5; 6,3. Cf. Pasteur D'Herma, *Similitude* 1,1: „Vous savez que vous habitez sur une terre étrangère, vous les serviteurs de Dieu”; Clément D'Alexandrie, *Le Pédagogue*, 3,8,1: „nous n'avons pas de patrie sur la terre”;

¹⁷ Cf. A. Solignac, *op. cit.*

¹⁸ Augustin, *Enarrat. In Ps.* 49.

¹⁹ Cf. É. Goutagny, *La voie royale du désert*, éd. Désiris, Méolans-Revel, 1995, p. 19-24.

²⁰ André n° 1, dans *Les sentences des Pères du désert, collection alphabétique*, par L. Regnault, Solesmes, 1981, p. 60.

²¹ Évagre (PS.-NIL), *Traité à Euloge* 2, PG 79, 1096-1097 (CPG 2447).

vingt-sept ans, y vivant en étrangère, dans la *xeniteia*²². Saint Jérôme « quitta les siens et sa patrie » pour gagner l'Orient, d'abord pour le désert de Chalcis en Syrie où il demeura trois ans, puis plus tard pour mener définitivement la vie monastique à Bethléem. Au motif de la *xeniteia* est joint celui de visiter la Terre sainte ou de s'y fixer. Dans son éloge funèbre de Paula, Jérôme écrit qu'elle se considérait comme étrangère, aspirant à la patrie céleste, exilée sur la terre²³. Si l'on ne doit pas confondre la pratique du pèlerinage aux Lieux saints, telle qu'elle apparaît dans cette lettre de Jérôme ou dans le journal de voyage d'Égérie²⁴, et l'errance adoptée par certains moines, cependant ces deux mouvements se rejoignent dans une même quête de Dieu²⁵. Jean Cassien et son compagnon Germain séjournèrent une dizaine d'années dans les divers sites monastiques d'Égypte pour se former « à la milice spirituelle »²⁶.

Ce phénomène se poursuit tout au long des siècles tant en Orient qu'en Occident. Les pèlerins bretons apparaissent en Orient au début du Ve siècle et l'Église celte, qui était alors une Église monastique, emploie l'expression caractéristique de *peregrinatio propter Deum* qui se retrouve fréquemment dans les biographies des saints irlandais et anglo-saxons. Pour l'amour du Christ et en vue de la patrie éternelle, les moines irlandais abandonnent leur patrie pour une autre, à la recherche d'îles solitaires. Selon H. von Campenhausen, « seul un lien réel entre l'Irlande et l'Orient peut expliquer le développement de la pérégrination en Irlande, même si les voies par lesquelles cette tradition s'est transmise restent encore obscures »²⁷. Spécifiquement irlandaise est la pérégrination en communauté. La finalité de cet exil est d'abord ascétique; son caractère apostolique n'est qu'un aspect secondaire.

La vie de saint Grégoire le Sinaïte († 1346) est une succession de pérégrinations qui le mènent de Clazomènes, en Lydie, à Chypre, au Sinaï. Ne trouvant pas la paix dans ce monastère, il se rend aux Lieux saints, puis en Crète, à l'Athos, d'abord près de Philothéou, puis de Simonopetra. Il quitte l'Athos menacé par les turcs et après quelques étapes à Thessalonique, Chio,

---

²² Palladius, *Histoire lausiaque*, 46; 54 (coll. *Les Pères dans la foi* n° 18, Paris, 1981, ou *SO 75*, Bellefontaine, 1999).

²³ Jérôme, *Ep* 108.

²⁴ P. Maraval, *Égérie. Journal de voyage (Itinéraire)*, SC 296, 2002³.

²⁵ J. Soler, *Écriture du voyage. Héritages et inventions dans la littérature latine tardive*, Paris, 2005, p. 396.

²⁶ Jean Cassien, *Conl* 16,1.

²⁷ H. von Campenhausen, *S'expatrier « à cause de la foi »*, dans *Vie spirituelle*, n° 453, 1959, p. 162-181, spéc. p. 173.

Constantinople, il atteint Sozopolis. Près de là il fonde le centre du Mont Paroria, situé à la frontière de la Bulgarie et de Byzance, où il meurt en 1346.

Puisque nous sommes en Roumanie, il est bon d'évoquer Païssy Velitchkhovsky qui est d'abord moine en Ukraine, puis en Moldavie. De là il part pour le Mont Athos et revient en Moldavie où il meurt en 1794.

Les *Récits d'un pèlerin russe* (1855-1860) sont bien connus. Ils débutent ainsi: *Par la grâce de Dieu je suis homme et chrétien, par actions grand pécheur, par état pèlerin sans abri, de la plus basse condition, toujours errant de lieu en lieu*²⁸. Son chagrin à la mort de sa femme lui a fait prendre la route. Puis le cœur débordant d'amour pour toute la création, dans la communion avec la nature, il chemine sur les routes de l'Empire russe, en quête de la prière continuelle, ou pour trouver plus de silence pour s'adonner à cette prière, ou bien pour fuir l'estime des gens par crainte de la vanité, enfin pour aller à Jérusalem, sur les Lieux saints. Il rencontre un autre pèlerin qui vagabonde quant à lui par repentir et pénitence²⁹.

Ainsi la *xeniteia* peut avoir des motivations diverses, mais elle exprime toujours une recherche de vie spirituelle plus intense, à la suite de Celui qui s'est nommé "le Chemin"³⁰.

On ne peut passer sous silence les épreuves, les tentations de la *xeniteia*. Évagre, en fin moraliste, en a donné une analyse très concrète, dans le *Traité à Euloge*, moine qui vient d'entrer dans la vie monastique. Évagre lui donne un programme de vie et le met en garde contre les dangers auxquels il est exposé: *Les ailes que nous procure cette pratique (xeniteia), l'auteur du mal s'ingénie à les couper, en nous représentant le pays que nous avons quitté, au cours d'attaques qui surviennent surtout dans les moments de maladie (...) il suggère que la pratique des vertus n'est pas liée à un lieu, mais à un comportement et que ayant chez elle la consolation que procure la famille, elle pourrait là-bas conserver sans fatigue le prix du renoncement*³¹.

4. LA « XENITEIA » INTERIORISÉE

Quitter son pays n'est pas suffisant, ni même nécessaire, car l'exil volontaire est avant tout un comportement. Un apophtegme de l'abba Agathon l'illustre fortement: *J'étais un jour dans la cellule de l'abba Agathon et un frère vint lui dire: « Je désire habiter avec des frères, dis-moi comment*

²⁸ *Récits d'un pèlerin russe*, trad. Jean Laloy, Seuil, 1978, p. 19.

²⁹ *Op. cit.*, p. 133.

³⁰ Jn 14,6.

³¹ Évagre, *op. cit.*, PG 79, 1096BD.

*cohabiter avec eux. » Le vieillard lui dit: « Comme au premier jour de ta venue parmi eux, garde ainsi ta condition d'étranger tous les jours de ta vie, pour ne pas te familiariser avec eux. » (...) Il n'y a pas de passion pire que la familiarité, car elle est génératrice de toutes les passions. Aussi convient-il au laborieux de ne pas en user, même s'il est seul dans sa cellule. De fait, je sais qu'un frère qui avait passé longtemps dans une cellule, où il y avait un petit lit, disait : J'aurais quitté la cellule sans connaître ce petit lit, si un autre ne m'en avait parlé. Voilà un laborieux et un lutteur ! »³² Le moine qui veut vraiment vivre la *xeniteia* peut se sentir étranger dans sa propre cellule! On aboutit ainsi à une conception intériorisée de la *xeniteia*. C'est une disposition intérieure qui exclut la familiarité, la *parrhèsia*. Cette *xeniteia* intérieure est l'essentielle, la *xeniteia* extérieure n'ayant d'autre but que de garder le moine dans le sentiment qu'il est étranger au monde et de le conduire à l'*hésychia*. Sans la *xeniteia* intérieure, la *xeniteia* extérieure ne sert à rien, car on peut se refaire une patrie et une famille là où l'on s'est exilé! Du fait d'abus, les moines errants, gyrovagues, ont été critiqués tant par saint Cassien³³ que par saint Benoît³⁴.*

Les moines ont une grande réserve dans l'usage de la parole, comme moyen de parvenir à la *xeniteia*. Toute une série d'apophtegmes illustre ce fait. *Abba Tithoès a dit: « La condition d'étranger, c'est pour l'homme d'être maître de sa propre bouche »*³⁵. *Abba Arsène disait qu'un moine étranger, vivant dans un pays qui n'est pas le sien, ne doit se mêler de rien et qu'ainsi il aura le repos*³⁶. Le *Pré spirituel* de Jean Moschus (avant 550-634 ou 619) témoigne aussi en ce sens: *Un frère interrogea abba Olympios, prêtre de la laure d'abba Gerasime: « Dis-moi une sentence ». L'abba lui répondit: « Ne te tiens pas parmi les hérétiques, sois maître de ta langue et de ton ventre, et partout où tu seras, dis toujours: je suis un étranger »*³⁷. Ainsi la *xeniteia* ne désigne pas seulement un idéal pérégrinant, mais une condition d'étranger où le silence est premier.

---

³² Agathon 1.

³³ Cassien, *Conférences* 18, 4, SC 64, Paris, 1959, p. 14.

³⁴ Benoît, *Règle* 1,10-11.

³⁵ Tithoès 2, *ibid.* p. 313. Cet apophtegme de la collection alphabétique se retrouve dans la collection systématique de Pélage et Jean (4,44). Il est anonyme dans la collection de Martin de Dumio 72 et dans celle de Paschase 89.

³⁶ Arsène 12. Cf. aussi Agathon 1, Jacques 1; Longin 1.

³⁷ Jean Moschus, *Le pré spirituel*, § 12, SC 12, 1946, p. 55; cf. aussi § 16, p. 58 et § 171, p. 225 (traduire *xeniteia* par exil volontaire et non hospitalité, comme le fait Rouet de Journal).

Jean Climaque (vers 579-649), higoumène du monastère du Sinaï, consacre le troisième degré de son *Échelle* à l'exil volontaire qu'il définit ainsi: *L'exil volontaire, c'est l'abandon sans retour de tout ce qui, dans notre patrie, nous empêche d'atteindre le but de la piété. L'exil volontaire, c'est un comportement réservé, une sagesse qui demeure inconnue, une prudence qui ne paraît pas au dehors, une vie cachée, un dessein secret, une pensée que rien ne manifeste, un appétit de l'abjection, une passion pour la gêne, une ferme assise pour le désir de Dieu, une abondance d'amour, un renoncement à la vaine gloire, un abîme de silence* (§1). Jean Climaque donne en exemple le patriarche Abraham (§29), mais aussi le Christ qui s'est exilé du ciel sur la terre (§30), qui a souvent quitté ses parents selon la chair (§19). *L'exil volontaire est la séparation (chorismos) de toute chose pour rendre notre pensée inséparable (achoriston) de Dieu*³⁸. «Ainsi la *xeniteia* tient donc à l'essence du monachisme, qui est exigence d'unité»³⁹.

5. LA XENITEIA AU CARMEL

Les premiers carmes étaient des latins, étrangers en Terre sainte, dans les grottes du Mont Carmel. Les circonstances historiques les obligèrent à revenir en Occident, où leur manteau barré, leur liturgie du Saint-Sépulcre leur conféraient encore un statut étrange, si ce n'est étranger. Spirituellement, ils se rattachent aux prophètes Élie et Élisée, appelés "Duces carmelitarum". Pour illustrer ce thème de l'exil, voici ce qu'en disent deux des saintes carmélites portant le nom de Thérèse: celle d'Avila et celle de Lisieux.

Sainte Thérèse d'Avila

Sainte Thérèse d'Avila emploie souvent le mot exil (*destierro*), non au sens de pérégrination, mais dans le sentiment d'être éloigné de la véritable patrie. Dans sa *Vie*, elle écrit: *Cette vision me sert beaucoup à connaître quelle est notre véritable patrie et à me montrer que nous sommes pèlerins sur cette terre* (*Vie* 38). Dans le *Chemin de la Perfection* (chap. 10), elle précise avec réalisme: *Ce qui s'attache le plus à nous et ce dont nous avons le plus de difficulté à nous détacher, ce sont les parents. Voilà pourquoi ceux qui s'en vont loin de leur pays font bien, si cela les aide au détachement; mais le*

³⁸ Jean Climaque, *L'échelle sainte* § 3.

³⁹ A. Guillaumont, *Le dépaysement comme forme d'ascèse dans le monachisme ancien*, dans *École Pratique des Hautes Études, V^e section: Sciences religieuses, Annuaire 1968-1969*, t. 76, Paris, 1968; repris dans *Aux origines du monachisme ancien*, Bellefontaine, 1979, coll. *Spiritualité orientale* n° 30, p. 115.

détachement ne dépend pas, à mon avis, de l'éloignement corporel, il consiste à s'unir généreusement au bon Jésus, Notre-Seigneur. Comme l'âme trouve tout en lui, elle oublie tout le reste. Néanmoins l'éloignement des créatures nous aide beaucoup au détachement, jusqu'à ce que nous ayons compris cette vérité.

Sainte Thérèse de Lisieux

L'exil est un thème qui revient très fréquemment sous la plume de sainte Thérèse de l'Enfant-Jésus⁴⁰, dans le même sens que celui de la Madre. Cependant alors que la sainte d'Avila conjure le Seigneur de la tirer de l'exil (6 *Demeures* 6...), celle de Lisieux supporte patiemment l'exil de la vie (*Manuscrit A*, 80v), car le regard de son Sauveur lui a fait pressentir le céleste bonheur (*PN* 32,1), mais peut-être aussi parce que sa vie, son exil, fut plus court: *De mon exil je ne sens plus le poids puisque bientôt vers ma seule patrie je volerai*⁴¹. Elle écrit à sa sœur Léonie: *Je sais que la terre est le lieu de notre exil; nous sommes des voyageuses qui cheminons vers la patrie* (*LT* 148). Pour elle, comme pour le Fils de Dieu incarné, la vie terrestre est un exil du ciel, aussi se considère-t-elle en tout temps comme exilée. Dès son enfance, la terre lui semble un lieu d'exil et elle rêve le Ciel (*Manuscrit A*, 14v). Elle désire partir dans un Carmel étranger où elle serait inconnue, où elle aurait à souffrir la pauvreté, le manque d'affection, l'exil du cœur (*Manuscrit C*, 10). *[Jésus] m'a donné l'attrait d'un exil complet. Il m'a fait comprendre toutes les souffrances que j'y rencontrerais, me demandant si je voulais boire ce calice jusqu'à la lie; aussitôt j'ai voulu saisir cette coupe que Jésus me présentait, mais Lui, retirant sa main, me fit comprendre que l'acceptation le contentait* (*Manuscrit C*, 10v).

CONCLUSION: LA XENITEIA AU XXIE SIÈCLE

À l'heure de la télévision, de l'internet, du téléphone portable, de la mondialisation, la terre est devenue un village. Nous pouvons connaître à l'instant même ce qui se passe à l'autre extrémité de la planète. Les liaisons rapides par l'avion réduisent considérablement l'éloignement. Les progrès technologiques dans les media ont, en un certain sens, conquis le temps et l'espace, rendant possible la communication instantanée et directe entre les

---

⁴⁰ D'après *Les mots de sainte Thérèse de l'Enfant-Jésus*, Le Cerf, Paris, 1996, on trouve dans ses écrits 110 fois le mot exil, 9 fois le nom exilé, 39 fois le verbe exiler. Le mot étranger est aussi fréquent.

⁴¹ *PN* 33,1, poésie écrite le 12 juin 1896, 15 mois avant sa mort.

personnes, même quand elles sont séparées par de grandes distances. Partir à l'étranger n'a plus la même signification qu'aux siècles précédents. Aujourd'hui, l'émigration pour des raisons économiques ou politiques est un phénomène massif, mais elle n'entraîne pas nécessairement un exil. Cependant le but recherché par l'exil volontaire demeure dans sa dimension biblique et spirituelle⁴². Qu'il prenne la forme d'une pérégrination ou non, il demeure un voyage à l'intérieur de soi. Deux éléments sont essentiels au moins pour vivre ainsi de l'essence de la *xeniteia* : la clôture monastique et la liturgie.

La clôture monastique permet d'être séparé de tout ce qui peut entraver la marche vers l'Unique Nécessaire (Lc 10,42), d'éviter la dispersion résultant d'une multiplicité de contacts, d'images, d'informations; elle a pour but le recueillement loin de l'agitation du monde. Elle s'apparente à la *stenochoria*, stabilité dans un lieu resserré et délimité. Quitter le monde, c'est entrer dans un itinéraire de continuelle ascension, vers la demeure du Père, dans une tension constante vers la Jérusalem céleste⁴³.

Dans son mouvement profond, la liturgie est un pèlerinage vers le Royaume, vers le Père par le Christ dans l'Esprit. Saint Basile de Césarée note que les chrétiens prient tournés vers l'Orient, vers ce paradis que Dieu planta en Eden du côté de l'Orient (Gn 2,8). La station droite à la prière est une "évocation visible par laquelle elle fait émigrer la partie haute de notre âme du temps présent dans le futur"⁴⁴. C'est là le but ultime de tout pèlerinage qui est exprimé dans la procession pascale de la liturgie byzantine. Symboliquement les fidèles dans la nuit réactualisent la traversée du désert par le peuple hébreu, la traversée du désert intérieur de chacun, dans l'attente du Royaume à venir, du Christ parti en pèlerinage aux enfers pour les illuminer de l'éclat de sa divinité et y relever l'homme déchu. L'entrée dans l'église illuminée marque "le passage d'un monde voué à la souffrance et à la mort, à un monde embrasé par la lumière sans déclin"⁴⁵. Ainsi la liturgie est-elle le lieu par excellence où l'idéal de la *xeniteia* est exprimé et vécu.

---

⁴² Cf. A. Bloom, *Meditations on a Theme (a Spiritual Journey)*, Oxford, 1972; trad. française, *Voyage spirituel*, Seuil, Paris, 1974.

⁴³ Cf. CIVCSVA, *Verbi sponsa. Instruction sur la Vie contemplative et la Clôture des moniales*, Vatican, 1999, § 3.

⁴⁴ Cf. Basile de Césarée, *Traité du Saint-Esprit*, § 27,66, SC 17 bis, 1968, p. 485-487.

⁴⁵ M. Evdokimov, *Pèlerins russes et vagabonds mystiques*, Le Cerf, Paris, 2004, 2e éd., p. 28-29.

“Xeniteia” sau “peregrinatio” monastic: exil voluntar spre patrie

- Rezumat -

Plecarea voluntară în străinătate a primit în tradiția monastică numele de *xeniteia* în greacă sau *peregrinatio* în latină. După ce a trasat originea acestei teme în Biblie – unde călătoriile au o gamă foarte întinsă de semnificații – și a evidențiat cele trei sensuri ale conceptului *xeniteia* în patristică (plecarea în depărtare, viața terestră ca exil, drumul spre Ierusalimul ceresc), comunicarea noastră prezintă câteva exemple de călugări care s-au exilat în mod voluntar. Dar a-ți părăsi țara nu e suficient, nici chiar necesar, căci exilul voluntar este întâi de toate un comportament. Se ajunge astfel la o concepție interiorizată pentru *xeniteia*, ilustrată prin câteva texte ale sfințelor Thérèse d'Avila și de Lisieux. În secolul al XXI-lea, *xeniteia* devine o exigență a vieții monastice care se exprimă atât prin clozură cât și prin liturghie, veritabil pelerinaj spre Împărăție.

COLONIZAREA SAU CĂLĂTORIA PUTERII. SPARTA ȘI COLONIZĂRILE ÎN SPAȚIUL MEDITERANEAN

FÁBIAN ISTVÁN

„Un colonist nord-american din Britania era un cetățean al țării sale de baștină și ocupa un pământ considerat ca fiind pe teritoriu britanic - în fond, o poziție relativ simplă. Dar poziția unei colonii grecești față de orașul-mamă era în genere mai puțin clară: coloniștii aveau legături mai strânse cu acesta decât cele care existau între statele grecești, îndeobște, deși colonia constituia oarecum un stat separat”¹.

Interesanta remarcă, cu atât mai mult cu cât reprezintă esența unuia din cele mai importante fenomene din istoria călătoriilor: colonizarea greacă. Aceasta „roire” a grecilor a avut printre alte consecințe (economice, sociale, politice) transformarea Mediteranei (și a Mării Negre) în „lacuri grecești” realizând în laboratorul format de propria civilizație amestecul dintre Orient și Occident prin „geniul inegalabil al rasei lor”².

Care sunt însă motivele colonizării? Una din cauzele de bază a fost suprapopularea unora din comunitățile mai bine situate geografic (ceea ce a dus la fenomenul numit *stenohoria* - foamea de pământ), dezastre naturale (secete, recolte proaste, epidemii), ocupația străină a metropolei (exemplu clasic sunt foceeni care, fugind din calea perșilor, au întemeiat Massalia), gustul pentru aventură și îmbogățire (specifice grecilor), dar au existat și motive morale și ideologice. Acest din urmă motiv a constituit baza de plecare către fondarea de noi colonii în cazul spartanilor, cei de care ne vom ocupa în cele ce urmează.

Sparta prezintă un caz interesant: este polis-ul cu cele mai puține colonii, dar motivele și modul de colonizare sunt cu totul particulare. Tradiția atribuie acestui polis un număr de trei colonii: Thera, Cirene și Tarentul.

1. Thera și Cirene

Una din sursele epigrafice cele mai fascinante ale antichității grecești este stela de marmură ce reda fondarea Cirenei³. Textul surprinde cerințele locuitorilor insulei Thera (situată la nord de Creta) de garantare a drepturilor cetățenești prescrise în vechile prevederi, stabilite între colonie și metropolă pe

¹ A.J. Graham, *Colony and mother-city in ancient Greece*, Chicago, 1983, p. 35.

² J. Boardman, *Grecii de peste mări*, București, Editura Meridiane, 1988, p. 34.

³ G. Burkert, J. Lloyd, J. Reynolds, *Cyrenaiaca in Antiquity*, Oxford, Oxford UP, 1986, p. 193 sqq.

actul de fondare a cetății libice. De remarcat că sfârșitul textului, adică pactul, era definit *horkion ton oikisterion* „jurământul fondatorilor coloniei”. Conform textului, adunarea din Thera a decis – la sugestia oracolului din Delfi - trimiterea lui Buttus și a unui corp expediționar în Libia. Ca însoțitori ai lui Buttus, investit ca rege și arhieru⁴, au fost aleși și obligați să plece, câte un fiu din fiecare familie. Indiferent de soluțiile de interpretare propuse de text, în ce privește modalitatea de selectare a coloniștilor, aceasta e una singură: ei au fost constrânși să plece sub amenințarea pedepsei capitale prin lapidare, și nu se puteau întoarce în metropolă decât după 5 ani pentru a-și recupera bunurile și a-și primi înapoi cetățenia. Totuși, din câte se pare, au existat și voluntari⁵. Colonia Cirene era, deci, formată din cetățeni liberi și adulți în mare parte obligați să plece, iar într-o mai mică măsură din voluntari, toți conduși de arhierul Battus. Aceasta reiese din actul de fondare a coloniei. Dincolo de textul propriu-zis, se afla o întreagă încrângătură de istorioare și legende. Cel care redă istoria celor două așezări: colonia Thera și a coloniei fiice, Cirene, este Herodot. „Părintele istoriei” povestește cum a ajuns la Sparta, venind din insula Lemnos, ginta Minilor, descendenți ai argonauților. Minii s-au integrat în scurt timp în comunitatea spartană prin legături matrimoniale. Problemele au apărut atunci când ginta a început să aibă ambiții de regalitate. Drept răspuns, spartanii i-au condamnat la moarte și doar intervenția soțiilor de origine spartană i-a salvat pe Mini de la executarea sentinței. Pedepsa le-a fost comutată spre un fel de exil voluntar, mascat de ideea fondării unei colonii pe insula Thera.

Cât privește fondarea coloniei fiice, Cirene, Herodot cunoștea două variante: cea a Therienilor și cea a coloniștilor. Prima variantă povestește cum regele Grinus s-a dus la oracolul din Delfi pentru a-și prezice viitorul, iar Phytia i-a ordonat fondarea unei colonii în Libia. Grinus i-a răspuns că e prea bătrân pentru o asemenea întreprindere și Therienii s-au întors acasă. Însă, după 7 ani de secetă, răstimp în care Phytia își tot repeta cererea de fondare a unei colonii în Libia, Therienii s-au decis să asculte ordinele oracolului.

Versiunea celor din Cirene e puțin diferită: Balbus, fiul bălbâit al regelui Polimnest, s-ar fi dus la Delfi ca să-și trateze boala, iar oracolul i-a ordonat fondarea unei colonii în Libia. Deși la început a refuzat organizarea expediției, în cele din urma a fost constrâns de multitudinea de nenorociri abătute asupra lui. A plecat cu două pentecontere: prima tentativă a eșuat din

---

⁴ G. Camassa, S. Fasce, *Idea e realita dell viaggio. Il viaggio nel mondo antico*, 1988, p. 38.

⁵ *Ibidem*, p. 39.

cauza unei furtuni, a încercat să se întoarcă în metropolă dar a fost alungat de proprii concetățeni. A doua încercare a fost mai reușită, a debarcat pe continent și a fondat colonia⁶.

2. Tarentul

Cazul fondării acestei colonii constituie de asemenea o paradigmă. Cel care culege și redă legendele de fondare a coloniei este Strabo. Istoricul grec face apel la două versiuni: cea a lui Antioh din Syracusa și cea a lui Efor⁷.

Prima versiune, cea a lui Antioh din Syracusa, povestește cum în timpul primului război cu Mesembria au fost reduși la statutul de hiloți totii acei spartiați care nu au vrut să lupte. Fiii lor, născuți în timpul războiului, au fost aserviți zeiței Athena Parthenos și au fost lipsiți de drepturile lor civile. Acești *Parhenoi*, odată maturizați nu și-au mai acceptat statutul și au organizat o revoltă. Pentru că „cei egali” nu au vrut o vărsare inutilă de sânge, dar nici nu au dorit să le schimbe statutul social, s-a recurs la o soluție de compromis: plecarea acestor indezirabili în peninsula italică și fondarea unei colonii care să poarte numele unui erou local numit Taras. Noua colonie avea deci să se numească Tarent.

Varianta lui Efor e diferită în ceea ce privește originea *Parthenoilor*: după 10 de război împotriva Mesembriei, populația Spartei scăzuse dramatic, întrucât spartanii juraseră să nu se întoarcă acasă decât după căderea Mesembriei. Conducerea spartiată, în disperare de cauză, a hotărât rechemarea în țară a acelor luptători care la începutul războiului erau prea tineri să depună jurământul de a rămâne departe de casă. Din aceste uniuni (extra)conjugale s-au născut „fiii fecioarei”. După 29 de ani, când războiul s-a terminat, cei care s-au întors acasă nu au vrut să-i accepte pe parthenoi în comunitatea celor egali. Discriminați și marginalizați, parthenoii au organizat o revoltă. Din acest punct, povestirile lui Antioh și Efor coincid: soluția de compromis, plecarea parthenoilor și fondarea noii colonii.

Pe planul realităților de teren, sursele arheologice confirmă întemeierea din secolul al VIII-lea. În necropola orașului, cele mai vechi morminte conțin produse ceramice corintiene de secol al VIII-lea, iar planul urbanistic al coloniei corespunde cu cel al Spartei din perioada descrisă în tradițiile istorice. Pe de altă parte, așezarea indigenă a iapygilor de la Scoglio dell Tonno era în contact intermitent cu Grecia din epoca miceniană și până în secolul VII. Portul Tarent este cel mai bun din Italia de sud, iar hinterlandul coloniei deține

⁶ Barker, Lyod, Reynolds, *op. cit.*, p. 375-86.

⁷ J. Boardmann, *op. cit.*, p. 234.

câmpuri bune pentru cultura cerealelor. Așa se face că în scurt timp colonia spartană va deveni una din cele mai importante noduri de comerț maritim atât spre metropolă cât și spre coloniile grecești situate în vestul mediteranei⁸. Deși din clădirile timpurii nu s-a păstrat mult (în afară de marele templu doric de secol VI), bogăția și gradul de dezvoltare artistică a coloniei sunt subliniate de varietatea de ofrande votive și de inventarul funerar. De altfel, mormintele tarentine sunt cele mai bogate din lumea greacă occidentală timpurie.

Lectura comparată a acestor texte referitoare la tradițiile coloniale ce au în comun matricea spartană poartă o serie de analogii interesante⁹.

Ca puncte comune, discernem atitudinea metropolei, fixarea tradițiilor colonizatoare, circumscrierea problemelor care duc la organizarea expedițiilor și a grupului care urmează să plece în aventura colonizatoare. Numirea grupului se face pe considerente de ordin etnic și genealogic, care par a fi mai importante decât considerentele de ordin politic și economic¹⁰. Cazul ginții Minilor este evident, cel al Parthenoilor este emblematic. Cei dintâi constituie un întreg *ethnos* și sunt văzuți ca un grup unitar: toți păcătuiesc, toți sunt condamnați la moarte și toți sunt nevoiți să părăsească cetatea. În schimb „Fiii Fecioarei” erau considerați „frați” de sânge (dar nu de drepturi)¹¹ și, chiar dacă încearcă să se revolte, soluția de compromis este mult mai ușor de acceptat și plecarea coloniștilor este mult mai facilă.

O altă coordonată este omniprezența oracolului din Delfi și mai ales atitudinea lui față de organizatorii expedițiilor: în unele cazuri se limitează la indicarea locului viitoarei colonii, în alte situații oracolul este mai „punitiv”, persecutând pe spartanii disobedienți prin tot soiuri de nenorociri. Cert este faptul că pelerinajul la Delfi și consultarea oracolului era cvasiobligatorie înaintea plecării în misiuni de colonizare. Acest aspect este subliniat și de Herodot. Este clar ca Delfi devenise un fel de „centru de informare”, problema apare însă în momentul interpretării corecte a datelor: J. Defradas considera – pe bună dreptate – că în realitate Delfi a devenit un centru internațional de informații *abia după* consolidarea mișcării de colonizare, deci abia prin secolul al VI-lea î. Chr¹².

---

⁸ Boardman, *op. cit.*, p. 246.

⁹ Camassa-Fasce, *op. cit.*, p. 42.

¹⁰ H. Schaeffer, “Praticularita e caratteri della colonisatione greca”, *Apollo*, 2, 1962, p. 61 sqq.

¹¹ Camassa-Fasce, *op. cit.*, p. 55.

¹² Jean Defradas, *Thèmes de la propagande delphique*, Paris, 1954, p. 233.

În fine, un punct important este sosirea în locul desemnat pentru colonizare și intrarea în contact cu indigenii. Aceasta „luare de contact” în cazul spartanilor a însemnat stări conflictuale cu băștinașii pentru recunoașterea drepturilor teritoriale (așa-numita „fondare eroică”).

Colonizarea spartană în Mediterana reflectă clar structura acestei societăți rigide. Dincolo de legende se afla o întreagă încrângătura de relații sociale complexe: plecarea (forțată sau nu) a coloniștilor însemna refuzul eunomiei spartane, a unui sistem de invidiat și de temut și asumarea avântului în necunoscut și al unui eventual eșec. Meritul moral suprem era însă răspândirea pe coastele Mediteranei a unei culturi politice a unui polis care a constituit o paradigmă socială.

The Colonization or the Travel of Power. Sparta and the Colonizations in the Mediterranean Space

– Abstract –

The paper presents a few aspects concerning the foundation of the Spartan colonies in the area of the Mediterranean Sea. The Greek colonization represents one of the most important phenomena in the history of travel, which is the travel of power and influence in fact. These colonies, in spite of the fact that they were the results of the general Greek colonization trend, have a few special features concerning their reason of foundation and their further existence. All the three main colonies of Sparta: Terra, Cyrene and Tarentum are taken into account, insisting on the legends of their foundation but also on the political and historic background what lead to the formation of such political entities.

**CĂLĂTORIA DE STUDII: ROLUL ȘI DIMENSIUNILE
EXPERIENȚELOR ÎN FORMAREA
ISTORICULUI GHEORGHE ȘINCAI**

ANA MARIA ROMAN-NEGOI

Una din consecințele pe termen lung ale Unirii cu Biserica Romei, care deschidea secolul XVIII transilvan, a constituit-o, indiscutabil, formarea elitelor. Este vorba de un proces complex ale cărui baze s-au pus în prima jumătate a secolului XVIII și ale cărui rezultate le vedem cel mai bine în a doua jumătate a veacului, un efort continuu care a vizat racordarea la Luminile europene, recuperarea și mai apoi formarea unui statut cultural propriu. Politica și practicile veacului în această direcție au urmărit în fazele de început formarea în marile școli catolice ale timpului, pe linia tradiției inaugurate de episcopul Inochentie Micu. Prin investirea în intelectual și deschiderea către atmosfera și controversele stimulative ale Luminilor europene, s-a încercat formarea unor generații care să aducă acasă ceva din spiritul nou, mobilizator. Marile figuri ale culturii și istoriei ardelen, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior sau Ioan Budai-Deleanu pot fi considerate în această optică produse ale Unirii care s-au format și au evoluat pe direcțiile dezvoltate prin această politică de investire în intelectual

În cazul lui Gheorghe Șincai, istoriografia românească a insistat asupra perioadei studiilor la Roma (1774-1779), ca moment de demaraj în formarea istoricului de mai târziu. Experiența din capitala vechiului Imperiu, chiar dacă nu a rămas singulară în procesul de formare și maturizare intelectuală, a avut cu siguranță impactul cel mai mare datorat, atât ofertei culturale și memoriei istorice a marelui centru cosmopolit, cât mai ales datorită propulsării pentru prima dată a lui Gheorghe Șincai într-o altă dimensiune a existenței.

Anul 1774 a reprezentat pentru Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ioachim Pop momentul înscrierii între coordonatele acestei politici de formare prin trimiterea, de către episcopul Grigore Maior, el însuși beneficiar al acestui sistem, la studii în capitala vechiului Imperiu Roman, în cea mai cunoscută instituție a timpului, Colegiul Urban, aflat sub tutela Congregației de Propaganda Fide.

Bazele tradiției trimerii de bursieri de la Blaj pentru studii la Roma au fost puse în anul 1737¹ de către episcopul Inochentie Micu, cel care a înțeles avantajele pe termen lung ale unei astfel de politici de investire în formarea intelectuală. Este o politică continuată de episcopii Atanasie Rednic și Grigore Maior, beneficiari la rândul lor ai acestui sistem, care au apreciat la adevărată valoare rostul formării unei elite românești și importanța contactului cu ideologia și cultura Europei Luminilor. Întemeiat în anul 1627 de către Papa Urban al VIII-lea, Colegiul de Propaganda Fide dispunea de o largă autonomie conferită de bula Romanus Pontifex, potrivit căreia elevii aveau dreptul să-și dea doctoratul asemenea oricărui absolvent al unei instituții de rang universitar². Colegiul reprezenta o instituție ce oferea posibilitatea unor studii de 2 ani în filozofie și 4 ani în teologie, riguros organizată, cu un corp didactic format dintr-un rector, 4 spirituali și 20 de profesori, cu toții numiți de cardinalul prefect al Congregației. Colegiul făcea parte din proiectul de renovare al școlii catolice reprezentând o pepinieră de formare a unor buni catolici, o instituție cu rol formativ și informativ, datorită sistemului de legături pe care îl implementa în teritoriu. Studiul la Colegiul de Propaganda Fide reprezenta pentru tinerii din părțile răsăritene ale Europei un adevărat privilegiu, o poartă deschisă către luminile europene, către orizonturile intelectuale cele mai actuale. Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ioachim Popa au reprezentat a cincea generație de alumni trimiși la studii. Selecția pentru admiterea în Colegiu se făcea după reguli foarte precise, prin intermediul cardinalului prefect al Congregației, iar candidații erau desemnați de către episcop sau vicarul apostolic dintre cei care îndeplineau condițiile de vârstă care a scăzut în timp de la 18 ani în 1732 la 15-14 ani în 1778³, pe linia ideii că o vârstă mai mică determină o modelare mai ușoară a tinerilor veniți din afară și o formare a convingerilor pe o bază mai curată.

Perioada celor patru ani petrecuți de Gheorghe Șincai la Roma a însemnat, dincolo de cursurile obligatorii ale Colegiului, un timp al contactelor

---

¹ Francisc Pall, „Știri noi despre primii studenți trimiși de la Blaj la Roma”, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 474.

² Ioan Chiorean, „Rolul instituțiilor de învățământ superior din Roma în formarea elitei intelectualității din Transilvania în secolul al XVIII-lea”, în Grigore Ploșteanu (coord.) *Interferențe istorice și culturale româno-europene*, Târgu-Mureș, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane “Gheorghe Șincai”, 1996, pp. 49-56; Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003, pp. 119-130.

³ Laura Stanciu, *op cit*, p. 106.

cu personalități ale timpului, mijlocite de secretarul Stefano Borgia, un timp al contactului direct cu lucrări recente, cu lumea bibliotecilor, calitatea sa de custode al bibliotecii Colegiului jucând un rol important în această direcție.

Atenția lui Șincai a fost atrasă de marile depozitare ale culturii și istoriei, bibliotecile Vaticana, Sopra la Minerva, ad Aracelli, Benedictină și desigur a Colegiului. Studiile pe care Șincai le inițiază acum constau în exclusivitate în culegerea materialului documentar. Este mai întâi de toate o muncă de recuperare, de refacere a terenului pierdut, o istorie arhivistică⁴ necesară deoarece istoriografia românească nu consumase încă această etapă a dezvoltării ei. Noutatea consta în faptul că era pentru prima dată când se căutau sistematic și pe o scară atât de largă informații despre trecutul românilor. La Roma s-a îndreptat cu preponderență spre acele surse care i-au putut susține ideea construcției unei istorii a tuturor românilor, pe linia planului cantemirian de istorie a toată Țara Românească. În anii în care Șincai a început să adune izvoarele pentru *Hronică*, cercetările istorice se îndreptau spre documentele păstrate în arhivă, iar activitatea de culegere și publicare de documente era concretizată în ediții folosite apoi de istorici. În aceeași perioadă își adună colecția de izvoare privind istoria Transilvaniei și Josef Benkő, iar în 1778 îi apare lucrarea *Transylvania sive magnus Transylvania olim Dacia Mediterranea dictus*, tom 1-2, Viena, în care sunt publicate și documente⁵.

Ceea ce rămâne de necontestat este bogatul material cu care Șincai se întoarce de la Roma, dovadă a unei cercetări serioase și constante în direcția realizării scopului pe care și-l fixase. Informația adunată este concentrată în prima sa colecție, *Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay ordinis S. Basilii M. Transylvanum*, organizată în 26 de tomuri⁶, care cristalizează

⁴ Andrei Kiss, „Șincai și științele fundamentale ale istoriei”, în *Revista arhivelor*, anul L, vol XXXV, nr. 2, București, 1973, pp. 259-268.

⁵ *Ibidem*, p. 260.

⁶ *Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay ordinis S. Basilii M. Transylvanum, Anno 1775*, vol. I-III, Manuscris la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, nr. 545-547. În continuare se va cita *Notata*. Pentru parcurgerea fluidă a colecției recomandăm consultarea în ediție electronică integrală. Ana Maria Roman-Negoi, *Laboratoarele istoriei. Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay ordinis S. Basilii M. Transylvanum, Anno 1775*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006. Precizăm că numerotarea tomurilor se face de la I la XXVII, dar în fapt colecția cuprinde numai XXVI de tomuri. Tomul nr. XIV nu apare, iar indiciul care ne determină să credem că acesta a fost scris, dar s-a pierdut, este o trimitere a autorului, pe prima filă a tomului nr. I: „Vide Tomum XIV in quo ex Assemano plura et melius annotavi”. Trimiterea, marcată prin *Nota Bene* este realizată cu un alt tip de cerneală,

primii pași ai autorului pe drumul istoriei și scrisului istoric, constituind totodată fundamentul de construcție a *Hronicii*. Roma i-a oferit lui Șincai prilejul unei îmbogățiri cantitative și calitative, deschiderea către orizonturile culturii europene, adâncirea și lărgirea conștiinței romanității și credem, desigur, meditația asupra rosturilor și destinației sale viitoare. Cei patru ani de studii au reprezentat un proces complex de filtrare a opțiunilor și de precizare a atitudinilor.

Pe linia sugerată de Pompiliu Teodor, înțelegerea contribuției reale a lui Gheorghe Șincai la dezvoltarea istoriografiei românești solicită, la momentul de față, o reluare atentă a lecturii, în termenii unor referiri mai precise la izvoarele folosite și mai ales la modelele care l-au influențat sub aspect metodologic și conceptual⁷ în această etapă formativă. La acest nivel al analizei, laboratorul istoric concentrat în colecția realizată, învederează structuri istoriografice diverse, de la valorile scrisului umanist, la tradiția savantă ilustrată de istoriografia Barocului, de la scrierile istorice ale Contrareformei, la istoriografia de factură iezuită.

Modul de preluare, gestionare și mai apoi de expunere a informațiilor extrase reprezintă procese care se definitivează progresiv, pe măsura acumulărilor cantitative. Sub aspectul volumului informațional, materialul din colecția *Notata* este impresionant, constituind atât o garanție a seriozității demersurilor, dar și o depășire cantitativă și calitativă a tot ce se realizase până la el în domeniul istoriei. Pentru a ilustra progresul nivelului de informare, o simplă incursiune în sursologia scrierilor istorice anterioare relevă următoarele date: Grigore Ureche, în *Cronica* sa, folosește numai doi cronicari polonezi, pe Martin Paszkowski și pe Martin Bielski, Miron Costin în *De neamul moldovenilor* folosește 11 istorici, dintre care Cassius Dio și Laurentius Toppeltinus sunt preponderenți, Nicolae Costin urcă numărul de izvoare la 14 pentru ca apoi Dimitrie Cantemir, în *Hronicul său*, să ilustreze un salt evident, prin folosirea a 150 de nume de autori și titluri⁸. Reconstituirea istorică realizată de Șincai, în manieră complementară aceleia lui Samuil Micu din

---

dovadă a procesului de revizuire constantă a informației transcrise de Gheorghe Șincai. Acest aspect a fost sesizat și de Mircea Tomuș în lucrarea *Gheorghe Șincai*, București, Editura pentru literatură, 1965, p. 29.

⁷ Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 145.

⁸ Gheorghe Șincai, *Hronica românilor*, Ediție îngrijită și Studiu asupra limbii de Florea Fugariu, Prefață și Note de Manole Neagoe, București, Editura pentru Literatură, 1967, vol. I, p. LIV. În continuare se va cita *Hronica românilor*.

Brevis historica notitia, va urca numărul izvoarelor la 169 de titluri care își găsesec locul în această colecție, ce deschide oportunitatea reconstituirii punctuale a etapelor de evoluție a istoricului român. De la începutul, ei colecția a fost întocmită nu în sine, ci ca fundament pentru o ulterioară lucrare de sinteză. Pentru depășirea, ca bază informativă, a *Hronicii* lui Șincai, mai ales în ceea ce privește datele legate de evul mediu timpuriu, au fost necesare cercetările sistematice de la sfârșitul secolului XIX, editarea colecțiilor de documente sau investigațiile arheologice.

Analiza izvoarelor care compun laboratorul istoric la acest nivel o vom face departajat, pe cele două etape formative la nivelul profilului istoric, Roma (1774-1779) și Viena (1779-1780), care au deschis porțile de acces către surse dintre cele mai variate, de la cele narative editate, căutate cu predilecție, până la cele manuscrise, toate cuprinzând informații prețioase pentru devenirea istorică a românilor. Perioada Roma constituie din această perspectivă, punctul de cristalizare a unei investigații istorice în sfera istoriei naționale, în care Gheorghe Șincai apare ca un cercetător în plină formare, capabil să înfrunte asperitățile surselor istorice medievale, pregătit să pătrundă sensul izvoarelor. Deși primele caiete (tomurile I-III) reflectă ezitățile, specifice oricăror începuturi, în travaliul de extragere a informației, pregătirea sa în domeniul științei istorice este departe de orice îndoială⁹, aceasta dezvoltându-se progresiv, prin maniera profesionistă și sistematică de lucru. La Roma s-a îndreptat cu preponderență spre acele surse care i-au putut susține ideea construcției unei istorii a tuturor românilor, pe linia planului cantemirian de istorie a toată Țara Românească. În tomurile I-XVIII¹⁰, care datează din această perioadă, Gheorghe Șincai a extras informații din izvoare ce acoperă preponderent segmentele antichității și evului mediu. Sub influența tradiției istoriografiei italiene, *Notata* pune în lumină predilecția pentru sursele narative și un accentuat interes pentru istoriografia Barocului, orientată spre dezvoltarea originilor, într-un timp în care influența lui Ludovico Muratori iradia în acest spațiu¹¹. Cantitativ, prevalează sursele narative editate, antice, bizantine și mai ales umaniste și de factură barocă, de o mai mare diversitate, comparativ cu investigațiile lui Samuil Micu. Între izvoarele adunate și copiate la Roma se disting și transcrierile direct de pe manuscrise. Astfel, Șincai copiază manuscrisul lui Ioan Iacob Aron privind inscripțiile dacice, obținut de la

---

⁹ Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 148.

¹⁰ Andrei Kiss, *op. cit.*, p. 262.

¹¹ Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 151.

protectorul său Stefano Borgia¹², precum și epistola lui Ioan Pastritius privind-i pe bulgari, pusă la dispoziție de profesorul său de limbă greacă, Raphael Vernazachio¹³.

Efortul cantitativ, subordonat unui proiect istoriografic fără precedent reflectă o aviditate de informație de nivel științific, de la lucrări cu caracter pur istoric, izvoare epigrafice editate și inedite¹⁴, până la dicționarele și lexicoanele epocii, instrumentele care au conferit susținere acestui efort recuperator. Radiografierea surselor consultate de Șincai în această primă etapă a formării sale pune în evidență o varietate de direcții și curente, de la scriitorii antici (Cassius Dio, Cornelius Tacitus, Ionescu Xiphilinus, Ammianus Marcellinus, Claudius Ptolemaeus) și până la istoriografia savantă, ilustrată de continuatorii lui Baronius (Henricus Spondanus, Odoricus Raynoldus). Elementul comun, care subordonează sursele consultate este reprezentat de problema originii romane a românilor, acel certificat de noblețe, pe care Șincai caută să-l confirme printr-un aport cantitativ fără precedent în istoriografia română. Primele mărturii ale romanității românilor sunt căutate de Șincai la Anonymus, Ioannes de Thurocz sau *Gesta Innocentii III*.

Șincai și-a concentrat atenția la Roma asupra producțiilor Umanismului european al secolului XV reprezentat de Phillipus Callimachus, Petrus Ranzanus și în special Enea Silvio Piccolomini, umanistul italian care a contribuit cel mai mult la răspândirea teoriei despre originea romană a românilor¹⁵. Investigarea continuă a acestei problematice, l-a îndrumat pe Șincai spre teritoriile istoriografice ale secolului XVI, ilustrat prin producții de factură germană (Ioannes Cuspinianus, Ioannes Leunclavius), italiană (Guido Pancirolli, Raffaello Maffei Volterrano) sau polonă. Aportul secolului XVI la cunoașterea originii romane a poporului român trebuie căutat în extraordinara răspândire a ideii romanității nord-dunărene. Ceea ce apărea în secolul XV sporadic, devine acum un curent general european, exprimat prin cunoașterea trecutului antic al Daciei, perpetuarea etnică a romanilor, limba și numele românilor, care sunt acum integrați în familia popoarelor romanice¹⁶. Scrierile

---

¹² *Notata*, Tom. VI, pp. 1-31.

¹³ *Notata*, Tom. XIII, pp.1-2.

¹⁴ *Notata*, Tom. III, pp. 1-15. Sthephanus Zamosius, *Analecta Lapidum vetustorum et nonnullorum in Dacia antiquitatum*, Ed. I, Padova, 1593. Pentru detalii despre acest autor vezi Adolf Armbruster, *op. cit.*, pp. 153-155.

¹⁵ Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Enciclopedică, 1993, .p. 57.

¹⁶ *Ibidem*, p. 126.

umaniste reprezintă centrul de interes al căutărilor lui Șincai, de la Petrus Albinus, semnatarul primului tratat umanist dedicat exclusiv originii romane a românilor¹⁷, Raffaello Maffei (Volterrano), Wolfgang Lazius, până la Paulus Iovius Novocomensis, a cărui lucrare, *Historiarum sui temporis*, constituie un izvor de bază pentru înțelegerea politicii habsburgice față de Țările Române până la cucerirea Transilvaniei. În cadrul colecției manuscrise, acest segment istoriografic a constituit un model cu sugestii de ordin metodologic, vizibile în formulele de lucru preferate de Gheorghe Șincai în această etapă a formării sale în domeniul scrisului istoric. De asemenea, se remarcă orientarea către segmentul cronisticii, prin Bernardus Vapovius, Reinold Heidenstein, Martin Cromer, Sethus Calvisius, un important reper, parcurs în detaliu de Gheorghe Șincai, care s-a impus în cadrul acestui efort de reconstituire istorică cât mai exactă. Nu toate producțiile asupra cărora se oprește Șincai reprezintă repere calitative ale scrisului istoric umanist. Scrierea fraților Petrus et Paulus Manucii, *Descrierea Transilvaniei*, care a făcut obiectul unor analize anterioare în istoriografia românească, reflectă, la nivelul conținutului, deosebirea dintre prospețimea și originalitatea detaliilor autorilor care dau informații directe și tipul compilor, din care se revendică aceștia¹⁸. Prezența scrierii constituie, la nivelul laboratorului istoric al lui Șincai, un argument în favoarea ponderii factorului cantitativ al demonstrației istorice a romanității. Un loc important îl ocupă, în cadrul colecției, contribuțiile Umanismului polon prin Martin Cromer, Stanislas Sarnicki, Stanislaw Orzechowski, Leonhardus Gorecius, care au acordat o atenție deosebită țărilor române, aspect reflectat prin conținutul scrierilor lor, de care Gheorghe Șincai se folosește, în special pentru reconstituirea istoriei Moldovei.

Accesul spre surse i-a fost facilitat la Roma de literatura istorică a secolului al XVII-lea, în primul rând de istoriografia barocă, angajată prin Laurentius Toppeltinus, descifrării originii românilor. Contactul cu istoriografia italiană a jucat un rol important în adoptarea formulei analitice de mai târziu, potrivit cu spiritul ordonator al secolului XVII, dar și ca modalitate viabilă de gestionare și expunere a unui asemenea volum informațional, de mari dimensiuni. Sub aspectul tipologiei scrierilor consultate, reconstituirea istorică urmărită de Șincai, bazată pe o argumentație cantitativă, orientată spre un nivel științific, l-a condus spre lucrările instrument, spre producțiile Barocului, concretizate în lexicoanele și enciclopediile epocii, care au pus în circulație cunoștințele despre originea romană a românilor. Pe această direcție,

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 136.

¹⁸ *Ibidem*, p. 149.

etapa Roma a reprezentat contactul cu lucrările lui Antoine Augustin Bruzen, Michael Antoine Baudrand, Georges Fournier, Johann Jacob Hofmann, Louis Moreri sau Charles du Fresne (Du Cange)¹⁹, care au marcat extinderea orizontului istorico-geografic. În manieră complementară, contribuțiile semnate de Samuel Puffendorf, Cristopher Keller (Cellarius)²⁰, semnalează la Șincai, familiarizarea cu orientarea *Staatenkunde*.

Contactul cu erudiția colectivă a secolului al XVII-lea, cu realizările școlii iezuite, prezentă în cadrul colecției prin Ruinar, Bollandus, Papebrochius, Henschenius²¹, a reprezentat nu doar o cale facilă de acces către documente, ci mai ales o experiență cu rol formator pe linie metodologică, prin împrumutul unei maniere de lucru definită prin rigoare, ordine, spirit critic.

Familiarizarea cu sursele care au permis o cât mai exactă reconstituire istorică, conform obiectivului urmărit, s-a realizat în această etapă prin intermediul unor importante colecții de documente. Remarcăm, mai întâi, prezența lui Iohann Georg Schwandtner, reprezentant al școlii protestante, a cărui contribuție, *Scriptorum Rerum Hungaricorum*, cuprinde cele mai semnificative surse narative privind istoria Ungariei și, implicit, a Transilvaniei²². Prin intermediul ei, Șincai a intrat în contact cu scrierile lui Anonymus, Petrus Ranzanus sau Petrus de Reva²³. Pentru evoluția țărilor române în contextul relațiilor cu Polonia, Șincai a consultat colecția lui Mathias Dogiel, căreia îi este dedicat întreg tomul XVIII, în care se regăsesc 16 documente transcrise integral, valorificate ulterior în *Hronică*²⁴. Bilanțul acestei etape reflectă la Gheorghe Șincai orientarea prioritară către genul de lucrări instrument: tratate, colecții, lexicoane, dicționare, geografii, cronici, produse ale erudiției individuale și colective a secolelor XVI și XVII. Acestea i-au permis mai întâi o reconstituire detaliată a trecutului istoric al românilor, în context european, net superioară nivelului cronicăresc intern. La nivel metodologic, ele i-au transmis și cultivat o manieră de lucru caracterizată prin opțiunea constantă pentru rigoare, spirit critic și veridicitate.

Viena, a doua etapă în formarea ca reprezentat al Luminilor i-a deschis lui Gheorghe Șincai, noi perspective pentru cercetarea istoriei românești

---

¹⁹ *Notata*, Tom. II, pp. 47-64; Tom. III, pp. 73-83; Tom. V, pp. 23-28; Tom VI, pp. 31-36; Tom. X, pp. 25-69.

²⁰ Steven Bela Vardy, *Modern Hungarian Historiography*, New York, 1975, p. 27.

²¹ *Notata*, Tom. XII, pp. 1-93.

²² Steven Bela Vardy, *op. cit.*, p. 28.

²³ *Notata*, Tom. XV, pp. 1-59.

²⁴ *Ibidem*, Tom. XVIII, pp. 1-78.

medievale, datorită contactului stabilit cu istoriografia Barocului austriac, orientată de la sfârșitul secolului al XVII-lea, în raport cu țelurile politice ale Imperiului, spre răsărit²⁵. În acest sens, experiența vieneză (1779-1780), timpul final al studiilor sale, dar și etapă a definitivării colecției *Notata*, marchează primul contact cu diversitatea și spiritul liberal al unuia dintre cele mai cosmopolite centre europene ale vremii. În capitala Imperiului Habsburgic, Șincai și-a continuat cercetările în arhive și biblioteci. Investigațiile sale au fost impulsionate și susținute prin contactul permanent cu Samuil Micu, preocupat în acea perioadă de traducerea *Istoriei ecleziastice* a lui Fleury, prin lecturile și schimbul de opinii din cadrul Seminarului Sf. Barbara, adevărat centru de formare, deschis către alumnii români prin politica reformismului iozefin²⁶. Prin intermediul lui Samuil Micu a intrat în colecția lui Șincai o copie din *Cronica Bălăcenească (Historia Princilor Tiarii Romanesci)*, copiată de Vasile Vlad de pe un exemplar pe care Samuil Micu îl deținea din anul 1770, folosită apoi în redactarea *Hronicii*²⁷. Bibliotecile și arhivele au fost cercetate minuțios, după același tipar de lucru, în vederea culegerii de informații pentru *Hronică*. Efortul lui Șincai este și de această dată unul impresionant, într-un singur an colecția de documente crescând de la tomul XIX la tomul XXVII.

Literatura istorică românească, prezentă în această etapă prin Grigore Ureche (care apare în colecție sub numele Constantis Miron), *Cronica Bălăcenească* și Dimitrie Cantemir, permite, prin jocul confruntării, o mai clară evidențiere a poziției lui Gheorghe Șincai în câmpul scrisului istoric, din unghiul metodei și concepției dezvoltate. În cazul primelor două scrieri s-a lucrat însă cu texte corupte²⁸, care au avut ca și consecință perpetuarea unor

²⁵ Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 152.

²⁶ Pentru detalierea subiectului legat de șederea lui Gheorghe Șincai la Viena și contactele avute, menționăm următoarele lucrări: Ioan Chiorean, *Rolul Vienei în formarea intelectualității române*, în Ioan Chiorean (coord.) „De la Umanism la Luminism”, Târgu-Mureș, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane, 1994, pp. 95-100; Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2000, pp. 19-24; Laura Stanciu, *op. cit.*

²⁷ *Notata*, Tom. XX, pp. 1-95.

²⁸ Circulația cronicilor interne în copii corupte, greu de identificat, constituie o trăsătură a epocii. Prin numele din colecție Constantis Miron Logotheta trebuie înțeles, la Gheorghe Șincai, Grigore Ureche. Confuzia se datorează copiștilor, care ajunseseră să prezinte într-un singur corp *Letopiseșul Țării Moldovei* a lui Ureche și Miron Costin. În cazul de față, Șincai utilizează o copie atribuită lui Miron Costin, care conține o serie de completări ale lui Nicolae Costin, fiul acestuia, compilator și el al *Cronicii anonime*

erori de cronologie, de identificare în succesiunea domnitorilor sau în ceea ce privește autorii textelor. Tomul în care se transcriu de către Șincai, informații sub numele autorului Constantis Miron e transcris cu litere latine. Transcrierea începe de la capitolul 16 (*Descălecatul Țării Moldovei*) și se continuă până la capitolul 32, (*De moartea lui Ștefan Vodă celui Bun*), cu aceeași grafie²⁹. Începând cu acest capitol avem de-a face în preluarea informației cu un alt tip de scris, cu litere chirilice de această dată, până la sfârșitul tomului, marcat prin capitolul 48 (*Domnia lui Despot Vodă*)³⁰. Finalul transcrierilor este însoțit de precizările lui Șincai privind preluarea sintetică a unor informații, datorită lipsei de timp³¹. În cazul *Cronicii Bălăcenești*, finalul transcrierii, conține precizări importante făcute de Șincai, care constituie un bun indiciu pentru circulația informației istorice³².

Capitala Imperiului i-a facilitat completarea istoriografiei consultată la Roma, referitoare la momentul Mihai Viteazul (Lazaro Soranzo, Ciro Spontoni)³³, cu scrierea biografică a lui Balthasar Walther³⁴. Analiza tomurilor din această etapă indică îndreptarea atenției lui Șincai spre o nouă categorie de izvoare: documentele de arhivă. Astfel, tomul XXI cuprinde copii executate dintr-un manuscris al Nunțiatunii din Viena, un *Index* cu rol de instrument, care conține informații utile, de care această instituție avea mereu nevoie, marcate de trimiteri la surse narative editate, dar și la documente din arhiva

---

a Moldovei. Vezi Gheorghe Șincai, *Hronica românilor*, vol. 1, p. LIII, p. 562, p. 580, p. 593; vol. 2, p. 78, 100. Pentru acest subiect vezi următoarele lucrări, care includ și filiația manuscriselor: Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei dela zidirea lumii până la 1601*, ediție cu o introducere de Ioan Șt. Petre, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1942, pp. CVI-CXVI; Liviu Onu, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1973, pp. 15-24; Ioan Rotaru, *Literatura română veche*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 137.

²⁹ *Notata*, Tom. XXV, pp. 1-70.

³⁰ *Ibidem*, pp. 70-105.

³¹ *Ibidem*, p. 105: „quod reliquum est de vita Despotae descripsi ex aliis authoribus quia ex Mirone describendi tempus Viennae non habui; illa etiam quae in applicatis illico schedulis continentur tantum ad sensum descripsi, sed caetera de verbo ad verbum”.

³² *Notata*, Tom. XX, p. 95: „Și s-au scris aceasta historie mai in tei de tote de Samoil Klain in Vienna Annul 1770, iara acum in aceasta forma pre ace de in tei s-au scris de Vasilie Vlad În Annul 1780. Vienna. Această mențiune este însoțită de observația *Nota Bene*: „Hanc Historiam describendam Samueli Klein concesserat foemina quaedam ex Illustrissima familia Balacian, quae anno 1770 Viennae morabatur”.

³³ *Notata*, Tom III; Tom XVII.

³⁴ *Notata*, Tom XIX.

Vaticanului, pe care Șincai le cunoaște astfel, indirect³⁵. Tomul XXVII cuprinde copiile articolelor dietale ținute sub Mihai Viteazul, primite de la Ștefan Costa, pe atunci concipist al Guberniului și al cărui nume, ilizibil în *Notata*, va fi menționat clar în *Rerum Spectantium* și *Hronică*³⁶.

Analiza colecției manuscrise reflectă, în etapa petrecută la Viena, orientarea preponderentă a lui Gheorghe Șincai către segmentul istoricilor bizantini, cunoscuți prin intermediul colecției *Byzantina*, cu ajutorul cărora este reconstituit, în tomurile XXII și XXIII segmentul evului mediu timpuriu (Georgius Acropolita, Ioannes Zonaras, Procopius Caesareis, Georgius Cedrenus sau Nicetas Choniates)³⁷. Mărturiile originii și unității românilor sunt aduse prin scrierile umaniste ale lui Antonius Bonfinus și Nicolaus Isthvanfius³⁸ care îi sunt cunoscute în această perioadă și care mai târziu vor constitui argumente în discuția privind revendicarea lui Șincai de către tradiția istoriografică maghiară³⁹.

Colecția cristalizată în perioada 1775-1780 este rezultatul unui efort recuperator, de alcătuire a instrumentarului necesar scrierii istoriei românilor, care marchează momentul atașării istoriografiei române din Transilvania la formele moderne de cercetare a izvoarelor istorice⁴⁰. Sub aspectul dinamicii efortului și gradului de implicare, evaluare, analiză, conexiune a surselor, sintetizare, raportare critică, etapa studiilor la Roma se detașează prin limita de

---

³⁵ *Notata*, Tom XXI. La începutul tomului Șincai face următoarea mențiune de tipul Nota Bene: *quae in hoc tomulo continentur, annotavi ex Codice.Ms Secundum Ordinem Alphabeticum Nunciaturae Viennensis, quem lustrandum acquisieram ab Excelentissimo ac Reverendissimo C. Josepho Garampi Nuncio Apostolico apud Augustam Aulam Viennensem anno 1780*. Pentru restricțiile epocii în ceea ce privește consultarea documentelor de arhivă vezi Andrei Kiss, *op. cit.*, p. 264.

³⁶ *Notata*, Tom XXVII; *Rerum spectantium ad universam gentem Daco-Romanum seu Valachi cum summaria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Sinkai de eadem secundum ordinem chronologicum*, Tom I-III. Manuscrisul se afla la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, secția manuscrise, nr. 461-463; Tom III, f. 156; Gheorghe Șincai, *op. cit.*, vol. II, p. 365.

³⁷ Vezi Nicolae-Șerban Tanașoca, „L’image roumaine de Byzance à l’époque des Lumières”, în *Studies on Science and Culture*, Coordinator Răzvan Theodorescu, Editor of the Series Leland Conley Barrows, UNESCO, 2002, pp. 45-70.

³⁸ Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 68, p. 155.

³⁹ Ladislao Gáldi, „Le fonti ungheresi della Cronaca di Giorgio Sincai”, în *L’influsso dell’umanesimo ungherese sul pensiero rumeno*, Budapest, Athenaeum, 1940, pp. 24-45

⁴⁰ Zsigmond Jakó, „Cercetarea izvoarelor medievale diplomatice în Transilvania” în *Studii și materiale de istorie medie*, XVII, 1998, p. 4.

timp avută la dispoziție, care îi permite lui Gheorghe Șincai aplecarea către detalii. Atributele exercițiului istoric, rigoarea, spiritul critic, analiza informațiilor se păstrează și în etapa vieneză, însă la o scară mai redusă, aspect probat prin scăderea numărului intervențiilor personale, de tipul raportărilor critice, la textele cu care lucrează⁴¹.

Contactul cu o paletă atât de diversă din punct de vedere sursologic a constituit o experiență cu rol formator, atât pe linie metodologică, cât și la nivelul concepției, care reflectă temeiurile unei noi atitudini istorice. În cifre, acest efort se traduce prin 169 de poziții cu care a intrat în contact, prin poziții înregistrându-se o singură dată autorul sau lucrarea/sursa⁴² din care Șincai transcrie informațiile. Laboratorul istoric primar, pe care colecția *Notata* îl pune în evidență, se prezintă ca un material brut, punctat constant de intervențiile personale ale lui Șincai, care lasă să se întrevadă direcțiile prelucrării ulterioare dar și distanța față de nivelul cronisticii interne. Discutăm de un fundament solid, care reflectă constanța și seriozitatea exercițiului unui istoric erudit în susținerea obiectivului său.

Experiențele din cele două mari capitale, Roma și Viena, i-au oferit lui Șincai prilejul unei îmbogățiri cantitative și calitative, deschiderea către orizonturile culturii europene, adâncirea și lărgirea conștiinței romanității. Contactul cu lumea bibliotecilor și cercurile erudiților i-a conturat scopul muncii sale și i-a furnizat instrumentele pentru realizarea acestuia, într-un proces complex de filtrare a opțiunilor și de precizare a atitudinilor.

---

⁴¹ *Notata*, Tom. XIX, pp. 1-63; Tom. XX, pp. 1-95; Tom. XXIII, pp. 1-53; Tom. XXIV, p. 1-61; Tom. XXVII, pp. 1-24. Aceste tomuri conțin puține raportări critice la textele preluate, în comparație cu tomurile anterioare.

⁴² În această categorie au intrat manuscrisele, corespondența, scrieri fără precizarea autorului. Pentru realizarea acestor analize statistice s-a utilizat lista completă a titlurilor și autorilor care apar în colecția *Notata*. Deoarece spațiul revistei nu permite anexarea ei la studiul de față, ea poate fi consultată numai în cadrul ediției electronice. Vezi Ana Maria Roman Negoii, *op. cit.*

**The Journey of Studies: the Role and Dimensions of Experiences in the
Formation of the Historian Gheorghe Şincai**

- Abstract -

One of the consequences on a long term of the Union with the Church of Rome, which was opening the Transylvanian 18th century, was, undoubtedly, the formation of the elites. It is a complex phenomenon whose bases were laid in the first half of the 18th century and whose results are to be seen mostly in the second half of the century, a continuous effort aimed at the synchronization with the European Enlightenment. The politics and practices of the time focused on the intellectual formation in the important Catholic schools, following the tradition established by the bishop Inocenţie Micu. Great personalities of the Transylvanian culture and history, Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior or Ioan Budai-Deleanu journeyed to these centers of science and culture and brought the Lights in Transylvania.

CĂLĂTORIA DE STUDII ÎN BOEMIA ȘI MORAVIA A ECONOMISTULUI TRANSILVĂNEAN IOAN NEAGOE

IOAN CHIOREAN

Pornind de la cele mai diverse, uneori chiar confuze, informații documentare și mărturii istorice, rostim aici un medalion biografic al unei personalități proeminente din societatea românească a veacului al XVIII-lea.

Ioan Neagoe este primul din cei trei fii ai protopopului greco-catolic Man din Broșteni, și s-a născut în Armeni, probabil în 1729. Dorind să aibă o instrucție și educație mai aleasă, părintele Man Neagoe îi trimise pe Ioan și Manase (al doilea dintre fii) să frecventeze cursurile Gimnaziului săsesc din Sibiu și pe cele de filozofie ale Colegiului academic iezuit din Cluj. Nu știm exact dacă în acest pelerinaj de instruire i-au urmat și Vasile, cel de-al treilea fiu, ce orbise la vârsta de doi ani. Știm însă cu exactitate faptul că toți trei au fost o vreme dascăli la școlile din Blaj. Într-o scrisoare a lui Grigore Maior trimisă din Viena, la 22 octombrie 1752, fostului său coleg de studii la colegiul clujean, Gheronte Cotorea, se menționează faptul că în popasul său de la Cluj – făcut probabil la cererea lui Petru Pavel Aron – îl cunoscuse pe Ioan Neagoe din Broșteni, care studia deja „humanioarele” la Colegiul academic, cu un eminent profesor de teologie. Cu acest prilej, tânărul elev îi solicita lui Grigore Maior să intervină la Blaj pentru sprijinul material ce îi fusese promis în perioada studiilor gimnaziale de „umanități” și de filozofie¹. Cererea lui a fost prompt soluționată de Cotorea, căci capitulul din Blaj i-a acordat stipendiul necesar pentru încă patru ani de studii.

Dintr-o informație provenită de la istoricul maghiar I. Tóth Zoltán aflăm că Ioan Neagoe a absolvit primul al de filozofie la Colegiul din Cluj în anul 1756, iar mai apoi a fost învățător la Blaj („aliquando ludimagister erat in Balázsfalva”)². Din Cluj, frații Ioan și Manase s-au despărțit. Cel dintâi optă pentru o carieră laică, în timp ce Manase – beneficiind de un stipendiu – se îndreptă spre Târnavia pentru a studia teologia. Un an mai târziu, în 1757, cei doi frați se reîntâlnesc la Blaj. Manase Neagoe se călugări la 15 august 1757 sub numele de Meletie și începu de îndată activitatea ca profesor la cea de-a treia școală din Blaj (Seminarul teologic), inaugurând la școala latină și cursurile clasei de *sintaxis*. Din nefericire, funcționează ca profesor doar 3 ani,

¹ *Arhiva națională maghiară din Budapesta*, Acta generalia, B 2, 525-1757, f. 163.

² I. Tóth Zoltán, *Az Erdélyi román nacionalizmus első százada, 1697-1792*, Budapesta, 1946.

întrucât se stinse din viață în plină tinerețe, la 20 aprilie 1760, în vârstă de numai 30 de ani³. De remarcat faptul că Manase, Meletie, Neagoe a fost după Grigore Maior și Atanasie Rednic cel de-al treilea profesor al școlilor din Blaj, și toți trei și-au făcut studiile universitare în străinătate. Până în 1762, numărul profesorilor ajunse la opt, în timp ce la școala de obște vor funcționa o perioadă ca învățători ceilalți doi frați Neagoe, Ioan și Vasile.

Cel mai interesant destin l-a avut însă Ioan Neagoe, un foarte bun cunoscător al limbilor germană, maghiară și latină. Întrucât câțiva dintre colegii lui maghiari de la Colegiul romano-catolic din Cluj îmbrățișaseră cariere economice, activând ca prefecți, provizorii, sameși, ori secretari în slujba unor stăpâni de pământ și fiind mai bine retribuiți decât preoții, dascălii sau notarii sătești, tânărul Ioan Neagoe renunță în 1757 la funcția didactică pentru o specializare profesională la cel mai înalt nivel în epoca sa.

Astfel, ajunge să-l cunoască pe Mărgai Ferencz, prefectul domeniilor din Făgăraș ale contelui Bethlen Gábor (pe atunci cancelar aulic la Viena). Dovedind valoroase cunoștințe în domeniul economiei agrare, Ioan Neagoe este angajat ca funcționar economic pe aceste domenii. În 1765, dezvoltând administrația domeniială, Mărgai Ferencz a înființat un consiliu economic, al cărui președinte era el, cu un salariu anual de 800 florini. Funcția de secretar economic în cadrul consiliului domeniului central – bine retribuită și ea – a fost încredințată lui Ioan Neagoe, care – trimestrial – efectua controale pe toate moșiile din Transilvania ale contelui Bethlen Gábor.

Pentru a cunoaște experimentele agricole din cele mai dezvoltate provincii ale Imperiului habsburgic, Mărgai Ferencz îl trimise mai înainte pe Ioan Neagoe într-o călătorie de studii în Boemia și Moravia. În „țările cehe”, el a făcut cercetări privind modul de aclimatizare a cartofului, cultură introdusă recent aici pe loturi limitate. Vizitând mai multe ferme mari agricole, și purtând discuții de specialitate cu proprietarii și administratorii fermelor, el s-a documentat astfel asupra modului de însămânțare și întreținere a culturii cartofului, a înlăturării dăunătorilor, apoi și asupra tehnologiei de recoltare și depozitare a bulbilor. Rodul acestora va fi materializat în 1765, când după o activitate de pionierat, răspândește cultura cartofului și în Transilvania (precedând în acest sens chiar Austria)⁴.

---

³ T. Cipariu, *Acte și fragmente latine românești*, Blaj, 1855, p. 105, 109.

⁴ Ioan Chiorean, Nicolae Szabó, „Considerații privind formarea și evoluția structurii profesionale a intelectualității economice rurale din Transilvania între anii 1700-1848”, în *Apulum*, Alba Iulia, 1990, p. 469.

Totodată, a acumulat noi cunoștințe în domeniul agronomiei, medicinei veterinare, a contabilității operațiunilor de evidență financiară și de întocmire a actelor oficiale etc. Ioan Neagoe a fost astfel unul dintre intelectualii vremii care a sesizat just dimensiunea schimbărilor care aveau loc în viața social-economică a Principatului, dovedind o largă receptivitate față de mișcările de idei din Europa, cu raportarea cuvenită la condițiile istorice ale societății transilvane. A devenit un susținător ardent al „recalificării” provizoriilor sau administratorilor de moșii pe baza literaturii de specialitate, ori prin călătorii de studii, întocmai cum a avut și el șansa. A devenit și un partizan înfocat al achiziționării și folosirii noilor unelte și mașini agricole, al necesității extinderii cultivării plantelor industriale și al cultivării unor plante furajere mai hrănitoare (trifoiul, lucerna, borceagul), dar și al creșterii unor noi soiuri de animale pentru a se obține o producție mai mare de lapte, carne (vacii olandeze, elvețiene), lână mai fină (oi Merinos etc.).

Ba mai mult, acumulând între timp un anumit capital, Ioan Neagoe a făurit proiectul unei fabrici de produse lactate care i-ar fi permis să obțină un venit anual de cca. 20.000-30.000 de florini. Era cea dintâi inițiativă de acest fel pe teritoriul principatului concepută la o scară industrială, „dar asta – după cum remarca un contemporan al său, Halmágyi István – e pentru oameni cu bani mulți”⁵. Totuși, cu sumele economisite din salariul său, Ioan Neagoe a cumpărat manufactura de sticlă de la Porumbacu de Jos, care îi asigura un venit anual de cca. 4.000 florini. Întrucât era nevoit să facă dese călătorii prin Transilvania, iar mai apoi s-a stabilit la Viena, unde a funcționat până la sfârșitul vieții deopotrivă ca agent al episcopului greco-catolic Atanasie Rednic și „oficial” la cancelariile aulice ale Ungariei și Transilvaniei, cu administrarea directă a manufacturii de sticlă se va ocupa un frate de-al său.

Ca funcționar superior în Cancelaria aulică a Transilvaniei de la Viena, el se bucura de încrederea deplină a baronului Brukenthal, consilier al principatului și al contelui Bethlen Gábor. Ba mai mult, a ajuns să-l cunoască personal și pe renumitul profesor universitar Jozsef Sonnenfels (1732-1817), devenind discipolul acestuia. Desfășurându-și activitatea într-o cancelarie din administrația centrală a Monarhiei habsburgice, Ioan Neagoe intra în contact nemijlocit – alături de cei dintâi funcționari – cu instrucțiunile imperiale de modernizare a aparatului de stat, cu însăși măsurile de aplicare în practică a politicii reformatoare a Mariei Tereza, care vor afecta puternic pozițiile aristocrației feudale și unele compartimente ale societății transilvănene.

---

⁵ *Halmágyi István Naploi 1752-53, 1762-69, és irotai 1769-1785*, Budapesta, 1906.

Pentru a facilita instruirea superioară a înalților funcționari de stat, Maria Tereza fondează 8 burse pentru tinerii maghiari și ilari și 4 burse pentru transilvăneni, fiecare a câte 200 florini renani. Selecția studenților vrednici să beneficieze de stipendiile oferite la universitatea vieneză i-a fost încredințată de împărăteasă profesorului Sonnenfels. Pentru propunerile transilvănene suverana solicita însă și un raport din partea Cancelariei aulice de la Viena⁶. Între documentele referitoare la perioada studiilor universitare ale lui Ioan Neagoe am depistat și raportul Comisiei din Transilvania, datat 7 martie 1767, și semnat de baronul Brukenthal, prin care se confirma împărătesei faptul că dintre studenții ardeleni, excepție făcând sasu Paul Luners (decedat la scurt timp după examene), doar Ioan Neagoe „s-a exersat în domeniul studiului politicii și al cameralisticii sub îndrumarea lui Sonnenfels”⁷. La 15 aprilie 1767, potrivit decretului guvernului transilvănean, aprobat mai apoi și de către împărăteasa Maria Tereza, Ioan Neagoe va beneficia pentru un an sau chiar doi ani, dacă va fi nevoie, de bursa de 200 florini renani, el fiind singurul dintre studenții ardeleni care s-a distins în mod deosebit în studiul științelor economice, politice și cameralistice⁸.

Ca agent de curte a fost însărcinat de episcopul Atanasie Rednic în cauza apărării domeniului din Cuț, rezolvată cu succes de Neagoe. De asemenea, a intervenit prompt și eficace pentru eliberarea din detenție a preotului Ioan Molnar-Tunsu, învinuit pentru propaganda sa schismatică în Transilvania⁹. Apoi, în calitate sa de „oficial” la Cancelaria aulică, a participat la cercetările privind conflictul dintre Atanasie Rednic și Grigore Maior, pe baza cărora Iosif al II-lea a dispus eliberarea lui Maior din surghiunul ce i-a fost impus în mănăstirea din Munkács. Și tot în același an, la recomandarea lui Ioan Neagoe, Grigore Maior a fost numit în postul de cenzor al cărților românești care se editau în tipografia slavo-română de la Viena¹⁰.

În sfera lui de preocupări, a cuprins și soarta românilor din „ținuturile ungurene”. Astfel, încă la 28 august 1767, îl încunoștințează pe episcopul-vicar greco-catolic Meletie Kovaci din Oradea că a fost numit agent aulic, oferindu-și serviciile în cauzele ce le-ar avea Dioceza la dicasteriile din Viena. Din păcate, de-a lungul anilor, din corespondența acestora s-au mai păstrat în arhiva

⁶ Arhiva națională maghiară din Budapesta, Acta generalia, B 2, 156-1767, f. 2.

⁷ *Ibidem*, f. 4-5.

⁸ *Ibidem*, f. 7-8.

⁹ *Ibidem*, 296-1768, f. 1-33, 36-38, 68-86

¹⁰ *Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul Domnului 1900*, Blaj, (1901), p. 35-36.

Diocezei orădene doar două scrisori semnate de Ioan Neagoe, iar de la episcopul-vicar Meletie, nici una. În scrisorile sale din 18 și 25 septembrie 1767, Ioan Neagoe îl informa pe Meletie – care lupta pentru independența totală față de episcopul catolic al Orăzii – despre cursul „favorabil al tratatelor privitoare la independența episcopiei Muncaciului, strașnic combătută, timp îndelungat din partea episcopilor din Agria, dar nu peste mult dusă la îndeplinire”¹¹.

Din nefericire, epuizat fizicește și răpus de o boală, el se stinge din viață la sfârșitul lunii decembrie 1771¹². Potrivit unei alte informații, extrasă dintr-un articol al profesorului Alexiu Viciu de la Blaj, despre personalitatea lui Ioan Șincai, fratele corifeului Școlii Ardelene, publicat în numerele 26 și 27 din 1906 al ziarului „Unirea”, Ioan Neagoe ar mai fi trăit încă cel puțin doi ani. Conform relatărilor lui Viciu, Ioan Șincai (care a studiat dreptul la Târnavia) se afla la Viena în anii 1771-1773, activând probabil ca ofițer. A purtat corespondență cu Iacob Aron, fost alumn la Roma, prefect de studii la Colegiul S. Barbara din Viena, apoi canonic la Blaj. În decembrie 1773 – menționa profesorul blăjean – era în corespondență și cu „Dno Nyagoe”¹³.

Evident, e vorba de Ioan Neagoe, dar toate celelalte documente de arhivă sau mărturii scrise de contemporani despre înaltul funcționar român se numesc în decembrie 1771. Prin urmare, dacă l-a cunoscut pe Ioan Șincai și a întreținut corespondență cu el, aceasta s-a putut întâmpla până la sfârșitul anului 1771.

Prin faptele sale, subsumate cauzei naționale, progresului material și spiritual al poporului român, Ioan Neagoe se remarcă ca o personalitate de seamă a societății românești din Transilvania în epoca luminilor. Căci a fost cel dintâi economist român cu studiile universitare făcute în capitala Imperiului habsburgic și adept al doctrinei cameraliste promovată de Sonnenfels. De asemenea, a fost un excelent intermediar între Viena și Blaj, susținând cu curaj doleanțele episcopiei greco-catolice și gravaminele naționale. A fost un model prin ideile și spiritul său novator.

---

¹¹ *Șematismul istoric al Diecezei române-unite a Orăzii-Mari. 1777-1927*, Oradea, 1927, p. 40.

¹² Rettegi György, *Emlékezetre méltó dolgok 1718-1784*, București, Editura Kriterion, 1970, p. 263.

¹³ *Unirea*, XVI, nr. 27 din 30 iunie 1906.

The Transylvanian Economist Ioan Neagoe's Journey of Studies in Bohemia and Moravia

- Abstract -

Ioan Neagoe is the first among the three sons of the Greek-Catholic Archpriest Man from Broșteni and he was born in Armeni, probably in 1729. After having attended the courses of the Saxon gymnasium in Sibiu and of the Jesuit academic college in Cluj, he became a schoolmaster in Blaj, in 1756. A year later, he gave up his didactic position in favor of professional specialization at the highest level in the epoch.

In these circumstances, he came to meet Mărgai Ferencz, the prefect of the properties in Făgăraș, owned by Count Bethlen Gábor (chancellor in Vienna at that moment). On behalf of his merits in the field of agrarian economy, he was employed as an economic clerk on these properties. In order to become acquainted with the agricultural practices in the most developed provinces of the Empire, Mărgai Ferencz sent Ioan Neagoe on a journey of studies in Bohemia and Moravia, where he made researches regarding the acclimation of the potato, a culture recently introduced here on limited parcels. The outcome of this journey would materialize in 1765, when, after a pioneer's work, he spread the culture of the potato in Transylvania, thus preceding even Austria.

Next year, he became a superior clerk in the chancellery of Transylvania and agent of the Greek-Catholic bishop Atanasie Rednic, in Vienna. As a student of Professor Sonnenfels he made studies in the field of politics and the chamber system at the University of Vienna. He included in his interests the fate of the Romanians in the "Hungarian lands".

Unfortunately, he dies of fatigue and illness in December 1771.

CĂLĂTORI ȘI CARANTINE ÎN TRANSILVANIA, ÎN PERIOADA VORMĂRZULUI ȘI A REVOLUȚIEI DE LA 1848*

GRIGORE PLOEȘTEANU

În comunicarea mea voi căuta să prezint problematica legată de carantine și mai ales modul în care acestea au constituit o frână în realizarea călătoriilor în perioada anterioară revoluției de la 1848.

La mijlocul secolului al XVIII-lea, în timpul împărătesei Maria Tereza, autoritățile austriece au înființat și instalat un cordon militar sanitar permanent la granița Imperiului habsburgic cu Imperiul otoman și cu ținuturile aflate sub vasalitatea acestora. Cordonul se întindea din Dalmația și până în Galiția, și avea ca scop asigurarea unei paze riguroase a frontierei de sud-est a imperiului, invocându-se ca principală rațiune a creării cordonului necesitatea apărării regiunilor sale de graniță de amenințarea ciumei care bântuia endemic în Imperiul Otoman, iar prilejul a fost oferit de ciuma care a pătruns în anii 1738-1739 în Transilvania, făcând peste 40.000 de victime. S-a dovedit însă în curând că ridicarea cordonului sanitar cezaro-crăiesc era și un instrument de aplicare a politicii mercantiliste și autarhice austriece, pentru stăvilirea mărfurilor de concurență levantine și românești recurgându-se nu numai la declararea unor articole drept prohibite la import, îndreptățită de tratatele în vigoare, ci și la trierea și îngreunarea importului celorlalte produse răsăritene prin cordonul sanitar.

După cum este limpede, noile instituții, respectiv personalul acestora, conducătorii, directorii de carantină vor avea ulterior și alte misiuni de natură politică și informativă constituind puncte de observație și informare asupra situației din teritoriile de dincolo de graniță și îndeosebi asupra activităților aliatului, dar concurentului principal al Austriei la dominația asupra Sud-Estului Europei, Rusia țaristă.

În cazul Transilvaniei, prin frontul împotriva ciumei, subordonat graniței militare, se urmărea și stăvilirea exodului peste Carpați al românilor transilvăneni persecutați pentru refuzul de a-și părăsi credința ortodoxă. Se mai vorbește, desigur, și de intenția de a obstacula legăturile în general între cele două versante ale Carpaților. S-a ajuns astfel la crearea a 16 carantine: trei în

---

* Lucrarea Domnului Dr. Grigore Ploșteanu reprezintă transcrierea înregistrării audio a comunicării prezentate la Sesiunea internațională *Călătoria – spațiu al cunoașterii și comunicării culturale* (2006). Tragica încetare din viață a Domniei Sale nu i-a permis revizuirea și editarea acestui studiu în vederea publicării.

Croația, două în Slavonia, două în Banat, la Panciova și Jupalnic, sau Rușava/Roșava, opt în Ardeal, și anume la Vulcan, Turnu Roșu, Bran, Timiș, Buzău, Oituz, Ghimeș, Tulgheș și două în Bucovina, la Goiana și Bozan. Aceste carantine, ca și punctele de vamă, se aflau în pasurile și trecătorile din Țara Românească spre Moldova, sau din Bucovina spre Transilvania. Erau trei drumuri principale din Țara Românească spre Transilvania, unde erau și puncte vamale și carantine. În Banat, carantina era lângă Orșova, la Jupalnic sau Rușava, în Țara Românească propriu-zis erau la Turnu Roșu și la Timiș sau la Timișul de Sus. Deci dacă doreai să treci din Țara Românească în Banat sau din Banat în Transilvania, trebuia să treci prin această vamă, prin această carantină.

De unde vine denumirea de carantină? De la *quarante*, din limba franceză, pentru că în Franța au fost epidemii de ciumă și termenul de reținere în contumă, lazaret sau carantină era de 40 de zile.

Menționăm că din sistemul cordonului sanitar făceau parte și rastelurile, locurile de schimb. Rastelurile filiale depindeau de carantină, de principalele carantine. De asemenea, fapt foarte important, că aceste instituții, carantinele, se aflau în subordinea Consiliului de război al Curții, iar în fiecare ținut, a Comandantului general. Deci, cum este cazul carantinei de la Timișul de Sus, se afla în subordinea generalului comandant de la Sibiu, unde era Comandamentul general austriac.

În Transilvania, propunerile pentru ridicarea stabilimentelor de carantină au fost făcute de guvernul provincial, iar Maria Tereza a instituit o comisie sanitară a Transilvaniei care să păzească cu severitate atât sănătatea populației, cât și interesele economice locale și austriece. În 1743, majoritatea contumațiilor erau deja în funcțiune, activitatea lor desfășurându-se pe baza Regulamentului carantinei sanitare datat Viena, 16 aprilie 1740. Principala carantină va deveni cea de la Timișul de Sus, de lângă Brașov.

Către 1770 s-a ajuns că, la punctele de vamă din Carpați, durata de reținere a călătorilor și a mărfurilor în carantină să fie de nu mai puțin de 84 de zile, în perioade de alarmă, 42 de zile în perioadele „îndoielnice” și 21 de zile în răstimpurile de calm absolut, când nicăieri nu era semnalată prezența ciumei.

În asemenea împrejurări, la care se adaugă faptul că negustorii trebuiau să plătească și taxe deseori abuzive vameșilor și ofițerilor de graniță, ei vor căuta căi ascunse pentru trecerea mărfurilor, evitând oficiile de control sanitar. Alarmată de negoțul clandestin păgubitor, Comisia sanitară ardeleană lua la 14 ianuarie 1774 măsuri aspre împotriva vinovaților, iar pentru a evita abuzurile vameșilor și ale ofițerilor, fixa tariful de carantină ce trebuia plătit pentru

fiecare marfă. În ordonanța menționată, se arăta: „Cum însă cu mare neplăcere am constatat că s-ar afla indivizi care, evitând locurile de carantină, pătrund pe poteci ascunse, fiind ajutați clandestin de locuitorii din marginea Ardealului, pentru aceștia s-a decis ca, cei ce calcă aceste bune ordonanțe, precum și complicii acelora, să fie aspru pedepsiți, și anume oricine va fi prins că vine de pe pământ turcesc și intră în țară clandestin, evitând posturile de carantină, să fie prins și dus cu toate mărfurile la cel mai apropiat post de carantină și pedepsit cu un număr îndoit de zile; cei ce ajută și conduc pe acești contrabandiști, fiind în mai mare măsură vinovați, vor fi legați în fiare și pedepsiți de Comisia sanitară transilvană cu grea bătaie, sau – după circumstanțele delictului – chiar și cu moartea”.

Printr-o altă măsură, a crăiescului Guberniu al marelui Principat al Ardealului, din 12 decembrie 1797, se prevedea că trecerea pe ascuns va fi pedepsită cu muncă silnică până la 10 ani, iar cei care ar încerca să treacă din locuri îmbolnăvite (mai ales din Moldova, unde bântuie ciuma), să fie împușcați pe loc.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea au avut loc mai multe modificări ale regulamentelor de carantină, determinate și de o anumită modificare a orientării politicii economice a Austriei, aflată în concurență cu alte mari puteri pentru piața răsăriteană, cu toate acestea carantinele continuând să constituie frâne ale deplasării oamenilor și ale schimburilor comerciale.

Dar cum era organizată o carantină, care era tratamentul aplicat călătorilor și mai ales ce stări le producea acestora în perioada de izolare la graniță? Pentru a răspunde la aceste întrebări recurgem la descrierile de călătorie ale unor călători care – și ne referim la cei străini, subliniez acest lucru – au beneficiat chiar de un tratament privilegiat, după ce a fost cunoscută identitatea lor. Farmacistul Iosif von Dörner care a călătorit în anul 1835 prin Banat descrie astfel în lucrarea sa carantina de la Jupalnic sau Rușava, lângă Orșova, lângă Băile Herculane, de la hotarul Banatului cu Țara Românească:

„Stabilimentul era înconjurat de un zid înalt, având o lungime de 1.200 de pași și cuprindea mai multe curți în mijlocul cărora se aflau locuințele funcționarilor, colibe, încăperile în care erau ținute persoanele izolate, magazinele cu mărfuri și altele. Curtea cu colibe era despărțită de celelalte printr-o împrejmuire de zid. Într-o colibă nu se găsea ca mobilier decât piciul. Medicul vizita în fiecare dimineață pe cei izolați și se interesa de starea sănătății lor. Servitorii de curăție, repartizați pe lângă colibe, aeriseau și curățau bucată cu bucată, vreme de 10 zile, efectele, întregul bagaj al călătorilor aflați

în carantină. O altă persoană oferea alimentele. Servitorul declarat ‚atins’, expus, nu mai putea avea contacte cu restul personalului. Mărfurile erau depuse în hambare sau într-o curte separată, fiind de asemenea cercetate și aerisite o anumită perioadă de timp înainte de a putea fi transportate.

Stabilimentul – carantina – mai dispunea de parlatorium, camera în care se putea comunica cu cei din afară și de două cabinete, unde, cu ajutorul unui aparat, se afumau corespondența, banii și alte hârtii. În ceea ce privește personalul carantinei, acesta, ne informează Dörner, era format din director, medic, doi controlori ai mărfurilor, scrib, servitor de curăție, îngrijitor de cărașie și doi călăreți”.

Relatarea datează din 1835.

În octombrie 1838, trecea prin aceeași carantină nimeni altul decât Ion Codru-Drăgușanu, care, în *Peregrinul transilvan*, consemnează:

„De șase zile acum suntem închiși în lazaret. Stăm, adică, sub observațiune de ciumă. Și mai avem patru până vom scăpa de aste încăperi triste. Ne-ar omorî urâtul, avem însă un servitor jovial, anume Cazanovici, care atât cu glumele, mai ales cu limbajul său bănățean, ne face petrecere. Asemenea om e tezaur în carantina ce seamănă cu arestul cel mai aspru¹”.

Aceeași impresie, că zilele petrecute într-un lazaret se asemănau cu reclusiunea dintr-o închisoare, o regăsim într-o remarcabilă descriere a celui mai important medic american din prima jumătate a secolului al XIX-lea, chirurgul Valentine Mott, președintele Academiei Medicale din New York, membru a diverse academiilor, profesor universitar, care a efectuat între 1834 și 1841 o călătorie în Europa și în Răsărit, ajungând în aceeași carantină de la Jupalnic, pe drumul de întoarcere de la Constantinopol la Paris, străbătut cu vaporul din Marea Neagră pe Dunăre, până la Orșova.

Iată ce scrie celebrul chirurg în memorialul său de călătorie publicat în 1842 cu titlul *Travels in Europe and the East*, publicat la New York în 1842:

„Imediat ce am debarcat, am fost duși, de la Orșova, în stil militar, la carantină, unde urma să rămânem zece zile pentru a trece prin chinul dezinfectării de pestă. Ne-a amuzat foarte mult să vedem cu câtă grijă eram opriți să ne apropiem chiar și de boii care trăgeau căruța cu bagajele noastre spre stabilimentul carantinei. În momentul când ne apropiam de ei, gărzile se alarmau și făceau uz de bastoane și de puști. Nu eram vrednici nici măcar cu vitele să ne amestecăm, fiind considerați noi înșine contaminați. Ideea generală în Răsărit este că pesta este luată, purtată și răspândită cu cea mai mare

---

¹ Ion Codru Drăgușanu, *Peregrinul transilvan (1835-1848)* - ediție îngrijită de Corneliu Albu, București, Editura Sport-Turism, 1980, pag. 62-63.

rapiditate de câini, pisici și toate animalele cu blană în a căror categorie s-ar părea că sunt incluși și bieții boi.

Stabilimentul carantinei este la cca. jumătate de milă de micul oraș Orșova și un lung șir de clădiri, înconjurate de ziduri înalte și păzit de soldați... Când am ajuns în curtea lazaretului, s-a arătat însuși doctorul, dar, cu bastonul său, ne-a ținut la distanță respectabilă, considerându-ne, fără îndoială, drept mărfuri deteriorate. A atins doar pașapoartele noastre cu vârful bățului său atunci când i-au fost arătate pentru a le citi. Această formalitate fiind terminată am fost închiși în celulele noastre ca de închisoare; pentru că, într-adevăr, închisoare era.

Am fost încuiați într-o singură cameră cu un om care să ne păzească și să ne slujească și nu aveam voie să facem un pas fără el în afara curții. Mai mult de atât, ferestrele erau zăbrelete cu bare de fier, iar fereastra camerei unde eram eu avea în plus o rețea de sârmă dincolo de bare pentru a-l împiedica pe locatar de a-și lua nepermise libertăți cu mai mulți apetisanți ciorchini de struguri delicioși care atârnavă afară și aproape atingeau gratiile.

Pentru mine era ceva nou – scrie americanul – de a fi pus sub lacăt. La ore fixe, eram încuiați precum criminalii osândiți și nu aveam decât privilegiul camerelor noastre și a unei curți mici în fața lor.”

Situația nu diferea nici în carantinele de la Turnu Roșu și Timișul de Sus, de la hotarul dintre Transilvania și Țara Românească. Și aceasta, în pofida faptului că între timp, din deceniul al patrulea, Țara Românească și Moldova și-au organizat în conformitate cu prevederile Regulamentului Organic un eficient sistem de carantină de-a lungul Dunării și turcii înșiși și-au organizat în imperiu puncte carantinele menite să zăgăzuiască răspândirea molimelor.

Într-un asemenea context, tot mai mulți medici solicită dacă nu desființarea cordonului austriac, cel puțin reorganizarea acestuia în conformitate cu progresele epidemiologiei și cu spiritul vremii pentru a nu mai constitui o barieră în legăturile interumane și interstatale.

Astfel, în *Gazeta de Transilvania*, într-un studiu intitulat *Ciuma și carantinele*, apărut în 1847, chiar directorul carantinei de la Timișul de Sus afirma:

„Nu vom subscrie însă niciodată ca Rusia și Austria să nu sloboadă din principiul său carantinesc nici cât un negru sub unghie. Veacul, stările împrejur, influența staturilor în sine, mai aproape cunoștința ciumei, cercetările și experiențele făcute până acum a afla natura ciumei, observațiile carantinești ne trag cu sila, și de n-am vrea, la o reformă mai potrivită cu știința și duhul

omenesc și al veacului, cu atâta mai mult cu cât mijloacele curățitoare s-au făcut mai cunoscute și se pot aplica mai ușor”.

Ceea ce se solicita, în primul rând, era scurtarea termenului de reținere la carantină, de control și curățire a oamenilor și mărfurilor. Cu toate acestea, abia în 1849 autoritățile austriece vor trimite o comisie de medici (trei medici) în Turcia și în Principatele Române pentru a vizita carantinele, cu scopul de a supune la o revizie așezămintele de poliție sanitară ce sunt astăzi în Austria atingătoare de năprasnică boală a ciumei.

Concluziile rezultate, cuprinse în darea de seamă publicată de medicul sighișorean Karl Ludwig Siegmund, pe atunci medic primar chirurg la Viena, cu titlul *Die Karantene Reform und die Pestpflege Beobachtungen und Anliegen (Reforma carantinelor și problema ciumei. Observații și propuneri, Viena, 1850)*, erau lipsite de echivoc, susținând lipsa de temeinicie și de rost a menținerii cordonului sanitar și a instituțiilor carantinești dinspre partea austriacă față cu Principatele și pledând pentru desființarea lor cât mai grabnică.

În același an în care apărea lucrarea lui Siegmund, în regulamentele de carantină austriece s-au introdus mari simplificări, însă abia în 1873 au fost oficial desființate toate carantinele permanente ale Austro-Ungariei, atât cele anti-epidemice, cât și cele anti-epizotice.

Travellers and Quarantines in Transylvania in the Period of the Vormärz and of the 1848 Revolution

- Abstract -

My paper tries to present the foundation of the quarantine system and, mostly, the way they hindered the achievement of travels in the period before the 1848 Revolution. At the middle of the 18th century, during the reign of Maria Teresa, the Austrian authorities founded and installed a military sanitary cordon at the border of the Hapsburg Monarchy with the Ottoman Empire and the countries that were their vassals. It stretched from Dalmatia to Galitia in the aim of assuring a rigorous protection of the South-Eastern frontier of the empire, under the guise of a protection against fatal diseases coming from the Ottoman Empire. In fact, it had mercantile reasons against concurrency.

DESCOPERIREA SPANIEI DE CĂTRE ROMÂNII: MOMENTUL MIHAIL KOGĂLNICEANU

MIRCEA POPA

Plasate la extremitățile lumii latine, una în Occident și alta în Orient, Spania și România au cunoscut de-a lungul timpului sporadice contacte spirituale, deși un anume paralelism de destin istoric și de cadru natural par să conserve o latinitate mai arhaică și mai pronunțată decât în cazul celorlalte țări latine europene¹. Un interes mai accentuat al spaniolilor pentru Transilvania se manifestă la sfârșitul secolului al XVI-lea, când pe tronul Principatului ajunge Sigismund Bathory, ce se înrudește prin căsătorie cu familia regală spaniolă și când nunțitul apostolic Alfonso Carillo este trimis de Vatican cu misiuni în zonă². Campania antiotomană a lui Mihai Viteazul³ va fi puternic mediatizată în Spania, prin așa-zisele *avissi*, tipărite mai ales la Veneția, în limba italiană, și care anunțau Apusului roadele campaniilor sale, în Biblioteca Regală din Madrid păstrându-se și câteva cronici și „relazione”⁴ ale acestor eforturi de independență. Istoricul spaniol Juan Lotiquio va realiza la 1620 chiar o operă istorică intitulată *La Historia de Transilvania y de otras parte de Europa, del ano 1620*. Nu trebuie uitat că opera lui Nicolae Spătaru Milescu a intrat în atenția unui călător spaniol și că despre cartea de impresii de călătorie a lui Codru Drăgușanu s-a făcut un raport la Academia Regală spaniolă⁵.

Epoca contactelor directe vine însă ceva mai târziu, când febra romantică a călătoriilor îi va cuceri și pe tinerii români care studiau în

---

¹ Mircea Popa, „Începutul interesului pentru lumea spaniolă la români” în *Reflex* (Reșița), VIII, 2007, nr. 1-6, p. 50-51; Eugene Denize, „Românii în cultura medievală spaniolă”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”* din Iași, vol. 23, 1986, nr. 1.

² Veress Endre, *Carillo Alfonz Jezsuista-atyá levelezése és irtai. Gyűjtötte és Kozrebocsajta*, Budapest, 1906 (Monumenta Hungariae).

³ Eugen Denize, „Imagini spaniole ale domniei lui Mihai Viteazul”, în *Revista de istorie și teorie literară*, 1990, nr. 5, pp. 457-470; Cornelia Bodea, „O tipăritură spaniolă din 1599 despre campaniile lui Mihai Viteazul la nordul Dunării”, în vol. *Mihai Viteazul*, București, 1975.

⁴ Vezi spre exemplu, *Relatione del fatto d'arme & rotta dell'esercito di Sigismondo Battori...* din 13 august 1601, văzută și copiată de noi la Biblioteca Regală din Madrid.

⁵ Vezi George Uscătescu, *Relaciones culturales hispano-rumanes*, Madrid, Centro de Estudios Orientales, 1952, pp. 65-75, unde se precizează rolul avut de Pedro Felipe Monlau în discutarea cărții lui Codru Drăgușanu.

străinătate. Este și cazul lui Mihail Kogălniceanu, care, după un mai îndelungat sejur francez, se lasă răpit de dorul Spaniei⁶, după ce, în 1844, făcuse și câteva note despre petrecerea sa la Viena. Aflat în 1846 în Franța, el citește în ziarele franceze despre căsătoria reginei Isabela a Spaniei cu ducele de Cadix și a surorii sale, infanta de Castilia cu ducele de Montpensier, ceea ce i-a deschis apetitul pentru acest voiaj spaniol. Dorința era alimentată și de lecturile mai vechi ale scriitorului din Florian, cu al său *Gonzalv de Cordova*, și din Washington Irving, cu frumoasele și cuceritoarele sale povestiri plasate în mediul iberic, care au alimentat fantezia tânărului. Kogălniceanu avea pe atunci 28 de ani și dorința romantică de a călători într-o țară nouă era hrănită și de intenția sa de a face prospecțiuni în istoria acestui popor. De aceea, primele pagini ale însemnărilor de călătorie furnizează cititorului o seamă de informații exacte despre istoria Spaniei, luate după cum opinează editorul acestora, Dan Simionescu, din lucrări istorice la modă, cum ar fi cartea lui M. Mignet despre Antonio Perez, cea a lui Robertson despre Carol Quintul sau cea a englezului George Henry Borrow. Dar, după acest text introductiv, relatarea irupe patetic, cu o declarație de necenzurată dragoste pentru țara vizitată: „Crează-mă, am o simpatie pentru Espana, o iubesc ca (pe) țara mea, îi sunt foarte îndurător pentru metehnille sale. În toată scrierea m-am ferit de personalități. Este un popor cu mari virtuți. Impresia dintâi ce produce nu poate fi plăcută, pentru că lipsește confortul; însă după o scurtă petrecere, străinul se acimatizează, face legături intime pre care le plânge când le părăsește. Dumnezeu să mă ferească de a vorbi de rău, însă nu pot tăgădui că are mari muștrări și probe⁷”.

Dacă prima impresie se referă la oameni, la felul de a fi al spaniolului, cea de a doua trimite către spațiul specific iberic, mult deosebit de al celorlalte țări occidentale. „Mai toți acei ce doresc a face o călătorie în Spania își închipuie această țară înzestrată și înfrumusețată cu darurile voluptoasei Italii! Se înșală prea mult, căci, afară de provinciile biscaiene și câteva provincii maritime, Spania are o privire particulară a ei, care, deși stearpă, tristă, posomorâtă, nu lipsește însă a fi frumoasă⁸”.

---

⁶ Impresiile de călătorie rămase în manuscris poartă titlul *Notes sur L'Espagne*, 1846, fiind scrise parțial în limba franceză și incluse integral într-o ediție a operelor lui Mihail Kogălniceanu de Dan Simionescu în ediția Mihail Kogălniceanu, *Opere*, I, *Beletristică, studii literare, culturale și sociale*, ediție îngrijită, prefață și note de Dan Simionescu, București, 1974, pp. 498-542. Toate trimiterile din lucrarea noastră se vor face la această ediție.

⁷ *Ibidem*, p. 501.

⁸ *Ibidem*.

Pentru a-și susține aserțiunea, autorul dă câteva descrieri ale regiunilor centrale ale Spaniei, considerate „hambarul” acesteia pentru „mulțimea de cereale ce produce”⁹. Pentru a-și spori și prezerva recoltele, locuitorii au devenit dușmanii copacilor, care aici nu sunt lăsați să se dezvolte „din pricina păsărilor, a vrăbiilor ca să nu mănânce grâul, nu se suferă copacii”¹⁰, iar acolo unde sunt ciunțiți la vârf. În schimb, ținuturile sunt pline de păstori, de vite, de țărani care își văd de muncă. Peisajul și felul de a fi al oamenilor, destul de săraci și modest îmbrăcați, l-au trimis imediat cu gândul spre patrie: „Fără să vreau – mărturisește el – când am intrat în Castilia, m-am crezut în țările rumânești și îndeobște în Orient. Orizonul, felul culturii, tipul și portul lăcuiitorilor, tabiile de care îngiugate cu boi, totu îmi aducea aminte de Orient. Ca și în țările noastre, *el arrero* nu trece fără ca să-ți zică: “Dios guarde a noted – vaya noted con dios”, ca și la noi: „Cale bună, mergi cu domnul”. Care român, auzind pre castilean cântând niște cântece jăluite, simplu modelate pe câteva note mai cu aceleași arii, unele de amor, altele de jăle, altele din vremea morilor sau viața unui hoț vestit, nu crede că aude țeranii noștri cântând doinele munților, cântecele de jăle a șesului, cântecele lui Bujor? Căci în Spania, ca și în România, bandiții sunt fiii poetici ai poporului. Espaniolul, ca și rumânul, este improvizator; și la unul și la altul, acest dar li vine poate de la arabi, carii au domnit în Spania supt nume de mori, în România supt nume de turci. Când la o venta [han] auzeam un țaran castilian improvizând cântece, îmi aduceam aminte de danțul flăcăilor rumâni, când bătrânii privindu-l, îi îndemna dănțuind să urmeze cântecele sau să *zică*”¹¹.

Iată, prin urmare, că voiajorul Kogălniceanu simte nevoia unei permanente comparații, unei reînțoarceri la patria sa, la fondul ei de bogăție folclorică, pe care aici îl pune pe seama influențelor Orientului și nu pe seama moștenirii latine. Prezența cântecului haiducesc o leagă însă de nevoia de a simpatiza cu luptătorii împotriva stăpânirii, chiar dacă aceștia sunt certați cu legea. Cât privește configurația satelor, ea este complet diferită de realitățile spaniole: „Câmpiile noastre sunt însă mai verzi, ape nenumărate le adapă; satele, în loc de a fi ca în Spania zidite în vârful munților, ca niște cuiburi de vulturi, se întind largite în șes și împodobite de nenumărate livezi. În Spania, ca și în România, zărești adeseori lângă drum o piatră sau o cruce de lemn; îți arată că un drumeț ca și tine au picat supt lovirea hoților. La noi aceasta au încetat. În Spania însă, a doua zi după o revoluție și cu alta viitoare înainte,

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 502.

¹¹ *Ibidem*.

hoțimea se păstrează, când cu nume de carlist, când cu acel mai franc de *bandolero*¹².

Ochii avizi de nou ai călătorului scormonesc în permanență împrejurimile și noi asemănări și deosebiri cu realitățile din țară îi apar înaintea. Iată o alta: „O altă asemănare între țările acestea este lipsa birtelor, căci, dacă o *venta* spaniolă se poate asemăna cu ceva, este negreșit cu caravanseraul Orientului și cu ratoșul sau hanul românesc; în ele trebuie să duci tot, și în loc să te hrănească hangiul, tu trebuie să-l hrănești. Cu toate acestea, nici germanii cu birturile, cu paturile, cu științele sale, nici Franția cu auberjele sale, cu fricasele și omletele sale nu-mi place atât ca Spania, cu lipsa sa. Fie această țară, poate că seamănă cu a mea, îmi place cu orizontele sale, cu bandiții săi, cu lipsa confortului, cu țărani săi simpli și politicoși, cu oamenii de societate, cu tradițiile și poveștile sale, pre care la tot pasul le găsești, cu calicii săi, boierii mari, *îmi place și iar îmi place*”¹³.

Această subliniere repetată „îmi place și iar îmi place” constituie o mărturisire de credință deosebit de profundă pentru Kogălniceanu, care vede în Spania a doua lui patrie, o dublare a realităților din țară, o reîntoarcere la ele, la aerul nepervers de civilizație și lumea orașelor. Cred că senzația aceasta provine din faptul că firea spaniolului își află fundamental asemănări cu aceea a românului, totul ținând de omenie, de sentimentul dorului, de *soledad*, trăiri pe care le descoperim în cântecele populare ale ambelor popoare. Până și superstițiile și credințele i se par a fi comune:

„Comorile joacă în Spania – spune el – același rol ca și în România. În toate părțile, espaniolii găsesc comori și ades le pun supt paza geniilor și vrăjitorilor, ca și la noi. Poveștile îmbelor nații se aseamănă în acest punct (...) andaluzii au aceeași reputație de fanfaronadă ca și focșănenii la noi. Vorbele lor sunt pline de exagerații: cultul lui Erod. «Eu sunt Erod împărat /care când am încălecat./ pământul s-a cutremurat» etc. a la lettre, un etat de andaluz, care zice că, când scoate sabia, *tiembla la terra*¹⁴”.

Între atâtea asemănări, Kogălniceanu găsește și o deosebire: aceea că spaniolii sunt ahtiați după titluri și noblețe, pe când la noi, fenomenul nu e de masă: “O deosebire însă între români și espanioli este dragostea acestora de pe urmă pentru titluri, scuturi și genealogie. În Asturia, la poarta unei colibe, unui bordei, zărești scutul familiei și nu găsești un espaniol care să nu zică că se trage dintr-o familie strălucită: fecior de creștin vechi, fără amestecare de sânge

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 503.

¹⁴ *Ibidem*.

de jidov sau de mor. Dar aceasta contribuie la fudulia care caracterizează pre-espaniol și prea care noi, robiți sute de ani am pierdut-o. Asemănarea însă se reazăază când compaenzi complimentele, ce sunt aceleași a îmbelor nații: *bezo los pies a cated las manos* – vă sărut picioarele, vă sărut mâinile. Pe titlurile scrisorilor: *excellentissim senior*, cinstit mie preamilstiv etc., *umilissimi servo*, preaplecată slugă etc.¹⁵.

Observația lui Kogălniceanu privind fumurile nobiliare ale spaniolului, surprinse atât de meșteșugit de Cervantes în *Don Quijote*, încât toată literatura spaniolă e plină de acest rudiment medieval, care își are rădăcini adânci în obiceiurile și firea spaniolului. Alături de asta și la ei „mania diplomelor” și formulele de supralicitare adresativă în caz de cereri sau petiții e o practică îndătinată, pe care voiajorul nostru o reperează ușor. Să nu se piardă din vedere că scriitorul nostru și-a făcut ucenicia literară la școala „fiziologilor” franceze, unde simțul de observație mergea mână în mână cu caracterizările plastice și cu pictura mediului. Scrierile sale în proză denotă un veritabil talent de portretist, de observator de moravuri. Ochiul său, pururea atent la detaliul semnificativ, la elementul diferențiator, la identificarea trăsăturilor specifice, a noului, a stărilor de contrast. Venit la Madrid după ce a vizitat Parisul și Viena, el poate să surprindă mai bine ceea ce le aseamănă și ceea ce le deosebește, să sesizeze tendințele democratice sau pe cele ruginite, să-și dea seama de starea claselor de sus și a celor de jos, de civilitatea orășenilor, de preocupările și modul lor de viață. Elementele de comparație sunt de aceea mereu prezente și, ca la Dinicu Golescu, ele vizează mai întâi patria de acasă, cu bunele și cu relele ei. Aspirația spre progres și aspirația condiției de om liber pe care o vede pretutindeni îi dă sentimentul reconfortant că Spania e o țară în mișcare, că eforturile ei de înnoire încep să se facă cunoscute.

Spunem că un capital prețios în procesul de a judeca, de a cântări stările de fapte din Spania îl joacă experiența sa de călător în alte țări europene. La aceasta se mai adaugă experiența, sau mai bine zis, capitalul imagologic dobândit pe calea lecturilor, imaginea pre-concepută, pre-fabricată în laboratoarele minții de o literatură care circula în mediile europene și care a creat în imaginația sa un spațiu privilegiat sentimental pentru Spania, țara visurilor ideale. Dar să auzim câteva din argumentele care îl conduc spre aceste considerații: „Dar îmi place pământul ce am călcat și care în tot minutul deșteaptă suveniruri romantice. De câte ori închipuirea mea m-a dus în salele Escorialului, de câte ori, când ceteam *Don Carlos* al lui Șiler (Schiller – n.n.),

---

¹⁵ *Ibidem.*

cartea în care am învățat limba lui Lessing și a lui Goethe, mă transportam sub verzele alei a aranjuezului, de câte ori mă visam supt bagdadiile daurite și sculptate a Alhambrei! După ce m-am aflat în ele, adese mă întrebam dacă adevărat eram în Spania; ochii mei nu putea să mă facă să cred că eram într-adevăr în țeara a cărui întâmplări îmi legăna copilăria. Dar, în adevăr, nu este o minciună, am fost în Spania; i-am văzut monumentele, am asistat la serbările sale, m-am rugat în catedralele sale, m-am plimbat prin monumentele sale, am petrecut supt îmbălsămata sa atmosferă și impresia ce mi-au lăsat este tot așa de vie ca înainte de a intra în ea, și că, numai Dumnezeu să-mi lase zile, nădăjduesc încă o dată să văd Ispania”¹⁶.

Spania îl farmecă, dar îl și contrariază prin unele aspecte. El constată cu oarecare durere discrepanțele sociale, faptul că unii sunt prea bogați, iar alții prea săraci, că „mulți nu fac nimică”, lăsându-se în grija climei blânde și a întâmplării, căci „în Spania, strentele nu sunt rușinoase”¹⁷, iar mulți săteni se prezintă în fața vizitatorilor destul de trențaroși. Țăranii sunt însă amabili, generoși, respectuoși, ospitalieri. Cei de la oraș trăiesc din diverse ocupații, din funcții de la stat, vânzători de apă etc., dar prezența climei calde le și determină obiceiurile. Madridul este de aceea un oraș cu orar absolut particular. Iată cum îl prezintă Kogălniceanu:

„Madridul, vara, în zori de zi, ca toate orașele mari, este adormit; cu cât zioa se înaintează, vuietul muncii și a trăsurilor sporește; trăsuri, oameni, vânzători apar strigând *que quiere aqua, portocali, naranjos a dos quartos*, lungi șiruri de *arrerros*. Dar, la amiază, vuietul începe a se micșura, și la două ceasuri orașul iarăși doarme, ulițele sunt părăsite și numai copiii și franțujii, cum zice norodul, le frechentă; căldura se face nesuferită și toată populația este împlântată într-o imensă hornăitură. Ferestrele sunt trase, toate măsurile sunt luate spre a dobândi o răcoare artificială. Acei ce n-au casă dorm supt portalele caselor altora, în dosul coloanelor bisericilor, chiar pe trotuaruri, unde soarele nu răzbate; atunci dă mii de reali unui hamal, unui comisionar, îți va răspunde că au mâncat și are poftă de somn și cu mânie se întoarce pe cea coastă și, aruncându-ți un *carajo*, adoarme.

Când soarele se culcă, orașul începe a se deștepta. Aleele părăsite ale pradului încep a reînvia, mișcarea plăcerii începe; toți trag cortinele ferestrelor; unii se așează pe balcoane, alții ies la plimbare ca să răsufle aerul răcoros, bucurându-se de ducerea tiranului zilei, și salonul pradului se umple de femei frumoase cu părul gol, cu mantiile subțire ca mreja paingului. Când noaptea se

---

¹⁶ *Ibidem*, p. 505.

¹⁷ *Ibidem*.

face stăpâna pământului și este știut cât de iute se apropie în climate meridionale, unde nu mai este crepuscul, privirea se face mai frumoasă; lumini din toate părțile, făcliile se aprind dinaintea capelelor și sfinților; auzi cântece arabe, ghitare și castagnete”¹⁸.

Madridul, ca orice metropolă, are o viață dublă: una de zi și alta de noapte. Nu lipsesc însă niciodată procesiunile religioase, coridele, dansurile și petrecerile populare, cu multă muzică și distracție. În general, madrilenii sunt oameni veseli, care nu scapă din vedere nici un prilej de a ieși în stradă și a fi împreună cu mulțimile.

Spaniolul este un citadin care trăiește atât în casă (e valabilă observația mai ales pentru bărbați, care, de cele mai multe ori, nu ies în prim plan) în saloane, cât și în stradă, cauzeria și petrecerea din saloane mutându-se uneori în stradă, în acele manifestări populare, de carnaval laic sau religios, cum ar fi *îngroparea sardelui*. Iubirea artelor, a teatrului, a muzeelor e aici vie, ca și animația bulevardelor, a promenadelor, a străzilor care se umplu de lume de cum începe seara și se aprind luminile orașului. Nu este uitat nici teatrul de marionete sau ieșirea în natură, „espaniolul este foarte simțitor pentru frumusețile naturei”¹⁹, fiind capabil să facă o călătorie de cincizeci de leghe ca să vadă tunsul oilor. În același timp, el iubește trecutul (peste tot se pot vedea multe ruine), locurile și dealurile care înconjoară așezările și care au, în majoritatea cazurilor, legendele și poveștile lor. Spaniolul de la țară trăiește în mijlocul unei lumi mitologice, populată de vrăjitori și urieși, exact ca la noi, spune Kogălniceanu, care observă că „multe aceste povești au o mare analogie cu acele ale românilor”²⁰.

Pentru a cunoaște mai bine firea spaniolului, Kogălniceanu se simte dator să facă unele incursiuni în trecut și istorie, mai ales după ce vizitează Toledo și Granada. Amestecul fericit de stiluri europene și arabe îl determină să aducă în discuție perioada ocupației maure din această zonă, să rezume pagini întregi din *Istoria Grenadei* de Lafuente, reînviind în fața ochilor cititorului epoca maură înfloritoare, când toate artele și științele, dar și știința cultivării pământului s-au bucurat de un progres deosebit și când au fost aduse și acclimatizate în Spania specii noi de plante și pomi fructiferi. Măiestria armelor, știința confecționării mătasei și a altor țesături, filosofia și poezia pe care maurii le-au ținut la mare cinste au lăsat urme adânci în conștiința oamenilor locului, dar a întreținut în Spania și spiritul războinic, acela de a fi

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 507.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

gata mereu să lupte pentru alungarea arabilor. De aceea, arată el, banditul din Spania e respectat, ca o relicvă a vechilor luptători pentru libertate. Totodată, aceasta explică și amestecul de limbi, împestrirea de costume, diferențele dintre o regiune și alta. Găsim cuvinte frumoase despre biscaieni, cei care au rămas mereu un popor liber și chiar suzeranitatea suveranilor au acceptat-o mai mult de formă.

Acest elogiu al spiritului liber spaniol străbate ca un fir roșu întregul memorial al lui Kogălniceanu, care sesizează repede faptul că Spania se află într-un moment de prefacere și că toată nădejdea ei e în popor. El observă cu îndreptățire că „Espania este o oglindă cu două fețe: una și-o arată supt privirile cele mai încântătoare”²¹, „Espania amoroasă, eroică, romantică” și „Ispania ce se zice nouă, civilizată, constituțională, reformată, unde tot este neorânduială, de la guvern până la calic... Espania ruinată de credit și de abuzuri lăsate de despotism în vreme de veacuri, Espania cu o aristocrație ignorantă și fudulă de vechi titluri... demiformă și săracă de oameni de capacitate...” etc.²². Spania trebuie regenerată, după Kogălniceanu, fie „prin un mare rigă sau prin o mare revoluție”²³, iar acest lucru se va întâmpla în viitor, căci „astăzi Spania este ca o leoaică aprinsă”²⁴, o țară în plină transformare.

Meditațiile scriitorului cu privire la soarta Spaniei sunt plasate la sfârșitul însemnărilor sale. Arta de a evoca este la Kogălniceanu un fin amestec de trăiri personale, de incursiuni în istorie, de observații pe viu și de rememorări semnificative. Sunt pagini de refugiu în trecut, de alternanțe între ieri și azi, între datul știut și cel de care a aflat, între memoria trecutului și revelația prezentului. Kogălniceanu realizează acest joc subtil de înaintări și reveniri, între ceea ce a fost și ceea ce este, între impresia dobândită din cărți și cea dobândită la fața locului. Reîntoarcerea la Washington Irving, la Schiller, cu *Don Carlos*, sau la *Gonzalvo de Cordoba*, la Cervantes sau la epoca eroică a cidului își are rațiunea ei bine motivată, legată chiar de împrejurarea pe care o trăiește și al cărui martor este. „Espania poetică și religioasă se duce!” Invocarea romanțelor și a romanurilor, citarea de versuri din epoca maură sau dintre cele ale lui Gomez Manrique, considerațiile despre influența maură în limbă, în toponimie și onomastică ne obligă să-l descoperim mereu pe omul de cultură Kogălniceanu, pe cărturarul dornic mereu de instrucție și de cunoaștere, pe comparatistul care nu uită să pună problema prezenței slavilor în Spania sau

---

²¹ *Ibidem*, p. 526.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 524.

a descoperirii unei „Safo a arabilor”, în prezența poetei maure Walada, și să vorbim de îmbinarea ingenioasă dintre memorialul de tip *aide-memoire* și cel de tip savant. Avem de-a face uneori cu notații fugare, cu intenția mărturisită de a reveni și a completa informația, cum sunt cele cu privire la „duca de Saragosa”, unde se notează între paranteze (Biografia sa) și cele despre obiceiul „înmormântării sardelei”, pe care dorește să-l ia din ziarul madrilen „Heraldo” nr. 17, ceea ce denotă intenția sa de a reveni asupra impresiilor de călătorie. Nimic nu poate șterge însă entuziasmul său pentru țara care a dat atâtea valori și care, în ciuda unor, oarecari neajunsuri și disfuncționalități, îi rămâne mereu aproape de inimă, chiar și atunci când croitorul și ciubotariul îi iau prețuri mult mai mari decât aiurea („Tot, dar, este îndoit de scump decât aiurea”), dar și atunci când i se oferă o cozierie de calitate în casa Montijo, când petrece la operă sau balet și este tratat peste tot cu multă prietenie și cu ospitalitatea proverbială a popoarelor latine. Aceasta nu înseamnă că nu observă și aspectele contrastante, cum ar fi „ulițele rele, streinile fără uluce” din Madrid, luxul exagerat sau faptul că nu trebuie să crezi întotdeauna în laudele spaniolului. Fundamental însă, Spania este o țară care îl seduce și care, prin imaginea celuilalt, își reconstruiește mai repede propria sa imagine, și îi dă posibilitatea de a se descoperi pe sine. Ce poate fi mai frumos decât posibilitatea pe care i-o oferă climatul spaniol de a se investiga și interoga pe sine, de a-și descoperi propria interioritate, ca în acest caz: „Nu fac versuri, dar când cetesc pe Șiler (Schiller – n.n.) sau pe Lamartine, dar când mă aflu într-un loc plin de mari suveniri, atunci sufletul și duhul mi se înalță și simțesc că și eu sunt poet. Închipuirea mea era întinsă, capul meu era plin de mari tablouri, când singur, străin, mă plimbam noaptea în catedrala Toledului sau când a doua zi petreceam pe ruinele sale, n-aurind decât suntuțurile mele sau o pasăre cobe ce fugea la apropierea mea, sau o piatră ce cădea când mă suiam pe scările răsăpite a Sant Juan de los Bojes. Adâncit în visurile mele, într-un extaz nedescris, îmi plăcea a studia acele ruine mărețe, a contempla natura pietrei ce sămăna arsă și arzând încă, căci soarele arde tot aice, mă scoboram în adânci subterane, suiam înalte scări, treceam prin mari ogrăzi, prin lungi galerii și, văzând Tagul, îmi aduceam aminte de palatul Galianei. Înaintea unor asemenea privințe, inima bate mai des, închipuirea tace, dar gura nu poate rosti nimic, afară de exclamații de mirare. Tăcerea este cea mai poetică descripție în acest caz”²⁵.

---

²⁵ *Ibidem*, p. 532.

Se simte aici preluarea clișeului romantic al îndrăgostitului de ruine, care contemplă în miez de noapte fala trecutului, amintind de gloria străbunilor. Kogălniceanu nu face excepție atunci când declară: „Istoria Spaniei seamănă cu istoria tuturor țărilor meridionale a Europei; și mai ales cu România biruită și stăpânită de romani”²⁶. Văzând frumoasa câmpie spaniolă, gândul îi zboară acasă, la ceasurele frumoase petrecute la Zlăteni, Râpi și Hilița, după cum jocul norilor îl transpune în natura fermecată a locurilor Spaniei, natură fermecată, evocată cu multă simțire în paginile acestor însemnări, din care nu lipsește „frumosul său cer, de limpeșeala albastră a fluviilor, de mirosul portocalilor și a grenadelor, de danțe, de castanete și istorii cu amorezi, de pricini religioase, de slava trecută și, ca să nu se piardă gustul sângelui, alergând la coridele cu tauri”²⁷. Într-un cuvânt, toate acestea reprezintă Spania. În Spania nu găsești vulgaritate, arată el, doar un popor care se ocârmuiește, ca și românii, singur, iar „virtutea sa ospitalieră o consideră ca o virtute strămoșească. Viața familiei este pentru spaniol fericirea sa, iar el, „trăind supt o climă frumoasă, supt un cer curat, pe un pământ generos, se deprinde a gândi frumos, curat și generos”²⁸. De aceea, în Spania nici nu a prea văzut bețivi, căci spaniolul iubește „plăcerile interioare”. De aceea, Kogălniceanu simte o iubire neperversă pentru această țară: „am o simpatie pentru Espana, o iubesc ca pe țara mea, îi sunt foarte îndurător pentru metehnele sale”²⁹ declară el izbăvit.

Poet al peisajului („De câte ori văd câmpia, resimțesc dorința de a trăi la țară”)³⁰, Kogălniceanu are pentru Spania elemente de apreciere maximă, de la gastronomie, la viața campestră și la obiceiurile de zi cu zi. Reformatorul și revoluționarul de mai târziu, se simte, la fel ca romanticul, atașat de ideile progresului social, dar și ca cel ce nu-și poate ascunde bucuria trăită în împrejurările de aici, dorindu-și, extraordinar de frumos spus, „fericirea norului”. Norul, despre care se spune că reflectă în sine lumea de dedesubt, i se pare un fericit prieten, „venit din Espania și, aducându-mi aminte de toate plăcerile, de toate plăcutele suvenire ce am din această țară; râvnesc fericirea norului”³¹.

---

²⁶ *Ibidem*, p. 523.

²⁷ *Ibidem*, p. 524.

²⁸ *Ibidem*, p. 533.

²⁹ *Ibidem*, p. 501.

³⁰ *Ibidem*, p. 533.

³¹ *Ibidem*, p. 531.

**The Discovery of Spain by the Romanians:
the Mihail Kogălniceanu Moment**

- Abstract -

Placed at the extremities of the Latin world, one in the West and the other in the Orient, Spain and Romania had nevertheless sporadic spiritual contacts, even if a certain historical and geographical parallelism seems to keep a more archaic and pronounced Latinity than in the case of the other European Latin countries. A more accentuated interest of the Spanish towards Transylvania was manifested at the end of the 16th century. Mihai Viteazul's anti-Ottoman campaign was intensely mediated in Spain. More important, one has to point out that Nicolae Spătaru Milescu's work drew the attention of a Spanish traveller and that Codru Drăgușanu's travel account was presented at the Spanish Royal Academy.

The epoch of the direct contacts would come later, when the Romantic fever of travelling would affect the Romanian young people who were studying abroad. The most important example in this respect is the case of Mihail Kogălniceanu who was longing for the beauties of Spain. His travel account was kept in manuscript and it is entitled *Notes sur L'Espagne*, 1846, and are introduced in an edition of Mihail Kogălniceanu's work, by Dan Simionescu. The author's love of Spain and literary talent make him a true poet of landscapes.

BALCANII ÎN LITERATURA DE CĂLĂTORIE BRITANICĂ A SECOLULUI AL XIX-LEA

VESNA GOLDSWORTHY

Introducere: Unde *sunt* de fapt Balcanii?

Peninsula balcanică a fost astfel denumită de către geograful german August Zeune în 1809, în cartea *Gea: Versuch Einer Wissenschaftlichen Erdschreibung*. Zeune a numit-o *Balkanhalbeiland*, folosindu-se de numele lanțului muntos cunoscut din epoca clasică drept Haemus, aflat în Bulgaria de azi. Termenul a câștigat în scurt timp o recunoaștere largă datorită necesității de a se găsi un mod convenabil de referință pentru o regiune și o mulțime diversă de popoare – și, în ultima parte a secolului al XIX-lea, de noi țări – care au fost puțin luate în seamă sub stăpânirile Imperiilor austro-ungar și otoman. Teritoriile balcanice ale otomanilor, care cuprindeau cam două treimi din peninsula, erau în mod obișnuit cunoscute ca „Turcia europeană” sau „Orientul Apropiat”, un termen a cărui prezență spectrală este resimțită – ca și durerea dintr-un membru amputat – în modul în care continuăm să ne referim la Orientul Mijlociu și Îndepărtat chiar și în zilele noastre. Datorită faptului că un număr tot mai mare de călători apuseni au vizitat și au scris despre peninsula și că mișcările de independență și-au realizat treptat obiectivele în ultima parte a secolului al XIX-lea, mulțimea de frontiere și periferii ale regiunii s-au cristalizat încetul cu încetul într-o nouă identitate balcanică în ceea ce se aseamăna cu o versiune geopolitică a testului Rorschach.

„Idea de loc” – adică, acolo unde călătorii britanici ai secolului al XIX-lea credeau că se află când treceau prin Balcani – pare interesant prin faptul că oferă viziuni adesea conflictuale asupra regiunii. Aceste viziuni erau produsele atât ale unor interese culturale specifice pe care cei din afară le aduceau în regiune cât și ale oricărei experiențe directe pe teritoriul Balcanilor. Filo-elenii s-au văzut astfel pe ei înșiși ca vizitatori ai locului unde s-a născut civilizația europeană, „pământul sfânt” – cum îl denumea Chateaubriand, care a ajuns în Grecia cu un an sau doi înaintea Lordului Byron, în *Itinéraires de Jérusalem à Paris*¹. Alți călători ai secolului al XIX-lea erau în căutarea exotismului oriental în zone care erau pentru ei evident dincolo de granițele Europei. Astfel, de

---

¹ F.R. Chateaubriand, *Travels in Greece, Palestine, Egypt and the Barbary during the Years 1806 and 1807*, New York, Van Winkle and Wiley, Translated by Frederic Schoberl from the French: *Itinéraires de Jérusalem à Paris* (1811) 1814, p. 174.

exemplu, în cartea sa *Eothen: Traces of Travel Brought Home from the East* (1844), Alexander Kinglake scria despre momentul în care a traversat Dunărea la Belgrad: „Ajunsesem, așa cum se vedea, la capătul acestei Europe care mergea ca pe roate, iar acum ochii mei aveau să vadă splendoarea și dezordinea Estului”². Pe când se apropia de el ofițerul otoman de la vamă – „întrebând din nou dacă am terminat cu lumea civilizată” – „înțelegeam că aveam să fim la capătul creștinătății pentru multe zile de atunci înainte”³. Autorul lui *Eothen*, una din cele mai plăcute și captivante relatări de călătorie în Balcanii secolului al XIX-lea, nu prea era interesat de vestigiile Europei filo-elene din peninsula ori de noile state slave independente prin care trecea. Principala atracție era „tărâmul osmanlâilor” – „de la granița sârbă până la Cornul de Aur” – care se arăta amenințător pe malurile Dunării sub forma „unor indivizi cu aspect hiperturcesc” și „a unei păsări mari de pradă asemănătoare vulturului, care zbura destul de jos și cu încăpățănare, învârtindu-se în cerc peste orașul blestemat de ciumă”⁴.

Cu toate acestea, pe alți călători britanici din secolul al XIX-lea nu-i interesa nici lumea balcanică orientală, nici cea clasicistă, ci îi căutau – așa cum a făcut-o Reverendul William Denton în relatarea sa *Montenegro, Its People and their History* – pe muntenii simpli, dar eroici și mândrii a căror viață putea fi descrisă în termeni eroici: „Viața lor e primitivă și, cu excepția războiului la care au fost obligați să participe, de o simplitate aproape arcadiană... Istoria lor e o poveste lungă în care faptele lor de eroism, săvârșite în munții de acasă, par mai potrivite pentru versurile unui poet decât pentru condeiul sobru al unui istoric”⁵.

De fapt, curând după ce Zeune a inventat numele în 1809 (anul care marca întâmplător și venirea Lordului Byron în ținuturile balcanice), termenul „balcanic” a dobândit o serie de înțelesuri simbolice nefavorabile⁶. Chiar și în

---

² A. W. Kinglake, *Eothen. Traces of Travel Brought Home from the East* (1844), London Picador, 1995, p. 1.

³ *Ibidem*, p. 3.

⁴ *Ibidem*.

⁵ W. Denton, *Montenegro, Its People and their History*, London, Daldy, Isbister and Co., 1877, pp. 3-4.

⁶ Pentru o discuție detaliată a procesului prin care a fost construită ideea de Balcani în cursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea, vezi Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford, Oxford University Press, 1997; Wendy Bracewell și Alex Drace-Francis, „South-Eastern Europe: History, Concepts, Boundaries”, în *Balkanologie*, 33, 2,

limbile balcanice adjectivul „balcanic” tinde să fie perceput ca sinonim cu „necivilizat”, „primitiv” și „necioplit”, în timp ce substantivul „balcanizare” înseamnă exact același lucru în engleză, adică, a diviza un teritoriu într-un număr de unități mai mici și reciproc ostile. Nu e deloc surprinzător că nici o țară balcanică – poate cu unica excepție a Bulgariei – nu a acceptat Balcanii în definirea propriei identități. Datorită acestei ambivalențe, orice studiu asupra călătorilor britanici în ținuturile balcanice ar putea aduce cu sine îndelungi discuții despre spațiul la care ar trebui să ne referim atunci când vorbim despre Balcani.

Frontierele exacte al peninsulei au fost și ele cât se poate de controversate. În timp ce Cancelarul austriac Metternich (1773-1859) făcea remarca faimoasă că „Asia începe din Landstrasse”, adică drumul care iese din Viena spre est, austriecii vin cu motive foarte solide pentru a demonstra că Austria nu se află în Balcani. Slovenii, maghiarii și croații au și ei tendința de a nega apartenența la Balcani, argumentând că tradiția catolică și trecutul austro-ungar dovedesc că sunt în esență central-europeni. Dominația otomană asupra zonei apare aici – în mod interesant – ca o dovadă nedemnă de încredere a „balcanității”: dominația turcă asupra teritoriilor care se află acum în Polonia, Ungaria și Slovacia și asediul Vienei din 1529 și 1683, cu cămilele care pășteau în parcurile Vienei, nu par a oferi o frontieră nordică satisfăcătoare.

Cu cât înaintezi înspre sud sau est, definirea unei țări ca balcanică este tot mai complexă. Ca națiune latină, românii se percep deosebiți de (restul) peninsulei locuite în mare parte de slavi și tind să definească România ca țară Central - Est Europeană, în nici un caz balcanică⁷. Străinii au avut de asemenea tendința de a vedea România ca diferită de (restul) peninsulei. „Nu este Estul, dar și mai puțin Vestul”, scria Florence Berger despre București în 1877, „Nu găsești nici carne macră, nici pasăre, nici hering roșu de calitate”⁸. Explica mai departe: „Bucureștiul e București, și de aceea nu seamănă deloc cu nici un alt loc din lume. Așa cum un român e român fără nici o urmă de asemănare cu un turc, un bosniac, galițian, sârb, muntenegrean sau grec. (...) Viața la București e ușoară și e reprezentată de obiceiurile multor țări.

Decembrie, 1999, pp. 44-66; Vesna Goldsworthy, *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*, New Haven, Yale University Press, 1998.

⁷ Vezi E. Zamfirescu, “The Flight from the Balkans”, *Südosteuropa*, 1995, 44, 1, pp. 51-62.

⁸ F. K. Berger, *A Winter in the City of Pleasure; or, Life on the Lower Danube*, London, Richard Bentley and Son, 1877, p. 35.

Aici, în vechea capitala fanariotului și a boierului, se aude acel *fin-mot* al civilizației apusene, iar neofitul are prima întâlnire inițiatoare cu indolența orientală și luxul efeminat. Un oraș inactiv, vesel, monoton, cu străzi prost pavate și nici măcar cel mai mic semn de trezire a vieții intelectuale la suprafața societății”⁹.

Locul Greciei în Balcani a iscat discuții la fel de înfierbântate, atât în Grecia cât și în afara ei, mai ales acolo unde „mediteraneitatea” Greciei și rolul ei de leagăn al civilizației europene pare să implice oarecum faptul că nu este o țară balcanică¹⁰. Din motive diferite, având acum de a face cu „europeneitatea” balcanică ambiguități similare sunt atașate acelei părți din Turcia care se află în colțul sud-estic al Europei. Reprezentările despre Istanbul par și acum prea adânc înrădăcinate în imaginația orientalistă pentru a permite ca acesta să fie perceput ca oraș balcanic și european, deși, din punct de vedere geografic, este și unul și celălalt. Astfel de ambiguități despre întinderea adevărată a Peninsulei balcanice au obligat-o în mod ocazional pe autoarea acestui studiu să argumenteze că nevoia de a nega propria balcanitate poate să facă orice țară *ipso facto* balcanică.

Pe țărmurile Iliriei: călători britanici în Balcanii secolului al XIX-lea

Primele relatări de călătorie în Balcani publicate în limba engleză datează din secolul al XV-lea și se bazează pe o tradiție mai veche, medievală de relatări de călătorie în care peninsula apărea ca o etapă *en route* spre Țara Sfântă. După cercetările recente ale primelor călătorii în regiune, un anumit grad de conștientizare a țărilor și popoarelor balcanice individuale apare deja în relatările de călătorie din secolul al XVI-lea. Analiza întreprinsă de Omer Hadziselimovic pentru călătorii britanici în Bosnia-Herzegovina între secolele al XVI-lea și al XX-lea, începe astfel cu vizita Căpitanului Austell din 1585, în Bosnia¹¹. Antologia Mariei Todorova cuprinzând relatări de călătorie britanice în ținuturile bulgare începe de asemenea cu secolul al XVI-lea¹², în timp ce

---

⁹ *Ibidem*, pp. 35-7.

¹⁰ Numeroase studii recente, inclusiv cartea excelentă a lui David Roessel, *In Byron's Shadow. Modern Greece in the English and American Imagination*, Oxford, Oxford University Press, 2002, examinează balcanitatea ambivalentă a Greciei.

¹¹ O. Hadziselimovic, *Na vratima istoka. Engleski putnici o Bosni i Hercegovini od 16. do 20. vijeka*, Sarajevo, Veselin Maslesa, 1989.

¹² Maria Todorova, *Angliiski putepisi za Balkanite, kraia na XVI – 30te godine na XIX vek*, Sofia, Nauka i izkustovo, 1987.

Romania Revisited a lui Alan Ogden urmează traseul călătorilor englezi în România din 1602 până în 1941¹³.

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, interesul britanic pentru Imperiul Otoman oferă motivația cea mai importantă pentru călătoriile în zonă. Astfel, celebrele *Turkish Letters* scrise de Lady Mary Wortley Montagu (1763) descriu călătoria prin Serbia și Bulgaria în drum spre Constantinopol, unde soțul ei ocupa postul de ambasador în 1716¹⁴. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, Balcanii apar tot mai mult ca destinație de sine stătătoare, dar și ca etapă *en route* spre alte locuri. Așa cum arată Maria Todorova în *Imagining the Balkans*, secolul al XVII-lea marchează o reorientare a atenției călătorilor înspre Orientul Apropiat – atât ca răspuns la creșterea relativă a intereselor comerciale britanice în regiune cât și pentru că, așa cum spune Maria Todorova, „în cazul Marelui Turneu (Grand Tour în original, n.n.), Grecia a înlocuit Italia, mai ales datorită izolării Europei Apusene în perioada războaielor napoleonene¹⁵. Una din cele mai detaliate – dar nu și exhaustive – bibliografii ale surselor engleze, care acoperă nu numai călătoria dar și lucrări de istorie și geografie, înșiră peste 150 titluri despre regiunea mai întinsă a Balcanilor, publicate în Marea Britanie înainte de secolul al XVIII-lea, 64 în secolul al XVIII-lea și 1.120 în cel de al XIX-lea¹⁶.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, descrierile generalizate ale Orientului Apropiat au făcut loc unor relatări mai specifice și unei conștientizări mai profunde a popoarelor balcanice individuale descrise până atunci după afilierea lor religioasă. Secolul al XIX-lea a lărgit de asemenea gama de motive care i-au adus în Balcani pe autorii britanici ai relatărilor de călătorie. Atenția lucrărilor individuale se concentra de atunci încolo în domeniile atât de diverse ale comerțului, mineritului, istoriei naturale, arheologiei, afacerilor militare și bisericești. Autorii lor sunt de profesii variate, de la diplomați, soldați, oameni de afaceri, preoți, corespondenți de război la călători independenți și turiști, și chiar o mână de expatriați rezidenți în regiune. Din motive pe care le evidențiem

---

¹³ Alan Ogden, *Romania Revisited. On the Trail of English Travellers 1602-1941*, Iași, The Centre for Romanian Studies, 2000.

¹⁴ Lady Mary Wortley Montagu, *Turkish Embassy Letters*, text edited and annotated by Malcolm Jack, Introduction by Anita Desai, London, Pickering, 1993.

¹⁵ Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, pp. 62-3.

¹⁶ V. M. Jovanovic, *Engleska bibliografija o Istocnom pitanju u Evropi*. Drugo dopunjeno i ispravljeno izdanje, ed. Marta Frajnd, Belgrade, Institut za knjizevnost i umetnost, 1978.

în acest capitol, o proporție surprinzător de mare de călători britanici sau scriitori în și despre Balcani, erau femei.

În fine, a doua jumătate a secolului al XIX-lea este perioada în care s-a stabilit noțiunea de „specialiști ai țărilor balcanice” individuale, luptători și activiști pentru cauze naționale particulare. Deși scriitori ca Harry de Windt continuau să se refere la Balcani ca „Europa sălbatică” și în 1906 („Termenul descrie cu precizie țările sălbaticе și fără de lege dintre Marea Adriatică și Marea Neagră”, scrie de Windt¹⁷), la început de secol al XX-lea peninsula era percepută ca o destinație de călătorie destul de sigură – o „aventură curajoasă, dar nu imposibilă” – chiar și pentru cele două domnișoare bătrâne Allen, din romanul *A Room With a View* al lui E. M. Forster, în 1908¹⁸.

Secolul de literatură de călătorie britanică în Balcani începe și se încheie simbolic în Albania, care, în imaginația britanică, continuă să reprezinte până în zilele noastre cel mai misterios, cel mai „balcanic” dintre ținuturile balcanice¹⁹. Începe cu spectacolul sosirii lui Byron pe pământul Albaniei (un braț uman retezat care atârna pe ramura unui pom – și care aparținea unui patriot grec – l-a salutat pe poet și pe tovarășul său de drum, John Cam Hobhouse, pe când își făceau intrarea în Tepelena, sediul conducătorului Albaniei, Ali Pasha, în septembrie 1809). Se sfârșește în 1900, anul în care, la vârsta de 37 de ani, Edith Durham se afla la bordul unui vapor austriac Lloyd, călătorind din portul Triest în jos, de-a lungul coastei răsăritene a Adriaticii. Doctorul îi recomandase călătoria ca o cură pentru depresie – „Indiferent unde, atâta timp cât schimbarea este completă”²⁰. El nu bănuia că pentru Edith Durham acest lucru va însemna un voiaj în ținuturile muntoase ale Albaniei, spre un destin de susținere a cauzei albaneze în secolul al XX-lea – cel puțin tot atât de fervent pe cât a luptat Byron

¹⁷ H. de Windt, *Through Savage Europe. Being the Narrative of a Journey (Undertaken by Special Correspondent of the Westminster Gazette) Throughout the Balkan States and European Russia*, London, T. Fisher Unwin, 1906, p. 7.

¹⁸ E. M. Forster, *A Room With a View* (1908), London, Allcock and Young, 1991, p. 10.

¹⁹ „Despre Albania Gibbon observă, că o țară ‘care poate fi văzută din Italia este mai puțin cunoscută decât interiorul Americii’”, citează Byron în notele la cel de al doilea cânt din „Childe Harold’s Pilgrimage”, în *Byron*, The Oxford Authors Series, Ed. Jerome J. McGann, Oxford, Oxford University Press, 1986, p. 87. Albania este și acum cunoscută ca „o țară misterioasă de munte” și „unul din cele mai periculoase locuri îndepărtate din lume”; „undeva, un loc ciudat, ascuns și nevizitat”: vezi coperta la Robert Carver, *The Accursed Mountains. Journey in Albania*, London, John Murray, 1998.

²⁰ E. Durham, *High Albania* (1909), Introduction by John Hodgson, London, Virago Press, 1985, p. X.

pentru cauza Greciei în secolul al XIX-lea. De-a lungul secolului al XIX-lea și mai târziu, Balcanii au continuat să ofere o cură sigură atât împotriva „spleen”-ului masculin cât și a „depresiei” feminine: o oportunitate pentru angajamentul politic pasionat.

Primele relatări de călătorie britanice din secolul al XIX-lea în Balcani - cărți ca cele semnate de William Wittman, a cărui *Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and Across the Desert into Egypt: during the years 1799, 1800 and 1801*, a fost publicată în 1803²¹ și J. Griffiths, a cărui *Travels in Europe, Asia Minor, and Arabia*²², a fost publicată în 1805 – încă reflecta mai mult interesul deosebit pentru Imperiul Otoman decât pentru națiunile individuale supuse. Autorii acestora – în acest caz, amândoi medici – au adoptat moda observației științifice sau cvasi-științifice și au evitat înfloriturile literare sau descriptive. Astfel, Wittman a oferit un inventar al bolilor prevalente în teritoriile otomane, în timp ce Griffiths a pus la dispoziție o bogăție de informații statistice asupra fiecărei regiuni pe care a traversat-o.

Prima vizită mai îndelungată a lui Byron în Balcani, de la sfârșitul lui septembrie 1809 până la începutul primăverii lui 1811, a marcat o turnură radicală în modul în care erau văzuți și descriși Balcanii în ultima parte a secolului al XIX-lea și în secolul XX de către scriitorii de literatură de călătorie britanici sau alți europeni. Relatările de călătorie timpurii, oricât de pline de viață, tindeau să adopte o atitudine utilitară; experiențele din Balcani ale lui Byron au fost transformate în opere literare. Călătoriile sale balcanice pot fi reconstituite dintr-o sumă de surse: corespondența sa personală bogată; primele cânturi din *Childe Harold's Pilgrimage* publicate în 1812; notele la *Childe Harold* care formează ele însele o relatare amplă de călătorie; și, ultima, dar nu cea din urmă, descrierea aceleiași călătorii de către prietenul și tovarășul de drum al său, John Cam Hobhouse, publicată în 1813 sub titlul *A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey in Europe and Asia to*

---

²¹ W. Wittman, *Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and across the Desert into Egypt: during the years 1799, 1800 and 1801, in Company with the Turkish Army, and the British Military Mission. To which are annexed observations on the plague, and on the diseases prevalent in Turkey, and a Meteorological Journal*, London, T. Cadell and W. Davies, 1803.

²² J. Griffiths, *Travels in Europe, Asia Minor and Arabia*, London, T. Cadell and W. Davies, 1805.

*Constantinople, During the years 1809 and 1810*²³. Totuși, carisma și faima personală a lui Byron ca o proto-celebritate și în special înflăcărea cu care a luptat pentru cauza independenței Greciei, au fost cele care au influențat pe lângă aceste scrieri, interesul britanic față de Balcani.

În studiul meu despre reprezentările Balcanilor în literatura engleză, *Inventing Ruritania*, l-am descris pe Byron ca un „Columb balcanic”, în mare parte pentru că mulți călători în Balcani, la sfârșitul secolului al XIX-lea, aveau sentimentul puternic că îi urmau pașii, confirmând, contrazicând sau aducându-i doar la zi impresiile. Moartea lui Byron la Missolonghi în 1824, a stabilit cu statornicie Balcanii ca „țară a lui Byron”. Edward Lear, autorul cărții *Journal of a Landscape Painter in Albania and Illyria* (1851), s-a numărat printre numeroșii călători care au urmat pașii lui Byron²⁴. Lear avea unsprezece ani când a murit Byron. După mulți ani, nota în jurnalul său despre felul în care obișnuia „să stea...în frig uitându-se la stele... stupefiat și plângând” când „a auzit că Lordul Byron a murit”²⁵.

Chiar și tânăra Tereza Macri, fiica în vârstă de doisprezece ani a consulului din Atena, care era subiectul versurilor de dragoste ale lui Byron în „The Maid of Athens”, a devenit o atracție turistică. Așa cum scrie C. M. Woodhouse în *The Philhellenes*, călătorii britanici la Atena vor oferi în mod frecvent date despre înfățișarea ei²⁶. Astfel, Reverendul T.S. Hughes observă „o surprinzătoare deteriorare, știind că Fecioara din Atena era doar cu trei ani mai în vârstă decât atunci când s-a despărțit de Byron”²⁷. Diplomatul John Turner raporta despre condiția ei în 1812, iar H. W. Williams oferea informații mai recente în 1816.

Mai important poate, *Childe Harold's Pilgrimage* a lui Byron a ajuns să reprezinte un inventar al *loci amoeni* romantici, printre care și Balcanii, în mod neașteptat dar nu surprinzător, au început să joace unul dintre rolurile principale. Ceea ce descria Mary Louise Pratt în *Imperial Eyes* ca fiind predilecția

---

²³ John Cam Hobhouse, *A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, During the years 1809 and 1810*, 2 vol., London, J. Cawthorn, 1813.

²⁴ E. Lear, *Journal of a Landscape Painter in Albania and Illyria* (1851), retipărită, London, Richard Bentley, 1852.

²⁵ V. Noakes, *Edward Lear: Life of a Wanderer*, Boston, Houghton, 1969, p. 22.

²⁶ C. M. Woodhouse, *The Philhellenes*, London, Hodder and Stoughton, 1969.

²⁷ *Ibidem*, p. 142.

romantică față de periferiile Europei²⁸, ar fi transformat Balcanii într-o destinație dezirabilă. Cu mult înaintea lui Byron, Grecia a fost scena Marelui Turneu (Grand Tour), dar „adevărata” Grecie a relatărilor de călătorie din secolele al XVII-lea și al XIX-lea nu a reușit de multe ori să trezească interesul pentru Grecia imaginată de nord-europenii cu educație clasică. Grecii au fost adesea percepuți ca barbari locuitori ai măreției trecute²⁹. Căutând lumea pierdută a lui Ulise și Agamemnon, filo-elenii iubitori de antichități vedeau arareori ceva foarte atrăgător în lumea otomană care înconjură ruinele templelor antice și o prezentau adesea ca un obstacol regretabil. Byron a deschis stăvilarele potențialului literar al elementului otoman în bogata cultură a Balcanilor, combinând în scrierile sale ipostaza *sic tranzit* a călătorului cu educație clasică, cu atracția pentru Orientul exotic și chiar erotic.

„Descoperirea” și descrierile Balcanilor orientali au deplasat accentul și au adus în atenția populară mai largă tendințele tematice care puteau fi recunoscute în scrierile și reportajele de călătorie ulterioare. Romanticizarea orientalistă a haremurilor, a arhitecturii otomane și a modului de viață turcesc mergeau într-o nefirească paralelă cu descrierile atrocităților și cruzimii față de națiunile supuse, care au însoțit declinul otoman. Preferința romantică pentru munții din Balcani și pentru muntenii înfricoșători și mândri (albanezi, herțegovinieni, muntenegrini) însemna faptul că orașenii din Balcani, care nu erau văzuți ca „originali”, erau mai puțin descriși. De asemenea, romanticii au manifestat un interes deosebit pentru folclorul balcanic și superstiții, începând și tradiția partizanatului pentru anumite națiuni balcanice care includea nu numai arborarea costumului balcanic corespunzător dar și lupta de partea națiunii alese. Astfel, în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, Balcanii s-au metamorfozat dintr-un punct de trecere într-o destinație și, în final, într-o cauză.

Luptând în războaiele balcanice

În introducerea sa la *History of the Balkans*, Barbara Jelavics a afirmat că Peninsula balcanică „se imprima în conștiința apuseană numai atunci când devenea scena războaielor”³⁰. De-a lungul ultimelor două sute de ani, perioade lungi de indiferență față de peninsula, care devenea marginală pentru interesele

²⁸ Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, London, Routledge, 1992, p. 242.

²⁹ T. Spencer, *Fair Greece Sad Relic: Literary Philhellenism from Shakespeare to Byron*, London, Weidenfeld and Nicholson, 1954, p. 167.

³⁰ Barbara Jelavics, *History of the Balkans. Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983, p. IX.

britanice, au fost intercalate cu momente de atenție față de evenimentele care contau în declanșarea vreunui conflict. Ciclul publicațiilor la care generația noastră a fost martoră în anii 1990, când începutul unui război balcanic este curând urmat de o avalanșă de cărți despre regiune – inclusiv numeroase jurnale ale călătorilor ajunși pe câmpurile de luptă – și apariția plictiselii „balcanice” după încheierea bătăliei, este familiar oricărui cercetător al literaturii și reportajelor de călătorie balcanică din secolul al XIX-lea. Faptul că anii de tăcere aproape totală sunt urmați în timp de criză de numeroase lucrări, confirmă observația că Balcanii au tendința de a fi percepuți ca relativ marginali. Nici regiunea în general, nici țările individuale, cu excepția Greciei (cu „balcanitatea” ei ambivalentă), nu s-au dovedit suficient de semnificative pentru a inspira scrieri constante, indiferent de turnurile istorice, așa cum s-ar fi întâmplat, de exemplu, în cazul Franței sau Italiei.

Nici un deceniu nu ilustrează mai bine această coincidență dintre momentele de interes britanic în Balcani și conflictele din zonă decât anii 1870. Era momentul în care un nou capitol al Chestiunii Orientale – lupta ruso-britanică pentru dominație asupra Mediteranei răsăritene – a fost deschis prin răscoalele din Bosnia-Herțegovina în 1875 și „atrocitățile bulgare” care au urmat după revolta din Bulgaria în 1876. Cea din urmă a fost urmată de masacrul a mii de bulgari, inclusiv femei și copii, comis de soldați turci neoficiali, așa numiții *bashi-bazouki*, al căror nume a devenit sinonim cu jaful și cruzimea.

Numărul de cărți referitoare la Balcani, publicate în Anglia, era cuprins între 18 în 1875, 116 în 1876 și 129 în 1877³¹. Multe din acestea erau pamflete mediocre care încercau să explice situația politică, dar mai sunt și relatări de călătorie și reportaje de calitate, precum – în 1875 – „Bosnia în 1875” de Paulina Irby³², *Rambles in Istria, Dalmatia and Montenegro* de R.H.R. în 1875³³ și „A Ride through Bosnia” de V.³⁴. Anul 1876 a văzut publicarea cărților lui Henry Barkley³⁵, James Creagh³⁶, William Denton³⁷ și Arthur Evans³⁸,

---

³¹ Jovanovic, *op. cit.*

³² P. A. Irby, „Bosnia în 1875”, în *Victorian Magazine*, London, Noiembrie, 1875, pp. 28-40.

³³ R.H.R., *Rambles in Istria, Dalmatia and Montenegro*, London, Hurst and Blacket, 1875.

³⁴ V., „A Ride through Bosnia. With a Map”, în *Frazer's Magazine*, Noiembrie, 1875, pp. 549-65.

³⁵ H. C. Barkley, *Between the Danube and the Black Sea: or, Five Years in Bulgaria*, London, John Murray, 1876.

împreună cu numeroase relatări mai scurte ale unor vizitatori britanici în Muntenegru, Bulgaria, România și Serbia.

„Popularitatea” Balcanilor ca destinație crește în 1877. Printre publicațiile notabile ale anului – în care Tennyson a preluat rolul de „Byron al Muntenegrului” cu un sonet pe coperta revistei *Nineteenth Century*, însoțit de o relatare despre Muntenegru semnată de William Gladstone – îi descoperim, printre mulți alții, pe reverendul William Denton³⁹, Robert Jasper More⁴⁰, Philip Salisbury⁴¹ și W. J. Stillman⁴². *Katastrofanturismus* (dorința de a vedea scene catastrofice) nu este, se pare, produsul erei noastre. Cu zeci de relatări ale martorilor la răscoale și atrocități, anii 1870 fac trimitere la echivalentul publicistic al blestemului inventat în Bosnia-Herțegovina în anii 1990: „La mulți ani să-ți ardă casa la CNN!”

Ca în anii 1990, mulți autori de relatări de călătorie balcanice din anii 1870, erau ziariști și corespondenți de război, ca de pildă, W. J. Stillman, care a folosit Dubrovnik ca bază pentru numeroase călătorii în Muntenegru și Herțegovina. Alții, ca Arhur Evans, au ajuns până la urmă corespondenți de război pentru că s-au trezit în Balcani la momentul „potrivit”. La puțin timp după absolvirea facultății la Oxford, Evans pornește într-un turneu pe jos prin Bosnia-Herțegovina, cu fratele său, tocmai când a izbucnit răscoala din 1875. Călătoria lor a fost descrisă în *Through Bosnia and the Herzegovina on Foot*, una din cele mai reușite relatări de călătorie și de război în Balcani.

---

³⁶ J. Creagh, *Over the Borders of Christendom and Eslamiah. A Journey through Hungary, Slavonia, Servia, Bosnia, Herzegovina, Dalmatia, and Montenegro, to the North of Albania in the Summer of 1875. In Two Volumes*, London, Samuel Tinsley, 1876.

³⁷ W. Denton, *The Christians in Turkey: their Condition under Mussulman Rule* (1863), London, Daldy, Isbister and Co., 1876.

³⁸ A. J. Evans, *Through Bosnia and the Herzegovina on Foot during the Insurrection, August and September 1875. With an Historical Review of Bosnia*, London, Longmans, Green and Co., 1876.

³⁹ W. Denton, *Montenegro, Its People and their History*, London, Daldy, Isbister and Co., 1877.

⁴⁰ R. J. More, *Under the Balkans. Notes of a Vist to the District of Philippolis in 1876*, London, Henry S. King and Co., 1877.

⁴¹ P. Salisbury, *Two Months with Tchernaiieff in Servia*, London, (fără editură) 1877.

⁴² W. J. Stillman, *Herzegovina and the late Uprising: the Causes of the Latter and the Remedies. From the Notes and Letters of a Special Correspondent*, London, Longmans, Green and Co., 1877.

La douăzeci de ani, Evans a devenit una din autoritățile de frunte din regiune, corespondent special la *Manchester Guardian* și secretar al fundației pentru refugiații balcanici. În 1882, rapoartele sale au trezit suspiciunile locale: acuzat de spionaj, el a fost arestat pentru trădare de autoritățile austriece (care preluaseră administrarea Bosniei-Herțegovinei în 1879) și expulzat din țară. Evans este azi mai bine cunoscut pentru ultima parte a carierei sale ca arheolog responsabil de săpăturile de la Knossos, descoperirea Minos-ului și studiile despre civilizația minoană.

Răscoala din Bosnia în 1875 a trezit și interesul pentru relatările de călătorie în Bosnia-Herțegovina ale lui Adeline Paulina Irby și Georgina Muir Mackenzie. Cele două femei călătoriseră împreună prin Europa la sfârșitul anilor 1850 și au devenit interesate în special de Peninsula balcanică, pe care au descris-o într-o serie de cărți și articole apărute în anii 1860 și 1870. Prima lor carte, *Across the Carpathians*, a fost publicată anonim de Macmillan în 1862. În același an a apărut „Christmas in Montenegro”⁴³. Cea mai importantă lucrare a lor, *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey in Europe* (1867)⁴⁴ este o relatare de călătorie de 700 pagini, în Macedonia, Serbia, Albania și Muntenegru. Descrierile vizitelor ulterioare ale lui Irby în Bosnia au fost adăugate la ediția revăzută din 1877, publicată cu o prefață de W. E. Gladstone, după moartea Georginei Mackenzie.

Din acest moment, Bosnia-Herțegovina a devenit țelul activității și vieții Paulinei Irby. A călătorit acolo cu o nouă prietenă, Priscilla Johnston și a trăit mulți ani la Sarajevo, fondând o școală pentru fete sârbe în 1870 și o societate cultural-educativă, *Prosvjeta*. După numele ei, o stradă din Sarajevo a fost numită *Mis Irbina ulica*. În cursul răscoalei bosniace din 1875, cele două femei au ajutat refugiați și s-au mutat chiar cu ei dincolo de graniță, în Austro-Ungaria, unde au pus bazele unor școli pentru copiii refugiați. Paulina și-a lăsat toată averea școlii și pentru *Prosvjeta*. A murit la 80 de ani, în 1911.

Scrierile despre Balcani ale lui Irby și Mackenzie reflectă atât avantajele cât și vulnerabilitatea caracteristice călătorelor britanice în Balcani, în secolul al XIX-lea. Unele dintre cele mai interesante jurnale de călătorie în Balcani din această perioadă au fost scrise de femei, poate tocmai pentru că ele au călătorit fără o agendă profesională. Vicontesa Strangford, autoarea cărții

---

⁴³ P. A. Irby and G. Muir Mackenzie, “Christmas in Montenegro”, în F. Galton (ed.), *Vacation Tourists and Notes of Travel in 1861*, London, Macmillan, 1862.

⁴⁴ *Idem*, *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey in Europe*, London, Daldy, Isbister, ed. a 2-a, cu o introducere de W. Gladstone, 2 vol., 1867.

The Eastern Shores of the Adriatic in 1863 with a Visit to Montenegro (1864)⁴⁵, a traversat Albania călare. Mary Adelaide Walker a publicat *Through Macedonia to the Albanian Lakes*⁴⁶ în același an. Emily Gerard, care s-a căsătorit cu un ofițer aristocrat din armata austro-ungară, a trăit în Transilvania împreună cu soțul ei aflat în misiune și a descris experiențele proprii în două volume de memorii, *The Land Beyond the Forest* (1888)⁴⁷, care a devenit una din sursele de inspirație pentru *Dracula* a lui Bram Stoker.

Faptul că zona a atras un număr disproporționat mai mare de călătorești a fost consemnat în 1912, când magazinul *Graphic*, într-un articol intitulat „De ce atrag Balcanii femeile” puneau întrebarea: „De ce Balcanii, țărișoarele acelea grosolane, sălbatice, semi-civilizate și semi-orientalizate, sunt atât de atrăgătoare pentru cele mai pătrunzătoare inteligențe feminine ale noastre?... Balcanii sunt poarta spre Răsărit, prin care poți să arunci o privire spre tărâmul languros”, ... argumenta colaboratorul de la *Graphic*, „Răsăritul atrage femeile pentru că e feminin până în măduva oaselor, așa cum Apusul e în esență masculin”⁴⁸. E greu să nu recunoști că unele călătorești britanice au văzut Balcanii ca o versiune accesibilă a Orientului, dar argumentul nu e chiar atât de simplu. Nu e ușoară călătoria pe cal prin ținuturile muntoase ale Albaniei, nici azi – darmită în secolul al XIX-lea, ca în cazul vicontesei Strangford – și e greu de descris această regiune ca accesibilă, darmită languroasă și feminină, deși adevărul e că apropierea geografică a Balcanilor de restul Europei a făcut posibil transportul unor bagaje ne-convenționale. În cazul Paulinei Irby, de exemplu, acestea includeau o cadă zincată, care avea avantajul că putea ușor să fie transformată în masă⁴⁹.

În culturile patriarhale din Balcani, statutul englezoaicelor se aseamăna cu cel al bărbaților onorabili. Mai erau văzute ca bogate, privilegiate și cu relații bune, indiferent de excentricitățile hainelor și ale modului de a călători, iar uneori li se cereau opinii politice și sfaturi. Nu e surprinzător că puține dintre ele au fost implicate în campanii de partea unei națiuni balcanice sau a

---

⁴⁵ Viscountess Strangford *The Eastern Shores of the Adriatic in 1863. With a Visit to Montenegro*, London, Richard Bentley, 1864.

⁴⁶ Mary Adelaide Walker, *Through Macedonia to the Albanian Lakes, With Illustrations by the Author*, London, Chapman and Hall, 1864.

⁴⁷ E. Gerard (Mme de Laszowska), *The Land Beyond the Forest. Facts, Figures, and Fancies from Transylvania*, 2 vol., Edinburgh; W. Blackwood and Sons, 1888.

⁴⁸ J. B. Allcock and A. Young (ed.), *Black Lambs and Grey Falcons. Women Travellers in the Balkans*, Bradford, Bradford University Press, 1991, p. XV.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 20.

alteia (vicontesa Strangford în Bulgaria, Paulina Irby în Bosnia și – la începutul secolului al XX-lea – Lady Paget în Serbia și Edith Durham în Albania, sunt doar câteva exemple). Totuși, datorită accentului pe descrierile zonelor rurale și ale colțurilor îndepărtate ale Balcanilor din jurnalele de călătorie ale secolului al XIX-lea, e ușor să treci cu vederea că printre femeile din Balcani erau câteva scriitoare sau călătorești la acea vreme. Prezența unei călătorești britanice singure, deși neobișnuită, nu era atât de stranie ca în alte părți ale lumii.

De asemenea, multe din locurile de pe harta Balcanilor deveneau atât de familiare cititorilor britanici încât doar colțurile cele mai îndepărtate mai meritau să fie descrise. În 1844, în drum spre Muntenegru, Charles Lamb l-a descris ca o țară „greu de găsit în hărți”⁵⁰, dar peste vreo 60 de ani, când Edith Durham ajungea acolo în 1900, despre drumul îngust de la Cattaro (Kotor) pe coasta adriatică spre capitala pe atunci a Muntenegrului, Cetinje, „se scrisese așa de mult, încât era plictisitor să-l mai descrii”⁵¹.

(De)scrierea Balcanilor: experiență și imaginație

„Cruzimea popoarelor balcanice a fost la un moment dat atât de primitivă încât antropologii le-au asemănat cu Yanamano-ul amazonian, unul din cele mai sălbatice și primitive triburi din lume. Până la începutul secolului nostru, când restul Europei era preocupată tot atât de eticheta⁵² socială cât de reforma socială, existau încă relatări din Balcani despre capetele dușmanilor decapitați, oferite ca trofee pe tăvi de argint la ospetele în cinstea victoriei. Nu era neobișnuit pentru învingători să mănânce inima și ficatul învinsului... Cărțile de istorie arată balcanii ca un tărâm al crimei și răzbunării înainte de venirea turcilor și mult după ce aceștia s-au retras”.

Descrierea de mai sus a popoarelor balcanice conține teme care ar putea marca un exemplu stereotip al seriei de relatări balcanice din secolul al XIX-lea. Citatul evidențiază sentimentul puternic al deosebirii moștenite a Balcanilor față de „restul” Europei. Mai presus de toate, realizăm cât de palpitantă putea fi întâlnirea cu popoare care locuiau destul de aproape de Anglia și care rămâneau totuși la fel de sălbatice ca triburile amazoniene. Cunoștințele autorului despre regiune puteau fi vagi, dar sentimentul superiorității față de popoarele balcanice războinice, primitive este evidentă: *noi* suntem preocupați de eticheta socială și reforma socială, în timp ce *ei*

⁵⁰ C. Lamb, „A Ramble in Montenegro”, *Blackwood's Edinburgh Magazine*, 57, ianuarie, 1845, p. 31.

⁵¹ Edith Durham, *Through the Lands of the Serb*, London, Edward Arnold, 1904, p. 18.

⁵² M. Nicholson, *Natasha's Story*, London, Pan (1993), 1994.

consumă inima și ficatul dușmanului. Imaginea sugestivă a ospetelor organizate de învingători, cu capete servite pe tăvi de argint, arată că, deși vesela e europeană, palatul balcanic și eticheta la masă aparțin celui mai întunecat colț al lumii.

Fragmentul face parte din cartea despre Bosnia-Herțegovina, *Natasha's Story*, a jurnalistului Michael Nicholson. Relatarea experienței lui în calitate de corespondent de război în Bosnia și adoptarea unui copil din Sarajevo, a inspirat un film popular intitulat *Welcome to Sarajevo*, regizat de Michael Winterbottom în 1997. Descrierile nu au fost datate în 1890, ci în 1990 dovedind persistența imageriei secolului al XIX-lea și nu ține de profunzimea experienței sau cunoștințelor despre Balcani.

Întâlnirea lui Nicholson cu Balcanii, în calitate de corespondent, este similară relatărilor de călătorie din secolul al XIX-lea în această zonă. Un interes intermitent, mai mare în timp de război sau criză, a asigurat totuși terenul fertil pentru persistența stereotipurilor, alegându-se conveniența simplității (atunci când alternativa este) în detrimentul complexității istorice. Asemenea reprezentări stereotipe includ și percepții ale Balcanilor ca „linie de despărțire” între civilizații (creștine și musulmane, catolice și ortodoxe, occidentale și orientale), „butoiul de pulbere” al Europei, un loc sălbatic unde războaiele nu reprezintă, ca în clișeul lui von Clausewitz, continuarea politicii cu alte mijloace, ci „ura străveche” care, aidoma urii dintre „pisici și câini”⁵³ pare a face parte din structura genetică balcanică.

Procesul datorită căruia Peninsula balcanică a ajuns să fie percepută prin marginalitatea ei multiplă față de Europa – ca străinul dinăuntru – începe astfel, paradoxal, în chiar momentul în care națiunile balcanice au început lupta pentru „întoarcerea” în Europa. Este timpul mișcărilor de independență de sub stăpânirea otomană și timpul în care națiunile au început să aibă sentimentul apartenenței europene. Totuși, imaginea Balcanilor în Apus continuă să fie a celei mai îndelungate influențe otomane.

Lupta pentru independență a popoarelor din Balcani, care poate nu s-a încheiat încă, a fost decisivă în crearea percepției asupra peninsulei ca o zonă de instabilitate latentă. Văzute ca aproape-orientale și aproape-europene, întotdeauna liminale, în același timp familiare și străine, popoarele balcanice rămân alteritatea din interior la care se raportează scriitorii din Europa apuseană pentru a-și proiecta și exorciza propriile tabuuri identitare europene.

---

⁵³ Edith Durham, *The Burden of the Balkans*, London, Thomas Nelson, 1905.

The Balkans in Nineteenth-Century British Travel Writing

- Abstract -

The present study is a survey of British travel literature about the Balkans in the 19th century, the development of stereotypes and their impact upon present day representations. In the introduction to her *History of the Balkans* Barbara Jalevics asserted that the Balkan Peninsula “usually impinged on Western consciousness only when it has become the scene of wars”. Throughout much of the past two hundred years, long periods of indifference towards the peninsula, which has tended to be comparatively marginal to British interests, were interspersed by moments of scrambling for highly-quotable facts at the onset of a conflict. That years of near-complete silence are followed by large clusters of works in the time of crises in many ways confirms the fact that the Balkans have tended to be viewed as relatively marginal.

Simultaneously familiar and, literally, unhomelike (Unheimlich), the Balkans remain an internal Other – a stranger within – against which Western European writers project and exorcize Europe’s own identity-related taboos.

**CĂLĂTORIA DE STUDII.
ROMA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA, ÎN
CORESPONDENȚA STUDENTULUI
LICINIU POP CU CANONICUL I. M. MOLDOVAN**

CORNEL SIGMIREAN

Crearea identității greco-catolice, dar mai ales formarea conștiinței latinătății la români datorează foarte mult contactelor pe care Biserica Greco-Catolică le-a stabilit cu patrimoniul spiritual și cultural al Romei. Elita românească formată în secolul al XVIII-lea în instituțiile de învățământ de la Roma a reprezentat un important agent al transferurilor culturale dinspre Occident spre spațiul românesc, fiind purtătoarea noilor concepții despre națiunea română și despre locul românilor în comunitatea popoarelor europene.

Cel care a deschis seria tinerilor români cu studii la Roma a fost viitorul episcop Ioan Giurgiu Patachi. Ca intern în *Colegiul Germanica-Hungaricum*, Patachi a studiat la Universitatea Gregoriană, unde în 1710 și-a susținut doctoratul în teologie. În anul 1739, prin burse instituite de episcopul Inochentie Micu Klein, au plecat la studii în *Cetatea Eternă* viitorii episcopi Petru Pavel Aron și Grigore Maior¹.

Pe parcursul secolului al XVIII-lea, la instituțiile de învățământ din Roma, ca interni în Colegiul Urban De Propaganda Fide au studiat 19 români. Din galeria elitei clericale cu studii la Roma se remarcă prezența viitorilor cărturari Gheorghe Șincai și Petru Maior. În timpul studiilor în *Cetatea Eternă*, cei doi au luat contact cu ideile iluminismului catolic, cu opera unor savanți, precum Muratori, lucrările lor de mai târziu purtând amprenta studiilor la Roma.

Politica iosefinistă și apoi războaiele cu Napoleon au întrerupt trimiterea de noi alumni ai Blajului la Roma. La 21 noiembrie 1781, împăratul Iosif al II-lea a dispus interzicerea trimiterii de noi studenți la Roma, indicând ca suma destinată întreținerii lor acolo să se folosească pentru nevoile Seminarului din Blaj.

---

¹ Francisc Pall, „Știri noi despre primii studenți trimiși de la Blaj la Roma”, în *Apullum*, XVII, 1979, pp. 470-471; vezi și Ioan Chiorean, „Rolul instituțiilor de învățământ superior din Roma în formarea elitei intelectualității din Transilvania în secolul al XVIII-lea”, în Grigore Ploșteanu (coord.), *Interferențe istorice și culturale româno-europene*, Târgu-Mureș, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”, 1996, pp. 49-56

Seria bursierilor români la Roma s-a reluat o dată cu crearea Mitropoliei Unite. Papa Pius al IX-lea a creat pe seama Bisericii Greco-Catolice patru burse pentru studii teologice la Roma. Ulterior se vor acorda cinci burse. Ca bursieri, tinerii români erau trimiși în Colegiul Greco-Rutean „Sf. Atanasie”. În calitate de studenți în colegiu, tinerii urmau studii la cele două universități din Roma, Universitatea Gregoriană și Universitatea Urbaniană². În anul 1898, alumnii români au fost transferați în Colegiul Urban De Propaganda Fide. Începând cu 1930, Papa Pius al XI-lea a hotărât să ridice un Colegiu Pontifical pentru tinerii români aflați la studii în Roma, inaugurat șapte ani mai târziu, la 9 martie 1937³.

Cu burse instituite de Papa Pius al IX-lea, a studiat la Roma o mare parte a elitei clericale greco-catolice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: Ioan Szabó – episcop de Gherla, mitropolitul Victor Mihali de Apșa, omul politic Vasile Lucaciu, istoricul Augustin Bunea, episcopul Demetriu Radu, episcopul Vasile Hossu, mitropoliții Vasile Suciu și Alexandru Nicolescu, cardinalii Iuliu Hossu și Alexandru Todea, episcopii Tit Liviu Chinezu și Ioan Suciu, profesorii de la Blaj Augustin Tătaru, Alexiu Viciu, Liciniu Pop, Septimiu Todoran ș.a.

Într-o perioadă de peste 200 de ani, cu unele întreruperi, tinerii de la Blaj trimiși la Roma au reprezentat „curierii” culturii și spiritualității catolice în Biserica Unită. Prezența lor la studii în capitala catolicismului, începând chiar cu călătoria spre Roma, le-a oferit experiențe unice, ce le-au marcat formarea minte intelectuală și teologică.

Experiențele „peregrinației” la Roma se regăsesc în numeroase scrisori trimise de la Roma celor de acasă. Foarte mulți ani, confidentul tinerilor plecați de la Blaj în Cetatea Eternă a fost profesorul și canonicul Ioan Micu Moldovan.

În douăzeci de scrisori pe care studentul Liciniu Petru Pop le trimite canonicului Ioan Micu Moldovan, între anii 1887-1891, se reflectă viața anilor de studiu și societatea romană de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

În timpul războiului franco-prusac din 1870, statul italian a încorporat orașul Roma, apărât până atunci de un corp expediționar francez. La 20 septembrie 1870, trupele italiene au intrat în Vatican. Două luni mai târziu, un plebiscit stabilea încorporarea statelor pontificale la Regatul italian și mutarea capitalei la Roma. Acest moment a inaugurat o perioadă de răceală totală în

² Horațiu Bodale, *Studenți și intelectuali români în Italia (1860-1918)*, Teză de doctorat, susținută la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, 2007, p. 115-141

³ *România-Vatican. Relații diplomatice I 1920-1950*, București, Editura Enciclopedică, 2003, pp. 100-101

relațiile Vaticanului cu statul italian, exprimată printr-o ostilitate reciprocă pentru mai multe decenii între cele două state. „Oamenii aceștia de omenia de prin Roma, nu facu alta, fara numai totu demonstratiuni, umblandu cu ciurdile pre strade și strigandu în gura mare: morte preotiloru și Vaticanului; se-i arunce în Tibru. În continuu suntu în gura cu cuvintele „amazzare questi frati”, a omori acesti frati, cari toate i numescu pre toti care suntu cu reverenda. Striga se traesca Jordanu Brunu, unu capu de-a loru de-al franmasoniloru”.

De asemenea, este surprinsă atitudinea Vaticanului în fața societății liberale anticlericale, cu politica de secularizare. În fața anticlericalismului crescând al liberalilor, Papa Pius al IX-lea (1846-1878) emite enciclica *Quanta Cura*, alăturându-i *Syllabus Errorum*, prin care erau atacate fundamentele principiilor liberalismului secolului al XIX-lea. În anul 1871, primul conciliu Vatican a exprimat dogma infailibilității papale. Papa Leon al XIII-lea (1878-1903), în enciclicele sale, dar mai ales în *Rerum Novarum*, va iniția o politică de reformare a societății, dar va critica mișcările revoluționare și sistemul economic capitalist.

Aceste frământări din viața Bisericii catolice își găsesc o reflectare fidelă în spiritul scrisorilor tânărului Liciniu Pop; ca de altfel și ambianța politică și edilitară a Romei de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cu savoarea scrisului său, care poartă amprenta curentului latinist de la Blaj, Liciniu Pop descrie atmosfera din Colegiu „Sf. Atanasie”, colegii și profesorii săi, atmosfera din sesiunile de examene și din perioada de vacanță, impresiile sale după vizitarea monumentelor antichității romane sau despre expoziția de la Vatican, despre grevele din Roma sau vizita împăratului Wilhelm I în capitala Italiei. Scrisorile lui Liciniu Pop către Ioan Micu Moldovan reprezintă astfel o cronică a Romei scrisă de un tânăr român aflat la studii la Vatican.

ANEXĂ

Domnule Moldovanu!⁴

Stu deja doue septamani dela departarea mea din Blasiu.

De acasa am plecat joi in 27/X demanetia' la 3 ore cu tatalu meu pana la Clusiu; de aci singuru pana la Pesta, unde am ajuns in aceasi di dupa amedi la 3 ore. In diua urmatoria demanetia, m'am intelnitu cu celialati doi sotii: Luca si Radu, cari numai atunci au fostu sositu de la Lugosiu.

---

⁴ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Cluj, *Fond Ioan Micu Moldovan*, Dosar 14.712.

Din Pesta' amu plecatu toti trei Vineri sera, si Sambata demânetea amu fostu in Viena. Aci amu statu doue dîle. Amu vedutu multe lucruri frumose.

Din Viena amu plecatu Domineca sera spre Triestu, unde amu ajunsu numai Luni seră. Aci amu vediutu marea mai antai. De aci amu plecatu Marti sera spre Bologna. De pasu nu ni-a intrebatu nimenea. Cursbuch pentru Italia n'am fostu gasitu. Trenulu n'amu sciutu ca se schimba la Mestre, si asia fara volia amu ajunsu in Venetia, demanetia la 6 ore. Prin Italia nu e asia ordinea la trenu ca' si pre la noi. Nu striga unde esti, numai la unele statiuni. Nu sunte nice signalele asia. Nu scii câte minute sta trenulu etc.

Aci in Venetia amu statu pana la 1 ora p.m. când amu plecatu cu trenulu directu, pana la Bologna. Venetia nu e frumoasa. Stradele necurate. Casele urite. Se baga apa prin case. Din Bologna ne-am scosu biletu la Florentia, unde amu ajunsu in aceasi din Miercuri sera la 10 ore. Aci amu statu o dî si o noapte. Lucruri frumose suntu in Florentia. Statue. Anticitati. Mai alesu castelulu „Pitti” pre care l'amu vediutu inlauntru, te pune in uimire.

Vineri demanetia amu plecatu spre Roma, unde amu ajunsu la 3 ore p.m., dupa o calatoria lunga, osteniciosă, de 9 dîle. La ¼ la 4 ore amu intratu in Collegiumu grecu. Acumu din acestu anu incepându siedemu toti colegistii in colegiulu nou, ziditu numai de acuma. Fie-care are chilia lui separata. Unde studieza, sta preste di, si dorme. E de insemnatu, că suntemu 21 colegisti la numeru, dintre cari 9 sunt romani. Acestea 21 suntemu inpartiti in trei camarade (partide). Fie-care partida are ductorul si viceductorul seu. Unii cu altii nu pot vorbi nice la mesa, nice la preumblare, baserica, scola. Umblamu toti deparatiti. Inca si locuimu in etagiuri diverse. Eu me tinu de camerada 1/ma in etagiulu 3 lea si consta din 7 insi dintre care suntemu 4 romani. Ne vedemu unu pre altulu din acestea trei camarade toti mereu la mancare etc., dar nu e ertate sa vorbim unulu cu altulu.

Luca si Radu sunt in camerada a 2^a. La colegiu nu este „Gazeta”, de acea, dupa cumu mi-ati fostu disu me rogu frumosu sa mi-o trimiteti. Acumu Luni incepe Scola. Aci transmitu o epistola pentru Flaviu.

Ve serutu mâna. Liciniu
Roma 6/XI 1887

Domnule Moldovanu!⁵

A doua prejiuta- Ve epistola, am primit'o in 1 Decembre. Nu sciu când a sositu, fara cu atunci am capetat-o de la superiori.

La Excelentia Sa nu I-am fostu scrisu, de ore-ce ma tineamu mai josu, de câtu se corespondezu cu unu metropolitu, dar acumu, indata dupa primirea epistolei D-Vostre I-am scrisu.

---

⁵ *Ibidem*, Dosar 14.713.

Ve multiamescu mai inainte de tote, de tramiterea Gazetei. La inceputu cugetam ca n'Ati primitu epistola, de nu vine nice Gazeta nice respunsu. Inse in 1 Decembre, chiar in diua când am capetatu epistola – prefectulu cameratei mele, mi se predă unu pacu de Gazete, dicând că mi le-a transmisu rectorulu. Adeca Gazeta a fostu venitu regulatu dar nu mi-or dat'o, panace mai antaiu a esaminat'o unu Romanu, Sanpaulean că ce feliu de giurnaliu e, firesce la insercinatu rectorulu. Si asia apoi in 1 Decembre mai antiau am sciutu că a venitu, si că vine. Eu le-o dau si la alti români, cari vohescu s'o cetesca. In urma apoi o legamu, si o punemu in biblioteca. Pana acum avem a mica biblioteca de carti romanesci, pana in 30, adunate prin donare. Si basericesti avem: Apostolu, Evanghelia, Liturgieriu, Prologieriu (românesci).

Eu pana acuma me aflu tare bene. Am chilia mea singuru, unde nu e ertatu se intre nimenea, fara se bata in usia, si de acolo se vorbesca. Prefectulu numai pote intra, dar nu fara a bate la usia. In camera am patu, cueriu, lucru de spalatu, masa de scrisu și de asupra stelagiu de scrisu, er' de de subt puiucu pentru perii, și unulu pentru carti. Am doue scaune. Viptu avem bunu. Tot deauna vinu si pome, la amedia și sera. La amedia trei plese, er' sera doue in toate dilele, și de potu inca. Postimu Vineria si Sambatâ. Postu pentru Craciunu nu avem. Eu nu sciucă vine Craciunulu, ori nu.

La prelegeri, mergemu nu departe de colegiulu nostru. Acolo se aduna forte multe colegiuri. Stu alumni destui, numai ca Flaviu si cu reverendra. Negrii inca suntu. Noi in colegiu inse nu avem. In anulu prim de filosofia avem patru ore pre dî. Inainte de amedi: matematica de la 8-9, din care invetiamu algebra, ca in Blasiu si in a 3-a clasa gimnaziala. Stu unii care nu sciucă adauge; dela 9-10 avem limba evraica. Sciuceti mai reu. Dupa amedia dela 1 ½ -2 ½ limba greca, dar de presente nu, de ore-ce nu mi-a venitu inca profesorulu din Constantinopolu. Dela 2 ½ -3 ½ filosofia, din care invetiamu Logica. Această mai este ceva. Se nu se observe, scriu aci ceva: Cuvintele ce mi le-Ati disu, le pastrezi totu inaintea ochiloru; Suntem aci, de multe nationalitati. Unulu pâresce mai bine de cât altulu. Si apoi acelia ajungu prefecti cari sciucă pâri mai bine. Cugetamu că am scapatu de datena acea merseava, dar vai... trebuie se te feresci ca de focu, se nu scapi vre unu cuventu, căci gen-diarulu e la spate.

La inceputu am fostu in colegiulu nostru, 22 dintre cari 9 români. Dupa-acea au mai venitu doi ruteni. Si astfelu am fostu 24. Dintre acestia in douadeci si patru l. trecuta adeca novembere, a repausatu unu Bulgaru. Dupa acea s'a dusu acasa unu ruteanu dintre celi noi veniti. Acum in dilele acestea se duce unu ruteanu, care e mai de multu aci. Si vorbesce toti odata se merga acasa, si celu alaltu rutenu dintre cei doi din est anu veniti.

In Roma pana acumu am vediutu: Biserica frumosa a Stului Petru, si alte multe baserici, in care mergemu in fie-care di, dupa amedi, si tempulu preumblarei, ca se facem visita. Columna si forulu lui Traian. Capitoliulu si forulu romanu. Arcul triumfalu alui Titu Vespasianu, si Constantinu Marele. Palatiulu lui Nero si alui Cesaru. Coloseulu. Templulu păcei. Turnulu lui Nero, de unde a privitu la flacărele Romei. Quirinalulu, unde siede regele. Pre regele si fiul lui. Numai pre papa inca nu, de ore-ce

nu iese de loc din Vaticanu, de cand i-au luat Italia Roma. La ocaziunea prosimia mai multe.

Ve serutu mâna Liciniu
Roma' 1 Decembre 1887.

Domnule Moldovanu!⁶

Inainte de a-mi incepe epistola, Vinu a Ve gratula, atât la inaintarea ce A-ti dobandit-o in gradurile canonicali, cât si la diua – Ve onomasteca. Bunulu Dumnedieu se ve daruesca una vietia lunga si fericita, se poteti inainta cu succese strelucite pre cariera aleasa si cu placere se gustati din fructulu osteneleloru D. Vostre.

De presente suntemu numai 20 de insi in colegiu, din 24. In 19 Decembre au sositu archireii nostri. In diua urmatoria m'a cercetatu Al. Grama. In 21 Decembre amu primitu vacatiune pentru serbatorile nascerei domnului, pana in 29 Decembre Serbamu dupa latini. Din 21 Dec. adeca Miercuri sera, pana Joi sera' amu avutu ritululu mortei. N'a fostu ertatu se vorbimu nemica. N'amu esitu la preumblare. Acumu eramu in chilia, acumu in capela la rogatiuni, cetitu din Sta Scriptura si vietia stului Giosafatu.

Diua de 23 Decembre nise, mi-a fostu cea mai stralucitu din tote.

Stulu parente a invrednicitu pre tote colegiurile ca' se lu putemu vede! A avutu in acesta diua consistoriu cu cardinalii, episcopii, prelatii si alti asemenea. Toti alumnii s-au impartit in doue parti. Una parte l'au vediutu candu s'a dusu in casa destinata pentru consistoriu, er a doua in care am fostu si eu, l'am vediutu cand a venitu inapoi.

Rectorii dela tote colegiurile au datu rogarea când l'ar putea redea alumnii, er densulu a destinat diua de 23 Decembre.

Pre la 10 ore a intratu prima parte dintre toti alumnii din colegiurile din Roma. A trecu lance. Dupa acestea episcopi, prelati, cardinali toti inbracati de serbatore. Totu la distantia anumita er' câte doi svizeri. Astfeliu trecându unu lungu siru de acestea, in urma se ivi si Stulu parente, portatu pre susu, siedindu pre un tronu frumosu inbracatu in rosu, de 12 insi.

Mi-a venitu siodu cându l'am vediutu. Cu unu capu micutu, una mitra mare si frumosa acoperita cu petri scumpe. Inbracatu in un vestmentu numitu „capa” de colore rosie, lungu si tot auritu. Doi insi i tineau doue umbrele de pene de strutiu. In patru cornuri al tronului erau patru soldati cu nesce sabie forte lungi, puse pre umeru, dreptu in susu. Altii patru cu sabii totu increstate, er' pre umeru. Oficiri cu sabie seose, și inainte si dupa tronu. Astfeliu a tecutu printre noi, ingenunchiandu toti. Densulu binecuventa, si repausa putin; apoi er' binecuventa. La usia unde a trebuit se esa afara din sala ducale, l'au lasatu josu, si s'a dus densulu. Dupa tronu au urmatu erasi forte multi ostasi, episcopi si altii.

---

⁶ *Ibidem*, Dosar 14.714.

Ve transmit fotografia mea si a Stului parente. Despre jubileu, solemnitatea ce se va face la noi in colegiulu grecu mai tardiu voliu scrie. Serbatori fericite. Pofta buna la carnati si colaci lui Flaviu si Alexandru. Salut pre toti.

Ve serut mana.

Luciu

Roma 24 Decembre 1887

Domnule Moldovanu!⁷

In diua de 17 ianuariu, precumu le-am promis copiiloru, le-amu tramesu doue carti de rugaciuni. Suntu inse micutie. Nu amu gasitu altele mai mari, ca sa fie in limba latina. Nice acestea inc nu su chiar curatu in una limba. Epistola in pachetu nu a fostu. Pre aci este una lata lege postala. In nice unu pachetu nu se pote baga epistola si astfeliu si posta e tare pucinu. De se baga nise ore-una scrisore, atunci se cantereste pachetulu si se platesce ca si dupa una epistola. Pre aci su-mai astuti omenii, verifica paculu, desfacându-lu totu, se veda si sa se convinga.

Diua' de 1 Ianuariu 1888 cu ocasiunea misei jubileare, a fostu insemnata pentru mine. Bilete au fostu forte multe. Superiorii nostri inse nu sciu ce-au facutu că nu ne-au castigatu. Unu preotu grecu sciendu de acesta avendu el mai multe a datu si colegiului nostru trei. Vice – rectorulu unulu si l'a datu alumnu tinutu pentru densulu. Unulu mi l'a datu mie er'aru treilea unui altu. Astfeliu numai, trei insi amu fostu in 1 Ianuarie la messa jubileara. Când am ajunsu in piatia bisericeii Stului Petru si Vaticanu – era plinu de lume. Regele a tramesu soldati multi inarmati, cari au incungiuratu piatia in forma unui semicercu, spre a nu intra numai cei cu biletu. Stramtorati fiendu de tote partile in urma am ajunsu in biserica. Aci erau omenii totu umeru la umeru. Prin midilocu era inchisu cu parapete unu locu camu largu dela usia pana in fundu la latariulu papalu. Pre la 9 ½ ore Sântulu parente esindu din Vaticanu pre usia laterala intra in biserica. Insocitu de 400 episcopi, 50 cardinali, prelati, ostasi nenumarati de ai sei, cari faceau doue renduri de ambele parti a stradei pre unde avea se treca er' altii insociau cortegiulu. – fiendu partatu pre susu siedindu pre tronul, prin acesta strada inchisa cu parapete inainta, de „vivat”, „eviva”, „papa di Roma”, binecuventându, pana la altariulu papalu, ridicatu de asupra moermentului Stiuloru apostoli Petru si Paulu. Aci facu insusi messa. Cantarile fura esecutate de unu choru escelentu compusu din copii – juni – barbati, pana la 500. Dupa finirea missei se canta „te deum”. Dupa acesta facu unu vingrazismentu lui Dumnedieu. Finindu-se si acetsa', i-lu ridicara susu erasi, si scolându-se de pre tronul, asia de susu se roga cu una voce sonora de petrundea tota biserica. De aci apoi, totu pre susu, prin loculu venirei, insocitu totu ca mai susus, candu a venitu in biserica, esira afara. De multe orise opre in locu si privea cu placere la multimea omeniloru, cari si acuma prin ridicarea naframiloru de buzunariu, a palarielor, prin strigatele de bucuria, si-aretau ferbintile sentiente De iubire fatia de

---

⁷ *Ibidem*, Dosar 14.715.

acestu urmasiu alu Stului Petru. Astfeliu mergându, esi pre usia laterala si merse in despartementele s'ale. Su dupa esire inca resuna echoulu strigatelor. Dupa cumu se dice au fostu pana la 150.000 cu totulu. S'a finitu la 11 ½ ore.

In 5 Ianuariu a mai tinutu Stulu Parente inca una messa jubileara, pentru pelegriini italieni, atunci au fostu mai multi din colegiulu nostru. N'a fost inse asia frumosu.

In 6 Ianuariu s'a deschisu espositiunea Vaticanana. In luna lui Februarie inse se inchide din nou, din cauza că nu suntu arangate inca tote obiectelor transmisse ca daru. Noi ină vomu merge mai tardiu.

In 12 Ianuariu in colegiulu nostru amu tinutu unu prândiu splendidu. Au luat parte multi episcopi streini si din Roma. Dupa prandiu amu facutu una academia de poesii si cantari, in onorea Stului Parente papa, pentru iubileu la care au participau toti celi dela mesa. Episcopi greci, latini, chaldei, alti preoti.

In 16 Ianuariu colegiulu propaganda a facutu un academia mare de 48 limbi, adeca s'au recitatu poesii in atâtea limbe s'au ascultatu si cantari. Amu luate parte forte multi. S'a facutu acesta totu pentru iubileu.

Tempulu pre aci nu e asia rece, ca prin Transilvania. Temperatura, demanetia si sera se scobora pana la 1° supra 0°. Duca este sore, cu caldura de 8°. Ghiatia si aci amu vediutu. A ninsu in 26 si 27 Decembre Demanetia, dar putinu.

Eu me aflu tare bine. Sumu sanetosu. Studiele mergu bine. Limba italiana o scriu perfectu.

Acludu una epistola pentru Flori si Alexandru. Poftindu-Ve anu fericitu! Si serutandu-Ve mâna. Remân alu D. Vostre stimatoriu Liciniu Popa

Roma, Ianuarie 1888

Domnule Moldovanu!⁸

Mi-ceru mai antâiu scusă pentru indrasnela ce amu avut'o de a Ve incomoda cu epistolele mele, pre cari nu sciu de la ati primitu tote. In una di acelea V'am tramisu, posa'mea si a Stului Parente, si pre cari din scrierile confuse a-le fratelui am intielesu ca au ajunsu. In alta, V'am fostu scrisu despre messa jubileara, si din erore, dupa datina mea vechia, am facutu cu una cifra mai multu si din: 50,000 omeni a devenitu (1)50,000.

Gazeta Transilvaniei, ce Ve indurati a ne-o tramite, o primimu, espedata fiendu dela Redactiune, si pre numele:colegiului-grecu. Ve esprimu marea multamita in numele Româniloru in numeru de noue (9).

Mi sa datu a treia ocasiune pentru a vede pre Stulu Parente si inca forte de-aprope; cu ocasiunea beatificatiunei unui capucinu. E unu omu de statura inaltu, dar de ani betrinetiei inclinat in minte.

---

⁸ *Ibidem*, Dosar 14.716.

Cu privire la studii, m'am dedatu forte bine, potu invetia de rostu si traduce in limba latina, italiana ca si in cea romana. In 20 Martie vomu ave esamenu semestralu, alumnii din anulu I de filosofia, din tote patru studiiele. De l.greca poi si evraica la capetulu anului numai avemu esamenu, ci scripturistica (concursu) pre premii, asemenea si din cele alalte doue. Din matematica si filosofia facemu la capetulu anului bacalauriatu, cari voimu a face si doctoratu in anului alu II lea.

In diua de 2 Martie am primitu de acasa una epistola, in care mi-am scrisu cinci persone.

Tată, mamă, si trei frati. Ce cugetati D.Vostra, dora amu vre-o siese frati, ce sciustrica chartia si facu spese cu hieroglificele lor. Toti me asigura ca suntu sanetosi. Mi scrie tatalu, că nu pote desvetia pre Flaviu, se nu scrie totu Domnulu Liciniu când amintesce de mine, dice: se pote că va fi avendu acumu respectu.

Tempulu din Roma fu de un' darabu totu schimbatiu cu ploie, ventu, sore so pucina raceala. De presente e mai frumosu, diua e seninu si sore caldu. De manetia si sera se simte putinu mai rece. Cerulu noptea e instelatu.

Viptulu preste totu este bunu. Superioru se porta bene cu noi.

Espositiunea Vaticana inca nu am vediut'o inca. Va fi una di determinata pentru alumni.

Monumentele, ce ascunde Urbea eterna in sinulu ei, le-am vediutu asia dicându tote. Intru a devenu, una impresiune mascatoria produce numai privirea lor.

Cu colegii miei me amu bine. I cunoscu pre toti (din launtru), si astfelu sciucumu se me portu fatia de fie-care, in vorbitu si fapte.

Dintre merele celea patru, ce le-am adusu din Blasiu, unulu l'am pututu pastra' pana in dilele acestea, dar' ajungându prada putrediunei, i-lu facui prada si pentru mine.

Alipescu una epistola pentru baiati, cari feiu că Ve vom face multe imbroliu.

Serutându-Ve mâna, remanu ale Dvostre Stimatoriu Liciniu Popu

Roma, 3 Martie 1888

Domnule Moldovan!⁹

Nice tempulu, nice departarea imensa nu e in stare de a me abate de la propusulu de a Ve felicita' cu ocasiunea Steloru Serbatori a Invierei. Rogu pre atotu-poterniculu D.dieu se Ve tîna inca la multi si fericiti ani! Ve incredintiezu totu odata ca si in avenire de iubirea D. Vostre me voliu face demnu.

Amu asistatu colegiulu grecu in 12 IV la a 3^a missa jubileasca a Stului parente ce s'a induratu pentru pelegriinii francesi.

In 16 IV amu fosta la una audienta concesa pelegriinajului austriacu. Conte Pergeu a tinutu unu discursu in limba italiana la care papa respunse totu in limba italiana tare frumosu. Cuvinte putine amu potutu intielege, fiendu una multime de omeni si eram cam inapoi. Resunia sala de: Vivat, eviva, Hof, se traesca, éljen, slava...

---

⁹ *Ibidem*, Dosar 14.717.

I-au oferitu multe. In 21 IV a, fostu la una alta audientia concessa pelegriniloru ruteni si Poloni.

Unu metropolitu polonu a tinutu unu discursu latinu, pre la fine incepu a lacrima tare. Respunsulu Stului parente fu totu in limba latina. De asta data amu fostu tare aprope. L'amu vediutu in continu si amu audiutu bine totu cuvintulu. Ne-a datu binecuventare la toti, ca si in rendulu celu alaltu. In fine i-au oferitu daruri, si au alesu multi tiereni, ruteni si polaci, cari fura dusi la Stulu parente inainte de i.au serutatu peciorele. Asia de cu iubire vorba, dise si de unire Ruteniloru si Poloniloru cari suntu inimici de morte.

Sau dusu din colegiulu nostru doi preoti, unulu grecu din Calabria, altulu rutenu. Suntemu acum 19 alumni.

La noi in colegiu au locuitu 1 metropolitu, un episcopu, 2 canonici si un secretariu rutenu, pelegrinagi.

Ve multiamescu frumosu pentru gazeta Transilvaniei, si Ve rogu de ati pote intrerumpe, oprindu fiendu de a mai intra vre unu (coleg) giurnalulu politicu ori beletristicu in colegiu pentru alumni. Mai pre lungu in una epistola neframeata, de nu V'ar face neplacere, si de voliu vede necesariu.

In 2 Maiu avemu mare serbatoria a protectorului nostru S. Atanasiu.

Mie-mi merge bine intru tote. Tempulu e mai frumosu. Salutu copiii.

Poftindu-Ve inca odata serbatori fericite si serutându-Ve mâna, remanu

Alu Dvostre sinceru stimatoriu Liciniu

Roma 24 aprilie 1888

Domnule Moldovanu!¹⁰

Epistola ce mi-Ati tramesio cu datulu de 11 Maiu m'a misciatu audiendu- că din nou Ati avutu nefericirea cu cârcelulum sciendu bine câtu Ati suferitu in rendulu trecutu.

Amintindu D.Vostru in episola de Dnulu Cipariu, mi-a venitu ceva in mente, adeca de asi pote fi in posesiunea unui portretu de a densului. V'asi roga frumosu de'npreuna cu unulu de celea vechi de a D. Vostre.

Mie scrierea epistoleloru nu-mi costa nemica, de catu tempu. Portulu se platesce dela colegiulu de Propaganda fide. Rectoluru colegiului nostru totu de-a una le duce la acelu colegiu. Causa e că, pre tempulu când era domnitorulu Romei, s parente, avea francoboli (timbrele) proprii, si apoi Propaganda capeta câte i tebuia dela papa' si trimitea si epsitolele colegiului nostru. De cându inse Roma' fu capita dela papa', Propaganda si platesce posta fiendu timbre de-a statului, dar totu odata a remasu vechia' datina de a- le tramite si a nostre pre spesele ei. Dapoi ce diu, caci dor suntemu fiii densei, e avuta in destulu.

Intru adeveru si mie-mi vine doru câte odata de mâncarile nice placute.

---

¹⁰ *Ibidem*, Dosar 14.718.

In epistola trecuta credu ca Vetii fi cetitu că me este interditu a mai ceti giornale politice si pote Vetii fi si intreruptu abonamentulu Gazetei.

In 17 Maiu amu fostu din nou la espositiune. Este cu neputentia a descrie valoarea, arta obiectelora. Am remasu uimitu ca prima ora, că si cându nu le-asi mai fi vediutu.

Prin Roma au inceputu caldurile. De una septembrie incepându e forte caldu. A trecut una luna de cându durmiam dupa prandiu. De presente avemu una ora; la scola mergem la 4 1/3 - 6 1/3. Vom merge inse si mai tardiu.

De multu suntu fructe copte. Cirešie mancamu in tota diua' din 14 Maiu.

Eu me aflu bine. Câte una data se aduna numai mancarea mai multe dile in stomachu.

In diua' de astadi am avutu noi S. Rusale.

Se apropia tempulu se mergemu din Roma, mai avemu vre-o doue luni. Inca nu se scie siguru in ce orasiu mergemu.

Poftindu-Ve si dorindu-Ve ajutoriu dela Ddieu, si serutându-Ve mâna' remânu alu D.Vostre sinceru stimatoriu Liciniu

Roma, 20 Maiu 1888

Pentru totu de-a-una Vetii remana intipariti in anima mea; si dulce si placuta mi va fi *memoria*, aducerea aminte!!

Domnule Moldovanu!¹¹

Epistola ultima, ce V-am tramis-o a fostu cu datulu de 20 Maiu, nu sciu de Ati primit'o, de atunci mi ceru iertare că nu V'am mai scrisu pna acumu dupa finirea examenului ne voindu a Ve face atâta incomoditate cu incalcîtele mele renduri.

Prelegerile s'au finitu in 27 Iuniu. Esamenile s'au inceputu in 30. Noi, celi din anulu primu de filosofia amu avutu numai doue obiecte: filosofia si matematica, caci din limba greca si ebraica se face numai esamenu semestralu. Aci, la examenulu finalu intra in launtru pre ordine numai unulu câte unulu, se asiedia pre scaunu langa una mesa si asia raspunde. Profesorii esaminatori suntu 3 ori patru, dintre cari unulu e presedinte. Nu e necesariu se fie profesori, cari au propusu obiectulu respectivu in decursulu anului, precumu nice n'au fostu. Dupa-ce a respunsu, alumnulu esa afara. Profesorii giudecându din respunsu, independentu unulu de celu laltu, arunca voturile in una urna, câte voiesce avednu fie-care dreptu a da numai trei. Dupa-acea se numera si se insemna. Ca se pota trece in altu anu, se receru 1/3 ori 1/2 din tote voturile, adeca din 9 ori 12, dupa unu suntu 3 ori 4 profesori. Ca se obtina gradulu de bacalaureatu se receru 2/3 partu. In anulu acesta amu fostu in filosofia cinci români, si toti amu recursu dupa bacalaureatu totu odata l'amu si obtinutu. Am esitu bine.

Resteza inapoi concursurile ori scripturisticele pre premiu, care se facu di tote studiele. Noi avem in 9,11,13 si 16 Iuliu. Finindu-se si acestea, ne departam din Roma

---

¹¹ *Ibidem*, Dosar 14.719.

pre vacatiune. Loculu petrecerei preste vera nu sciu inca unde va fi, se pote inse ca in Albanu.

Prin Roma domnesce una caldura de totu mare. Cate-o data a mai stempera nesce picaturi de ploia ori vre-unu ventu recorosu. Se afla deja si prune, pere, smochine copte.

Omenii acestia de omenia de prin Roma nu facu alta, fara numai totu demonstratiuni, umblandu cu ciurdile pre strade si strigandu in gura mare: morte preotiloru, vaticanului, se- i arunce in Tibru. In continuu suntu in gura cu cuvintele „amazzare questi frati”, a omori acesti frati, cari frati i numescu pre toti cari suntu cu reverenda. Striga se traiesca Jordanu Brunu, unu capu de-alu loru de a franmasoniloru.

Copiii, Alesandru si Flaviu, credu că voru fi iesitu bine la esamenu, si inca cu premiu.

A ajunsu si pana la Roma trista scire despre morte Rev. Canonici Manfi si Leonteanu. De totu mare numeru de casuri de morte a fostu in acestu anu la Blasiu.

De presente stau bine in tota privintia. Cu placere mi aducu aminte de tempulu candu eramu inca prin Blasiu. Memoria D.Vostre va remane nestersa din inima mea. Credu că sunteti vindecati.

Serutendu-ve mâna remanu alu D.Vostre sinceru stimatoriu Liciniu, bcalaureatu in filosofia.

Roma 1 Iulie 1888

Domnule Moldovanu!¹²

A trecutu mai multu de o luna de cându nu V'am scrisu; nu voiescu a Ve disturba si incomoda atâta' multu cu epistolele mele, sciendu bine lucrulu multu, ce Ve tîne in continuu ocupatu.

Dupa cumu am fostu scrisu, cu examenulu am esitu bine. V'am tramisu una programa de a nostra. Pre mine m'au scrisu totu: Petrus Popu. Din fie-care studiu pentru scripturistica suntu doue medalie. La trei studii am fostu candidat, dar' sortea nu mi-a favoritu se prindu in mâna medalia, fiendu mai multi eguali in meritu.

In 3 Augustu dupa amedi amu plecatu din Roma totu colegiulu, si ne-amu asediatu cu locuintia in Albanu, unu orasiu vicinu ca se petrecemu vacatiunea. Acesta' e pre unu delu la 300m inaltime preste nivelulu marei, pre cându partea Romei unde e colegiulu nostru are numai 17 inaltime. E incungiuratu de paduri si sate. Aprope se afla unu lacu mare, frumosu. Se vede de aci marea, ne fiendu tare departe, se vedu luntrile cumu plutescu. Casa nostra e in un gradina mare, plina cu olivi. Este unu aeru bunu, curatu, mai alesu sera si demanetia. Câtu e diua suntemu la preumblare, avendu numai doue ore de studiu. In continuu mergemu prin satele vecine, ca in preumblare. Orele trecu tare iute. Eu me aflu tare bine. Vacatiunea mi-o petrecu cu limba' franceza, prelegere mi da vice rectorulu nostru, de'npreuna si la altii.

---

¹² *Ibidem*, Dosar 14.720.

Despre toate lucrurile numai totu bine. Ve potu scrie; singura intristare pentru noi e, că, amu pierdutu unu, alumnul român, Iulianu Luca din Lugosiu, tinerulu cu care amu venitu eu la Roma, s'a re'torsu in patria, dupa cumu dicea, din cauza morbului de pieptu. E multu tempu de cându totu scria la parenti si episcopu, că e morbosu reu si că voiesce se merge acasa. Parintii firesce că i-au scrisu se merge. Astepta numai epistolele dela episcopulu. Episcopulu a scrisu cardinalului Simeoni, er acesta tramise epistola' rectorelui nostru.

Epistola continea: Tinerulu n'are cauza sufficienta ca se vina acasa, dupa atestatulu medicului; deca inse n'are vocatiunea si voia spre a remane, se decida in Roma. Cardinalulu l'a lasatu. In 9 Aug. a plecatu din Albanu, si in 10 Aug. la amedi din Roma. Luca avea speranze mari, că va fini gimnaziulu, si cu ajutoriu dela scismatici va merge la Berlin (?). Tota familia loru a fostu schismatica inainte mi se pare cu 7 ani.

Dela episcopulu Grasselli, prefectulu studiiloru la Propaganda fide, ce siede in colegiulu nostru pre diua onomastica de 7 Aug. am capetatu una frumoasa reliquia din orele St. Martin Liciniu.

E aci tempulu se se adune feciorii la scola.

Serutându-Ve mâna remanu alu D. Vostre sinceru stimatoriu Liciniu

Albano-Laziale 17 VIII 1888

Noi din Albanu plecamu inapoi prin luna lui Octobre si inca pre la fine; scolele se incepu in Novembre. Adresa mea e totu in Roma, de acolo apoi ni le porta la Albanu.

Domnule Moldovanu!¹³

Ultima epistola, ce am tramisu era pre la finea lui Augustu. Domnia Vostra credu că aveți multu de lucru, deore-ce de pre la S. Pasci nu am primitu nemica dela Blasiu nice epistola nice scire, cum Ve aflați.

Noi amu finitu vacațiunea si in 25 Octobre ne-amu rentorsu erasi la vechia nostra locuintia in Roma. In decursulu aloru trei luni, ce amu avutu de repausu, ne-amu intaritu toti din nou. Au venitu pana acumu trei alumni noi in colegiu un' calabrescu italo-grecu, si doi ruteni din Ungaria; astu-feliu suntemu acumu doe-dieci. Asteptamu inca altii.

Roma a cheltuitu multu, cu ocașiunea venirei Imperatului Germaniei aci.

Noi pre tempulu, acela eramu inca in Albanu. A fostu si la Stulu parinte, Leo XIV, si inca cu propria sa trasura imbracata in negru, in semn de jele, ce a adus'o din Berlin. Totu cu acesta ocașiune Italia a imprumutatu dela Austria pana la 100 vagone pentru calea ferata, fiendu numerosi calatorii. Eu inca amu vediutu din acestea vagone la una statiune langa Albanu. Suntu cu mult mai frumoase, ca celea de aci; deore-ce pre aci toate stradele ferate suntu in mana societatiloru. Roma pre di ce merge se maresce.

---

¹³ *Ibidem*, Dosar 14.721.

Se facu multime de case mari frumoase; si in acelasiu tempu se infrumusetieza si cetatea din launtru.

In dilele acestea amu vediutut catacombele Stului Sebastianu, afara de murii cetatiei. Lucru de totu minunatu, dar inse de una aducere aminte trista. Acestea gauri, asia dicându, suntu cu patru ridicatori sub pamentu, si se estindu forte departe. Căile sunt tare incrucisiate. Paretii pre margini a acestoru canale suntu pline, de mormenturi tagliate in launtru, si apoi astupate cu piatra frumoasa lata, si inscriptiune. Pana acumu au scosu din acestea catacumbe osele adevarate, aloru 160.000 de martiri omoriti de pagani, si inmormentati in acestea baserici subpamantene a-le vechiloru crestini. Câte ose suntu si acuma; câte morminte nu se descoperu incontinuu. Unde era inmormentatu unu martiru, poneau in fatia mormentului un vasu in care era sangele aceluia. Aci se afla una baserica marisiora totu sub pamentu, unde fu martirisatu unu papa, S. Silvestru pre cându aducea stulu sacrificiu la altariu; si sub altariu e mormnetulu unde fura ingropati prima ora Stii Petru si Paulu, si unde dupa acea fura dusi la baserica Stului Petru.

De multu tempu, pre aci suntu dilele tare frumoase cu sore, ceriu seninu. Pre tempulu acesta vinu multi calatori din tote partile, fiendu mai acomodat.

Eu amu scrisu fratelui Flaviu si verului Aureliu in luna lui Septembre epistole, si nice unulu nu mi-au respunsu. Nu sciu cauza. Pote că va avea prea multu de invetiatu. Me rogu frumosu, a opri tramiterea gazetei, dela anulu nou; căci pana acumu vine; dar nu o capatu dela superiori; fiendu interdise diuarele politice, si cauza careia fura episcopii ruteni veniti pentru jubileu.

Ve serutu mâniliciniu P. Popu

Roma 1 Novembre 1888

A trecutu unu anu de cându m'am departatu de Blasiu. Scolile se incepu in 6 Novembre. Pentru noi din anulu II-lea de filosofia e unu anu tare greu, fiendu forte multa materia de parcursu. Eu amu facutu mare progresu in limba francesca cu care m'am ocupatu in decursulu vacatiunei.

Domnule Moldovanu.¹⁴

In 17 Novembre am primitu multu dorita epistola dela Domnia Vostra.

Prelegerile nu s'au inceputu in 12 l.c. Propaganda Fide a edificatu scoli noue separate de colegiu, si astfelu din acestu anu incepându mergemu la studii in noulu edificiu.

Noi in colegiu suntemu douedieci si doi alumni, dintre cari 9 români. Avemu doi alumni niemti, unulu Calabrescu, de 13 ani; er altulu Românu de 11-12 ani, fiulu Drelui Vasiliu Lucaciu, dar e mai inaltu si in clasa mai superioara, de câtu celu din Calabria.

---

¹⁴ *Ibidem*, Dosar 14.722.

Epaminonda, asia se chiama fiulu lui Lucaciu a intratu in colegiulu nostru de câte-va septamani; fu adusu pana la Roma de catra unchiulu seu, Constantinu Lucaciu, preotu tineru, care inca a remasu aci se invete pentru a depune doctoratulu din dreptulu canonicu si civilu. Siede in un casa privata. Prelegerile le frecventeza la unu institutu de-a Iesuitiloru calugari. Acestu Lucaciu vine in tota diua la noi in colegiu, de dice demanetia la S. Liturghia.

Indrasnescu a ve transmite fotografia de pre cari Vetii pote giudeca starea mea presenta. Me aflu bine, si multiamitu in tota privintia.

Studiele mele in acestu anu suntu patru; fisica – matematica; fisica-esperimentale, filosofia naturale, filosofia morala.

Timpulu pre aci s'a recitu, mai alesu demanetia, si sera se simte in destulu. Preste diua este sore inca caldu. Pre la Blasiu va fi geru; Flaviu si Alesandru credu că voru sta cu cartea langa focu. Noi totu anulu ..... ardemu focu, de nu mergemu cumu-va in culina anume. Simtimu frigulu mai alesu la peciore, fiendu padimentului de pietri, si apoi pre strade umblamu cu aceleasi vestminte ca si vara.

Dela Lugosiu nu au tramisu inca alumnu aci, in loculu lui I. Luca; audiamu că nu trametu de nu pre unulu ce are se platesca spesele drumului, caci le-a mancatu Luca 300 fl.

Alaturu acu una epistola pentru unii.

Dupa cumu vedu, scolele din Blasiu se ridica incontinuu; unu lucru de ura pentru Unguri.

Serutându-Ve Mâna

Alu D- Vostre sinceru recunoscatoriu Liciniu Popu

Roma 25 Novebre 1888.

Domnule Moldovanu!¹⁵

E multu tempu de cându nu V'am scrisu nemica, causa a fostu, in parte studiulu cam multu si greu, de alta parte fiendu tot mai aproape examenulu, am asteptatu ca se Ve potu face cunoscutu si progresulu meu in acestea patru luni. Eu am fostu ascultat astadi in 25 februaru din tote patru studiele. La esamenu intra totu numai unulu câte unulu.

Din doe studii, fisica-matematica, fisica-sperimentala si chimia, profesorulu nice nu a voitu a me esamina, facându-mi semnu se iesu afara, de ore-ce me cunoscea din clasa cum me portu, si me lauda totu deauna. Din tote patru studiele, cele susu amintite doue poi filosofia naturale si cea morala, am obtinutu gradulu celu mai inaltu de meritu, adeca 10, dupa cumu sum informatu. Gradurile de meritu pentru esamenu suntu dela 0-10. Gradurile acestea au valore si pentru esamenulu dela capetulu anului, astfelu eu am unu favoru duplu, adeca la capetulu anului potu suplica' dupa gradulu de

---

¹⁵ *Ibidem*, Dosar 14.723.

licentiatu si doctoratu din filosofia; alu doilea, că trebuie se facu esamenu numai din materia semestrului alu doilea.

Nu sciu de ati cetitu despre faptul vandalicu a cadutu in Roma in diua de 8-9 Februaru. Cate-va mii de lucratori de prin pregiuru armati cu instrumente de lucru, sape, cutite, revolvere, petri au trecutu Tibrulu si s'au inprastiatu pre tote stradele cetatiei calcându in peciore totu ce le sta înainte; strigau in contra lui Crispi, a guvernului, se le de de lucru, de mancare. Locuitorii Romei fugeau si scapau unde puteau. Streinii cari visitau cetatea in aceasi nopte s'au departatu. Roma era trista. Nime nu era pre strade; boltile, cafenelele tote inchise. Au facutu una paguba forte mare; numai la trei frati comercianti au stricatu si furatu la 100,000 lire; nu este una bolta se nu o fi bombardatu si furatu.

In urma au fostu inprastiatu de catra soldati, si-au umplutut cu ei inchisorile. Locuitorii cetatiei, si tote giornalele se scola in contra guvernului, dicându că a potutu impedece un atare barbarismu, dar s'a aretatu indiferentu. Tinindu-se revolutiunea, Roma parea ca si una cetate predata de inimici, stradele pline de glâgi, feresti, usi dela bolti sparte, si inca si gole.

Tempulu e mestecat; cem rece, inoratu, ploua, sore, suntu si dile frumose. Acumu continuându-se esamenile nu avemu prelegere. Dupa amedia mergem la teatru pre la alte colegiuri, fiendu deja inceputu carnevalulu.

Me aflu tare bine in tota privinta. Serutu pre Flaviu si Alesandru.

Serutându-Ve mâna remânu Alu D. Vostre sinceru recunosculatoriu Liciniu.

Roma 25 Februaru 1889

Domnule Moldovanu!¹⁶

Tacerea mea indelungatu pote va fi causatu ore-care presupunere depre starea mea dar nu, ocupatiunile numai m'am impiedicatu.

Astadi ni s'au inceputu feriele Santeloru Pasci, ce voru cade Domineca in doue-dieci si unu Aprilie. Fratele meu Flaviu inca se pote că va fi deja acasa in sînulu familiei.

Eu me aflu bine; sum sanetosu, si indestulitu.

Suntu inca doue luni pana la finea anului; deca bunulu Domniedieu mi va ajuta, voliu suplica ca se depunu doctoratulu din filosofia, ca se implinescu voia Exceletiei Sale, căci mi dise cându fu la Roma cu ocasiunea iubileului; si totu odata una bucuria parintiloru, cari suntu ingrigiti ca se nu fiu morbosu.

Unu multu alesu predicatoriu, calugeru franciscanu, predica in una baserica aproape de noi in totu decursulu postului mare, dupa datina latiniloru. Produse un mare efectu prin Roma. Publicu tare numerosu se aduna ca se-lu asculte, si inca din tote sectele, framasoni, protestanti...., caci are una elocvintia tare mare. Tota Roma vorbesce de elu. In predica ataca tota vitiurile, merge in contra materialistiloru, dice

---

¹⁶ *Ibidem*, Dosar 14.724.

totu adeverulu fara de a crutia nemicu. Acestu ministru alu altariului, si-castiga inimici de aceia cari suntu in contra bisericeii, liberalii, au tiesutu multe planuri pentru a impiedeca poporul de a merge la predica; astfeliu odata pre la midiloculu prediceii in fundulu bisericeii la alteriu au impuscatu cu una bomba de pulvere ca se infrice publiculu, dar nu le-a succesu, caci si mai tare au inceputu a frecveta predicele, er de alta parte au fostu destinati soldati ca se sta in biserica si se aiba grigia. Cându acestu preotu esia se mergea acasa, nu putea trece cu carutia, fiendu-că stradă, si inca una dintre calea principali, era plina de publicu, ce batea cu manile si strigau: „se traiasca parintele Augustin”, caci asia se chiama.

Se dice, că- ca un ângeru de mantuire tramisu anume din ceriu, deore-ce a produsu un mare fruptu spiritualu in celi cari le ascultau.

Tempulu e destulu de frumosu, suntu streini de prin tote partile, ca se viziteze vechia cetate, cea ce nu-i un lucru nou.

Ve felicitezu serbatori fericite.

Deja e a doua ora ca eu sierbezu S. Pasci in Roma.

Tramistu nasce chipuri, pre dosu e scrisu pentru cine suntu; adeca pentru Domnia- Vostra; unulu pentru Alesandru, si Nenica.

Serutându-Ve mâna remanu alu D. Vostre umilu recunoscatoriu Liciniu.

Roma, 13. IV, 1889

Reverendissime Domnule!¹⁷

Iertati-mi că de multu tempu nu Ve am scrisu fiendu tare ocupatu cu pregatirea pentru doctoratulu din filosofia. L-am depusu astadi in 17 Iulie cu un succesu bunu. In 19 l.c. am fostu facutu scripturistica pentru acestu gradu; er examenulu si totu odata gradulu de licentiatu l'am fostu facutu in 3 l.c. Tote mi-au sucesu tare bine, multiamita lui Domnidieu; si cum indestulitu că mi-am inplinitu datorintia. Ve rogu frumosu, deca veti pote sa comunicati acesta si Exelentiei Sale, căci in anulu trecutu candu a fostu la Roma, mi-a disu că trebue sa depunu doctoratulu.

Tempulu e frumosu, dar e un caldura forte mare, de nu se pote sta; pentru acesta se pote că vomu merge afar din Roma inca in luna acesta mai inainte de clasificatiuni. De voliu pote ave una programa Ve voliu tramite ca si in anulu trecutu, dar' nu sciu de Ati primit'o.

Chiar in diua S. Rusale; framasoni in Roma au ridicatu si inauguratu statuia unui omu, ce in vietia lui a fostu un inamicu a lui Domnidieu, a bisericeii, a Stului Părinte, si care fu arsu pre rugu pentru invetiatura lui. Fu asiliatu prin Francia, Anglia. Acestu ticalosu asia dicându, era Giordano Bruno. Au fostu venitu representanti din tote partile. Au fostu pusu publicatiuni pre tote casile; lu chiamau: un martiru. Tote acestea le-au facutu in ură catra biserica catolica si vicarul ei, santulu parinte. Catholicismu ste cam reu prin Italia.

---

¹⁷ *Ibidem*, Dosar 14.725

Eu cu senetatea o ducu tare bine, si sperezu că o voliu duce-o totu asia cu audiutoriulu lui Domnedieu.

Preste vacanze vomu fi totu la Albanu ca si anulu trecutu: Roma – Albano – Laziale.

Doctoratulu din colegiulu nostru acumu cu mine l-au facutu inca si alti doi romani: Radu fratele lui Radu dela Bucuresci; si unu romanu Palladi dela Oradea mare.

SerutânduVe mâna, remanu Alu D. Vostre sinceru recunoscătoriu si stimatoriu Liciniu P. Populu teologu de I-anu.

Roma 17 Juliu 1889

Domnule Moldovanu!¹⁸

Se apropia stele serbatori a-le Invierei Dlui si in partile transilvane, căci noi le-amu serbatoritu deja de multu.

Ve doresc din ânima, cu acesta ocasiune, serbatori fericite, bunulu Ddieu se Ve inavutiesca de gratiele sale, ca see poteti invia de impreuna cu Mantuitoriulu nostru! Noutatea ce Ve'o potu comunica, e unu faptu infricosiatu.

Era Joi in 23 Aprilie demanetia dupa 7 ore, cându de odata se cutremura casele, se aude una detunatura puternica, la care urmeza spergerea ferestrilor dela tote casele, bisericele din Roma.

Nu-si pote omulu inchipui ce frica a petrunsu pre toti locuitorii, ne potendu-se esplica faptul. Multi erau in periclu se fie omoriti de ferestriile ce se sdrobeau de usile ce cadeau.

Dupa acea se sciu că fu aruncatu in aeru una fabrica de pulvere de pușca de-a soldatiloru, care era si magazinu de pulvere. E departe de Roma de 4 ½ chilom; si totusi se simti efectulu in tota cetatea. Multe case din apropiere au cadiutu la pamentu, altele s'au crepatu. Au fostu raniti forte multi. Morti pana acumu suntu putini, pote vre-o 4; de ore-ce soldatii au scapatu afara inainte de esplosiune.

Daunele su forte mari. Mai alesu la baserica Stului Petru, la Vaticanu, de ore-ce sude partea acea a Romei unde era fabrica, la baserică Stului Paulu afar de Roma fiendu tare aproape, au fostu sdrobite tote ferescile celea scumpe colorite, făcându paguba de ½ milionu lire.

E imposibilu se descrie omulu, spaima, frica, stricatiunile ce le-a produsu, si nefericirile.

Mi se pare că cauza șigura inca nu se scie.

Noi in 2 Maiu serbamu serbatoria marelui patronu alu colegiulu nostru a Stului Atanasiu.

Caldurele inca nu au inceputu.

Eu, multiamita bunului Ddieu si Verginei Maria, me aflu destulu de bine.

Trece tempulu, de nu-si pote omulu inchipui; acusi e finea anului.

---

¹⁸ *Ibidem*, Dosar 14.729.

Ve doreci din nou serbatori fericite, totu binele dela Ddieu.
 Ve serutu mâna Liciniu
 Roma 26.IV. 1891

Domnule Moldovanu!¹⁹

E multu tempu că nu V-am scrisu. Avemu acum una buna ocasiune nu voiescu se mai amenu.

Din orasiulu Tivoli, unde am fostu preste vera, ne-amu rentorsu in Roma deja in 15 Oct. Atunci inca era caldu in Roma, acumu inse se simte frigulu destulu, suflându unu ventu rece. Deore-ce a ninsu pre muntii din apropiere. Cându esu la preumblare mânele, cari de altu cumu mi-suntu reci si cându sum acasa, mi se facu ca ghiacia, si abia mi simtu degetele. Pote că va fi unu frigu mare la iarna.

Din 24-30 oct. Demanetia amu facutu asercitiile spirituali.

Din luna lui Octobre avemu unu nou rectoru in colegiulu; unu parinte din societatea lui Isusu.

Prelegerile se incepu in lunia acesta in 6; er pre la finea lunei va fi premiatiunea pentru anulu scolasticu trecut. Atunci voiu tramite una programa.

Preste vera nu m'am aflatu bine. Eram debilu, nu eram in ordine cu stomaculu, si sufereamu de capu. Acumu multiamita preabunului Ddieu și Vergurei Maria, me aflu mai bine, desi cam slabu, si câte-o data dorere de capu. Trebuie se beu vinu. Me mângaiu cu aceia, că pamentuli e una vale de lacrime, trebuie se stau putinu aci, caci tempulu trece iute. Me nezuescu se fiu voiosu.

Preabunulu Ddieu mi va adjuta se incepu si gatu anulu scolasticu, am mare incredere in densulu, caci e Parintele luminiloru, dela care vine tota darea buna si totu darulu deplinitu; - si in Mama nostra ceresca, Vergura Maria, carea, trebuie se marturisescu sinceru mi-a obtinutu dela iubitolu seu Fiu, Mântuitoriu Nostru Isusu, daruri spirituale forte mari, si daruri temporale.

In Roma nu departe de Vaticanu se edifica dein tote poterile una basereca in onorea Stului Ioachinu, tatalu Vergurei Maria, alu cariu nume lu-porta Stulu Parinte, Papa. Spesele se platescu dein bani adunati din tota lumea catolica. Acesta basereca e donulu, ce fiii credinciosi a Stei Baserece voru oferi iubitolu loru parinte, Vicariulu lui Cristosu pre pamentu, cu ocasiunea jubileulu seu episcopalu, care va fi in 1893.

Nu sciu la ce voru aplica pre fratele Dr. Sanpauleanu. Totu asteptamu altulu in loculu densulu, dar nu mai sosesce.

Salutu pre Nenica, Bacica Iuonu si Alesandru.

Ve dorescu dela Preabunulu Ddieu totu binele sufletescu si trupescu in resplata pentru binefacerile, cari mi le-Ati facutu.

Me recomându rogatiuniloru D. Vostre, caci am multa lipsa; senguru Ddieu me pote adjuta.

---

¹⁹ *Ibidem*, Dosar 14.730.

Serutându-Ve mâna binefacatoria, sumu alu D. Vostre dein anima Liciniu Popu, teologu III anu.
Roma 2 Nov.1891

Domnule Moldovanu!²⁰

Darulu si iubirea D.N.I.Ch. se fie totu-deuna cu noi. E aproape deja presânta si marea serbatoria a Nasterei Mantuitoriului. Ve dorescu din ânima „Serbatori fericite”. Ve dorescu „Anu nou fericitu”. Ve dorescu se ajungieti la multi ani cu pace si sanetate, lucrându si ostenindu pentru binele sântei Mame biserice si alu natiunei nostre atât de asuprite, ca astfelu se poteti capata dela Prebunulu Ddieu plata eterna, corona nevejtezita. Prunculu Isusu culcatu in ieslea pescerei din Vi-flaimu Ve umpla de darurile di binefacerile lui!

Eu me aflu bine multiamita Preabunului Ddieu si Vergurei Maria. Sumu indestulitu; de studiatu am destulu. V-am tramisu programa anului trecut. Românii din colegiulu Stului Atanasiu i-am fostu subtrasu.

Tempulu s’a recitu. Termometrulu s’a scoborîtu si subu 0⁰, dar totusi nu-i frigulu din Transilvania.

Eu astadi in 25 Dec. am Craciunulu. In una biserica din Roma se conserveza scandurile ieslei in care fu asediatu Mântuitoriulu, dupa nascere indata.

Nu de multu ne-a cercetatu in colegiu unu român tineru. Densulu e din Deva, nu sciu ce-i, avocatulu ori juristulu; mi se pare că se chiama August Cora (?) a fostu la espusetiunea din Praga, er de acolo s’a decisu se visiteze si gradina Europei, Italia; si capitala lumei, Roma.

Deja Dr. Asinello mio, a suplicatu la Ambasiata Austro-Ungariei in Roma, că se.lu visiteze la militia aci. Cine scie deca voru ave lipsa si de elu.

In Roma se maresce seracia poporului, er de alta parte reutatea inamicilor lui Ddieu si Stei Mame biserice.

Santulu Parinte se afla bine. Deunadi a fostu tinutu unu consortiu publicu, si a recitatu unu discursu asupra statului greu in care se afla Papatulu si biserica.

Am auditu că nu e adeverata intru totu scirea despre fometea cea mare ce ar fi in Rusia. Au latit’o giurnalele din Germania.

Dorescu „serbatori fericite” pentru nenica, familia Bacica Iuonitu, lui Alesandru.

Me recomându rogatiuneloru D. Vostre. Ve dorescu totu binele temporalu si eternu. Ve serutu mâna.

Cerându iertare că ve incomodezu cu siriurile mele incâlcite, sum alu Dvostre recunoscatoriu din anima Liciniu Popu.

Roma 25.12. 1891

---

²⁰ *Ibidem*, Dosar 14.731.

**The Educational Pilgrimage. Rome in the Second Half of the 19th Century
in the Correspondence between Liciniu Pop and Ioan Micu Moldovan**

- Abstract -

The present article explores the cultural atmosphere in the Greek-Ruthenian college „Sf. Atanasie” in Rome and the religious, political and urban life in Vatican and the Italian capital at the end of 19th century, as reflected in the exchange of letters between the student Liciniu Pop and the Greek-Catholic priest Ioan Micu Moldovan.

In fact, the article represents an analysis of the writings from the perspective of the educational pilgrimage of the young Romanian students abroad.

**ȘAPTE ANI ÎN ASIA (1913-1920).
„EXPERIENȚELE ETNOGRAFICE" ORIENTALE ALE UNUI
ȚĂRAN DIN CARPAȚI**

LIVIU BORDAȘ

„Tradiționalismului țărănesc îi corespunde o curiozitate extraordinară de multilaterală, chiar pentru lucrările total străine de experiența lui principiară. Neîncrederea față de orice e nou îi corespunde dorința de a afla taina acelei noutăți spre a o supune: de unde, un spirit de observație și de critică excepțional de ascuțit, întrecând adesea cu mult pe cele ale omului cult deprins cu formulele luate de-a gata din cărți”¹.

Această judecată exprimată de Vasile Pârvan în 1919, în lecția de deschidere a cursurilor de istorie antică de la Universitatea din Cluj, ar putea părea sensibilităților de astăzi a fi produsul unor presupuziții de factură naționalistă sau tradiționalistă. Ea era, totuși, rezultatul observării directe a lumii țărănești din care provenea savantul român. Desigur, nu trebuie conchis că trăsătura pe care o individualiza Pârvan se regăsea în fiecare reprezentat al acestei lumi. E greu de găsit o metodă, chiar și printre cele mai moderne și sofisticate tehnici din științele sociale, care să poată cuantifica dacă ea corespundea unei majorități sau unei minorități, dacă era o tendință dominantă a țărănimii sau aparținea unei categorii speciale a ei.

Există, fără îndoială, numeroase cazuri care justifică și ilustrează afirmația lui Pârvan, începând chiar cu el însuși. Cam în aceeași perioadă se întorcea în Transilvania un călător ale cărui experiențe în Asia aduceau o confirmare a împletirii tradiționalismului țărănesc cu deschiderea pentru alterități din cele mai exotice.

Călători români în Orientul Îndepărtat au existat încă din Evul Mediu, chiar dacă dovezile care s-au păstrat îi înscriu mai degrabă în registrul rarității și al accidentalului². Relatări ale unor astfel de călătorii au fost și mai rare, iar ele au început să apară într-o perioadă foarte târzie, când accesul la tipar devenise mai democratic. Tocmai în virtutea acestui fapt, cazul unui scriitor

---

¹ Vasile Pârvan, „Datoria vieții noastre”, în: *Idem, Scrieri*, ediție de Al. Zub, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, pp. 376-389 (381).

² Ne-am ocupat de acest subiect în articolul „Românii în istoria drumului spre Indii”, *Convorbiri literare*, Iași, nr. 1, ianuarie 2005, pp. 102-109; nr. 2, februarie 2005, pp. 97-105.

țaran de la începutul secolului XX, care nu și-a publicat niciodată impresiile călătoriei sale, merită întreaga atenție a istoriografiei subiectului.

Mărturia principală a expediției militare în Asia la care a participat năsăudeanul Dumitru Nistor se păstrează în trei caiete manuscrise achiziționate la 31 ianuarie 1994, de către Biblioteca Județeană „Octavian Goga” din Cluj³. Primul dintre ele, intitulat *Ziuariul meu*, cuprinde jurnalul tânărului țaran plecat în armată. Celelalte două caiete strâng între copertile lor poezii „combinate” de el însuși sau culese de la tovarășii de arme, sub titlul generic *Dorul alinat și urâtul alungat cu Poesii, edițiunea I* (al doilea volum e subintitulat *Tinereța e floarea vieții*).

Cel mai mare dintre cei doi fii ai lui Nicolae Nistor alui Mihăiță și ai Firoanei Moldovan s-a născut la 10 octombrie 1893 în comuna Năsăud, „în ținutul frumos al Transilvaniei, unde și paserile nu știu almintrelea să cânte decât Românește, printre a cărei munți curg izvoară cristaline, în a căror unde vine de departe soarele și luna să să oglinde și nu să dau duși de pe acest ținut bogat și binecuvântat de Tatăl sublim”. În continuarea acestei descrieri, pline de mândrie, a ținutului său natal el adaugă: „Părinții mei sunt Români curați și agricultori, așa dară și eu sunt tot acela, Român curat și agricultor (econom) fiindcă așchia nu sare departe de tăietor”⁴.

Dumitru Nistor a absolvit doar șase clase la școlile populare: patru clase normale la școala greco-catolică și alte două la școala de stat maghiară din comuna sa natală. Dotat însă cu multă inteligență și curiozitate, orele de geografie l-au făcut să viseze la țări îndepărtate locuite de oameni diferiți, cu obiceiuri neobișnuite. Mai târziu, în urma neînțelegerilor cu tatăl său, se hotărăște să plece de acasă și să se înroleze în armată. Nimic special până acum. Însă, el cere să fie primit nu în miliția ardeleană, unde erau recrutați de obicei românii, ci în marina austro-ungară. Motivul era, așa cum mărturisește, de a nu fi întru totul sub comandă maghiară, dar și „ca să folosesc timpul serviciului cu experiență etnografică”, „ca să fac călătorii prin țări străine, ca să mă conving despre acelea ce am învățat ca copil la școală în orele geografiei”⁵.

³ Ms. 99, 100 și 101. Conținutul lor a fost descris succint de un conservator al bibliotecii: Maria Maxa, „Manuscrisul jurnalului lui Dumitru Nistor, prizonier de război în Japonia. 1914-1919”, *Philobiblon*, Cluj-Napoca, I, nr. 1, 1995, pp. 174-178. A se vedea, de asemenea, prima noastră analiză a acestui caz: „De la Năsăud la Aonogahara. Călătoria unui țaran român în Orient (1913-1919)”, *Limes*, II, nr. 3-4, 1999, pp. 211-228.

⁴ *Dorul alinat și urâtul alungat cu Poesii*, edițiunea I, ff. 20-21.

⁵ *Idem*, f. 6.

Iată că, de această dată, așchia a sărit mult mai departe de tăietor. Și alte așchii din aceeași generație a războiului visau la țărurile îndepărtate ale Răsăritului. Vasile Al-George (1895-1960) – tatăl viitorului indianist –, născut și fiu de țărani și el, va traduce o parte din *Mahābhārata*, dar destinul l-a purtat în altă direcție: în război a ajuns numai până în Basarabia, însă cu școala până la Conservatorul și la Universitatea din București.

Înrolat în decembrie 1912, Nistor se va întoarce acasă abia peste șapte ani. Acești ani, cu toată restricția lor finală, i-au adus o rară experiență, poate cea mai importantă din viața sa. După o scurtă *Introducere* datată din 1918, jurnalul propriu-zis începe cu plecarea de acasă, la 4 decembrie 1912, despărțirea de mama sa în gara Bistrița și călătoria cu trenul prin Cluj, Budapesta, Zagreb până la Pola, în peninsula Istria, unde intră ca ajutor de tunar pe vaporul-școală „Adria”. Terminând școala de marină, după o călătorie la Viena, e îmbarcat pe vasul „Împărăteasa Elisabeta” cu destinația Asia. Expediția lui „Seine Majestät Schiff Kaiserin Elisabeth” începe la 17 august 1913 și se termină la 7 noiembrie 1914, odată cu căderea întregului echipaj în prizonierat. Următoarele secțiuni ale jurnalului se intitulează: *Călătoria mea prin Asia întreagă* (ff. 26v-58r), *Războiul European sau mai bine zis Universal* (ff. 58v-60r), *Lupta de la Kiantshou* (ff. 60r-78r) și *Traiul meu în prinsoare* (ff. 78r ș.u.).

Călătoria mea prin Asia întreagă cuprinde mai multe subcapitole care narează escalele făcute de „Kaiserin Elisabeth” în diverse porturi (în ortografia autorului): Port-Said, Aden, Colombo, Singapore, Hong-Kong, Chefo, Cing-van-tan, din nou Chefo, Nagasaki, Shang-hai, Fut-Chean, din nou Hong-Kong, Omaj, din nou Nagasaki, Beppu Bungo, Mitshugahama, Itsukushima, Kobe, Jokohama, Jokaichi, Toba, Kagoshima, din nou Shang-hai, Cing-van-tan, Chefo și colonia germană Tsing-tau. În sfârșit, la Kiantshou are loc bătălia care îi va duce pe marinarii Imperiului habsburgic în „prinsoare” la Himeji, iar apoi la Aonogahara. Mai mult spațiu și o atenție specială sunt acordate traversării Mării Arabiei și celor două escale în „India anterioară” (Colombo) și „India posterioară” (Singapore)⁶.

Tradiția impresiilor de călătorie ale românilor în India și Ceylon nu era nici prea veche, nici prea bogată. Existau doar modeste pagini ale tururilor întreprinse de George Moceanu (1886), C.A. Eberle (1895-1896), Basil Assan (1898), Otilia Cosmuța (1901), Grigore Sturdza (1907) și Ernest Istrati (1912) – în general, literatură de escală. Ele nu erau nici prea cunoscute, nici nu

---

⁶ V. capitolele „De la Aden până la Colombo” și „De la Colombo până la Aden”, ff. 35v-41r, editate în Anexă.

ajunseseră a fi înseriate cu adevărat într-o „tradiție”. Primul dintre acești călători, și el fiu de țărani ardeleni, își justifică dorința de a călători peste nouă mări și nouă țări într-un fel foarte apropiat de Dumitru Nistor⁷. Totuși, e foarte probabil că el nu avea nici o cunoștință despre scrierile predecesorilor săi pe drumurile Indiei. Nu în această incipientă și firavă „tradiție” trebuie căutată vreo ascendență a jurnalului său.

Tânărul năsăudean se înscrie mai degrabă în succesiunea lui *Sevah Thalasinu* (Sindbad marinarul) din *Halima (1001 de nopți)*, una dintre lecturile predilecte ale mediilor rurale românești. Orașele orientale, oamenii, obiceiurile și viața lor sunt descrise în jurnalul său cu toată spontaneitatea naivă a povestitorilor populari⁸. El acordă o atenție particulară indienilor, pe care i-a văzut în cele patru zile ale popasului la Colombo și în cele două petrecute la Singapore. Impresiile sale, lipsite de pretenții dar și de prejudecăți, sunt un prețios izvor pentru studiul imaginii Orientului îndepărtat în mentalul românilor ardeleni de la începutul secolului trecut. În același timp, ca în cazul oricărei alterități, Orientul îndeplinește funcția unei oglinzi – una mai puțin obișnuită –, în care se (re)construiește imaginea de sine.

Dintre toate lucrurile care se ofereau ochiului avid de experiențe etnografice, cele care stârnesc mai mult curiozitatea țaranului nostru sunt: pe de o parte, clima tropicală, palmierii și flora luxuriantă, fructele exotice, elefanții,

---

⁷ „Primul motiv care m-a hotărât să călătoresc atâta este un sentiment puternic de curiozitate care m-a stăpânit încă din cea mai fragedă vârstă. Copil de țaran, de când am început a pricepe oarecum rostul lucrurilor și ființelor din jurul meu, mă uitam adesea în vârful dealului și voiam cu orice chip să mă sui acolo. Mama, nedomerită de neastâmpărul meu, mă întreba: «De ce?», iar eu răspundeam: «Vreau să văd mai departe, mamă, vreau să văd ce e dincolo de deal». Farmecul necunoscutului m-a atras, m-a ispitit întotdeauna și, mai târziu, când am ajuns la maturitate, n-am mai putut rezista acelei forțe hypnotice care mă'ndruma spre plaiuri depărtate și am plecat, cum se zice, peste nouă mări și nouă țări.” „Precuvântare”, în: George Moceanu, *Călătoriile mele prin Europa, Asia, Africa și America*, ediția a III-a, București, Tip. Modernă, 1899, pp. 5-6.

⁸ În 1875 Odobescu publica un basm în care e vorba de un fost marinar român. Acesta „Știe să spună și să descrie o mulțime de lucruri pe care însuși le-a văzut și le-a învățat în numeroasele sale călătorii: căci, fiind de părinți din Galați, el, de tânăr s-a înrolat ca matroz pe o corabie englezească și, cutreierând toate țările și toate mările lumii, s-a ales până în sfârșit cu multă minte, sănătate, avere și voie bună”. Povestea lui începe astfel: „Pe când eram matroz, lucrând și câștigându-mi pâinea pe o corabie englezească, se întâmpla adesea ca să călătorim pentru negoțul nostru până prin țări foarte depărtate...”. „Tigrul păcălit”, în: A.I. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, vol. III, București, Editura Librăriei Socec, 1887, pp. 247-248, 250.

clădirile coloniale și diversitatea mărfurilor, iar pe de alta, culoarea, portul și podoabele indienilor, colibebe lor, luntrile pescarilor săraci, țăranii indieni și carul lor tras de boi. Față de cele dintâi, călătorii au reacționat cam în același fel, începând cu profesorul Moceanu pentru care Ceylon era o „admirabilă grădină de banane, cocos, șofran, cuișoare, palmieri și foarte multe ce ne plăcu”⁹. Celelalte au fost în general receptate în aceeași notă exotic-colonială sau ignorate cu oarecare stânjenală atunci când puneau colonialismul sub acuzație.

Lucrurile noi – „ce în viață până atunci nu văzuserem” – care îl uimesc pe Nistor în mod special sunt conducătorii de *rikša* și cerșetorii din portul Singapore. „Căruțele cu două roate subțiri, originare din Japonia și numite *inriktcha*” – cum scria Basil Assan – au fost întodeauna nominalizate ca una dintre curiozitățile orașelor din Orientul Îndepărtat. Ele puteau amuza sau, dimpotrivă, enerva, așa cum s-a întâmplat cu Otilia Cosmuța, căreia i s-au părut o barbarie nemaivăzută¹⁰. Ernest Istrati, care călătorește timp de o lună prin India, precum un englez ghidat de agenția Thomas Cook, folosește aproape exclusiv trăsura; o singură dată se urcă în rikša, de nevoie, dar nici atunci nu-i spune pe nume, ci o consideră „trăsurică”¹¹. Neavând nici o veleitate culeasă din „lumea bună” pe care o frecventau cei doi compatrioți ai săi, lui Nistor îi place de la bun început acest nou mijloc de locomoție, în care „foarte frumos și odihnit șede omul”. La câteva luni după el, în februarie 1914, olteanul Ioan Hanciu privește „*ricica*” cu aceeași simpatie, considerându-le ușoare și foarte elegante. Ele sunt „niște gabriolete înguste numai pentru o persoană. Între

⁹ George Moceanu, *op. cit.*, p. 49.

¹⁰ Basil Assan, „Călătorie împrejurul pământului”, *Buletinul Societății Geografice Române*, București, XX, trim. II și III, 1899, pp. 119-169; reeditat în: *Călătorii extraordinare*, ediție de Al. Marinescu, București, CD Press, 2001, pp. 143-171 (150). Otilia Cosmuța, „Ceylon”, *Uj Idök*, Budapest, XI, nr. 13, 26 martie 1905, pp. 296-299. Prețul unei rikša era în 1913 același ca în 1898, pe vremea lui Assan. Despre rikša din Colombo, cf. C.A. Eberle, *Întâmplări de vânat și de voiagiu în Sumatra ostică*, Socec, București, 1897, p. 18; N.M. Condiescu, „Peste mări și țări. Impresiuni din călătoria în jurul pământului”, vol. II. *Indiile*, București, Fundația Culturală „Principele Carol”, 1923, pp. 36-37; C. Găvănescul, „Ocolul Pământului în șapte luni și o zi. Călătorie făcută cu A.S.R. Principele Carol, moștenitorul tronului”, vol. II. *India*, Timișoara, Editura Cartea Românească [1925], pp. 11, 15, 80, 86.

¹¹ Ernest Istrati, *Călătoria unui român în India*, vol. I-II, București, Editura Ziarului „Universul”, 1915, p. 96. La fel de rar sunt menționate *tonga* și *gadi* (pp. 94, 175, 178-179).

hulube intră un negru fără nici o curea, ci numai cu mâinile o trage și gonește tot în fugă”¹².

Urcat într-o „rickshaw”, etnograful de ocazie vizitează grădina arborilor de scortîșoară, muzeul de antichități, vechile pagode – unde rămâne fascinat de obiectele din metale prețioase ori pietre scumpe – și un parc cu fântâni țâșnitoare și pești multicolori. „Sângur nu știeam la ce să privesc – scrie el. Pare că îmi prinsesă picioarele rădăcină că nu mă putui mișca din acel loc văzând atâtea scumpi”. Cu un secol în urmă, un boier călător prin Occidentul habsburgic, Dinicu Golescu, se uimea cu egală naivitate în fața lucrurilor pe care nu le mai văzuse. Ele intrau în aceleași categorii cu cele admirate de Dumitru Nistor: catedrale, palate, muzee cu diverse exponate, parcuri, fântâni țâșnitoare (havuz cu șadârvan), alei, statui, trăsuri de piață etc.

După 15 ani, în decembrie 1928, aceleași locuri din Colombo vor fi vizitate de Mircea Eliade, ele fiind de fapt obișnuite atracții turistice, puncte obligatorii din itinerariul oricărui trecător fără timp: Victoria Park (parcul arborilor de scortîșoară), muzeul, cea mai nouă pagodă buddhistă, cartierele mărginașe ale indigenilor¹³. Într-o scrisoare către mama sa, Eliade rezumă primele impresii despre lumea indiană, așa cum o văzuse în Colombo, în două fraze izbitor de asemănătoare cu cele ale țaranului năsăudean: „am ajuns cu bine în Ceylon, care e cea mai frumoasă insulă de pe lume, «perla Orientului», unde totul miroase a flori de scortîșoară, unde oamenii merg în cărucioare trase de indigeni (se numesc *rickșe*), unde banana costă patruzeci de bani, unde soarele e ca la noi primăvara ... Am vizitat orașul, templele budiste, grădinile și împrejurimile”¹⁴.

Cina englezească luată la Grand Hôtel Oriental e descrisă în amănunt de marinarul care, pe vapor, a trebuit să se mulțumească doar cu carne de cămilă. La începutul secolului, hotelul nu plăcuse deloc compatriotei sale Otilia Cosmuța: îl găsea aglomerat ca un furnicar și lipsit de poezie, așa încât nu a băut decât o șampanie cu gheață. A preferat hotelul Galle-Face, la fel ca Basil

¹² Ioan Hanciu, *Povestiri adevărate din voiajele mele prin Indii și Insula Ceylon, supranumită Raiul pământesc*, ediția a II-a, Râmnicu Vâlcea, Tip. „M. Basarab”, [1916], pp. 42-43.

¹³ „Cu rikșa în Colombo”, *Cuvântul*, București, V, nr. 1349, 23 ianuarie 1929, pp. 1-2; editat în: Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*, București, Humanitas, 2003, pp. 200-203.

¹⁴ Scrisoare din 13 decembrie 1928, în: Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, ediție de M. Handoca, București, Humanitas, 1999, pp. 247-249 (247).

Assan înaintea ei sau ca suita prințului Carol II mai târziu. În schimb, Ioan Hanciu va trage acolo și va lăsa o scurtă descriere a atmosferei: „era numai pentru serviciul saloanelor din birt și cafea peste o sută [de chelneri]. Toți sunt desculți și cei mai mulți poartă părul strâns la spate și pus pe cap un piepten mare (semiluna). Din când în când se scarpină în cap (semne galante a mări pofta la masă)”¹⁵.

Stând patru zile în Colombo, dintre care se pare că numai duminica a părăsit vasul în concediu, Nistor a avut mai mult timp să-și scrie impresiile și poate chiar să citească. Acest simplu țăran cu numai șase clase dovedește o neobișnuită curiozitate și simpatie pentru indieni, despre care încearcă să afle mai multe lucruri decât putea vedea într-o scurtă vizită. Detaliile despre obiceiurile lor nu puteau proveni decât dintr-o sursă indirectă, scrisă sau orală. El este însă selectiv cu ceea ce notează în jurnal: „Dacă aș voi eu să scriu toate câte mi s-au dat de cap și am văzut în călătoria mea atunci ași putea umple trei cărți ca aceasta, dară eu nu voiesc a le scrie pe toate”¹⁶.

În general, marinarul român e uimit de bogățiile exotice, dar și de contrastul lor cu sărăcia și exploatarea colonială. Când atinge această coardă, jurnalul ia tonul unei scrisori către cei rămași acasă. Probabil, multe din paginile sale au ajuns în Transilvania înaintea autorului lor.

Dacă pentru Assan indienii erau arămii, iar pentru Cosmuța negri, ochiul lui Nistor distinge și combină ambele nuanțe¹⁷. Observația că locuiesc „afară din oraș” îi înscris în aceeași ruralitate din care provenea și observatorul. Casele lor sunt însă niște colibe, bivoliile sunt și ei mai mici, carele au numai două roți, mesele și paturile lipsesc, căci indienii preferă să stea pe pământ. Ca și fizicul indienilor, și civilizația lor rurală este circumscrisă de miniatural și incompletitudine. Peste decenii, când în India nu se mai ajungea pe apă, ci prin aer, iar strada nu mai era parcursă cu *rikša*, ci cu taxiul, privirea sofisticată a unui alt năsăudean va pune lucrurile într-o lumină diferită. Pentru Sergiu Al-George, statura scundă a vacilor indiene exprima mai degrabă un supliment de grație, în timp ce carul indian cu două roți – neschimbat din vremea civilizației Văii Indusului – era un simbol al puterii tradiției¹⁸.

---

¹⁵ Ioan Hanciu, *op. cit.*, p. 26.

¹⁶ *Ziuarul meu, Introducere*, f. 5.

¹⁷ Câțiva ani mai târziu, colonelul Condiescu va folosi un termen furnizat de experiența cromatică autohtonă: „tuciurii”. Cf. N.M. Condiescu, *op. cit.*, p. 196.

¹⁸ Sergiu Al-George, „Note indiene [1972]”, *Manuscriptum*, București, XXI, nr. 3-4, 1990, pp. 215-219 (217).

Lui Dumitru Nistor i se pare că însăși masculinitatea indianului tinde, prin transgresiune, să devină carențială, căci „în India peste tot bărbații sevăresc lucrurile muieresti”. Dacă pentru Ernest Istrati (1912), N.M. Condeescu și C-tin Găvănescul (1920) sau Bucura Dumbravă (1925), transgresivitatea sexuală a indienilor era indicată de părul lung și pieptănătura feminină, pentru Sergiu Al-George (1972), mai degrabă costumul tradițional era cel responsabil de estomparea virilității.

Raportul dintre sexe îi dă lui Nistor ocazia să se oprească asupra statutului subordonat al femeii, pentru care este plin de simpatie. Dar nu în virtutea frumuseții sau feminității ei, ca în vechiul canon orientalist al călătorilor apuseni. Dimpotrivă, podoabele ei faciale o fac de-a dreptul respingătoare pentru bunul țaran, căruia îi apare nici mai mult nici mai puțin decât ca „ursul cu veriga în nas”. Votul pe care îl câștigă femeia e îndreptat împotriva „teologiei” masculine căreia îi este victimă: în virtutea acesteia, ea e blestemată de Dumnezeu, lipsită de un suflet și arhi-inamic al bărbatului; de aceea este, încă de la naștere, subiect al infanticidului, pe care Nistor îl consideră una dintre „prostiile” religiei indiene.

Religia nici nu îi atrage prea mult atenția în acest moment. În pagode intră ca în muzee, doar pentru a admira obiectele prețioase¹⁹. El insistă de câteva ori asupra puternicului atașamentul al indienilor pentru tradițiile strămoșești, dar nu se obosește să le cunoască pe cele religioase. Nici nu e clar dacă înțelesese distincția dintre buddhism și hinduism, căci imediat după ce observă că majoritatea singalezilor sunt buddhiști, adaugă că „și ei au sfânta treime: Brahma, Siva și Visnu”²⁰. În rest, religia lor e superstițioasă, plină de „farmece și basgoane”, precum cele care sacralizează șerpii din jurul casei.

Interesul său se îndreaptă cu precădere către datinile legate de evenimentele importante ale vieții: căsătoria, nașterea, moartea. Aceleași datini l-au atras cu un secol mai devreme și pe dascălul brașovean Nicola Nicolau,

---

¹⁹ Ernest Istrati consideră în mod explicit un templu (jainist) ca “un fel de muzeu”; *op. cit.*, p. 89.

²⁰ *Ziariul meu, De la Aden până la Colombo*, f. 38v, editat în Anexă. Un călător anterior, scriitorul Eugen Boureanu – care străbătuse India în 1910, dar și-a publicat impresiile mult mai târziu –, afirma că „Isusul creștin și-a copiat trinitatea tatălui său ceresc” după cea indiană. E. Boureanu, *De la Thule la Taprobana*, București, Editura Științifică, 1969, p. 176.

care le-a acordat un amplu spațiu în *Geografia sa*²¹. Dintre obiceiurile descrise de Nistor – ceremoniile de logodnă, căsătoria copiilor, voalarea soției, autoritatea soacrei, ostracizarea lăuzei, „botezul”, poligamia, incinerarea morților, arderea văduvelor, pruncuciderea –, o bună parte au constituit ținta criticilor misionarilor creștini și ale administratorilor coloniali. Lucru de care ia și el notă: „Englezii foarte mult să trudesă să oprească aceste datini rele a lor, însă foarte greu le reușește pentru că indienii foarte să lipesc de legea lor”. Dar, în același timp, țăranul transilvan observă că, pe această scenă, englezii nu sunt în exclusivitate personajul pozitiv, iar indienii nu dețin monopolul crimei: „Mare noroc mai are Anglia cu această colonie. Din fructul Indiei trăește tot poporul «Britaniei mari». S-au întâmplat de vreo câteva ori, căci cărând englezii cu vapoarele mai tot productul din India, au cauzat foamete între poporul Indian, lucru ce nu să ține de omenie”.

Încă o dată, curiozitatea țărănească se împletea cu simpatia umanitară pentru o alteritate aproape radicală. Iată, pentru contrast, cazul unui alt țăran transilvan, ajuns prin întâmplarea sorții în India. În fragmentele jurnalului său indian publicate în *Șantier*, Eliade amintea de un diplomat francez din Calcutta care, în jurul anului 1930, plecând spre India după doi ani petrecuți în România, luase cu sine și pe servitorul său din București: „un băiat din Banat care nu știa o boabă franțuzească și cu atât mai puțin englezește. Nu știu prin ce miracol a izbutit copilandrul ăsta să se descurce în Calcutta. Știu totuși că André îl trimitea să cumpere bilete la anumite cinematografe, și nu greșea niciodată. Făcea de asemenea o serie de comisioane prin oraș sau chiar prin cartierele indigene, fără să se încurce. La rândul lui avea un *boy*, un băiat din Orissa, care nu știa decât hindusthani, și cu care iarăși se înțelegea foarte bine. L-am găsit odată stând la masă și așteptând să fie servit de *boy*. Nu părea deloc uluit de subita lui ascensiune socială. Nu părea de asemenea uluit de miracolul indian din jurul lui. Avea o față ca de piatră. Avea câteva mii de ani de experiență a miracolului în urma sa”²².

Alături de indiferență, o altă formă de opacitate față de lumea indiană era receptarea ei negativă în categoriile exclusive ale mizeriei, sărăciei, „înapoierii”, opuse celor prin care era caracterizat „Occidentul”. O familie ardeleană din satul Nadeș (lângă Târgu Mureș), care a vizitat Sudul Asiei în anii '60, nu putea decât să contrasteze mizeria orașelor indiene cu curățenia

²¹ V. capitolele „Obiceiurile de căsătorie ale indiiianilor” și „Țeremoniile îngropăciunilor”, în: Nicola Nicolau, *Gheografia sau scrierea pământului*, vol. I, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității Ungariei, 1814, pp. 186-187.

²² Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier, op. cit.*, p. 405.

celor din Statele Unite²³. Spre deosebire, Dumitru Nistor observă că singalezii „destul de curat țin în jurul locuințelor”. De asemenea, în Singapore, doar cartierele chinez și malaez sunt „foarte puturoasă”, în timp ce cartierul indian stă alături de cel european în curățenie.

Cel de-al doilea „lucru de mirare” pentru Nistor, indienii din portul Singapore care plonjau în apă pentru a pescui mărunțișul aruncat de pasageri, era o formă de cerșetorie larg răspândită în porturile din mările calde, chiar și în Marea Roșie sau în Mediterană. În 1886, George Moceanu admira la Aden copiii arabi renumiți pentru acest sport și chiar le publică fotografia în memoriile sale, lucru repetat peste două decenii, de către Grigore Sturdza, cu copiii singalezi²⁴. Basil Assan, Panait Istrati și C-tin Găvănescul relatează scene identice petrecute în porturile Suez (1898), Napoli (1907) și Massaua (1920)²⁵. Ele vor fi observate și de Eliade în micul port Talaimannar din nordul insulei Ceylon și în Danushkodi, corespondentul său de cealaltă parte, în India²⁶. Modul riscant și umilitor în care acești oameni sărmani își câștigau existența îi provoacă țăranelui nostru câteva reflecții amare, dar și un gând de ușurare că, prin comparație, compatrioții lui de pe Valea Someșului o duceau ceva mai bine: „cine n-au umblat prin lume nu știe că sunt oameni și mai năcăjiți cu zece părți ca dâșii [...] oamenii de pe la noi, să umble prin Asia, ar fi mulțămiiți cu soarta lor și nu s-ar mai căi pururea că suntem năcăjiți”.

Prins de război în Marea Chinei, „Kaiserin Elisabeth” e angajat în câteva bătălii navale cu trei crucișătoare – francez, italian și englez – pe care le scufundă. După aproape cincisprezece luni prin mările Asiei, echipajul pierde

²³ Cf. Ștefan Baciu, *Un brașovean în arhipelagul Sandwich-Hawaii*, București, Editura Eminescu, 1994, pp. 3-4.

²⁴ George Moceanu, *Memoriile mele asupra istorii gimnastice în România și asupra călătoriilor mele în întreaga lume. 1863-1895*, București, Tip. modernă, 1895, pp. 74-75 (în ediția a III-a, pp. 44-45). Grégoire Sturdza, *En Birmanie. Souvenirs de chasse et de voyage*, Paris, Librairie Plon, 1909, pp. 19-20.

²⁵ Basil Assan, *op. cit.*, pp. 147-148; Panait Istrati, *Mes départs. Pages autobiographiques*, douzième édition, Paris, Librairie Gallimard, 1938, p. 202; C. Găvănescul, *op. cit.*, vol. I, [1924], pp. 365, 372 (în vol. IV, [1926], pp. 116-117, 143-144, descrierea performanței plonjorilor din Singapore).

²⁶ Mircea Eliade, „Prin jungla singaleză” (29 octombrie 1932) și „Templele din sudul Indiei” (5 august 1933), în: *Idem, 50 de conferințe radiofonice. 1932-1938*, București, Humanitas, 2001, pp. 53-58, 85-89 (58, 85). Cf. și *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*, *op. cit.*, p. 20. Astfel de „plonjori” se ofereau să-și facă numărul, pentru „bakșiș”, și în râuri sau chiar în bălți ori puțuri, cum i s-a întâmplat prințului Carol II la Fatehpur Sikri. Cf. C. Găvănescul, *op. cit.*, vol. II, [1925], p. 174.

lupta terestră de la Kiantsoho, pe uscat, e luat prizonier de japonezi și transportat în arhipelagul nipon. Timp de zece luni, a fost ținut închis în mănăstirea buddhistă Keifukuji din Himeji. Apoi a fost mutat într-un lagăr, construit special pentru prizonierii germani și austrieci, la Aonogahara, lângă Harima, nu departe de Kobe și la numai trei ore distanță cu trenul de templul din Himeji.

Tânărul Dumitru se arată surprinzător de simpatetic (după mărturia lui, singurul din cei 136 de prizonieri) cu călugării buddhiști din templul Keifukuji. El doarme lângă altar și învață să intoneze imnurile buddhiste, pe care le găsește asemănătoare cântărilor din biserica ortodoxă²⁷. „Luni, în 20 Sept[embre], pe la 6 oare dimineața, ne-au transportat din Himeji în satul Aonogahara. Părăsirea bisericii au fost foarte frumoasă și anume: în poarta bisericii au stat șasă preoți budhiști îmbrăcați în hainele de slujbă și, trecând noi pe dinaintea lor, pre care cum ne-au cunoscut, ne-au salutat pe nume. Pre mine toți m-au cunoscut, pentru că eu am învățat de la ei a cânta cântări bisericești, însă numai glasul cântărilor, vorbele nu, fiind foarte grele. De multe ori cântam prin curte înaintea ferestrelor lor bisericești, eară ei mă chemau la fereastră și îmi dădea[u] fructe: mere, pere, persece, banane, ananas etc. Eu în biserică am durmit cheară lângă perețele unde era altarul lor și, de câte ori făcea[u] slujbă, eu auzeam și cântam după ei. Ei fac slujba des demineață, cam de la 3 oare până la 5 oare. Multe cântări de a lor aseamănă melodia cu ale noastre cântări bisericești”²⁸.

Asemănarea unora dintre practicile buddhiste cu cele creștine are o veche tradiție printre călătorii europeni, dar ea este constant redescoperită de oameni care nu cunoșteau opiniile predecesorilor lor. În 1920, la templul din Gaya, generalul Găvănescul va observa că lumânările, odăjdiile preoților, ba chiar și „patrafirul” sunt la fel cu cele ortodoxe, astfel încât, scrie el, „Parcă îmi vine să mă și închin ca în biserica noastră”²⁹.

²⁷ În timpul școlii de marină de la Pola se făcuse cunoscut ca un foarte bun tenor în corul militar.

²⁸ *Ziuarul meu, Traiul meu în prinsoare*, f. 79v.

²⁹ C. Găvănescul, *op. cit.*, vol. III, [1925], p. 180. În schimb, colegul său Condiescu se oprește, cu aceeași ocazie, asupra asemănărilor – dar și deosebirilor – doctrinare. Cf. N. M. Condiescu, *op. cit.*, pp. 164, 173, 175.

În aceeași mănăstire buddhistă din Keifukuji se aflau mai mulți prizonieri români, de la care nu ne-au rămas însă decât numele³⁰. Ei au fost ținuți în lagăr până către sfârșitul anului 1919 sau, mai probabil, începutul lui 1920. Ultima însemnare din jurnal datează din ianuarie 1918, însă pe coperta interioară a primului caiet de poezii e menționat „finită 25 septembrie 1919”, iar pe pagina de titlu „combinat ca prinsoner de război în Himeji și Aonogahara Yapania (1914-1920)”³¹. Despre întoarcerea acasă a prizonierilor, modul în care s-a petrecut ea și itinerariul parcurs nu știm încă nimic. Circumstanțele ei vor putea fi lămurite de cercetări în arhivele Marelui Stat Major Român sau în cele diplomatice legate de sfârșitul războiului.

De asemenea, cercetări în arhivele din Viena, Trieste și Pola vor putea aduce la lumină și alte cazuri de români transilvăneni, bănățeni sau bucovineni care au fost recrutați în marina imperială și au ajuns în porturi din Asia. Știm de pildă că, la sfârșitul lunii ianuarie 1902, vasul de război austro-ungar „Aspern” a făcut o vizită în portul Calcutta. Alți români ardeleni combatanți în primul război mondial au fost prinși de ruși și transportați în părțile orientale ale imperiului (Siberia, Vladivostok etc.), unde au fost capturați de chinezi. După război, un tren întreg de prizonieri a străbătut Asia, din China până în România. Unul dintre aceștia, sălăjeanul Dumitru Țăudan, a lăsat asemenea colegului său năsăudean, un caiet de doine și cântece de război, scrise și auzite de el în anii petrecuți pe front³². Prizonierii din Siberia au fost repatriați de o comisie specială română, prin Vladivostok și Oceanul Indian. Două vapoare engleze pline cu soldați ardeleni s-au întâlnit, în iunie 1920, în preajma Hong Kong-ului, cu vasul pe care călătorea prințul Carol II în periplul său în jurul lumii³³.

---

³⁰ Nistor ni le transmite pe cele ale prietenilor săi: Ioan Ropa (N. Ludoș), Pantelemon Frunză (Șanți, în alt loc din Rodna), I. Mariș (Derda) și Alecsandru Călușeri (Mădărașul de Câmpie).

³¹ Și în alte locuri menționează că în 1919 se afla încă la Aonogahara. Vezi, de pildă, textul ilustrației de la f. 34v.

³² Dumitru Țăudan, *Jurnal de război*, ediție îngrijită de Pamfil Pop, Zalău, Ed. Caiete Silvane, 2003. Experiența Răsăritului este pentru tânărul țăran, în întregime una a jalei de a fi înstrăinat: „În Rusia de departe / Departe spre răsărit / Unde-i frigul mai cumplit”. (p. 22), „Depart de al meu sat / În Rusia-nstrăinat / Unde-i frigul cel mai tare / Cât este lumea de mare / Între ruși, tătari, chinezi / Eu trebuie să robesc”. (p. 101).

³³ C. Găvănescul, *op. cit.*, vol. I, [1924], p. XXIV; vol. IV, [1926], pp. 149-150, 159-163. Români se aflau, de asemenea, pe un vas cu prizonieri cehoslovaci, întâlnit în portul Singapore. Alte 12 companii de români trecuseră cu câteva zile înainte (*Idem*, p. 123). Cf și N.M. Condiescu, *op. cit.*, p. 209.

Și în arhivele coloniale se pot găsi documente despre soarta militarilor români ajunși în Asia. Iată, de exemplu, câteva cazuri din arhivele britanice din India. În 1920, soldați ai armatei austriece deținuți în Turkestanul rus și eliberați de bolșevici au trecut frontiera în India. Ei au primit statut de refugiați și au fost internați în lagăr în vederea repatrierii. Astfel, în „civil camp” din Ahmednagar, între lunile iulie și decembrie, au fost înregistrați nouă români³⁴. Numeroși prizonieri înscriși ca austrieci sau unguri erau tot români din teritoriile coroanei habsburgice³⁵. În februarie 1918, doi cetățeni români au fost internați în lagărul de prizonieri din Sumerpur. Ei erau musulmani din Silistra, prinși de bulgari și înmânați aliaților lor turci, care i-au trimis să lupte pe frontul din Persia. Acolo au dezertat la englezi și au fost trimiși în India. Din teama de a nu fi returnați turcilor, cei doi au cerut să se înroleze în una din armatele aliate ca să lupte împotriva dușmanilor țării lor³⁶.

Deocamdată nu am găsit date despre soldații basarabeni ajunși în părțile asiatice ale Rusiei care să se fi refugiat în China, Persia sau India britanică. Și în războiul ruso-japonez din 1904-1905, românii din Basarabia au fost recrutați masiv. Cu toate că au boicotat mobilizarea, neprezentându-se cu miile când au fost chemați sub arme, totuși un număr de patrusprezece mii și-au lăsat oasele

---

³⁴ National Archives of India, New Delhi, Foreign and Political Department, f. no. 1091-M (*Index* 1922-1923, p. 604). Repartizați astfel după naționalitate: trei români - T. Chongka (Bogoltin), P. Popa (Koros Balnoka) și W. Frishkan (Veliko Torak, Banatul sârbesc); trei unguri - B. Bencze (Homorod Szt. Pal), A. Lazăr (Dalnok), ulterior român, J. Nog (Szekely, Kocsard), ulterior român; un german - O. Stadelmann (Reșița), ulterior român; doi evrei - H. Fleischer (Storojinet), S. Urmenyi (Timișoara). Cei doi evrei și ungurul B. Bencze au plecat în țară pe proprie cheltuială, cu vaporul S.S. Gablonz (1 noiembrie 1920), respectiv S.S. Merkara (2 decembrie 1920). Cei cinci români rămași au fost imbarcați la 1 ianuarie 1921, pe vaporul S.S. Prinz Friedrich Wilhelm, pe care se aflau „refugiați” ai tuturor națiunilor din estul Europei. Împreună cu ei, tot în România au fost trimiși germanii O. Stadelmann și P. Kremer (Uj Pecs, Serbia), sârbul N. Battanich (Veliki Sveti Petar) și evreul J. Herpelin (Popfalva, Ungaria).

³⁵ De pildă: doctorul militar Alexander Csutoras și locotenentul Ladislaus Ambrush, luați prizonieri în Persia și înregistrați la rubricile „austrieci”, respectiv „unguri” în *Index to the Proceedings of the Foreign and Political Department for the year 1918*, II, pp. 27, 182.

³⁶ National Archives of India, New Delhi, Foreign and Political Department, War B (secret), no. 124, November 1919 (*Index* 1918, II, p. 430). Numele lor erau Fahim Mahomed și Rasim Ahmed; vorbeau românește și puțin turcește. Cererea le-a fost refuzată din motive de ordin diplomatic.

pe frontul din Manciuria³⁷. Unii români din Regat s-au înrolat în corpurile internaționale de voluntari de partea japoneză, un ofițer român devenind chiar binecunoscut printre comandații armatei nipone.

Din perioada prizonieratului în Japonia datează versurile din celelalte două caiete ale lui Dumitru Nistor. Autorul lor le numește „cărți”, iar în *Procurvântare* scrie, referindu-se parcă și la jurnal: „Stimați cetitori! Căzându-vă în mâni cartea mea, vă rog să nu o lepădați la o parte necitită, crezând că ea nu ar merita osteneala luată la cetirea ei. De aceea vă rog să vă luați atâta timp și să o cetiți ca să-i vedeți conținutul ei și cetind-o cu atențiune vă asigur că n-o să vă căiți pentru timpul luat la cetirea ei. Totodată vă fac cunoscut că această carte s-au pregătit prin timpuri grele, departe de iubita noastră «Patrie Română» [...] iar scrierea ei m-au costat multă osteneală și avui multă neîndemânare și multe neplăceri precum veți vedea istoria ei”³⁸.

Înclinări poetice manifestase Dumitru Nistor încă din școala generală, lucru remarcat în 1904 și de George Coșbuc, care fusese coleg de bancă cu tatăl său³⁹. Primul volum cuprinde secțiunile: *Poesii clasice*, *Poesii patriotice*, *Poesii naturale*, *Poesii pătrunzătoare*, *Poesii despre străinătate* și *Poesii despre amor*. Cel de-al doilea conține „cântări românești, italienești, sârbești, croațești, slavonești, boiemești, nemțești și ungurești”, adică în aproape toate limbile naționalităților Imperiului habsburgic. Se pare că ordinea lor era și cea a simpatiilor culegătorului. Ca jurnalul, și acest caiet este ilustrat cu desene proprii – templul buddhist, prânzitorul și dormitoarele – care atestă un real talent nativ, lipsit însă de șansa de a fi cultivat. Descoperirea acestei înzestrări este datorată lagărului de la Aonogahara. Ghidat de propria sa intuiție „primitivă”, Dumitru Nistor a pictat neobosit. Marea majoritate a pânzelor sale

---

³⁷ Cf. Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1992, p. 237. Dintre rezerveții chemați sub arme în Basarabia, aproximativ 3000 nu s-au prezentat. Cf. *Cassell's History of the Russo-Japanese War*, vol. II, London-Paris-New York-Melbourne, 1905. Pentru participarea românilor la armata țaristă a se vedea recenta sinteză a lui Anatol Leșcu, *Românii în armata imperială rusă. Secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Militară, 2005, care însă se limitează la perioada războaielor ruso-turce.

³⁸ *Dorul alinat și urâtul alungat cu Poesii*, vol. I, f. 5.

³⁹ Dumitru N. Nistor, „Amintiri din copilăria mea”, în: *Coșbuc văzut de contemporani*, ediție alcătuită de Al. Husar și G. Dulgheru, București, EPL, 1966, pp. 130-137 (135).

din lagăr au fost luate în păstrare de Academia de Artă niponă⁴⁰; doar câteva au ajuns pe pereții casei din Năsăud.

Revenit din prizonierat fără a-și mai găsi părinții în viață, s-a întors la plugărie și la gospodăria țărănească, adunând cărți și adâncindu-se în lecturi în timpul rămas liber. În România Mare, a devenit cunoscut în unele cercuri culturale, mai ales prin activitatea desfășurată în cadrul Astrei. Numele său a ajuns până la Octavian Goga, mentor și reper al generației sale, căruia i-a trimis poezii și Vasile Al-George⁴¹. În perioada interbelică Dumitru Nistor a organizat expoziții locale de pictură, iar în anii înaintați ai vieții a început a conferența la diverse manifestări culturale. A murit la 25 iulie 1971. În urma lui au rămas câteva sute de tablouri și un număr considerabil de caiete manuscrise cu poezii, destăinuri și „însemnări din viață”⁴².

Deși tonul general al însemnărilor sale este unul de curiozitate dezinhibată și simpatie pentru oamenii întâlniți în Asia, anii petrecuți în inspidul lagăr de prizonieri, cu foame, țăntari, căldură vara și frig iarna, dar mai ales cu dor de patria sa eliberată, par să-l fi cufundat spre sfârșit în tristețe și melancolie. „Numai de atâta mi[-i] jele – scrie el – că tinerețele mele s-au petrecut tot între străini printre Negri, Arabi, Indieni, Malaizi, Chinezi, Japani și D[umne]zeu îi mai știe câte feluri de oameni”⁴³.

⁴⁰ După relatarea lui Gavril Scridon, în: *Tribuna Ardealului*, Cluj, nr. 918, 29 noiembrie 1943, p. 4.

⁴¹ V. scrisoarea din 11 ianuarie 1912, în care îi cere poetului să-i răspundă la poșta redacției din *Luceafărul*, sub pseudonimul „Kama”. *Octavian Goga în corespondență*, [vol. I], ediție îngrijită de D. Poenaru, București, Editura Minerva, 1975, p. 207.

⁴² 26 dintre acestea se păstrează în Biblioteca Documentară din Năsăud a Academiei Române. Cf. Teodor Tanco, „Dumitru N. Nistor, un artist amator”, în: *Idem, Virtus Romana Rediviva*, vol. V. *Memoria prezentului*, Bistrița, 1984, pp. 340-343. Probabil, în posesia urmașilor săi se mai află desene, ilustrate, fotografiile sau alte suveniruri aduse din Asia, care ar merita colectate și păstrate într-un muzeu.

⁴³ *Dorul alinat și urâtul alungat cu Poesii*, vol. II, *Cuprinsul cărții*, f. 4. A se compara cu versurile de început ale poeziei *Cântecul voinicului străin*, aflată într-un manuscris moldovean de la sfârșitul secolului al XVIII-lea: „Săracă străinătate, / Mult mi-au fost fără dreptate, / Încongiurai țările toate / Și de lume nu avui parte, / Că eu de mult am călătorit, / Tot cu străinii am pitrecut, / Și multe țări am călătorit / Și odihnă n-am mai găsit.” BAR ms. 1155, f. 193r-v; apud Mircea Angheliescu, *Preromantismul românesc (până la 1840)*, București, Editura Minerva, 1971, p. 52. Există și o versiune ardeleană, *Verșul străinității*, într-un manuscris din 1811-1820 al lui Aron Densușianu; editată în: M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig-București, 1891, pp. 233-234.

Obosită de etnografia policromă a „Orientului” aşchia s-a întors la trunchiul ei din Năsăud. Trunchiul va continua să arunce înspre toate orizonturile aşchii şi mlădiţe risipitoare. Din generaţia următoare, îşi va croi drum spre Asia o viguroasă ramură. Dar – la fel ca tatăl său, care i-a dezvăluit lumea Indiei –, Sergiu Al-George a cunoscut-o mai întâi, nu prin „experienţe etnografice”, ci prin experienţa interioară a ceea ce a numit, cu o formulă memorabilă la care ar fi subscris şi Pârvan, „arhaic şi universal”.

Anexă

În transcrierea manuscrisului am respectat următoarele reguli: ă=z, ẽ=ă, ı=i, i=ii, ó=oa. De asemenea, am uniformizat folosirea literelor â/î. Adesea, sfârşitul şi începutul propoziţiilor nu au fost marcate prin semne de punctuaţie, respectiv majuscule sau despărţirea s-a făcut numai prin virgulă. Am adăugat în mod tacit semnele de punctuaţie peste tot unde lipseau şi le-am actualizat pe cele obsolete (de exemplu virgula înaintea conjuncţiei *şi*). Textul neavând alineate, le-am introdus acolo unde o cerea cadenţa şi sensul frazelor. Am corectat ortografia peste tot unde am constatat greşeli, dar am păstrat particularităţile ortografice ale autorului şi alternanţe precum *indian/indiean*, *banane/banale*. Am păstrat scrierea cu majusculă a numelor geografice şi de popoare, a zilelor şi lunilor, dar şi imprecizia ortografierii diverselor nume asiatice sau alternanţa majusculă/minusculă. Pentru completarea prescurtărilor sau omisiunilor am folosit paranteze pătrate [ ].

Ziuariul meu

Călătoria mea prin Asia întregă

De la Aden până la Colombo

[...]

Joi, în 11 Sept[embre], pe la 6 oare sara am zărit cu oceanele uscat. Acest pământ era al Indiei anterioare (răsăriteană). Pe la 3 oare după mezul nopţii (spre Vineri, în 12 Sept[embre]) am ajuns în sudul insulei „Ceylon” (cetit „Teilon”), în portul Colombo, oraş frumos stăpânit de englezi, cu port însămnat de comerci, fiind chear punctul central al comerçului Asiatic, clădit după stil englezesc cu clădiri frumoasă ca în Europa. Portul e închis cu ziduri tari în contra valurilor. Locuitorii străvechi sunt Indienii de culoare neagră-arămie, destuli de înalţi la statură. Mai toţi umblă goli fără haine, fiind o căldură nespus de mare. Acest teritor cade chear în zona ferbinte, pe la linia Equatorului. Prin oraş şi în jur să află o mulţime de palmieri frumoşi de cocos (cocus) şi banane, eară prin grădini era o mulţime de fructe de ananas şi cafea, tei (ceai)

și arbori de cimeti. Acești palmieri împodobeau minunat orașul. Prin oraș e condus și tramvai electric. Aici în port am văzut prima dată vas de război portughez.

Duminecă, în 14 Septembr[e] am mers la concediu prin oraș. Aici, coborându-ne la țarmure, am văzut un lucru nou ce în viață până atunci nu văzuserem. Acoalea ne aștepta o mulțime de indieni, cu nește căruțuri cu două roate, așa numite englezește „Rickshaw” (cetit „Riciov”). În acest căruț încap o persoană. Cu aceste căruțuri trag indienii pre europeni, îi poartă la preumblare prin oraș pentru plată, câte o jumătate de „Rupie” (40 cent) pe oară, dară aceasta trebuie să vă spun că foarte frumos și odihnit șede omul în acest „Rickshaw”. Pe roate are gumă ca la bicicletă și, dacă poștești, indineanul tot mereu fuge cu tine, ca un cal în trap. Eu la țarmure m-am și urcat într-un „Rickshaw” și am mers la grădina cea vestită de arbori de cimeti „Cinemon gardent”. Aci au fost un miros foarte plăcut. Lângă grădina este un muzeu vestit. În el intrând am văzut o mulțime de lucruri vechi indiene: arme, haine, vase, mobile etc. Prin oraș sunt o mulțime de biserici vechi indiene (Pagoda). În atari biserici sunt multe tesauri (scumpi), împletituri de aur și argint, flori de peatră de rubin, zafir, smaragd, alabastrom, opal, coralle etc. Sângur nu știeam la ce să privesc. Pare că îmi prinsesă picioarele rădăcină că nu mă putui mișca din acel loc văzând atâtea scumpi.

Suindu-mă în căruți, indineanul m-au dus într-un parc foarte frumos, unde au fost plini cu fântâni săritoare și la fiecare în jurul ei era prin apă pești aurii: albi, galbeni, roși, negri. Aceștea să juca frumos printre stropii ce-i arunca fântâna săritoare. Prin parc era bănci de fer vâpsite alb și lângă fiecare era arbori pentru umbră: palmieri, citroni, portocali, banani și alți arbori sudici.

Afară din oraș locuiesc indienii. Au căsuță mici, jo[a]să, de lemn, bârne și colibe numai de ramuri, acoperite cu trestie și paie, dar destul de curat țin în jurul locuințelor. Aici am văzut fete cu verigi de aur și argint ținute chear în față, în nas, buze și urechi, având o căutătură foarte urâtă. Credeai că vezi ursul cu veriga în nas. Tot aci am văzut și economii indieni cărând nuci de cocos cu un car numai cu două roate, „Bakarie”. Înjugat la el, doi boi, dară boii nu-s ca pe la noi, ci au după cap un dul de carne și sunt cu mult mai mici ca ai noștri, așa numiți „Buffalo”. De regulă, le găuresc indienii nasul, punându-le câte o verigă ca să-i po[a]tă îndrepta (cârmui). Indineanul stă numai în car și de acolo cârmuește boii cu hățuri. Oamenii de tot săraci au câte o luntre în forma unei sane (Canoe) și cu aceea umblă pre mare a pescui printre valuri.

De cină am mâncat în «Grand Hôtel Oriental». Mâncările au fost pregătite după bucătăria engleză. Ca cină am căpătat: friptură de vițel și de porc, lângă ea sălată indineană creată ca frunza de nalbă, prăjituri ca confeit, fructe sudice: banale, portocale, nuci de cocos etc. La mâncare am căpătat și câte o sticlă de bere. În decursul cinei, la fiecare masă, deasupra la plafon să învârtea ventilator electric cu câte două propele, spre a face răcoare la oaspeți. Lângă fiecare masă era și câte o măsuță mică pe care erau așezate fel de fel de flori cu mireasmă plăcută. Fructele sta pe masă cu grămada în cofe frumoasă și fârfurii. Înghețată puteai să poștești cât aveai voie. Eu am mâncat multe fructe (poame), banale și ananas. În total cina m-au costat trei „Rupe” (în bani de ai noștri 2 florini, 40 cruceri).

Pre vapor au adus indienii de vânzare: scaune împletite, statuete de fel de fel de peatră, mai ales elefanți, păpăgai, maimuță, șerpi ochelari (Cobra), ilustrați (cărți poștale), fructe: de ananas, banane, nuci de cocos ș.a., lucruri de mătăsă. O samă de indieni știea frumos tetoviri, a face chipuri pe trup cu tuș. Pe mulți matrozi e-au tetovirit pentru plată.

Clima preste toată India e foarte plăcută. Soarele răsare la 6 oare și la 6 oare și apune (sfîntește). De regulă în toată noaptea ploauă câte o ploită blândă și caldă. Pământul e foarte roditor, produce bucate de 2 ori pe an. Arborii sunt pururea verzi și aduc mereu fructe, mai ales bananii. Mare noroc mai are Anglia cu această colonie. Din fructul Indiei trăește tot poporul „Britaniei mari”. S-au întâmpat de vreo câteva ori, căci cărând englezii cu vapoarele mai tot productul din India, au cauzat foamete între poporul Indian, lucru ce nu să ține de omenie. Prin pădurile Indiei să află o mulțime de animale sălbatice: lei, tigri, leopardzi, pantheri, hiyene, moime, elefanți, bivoli și boi (Buffalo), o mulțime de șerpi veninoși: boa, cobra (șerpele ochelari), un fel de șerpe negru împestrit cu galben etc. În Colombo am văzut primul elefant viu. Lucra cu el un Indian. Era încărcat cu povoaară pe spate, eară indianul sta călare după cap, pe grumaz.

Indienii au datini vechi, strămoșești și foarte strâns le țin. Cea mai mare parte dintre ei sunt de religea „Budhistă”. Și ei au sfânta trăime și au: Brahma, Siva și Visnu, eară acești trei să împart în mai mulți D[umne]zei. Eară când să roagă pre toți D[umne]zeii îi strigă după rang, eară care la rugăciune greșește de a-i pune după rang, acela toată ziua e supărat având frică că-l va pedepsi D[umne]zeul cel ce l-au pus mai jos. Indienii cred la multe farmece și basgoane, mai ales la șerpele lor indian "Cobra". Îl numesc șerpe sfânt. Pe la toate casele prăsesc atari șerpi, eară de să întâmplă să le fugă șerpele de la casă, atunci nu mai locuesc altu în casă, crezând că șerpele au presimțit o[a]reșicare periclu și de aceea s-au depărtat de casă.

În India, preste tot bărbații sevârșesc lucrurile muieresti. Și hainele le spală ei, nu doară să credeți pentru dragostea față de muieri sau că le cruță fiind frumoasă. Nu dragii mei, nu, ci de aceea că indienii nu pun nice un preț pe muieri crezând că muieria e blăstămată de D[umne]zeu. Nu au nice o bucurie când să naște fetiță în familie. În vechime multe fetiță au înecat, dară acum englezii să sălesc a opri aceste prostii a religei lor. Însă, în ascuns, și acumucid fetițele. Cel mai mare dușman al lor e muieria. Ea săraca și la mîncare mîncă departe de bărbatul ei și nu-i e iertat să mestece și ea vreo vorbă în ale bărbatului. Cu ea nu se sfătuește nimenea. După legea lor, animalele au suflet, dară femeea nu. Religea lor așa sună: muieria de aceea e pe lângă bărbat ca să-i îplinească poruncile sale. De aceea muieria nice nu capătă din fruntea mîncărei, ci e îndatorată să aștepte după rămășițele bărbatului.

Căsătoria lor să întâmplă astfel: fetița în etate de 10 ani să logodește cu viitorul ei bărbat și din momentul acela să ea de la părinții ei și o duc la socrii ei, unde trebuie să fie foarte supusă și harnică. Logodirea o vestesc foarte triumfal, pre toate străzile cu nește steaguri albe scrisă cu litere indiene. Căsătoria să întâmplă când mireasa au împlinit 12 ani. Mai bătrână nu e permis să fie, zicând că de 13 ani e prea bătrână. Aceasta îi oprește legea lor. Atunci ajunge puțin muieria la vază, când are ficior de

însurat. Ea alege și nevastă la ficior, tot ea cârmuiește și casa tinerilor. Va [să] zicem, soacra e tot soacră pretutidenea. Însă părinții și frații fetei sunt foarte jos apăsați. D[e] e[xemplu], când vorbesc cu părinții ginere-so (cu cuscarii) trebuie să stee cu capul plecat și să să arete mulțămiiți și fericiți că aceștea le-au primit fata lor în casă de noră. De aceea nu-și pofteste nimenea să aibă față, pentru că prin ea să foarte supune întreagă familia și ea sârmana încă e nefiricită. În timpul cât vorbește bărbatul cu nevasta sau socrul ei, ea e îndatorată să-și acoperă fața cu veșmântul ei lăsându-și numai ochii liberi.

La indieni li-e iertat (permis) să-și țină atâtea muieri câte au voie. Dacă e avut, își ține câte 10-12 neveste, eară dacă e sărac, să îndestulește și cu una, din pricina că nu-i în stare a crește atâta copii. Care bărbat are multe muieri, acela e foarte văzut înaintea femeilor. Văzându-l pe stradă, toate își pleacă capul în fața lui. Cu ocaziunea nașterii, foarte mult suferă biata nevastă. Când sâmțesc că au născut, o și lasă sângură în casă sau în cort, unde să află, și o înconjură câte 3-4 săptămâni, dându-i numai de mâncare, ca la cănele cel turbat, de departe. Fac câte farmece cu ea, însă a șasa zi după naștere trebuie să să scoale din pat ori și cât de bolnavă ar fi și, văzându-o căsenii că mai trăește, toți să miră de ea. În această zi îi pun și nume la copil, făcând mare ceremonie, eară biata mamă e sălită și așa bolnavă să ieie parte și să joace, de poate de nu poate. De regulă, în această zi capătă și prezent de la bărbat și rudenii, mai ales dacă au născut parte bărbătească. Ori și câte haine sau năfrâmi capătă, trebe pe toate să le îmbrace în această zi. După petrecere, eară o lasă sângură până la vremea numită. De să întâmplă să moară soțul (bărbatul) mai întâi decât muerea, atunci ea sârmana e numai de năcaz. Nimenea nu să uită la ea, ca la un scuijit. Atari văduve să lasă să să arză de vie, ca să moștenească împărăția ceriurilor. Pe astfel de văduve foarte le onorează și le numesc chear sfinte.

Înmormântările Indienilor încă sunt interesante. Ei nu îngroapă morții în pământ, ci îi ard cu foc făcut de lemne uscate. Așa-i clădesc în stânjini și îi aprind. Pre copii nu-i ard, fără îi scufundă în râuri sau în mare legând de ei ceva greutate. Pre fetiță le mai dau și de pradă la paseri sau animale răpitoare sau, aruncându-le în apă, zic aceste cuvinte: nu veni altu îndărăpt, mai bine trimite-ți în locul tău un ficior. Omul cât ce moare, îl și duc și îl scaldă în râu sau în mare și îi toarnă în gură o leacă de apă ca să meargă de-a dreptul în paradis. După aceea îl și clădesc pe mângla de lemne până [a] nu să înțăpeni. Acolo fiind așezat, îl ung pe trup cu oleu, cei avuți cu oleu sfânt „Atta”, foarte scump, eară cei mai de rând cu oleu de in sau cu unt. Tot așa și lemnele. După aceea aprind focul subt el. Eară dacă să întâmplă ca vreo unul să fi fost numai leșinat și să trezește pe foc, pe acela îl duc acasă și grijesc de el până să însănătoșază. După aceea îi răspins din familie. Așa e luat înainte ca un mort, pentru că au fost pus pe focul morțesc. Astfel de om e sălit să părăsească comuna sau satul și să meargă în alte comuni a locui, unde nu-l cunoaște nimenea, eară a[i] lui îl jelesc ca pre un mort. Dacă au avut muier, și dânsa merge în alt sat unde, având voie, să mărită dacă e încă tânără, luându-și bărbat în etate de 13-14 ani. Englezii foarte mult să trudesă să oprească aceste

datini rele a lor, însă foarte greu le reușește pentru că indienii foarte să lipesc de legea lor.

Poporul indiean de regulă mânăncă pe jos, pe pământ. De durmit tot așa. Ei țin lucru cu rușine a se culca în pat.

În Colombo am șezut patru zile. Aci m-am săturat de banane, fiind foarte ieftine. Acestea fructe me-au plăcut mie mai bine. Era la gust dulci, făinoasă și moi. Cum ași fi trimeasă vreo câteva și acasă să fi avut puțință, știind că cât de bine îi plac „lizmițale” (fructele) la mămuca. Luni, în 15 Sept[embre], pe 11 oare noaptea, am plecat din acest loc frumos. Numai de aceea me-au fost de multe ori măcar pentru că de regulă intram și eșeam din porturi, pare că am fi fost o bandă de tâlhari, că tot noaptea eșeam și intram. Așa fac toate vasele de război.

De la Colombo până la Singapore

Eșind pre oceanul Indic, am ținut calea spre peninsula Malaiică. Călătorie am avut frumoasă, numai ne topeam de căldură. În călătorie am văzut insule frumoasă, împodobite minunat cu palmieri și alt fel de arbori. După patru zile de călătorie, am văzut marea insulă „Sumatra”. Și aceasta e sub stăpânirea Angliei. Insula era foarte frumoasă și verde, cu palmieri și earbă. Pe insulă, ici și colea să vedeam locuință jo[a]să, sub pământ și de ramuri acoperite cu paie. Pe lângă insula „Sumatra” am călătorit două zile, având noroc de o vreme frumoasă și plăcută. Toată ziua priveam de pe vapor la țărnișii frumoși [ai] acestei insule.

Luni, în 22 Sept[embre], pe la 2 oare după amiază, am ajuns în India posterioară (apuseană), în orașul Singapore, oraș chiar la sudul peninsulei Malaice, stăpânit de englezi, clădit frumos în patru cercuri: I. European, II. Malaic, III. Chinez, IV. Indian. Cercul european e foarte frumos clădit în stil englez și francez. Al doilea curat cerc e al indienilor, eară cercurile Malaice și Chineze sunt foarte puturoasă. Un european să îmbată de cap umblând prin ele. Locuitorii străvechi sunt galbeni (tipul malaic). Mai sunt și europeni, chinezi și malaici. Chiar când am fost acolo întârea portul cu ziduri de peatră și fer în contra valurilor. Prin oraș eară am văzut căruțuri de cărat persoane (Rickshaw). Acum nu au fost noutate pentru noi, eară oficerii ne-au spus că, de acum încolo, în toate orașele vom vedea căruțuri de acestea, precum așa au și fost. Prin oraș au fost o mulțime de palmieri de toate soiurile, străzile era frumoasă, regulate și curate, să întâlnești în cercul european. Pre vapor au adus de vânzare: ilustrăți frumoasă, fructe de toate soiurile și melci frumoși de mare, toate cu preți enorm. Pământul e foarte productiv, ca și India anterioară, clima e foarte sănătoasă. Să întâlnești de sâne căci căldura e foarte mare. Un european foarte cu greu o poate suferi și foarte să subție de atâta asudat până să dedă cu căldura.

În acest port eară am văzut o noutate, lucrul de mirare și anume: Indieni de aceea ca în Colombo umbla în grupe număroasă pe la toate vapoarele, cu nește luntriță mici pentru un om, de mărimea unei covățici de scâldat prunci și, dacă le arunca cineva în mare un puișor (10 cenți), sărea din luntriță cu capul în jos în mare și o prindea. Umbla cu ochii deschiși prin apa cea sărată ca vai de capul lor, căci greu mai trăiesc

acești oameni, nu ca pe la noi pe „Valea Someșului”. Și tot zic oamenii de pe la noi că sunt năcăjiți. Atunci ce să zică acești oameni amărâți care, pentru un cruceri (cent), sunt săliți să sară în mare în punerea capului sau să tragă în ham în loc de cai. Dară ce să zici, cine n-au umblat prin lume nu știe că sunt oameni și mai năcăjiți cu zece părți ca dâșii, ca și epurele desperat. Și acesta crezuse că el e mai năcăjit pre lume și, plecând să să înece, văzuse la marginea lacului (tăului) că de frica lui sărisă toate broaștele în apă. Atunci s-au și oprit de a se sinucide, văzând că mai sunt ființă și mai năcăjite ca el. Așa și oamenii de pe la noi, să umble prin Asia, ar fi mulțamiți cu soarta lor și nu s-ar mai căi pururea că suntem năcăjiți. Trecută așa e omul neumblat prin lume, își tot face idei că alte popoară ar trăi cu mult mai bine ca el.

Martți, în 24 Septembre, pe la șapte oare sara, am plecat din port luând calea spre orașul Hong-Kong. Toți eram curioși că ce vom mai vedea acum din nou pre unde mergem.

Ilustrații

fig. 1 – Dumitru Nistor în costumul marinei austro-ungare, fotografie. *Ziuariul meu*, pagina de titlu (Bibl. Jud. „O. Goga”, Cluj, ms. 99).

fig. 2 – Dumitru Nistor într-un alt costum al marinei austro-ungare, fotografie. *Dorul alinat și urâtul alungat cu Poesii*, vol. I, contra paginii de titlu (Bibl. Jud. „O. Goga”, Cluj, ms. 100).

fig. 3 – „Primul pat al meu în prinsoare unde am durmit o lună în Himeji în biserica Keifukuji Nr. 2. 1914. Nov. 21, până în Decemb.”, acuarelă. *Dorul alinat și urâtul alungat cu Poesii*, vol. II, f. 12v (Bibl. Jud. „O. Goga”, Cluj, ms. 101).

fig. 4 – „Patul al doilea în prinsoare unde am durmit 9 luni din Decem. 1914 până în 1915. Sept. 20. Himeji, Keifukuji Templ. Japania”, acuarelă. *Dorul alinat și urâtul alungat cu Poesii*, vol. II, f. 21v (Bibl. Jud. „O. Goga”, Cluj, ms. 101).

fig. 5 – „Prânzitorul nostru în prinsoare în biserica Keifukuji în Himeji unde am stat și am mâncat zece luni. 1914-1915 Japania”, acuarelă. *Dorul alinat și urâtul alungat cu Poesii*, vol. II, f. 28v (Bibl. Jud. „O. Goga”, Cluj, ms. 101).

fig. 6 – „Spre aducere aminte din Himeji Japania. Biserica (Budhistă) Keifukuji Templ. unde am locuit ca prinsoneri de războiu. Începând din anul 1914 Novembre 21 până în 1915 Sept. 20. desemnată de mine în Aonogahara. DNistor. 1915 Dec 18”, acuarelă. *Dorul alinat și urâtul alungat cu Poesii*, vol. II, ff. 92v-93r (Bibl. Jud. „O. Goga”, Cluj, ms. 101).

fig. 7 – Capitolul „De la Colombo până la Singapore”. *Ziuariul meu*, ff. 40v-41r (Bibl. Jud. „O. Goga”, Cluj, ms.99).

fig. 1

fig. 2

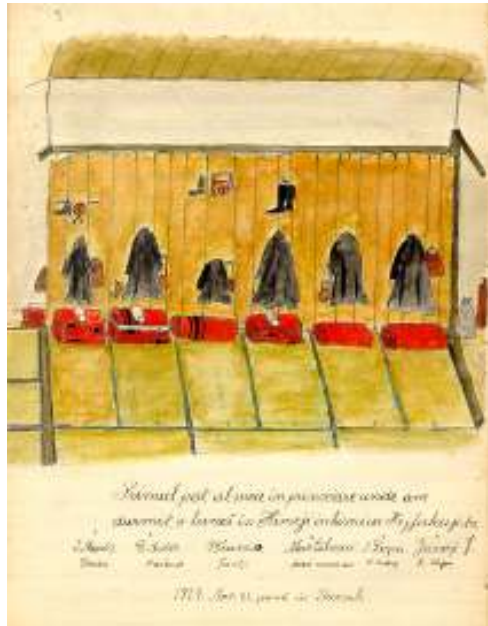

fig. 3

fig. 4

fig. 5

fig. 6

fig. 7

**Seven Years in Asia (1913-1920).
A Carpathian Peasant's Oriental "Ethnographic Experiences"**

- Abstract -

Even if Romanian travellers to the Far East can be traced back to the Middle Age, the evidences are very rare and accidental. Travel journals are even scarcer. This is why the case of a peasant writer at the beginning of the 20th century, who has never published his travel impressions, deserves all the attention.

Dumitru Nistor's account of the military expedition in Asia is kept in three manuscript note books acquired by the "Octavian Goga" County Library in Cluj-Napoca, in January 1994. The first is entitled *My Journal*, contains the young man's travel diary during his enrolment in the army and as a prisoner, "among the foreigners, black people, Arabians, Chinese, Indians, Japanese and God knows how many kinds of people". Dumitru Nistor's travel account paved the way for the 20th century Romanian travel literature into the Far East.

TURNEUL DIPLOMATIC AL LUI GRIGORE GAFENCU DIN 1939 ȘI RELAȚIILE ROMÂNNO-BULGARE

MARIA COSTEA

După încheierea Acordului economic româno-german din 23 martie 1939 și după primirea garanțiilor anglo-franceze din 13 aprilie 1939, Grigore Gafencu a efectuat un important turneu diplomatic în Europa. Mai întâi, Gafencu a întreprins o vizită la Ankara în perioada 8-9 aprilie, unde a căzut de acord cu Saracioglu asupra solidarității româno-turce în cadrul politicii de garanții anglo-franceze. Turcia permitea trecerea prin Strâmători a unui eventual ajutor militar anglo-francez pentru România. Înțelegerea Balcanică trebuia menținută și întărită¹. În timp ce trecea prin Polonia la 17 aprilie, el s-a întâlnit cu Iosif Beck. Apoi, în 18-20 aprilie, a efectuat o vizită la Berlin, având convorbiri cu Hitler, Ribbentrop și Göring. Gafencu le-a prezentat liderilor naziști dorința României de a rămâne în afara conflictului dintre Marile Puteri, de menținere a păcii și a statu-quo-ului teritorial în sud-estul Europei. Hitler i-a dat asigurări că nu sprijină revizionismul Ungariei „atâta timp cât poate conta pe prietenia României”. Hitler a promis satisfacerea cererilor românești privind cumpărarea de armament din Germania. România era garantată de Londra și înarmată de Berlin. A urmat vizita lui Gafencu la Bruxelles, la 21-22 aprilie 1939, unde a discutat cu regele Belgiei, Leopold al III-lea, despre posibilitatea unei colaborări între țările mici și mijlocii din Europa (Belgia, Olanda, Elveția, țările balcanice, baltice și scandinave).

În perioada 23-25 aprilie, s-a desfășurat vizita lui Gafencu la Londra. Aici, ministrul de Externe al Marii Britanii, lord Halifax, dar și Winston Churchill și alte personalități au ridicat deschis și insistent problema relațiilor româno-bulgare. Gafencu îi raporta regelui Carol al II-lea că atât la Foreign Office cât și în cercurile opoziției britanice i s-a vorbit „cu o stăruință jenantă, deși, firește, pe tonul cel mai prietenesc despre eventualele sacrificii” teritoriale pe care trebuia să le facă România în favoarea Bulgariei, pentru a o integra în Înțelegerea Balcanică. W. Churchill, îndeosebi, a discutat această temă cu Gafencu timp de o oră. Gafencu le-a replicat tuturor că România dorea intrarea

---

¹ Grigore Gafencu, *Ultimele zile ale Europei, O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939*, București, Editura Militară, 1992.

Bulgariei în Antanta Balcanică, dar nu putea accepta nici o cedare teritorială, care ar slăbi puterea de rezistență a țării, fără a-i asigura un aliat de încredere².

Gafencu i-a informat mai întâi pe reprezentanții Foreign Office-ului asupra rezultatelor întâlnirii sale recente de la Istanbul cu ministrul de Externe al Turciei. România și Turcia au hotărât să facă toate eforturile pentru a întări Înțelegerea Balcanică și a spori eficacitatea acțiunii sale. Ele vor urma față de Bulgaria o politică binevoitoare și amicală, în spiritul Acordului de la Salonic. Bulgaria urma a fi invitată să colaboreze cu membrii Înțelegerii Balcanice în domeniile economic, cultural și al comunicațiilor. De asemenea, Gafencu a invitat guvernul bulgar să-și trimită un reprezentant la București, la 17 mai 1939, la Conferința Economică a Înțelegerii Balcanice. La Istanbul s-a hotărât ca România și Turcia să acționeze împreună, insistându-se ca și ceilalți aliați din Antanta Balcanică să li se alătore pentru a organiza o rezistență comună împotriva tendințelor de dominație ale oricărei mari puteri care le-ar amenința independența și securitatea. România și Turcia vor duce o politică prudentă, de menținere a păcii și a propriei independențe. Dacă România va intra în război pentru a-și respecta tratatul de alianță cu Polonia, atunci Turcia era obligată să acorde ajutor României împotriva oricărei intervenții ostile din partea Bulgariei. Reciproc, dacă Turcia va intra în război pentru a-și respecta tratatul pe care urma să-l încheie cu Anglia, atunci România era obligată să acorde ajutor Turciei împotriva oricărei intervenții ostile din partea Bulgariei, conform Pactului Balcanic. În cazul în care România intra în război (fără a fi atacată și de Bulgaria), Turcia menținea o neutralitate binevoitoare și prietenoasă și nu inspecta navele care ar trece prin StrâmTORI pentru a ajuta România³.

În 24 aprilie 1939, Halifax îi declara lui Gafencu că scopul principal al politicii britanice în regiune era „construirea unității balcanice”. Din acest punct de vedere, Turcia avea o foarte mare importanță. Aceasta cu atât mai mult cu cât, oriunde se va produce agresiunea Axei, războiul va fi generalizat. Împărțășind viziunea Marii Britanii, Turcia acționa pentru unitatea balcanică. Turcia și Anglia vor încheia curând tratatul de asistență mutuală, deși Turcia dorea să-și păstreze neutralitatea.

Foreign Office-ul a susținut propunerile făcute României de către Turcia privind atragerea Bulgariei în Antanta Balcanică. Gafencu era și el de

---

² *AMAE*, fond România, vol. 399, f. 12-13, tg. fără număr, din Londra, 25 aprilie 1939, Gafencu către Carol II.

³ *DBFP*, third series, vol. V, doc. nr. 278, p. 295-297, 307-309, doc. 285, p. 326-329, 334, *Visit of the Roumanian Foreign Minister, April 23-26, 1939, Record of Conversations*.

acord cu atragerea Bulgariei în alianță, dar situația era dificilă din cauza pretențiilor teritoriale bulgare față de România și Grecia. În viziunea ministrului român de Externe, o eventuală concesie teritorială făcută Bulgariei ar fi provocat pretenții similare din partea Ungariei. România s-ar fi găsit în aceeași situație ca Cehoslovacia. O cedare teritorială ar fi antrenat și altele, ducând România la dezastru, neacceptând mai cu seamă cedarea Transilvaniei cu o populație românească majoritară.

Comparativ, „cazul Bulgariei este mai puțin dificil. În Dobrogea de Sud este o zonă în care populația bulgară este compactă. În alte circumstanțe, o anumită concesie ar putea fi luată în considerare. Dar ar fi prea periculoasă acum”, spunea Gafencu. Guvernul grec a adoptat aceeași poziție. România era gata să încheie o înțelegere cu Bulgaria privind comunicațiile și tratamentul minorităților. Considerăm că Gafencu avea în vedere încheierea cu succes a negocierilor româno-bulgare pentru rezolvarea chestiunilor litigioase, cu menținerea graniței existente. El nu accepta cedări teritoriale în situația de criză internațională existentă. Iar în condiții de pace și stabilitate deplină, României nu i s-ar fi putut impune cedări teritoriale⁴.

Halifax înțelegea primejdia ridicării problemei teritoriale în aceste circumstanțe de criză internațională. Ar fi fost preferabilă atragerea Bulgariei în Antanta Balcanică, făcându-se concesii doar în domeniul economic, al comunicațiilor și al minorităților, dacă era posibil. Dar Bulgaria ar fi condiționat aderarea la Înțelegerea Balcanică de cedarea Dobrogei. Gafencu a replicat că Antanta Balcanică se întemeia pe ideea integrității teritoriale complete. Turcia dorea să consolideze frontierele externe ale Înțelegerii Balcanice, dar să lase în suspensie problemele privind frontierele interne ale alianței. Însă, pentru România ar fi fost prea periculos în acel moment să admită concesii teritoriale către Bulgaria. Dacă România ceda, Bulgaria și-ar fi accentuat apoi pretențiile teritoriale față de Grecia și Iugoslavia. România era atentă să nu-și slăbească propria putere de rezistență (prin concesii teritoriale) și să nu slăbească Înțelegerea Balcanică prin admiterea unui stat care ar fi făcut jocul Berlinului și al Romei în interiorul organizației. Gafencu dorea realizarea unității balcanice începând cu o apropiere economică a Bulgariei de Antanta Balcanică. Din acest motiv, el a invitat Bulgaria să participe la Consiliul Economic al Înțelegerii Balcanice, desfășurat la București la 17 mai 1939. El propunea construirea unui mare drum de la Salonic, prin Sofia și București, la Varșovia, pentru a se crea o comunitate de interese în zonă, pentru a lega

---

⁴ *Ibidem.*

statele est-europene între ele și a le pune în contact cu puterile maritime (Anglia și Franța). Se putea construi și un pod peste Dunăre între România și Bulgaria, deoarece nu exista nici unul. Constatăm că Gafencu accepta atunci vechea cerere bulgară de construire a podului, cerere pe care diplomația românească a respins-o mereu în cadrul negocierilor anterioare⁵.

Halifax a reținut că guvernul României nu respingea posibilitatea unei înțelegeri politice cu Bulgaria, însă doar după ce urmau a se face progrese serioase spre o „unitate balcanică”. Mai întâi, trebuia realizată o apropiere economică româno-bulgară și să se verifice că Bulgaria nu va face joc dublu (între Berlin și Londra). Gafencu se temea că orientarea Belgradului către Berlin și Roma era tot mai evidentă, ducând la pierderea solidarității Înțelegerii Balcanice și a sugerat demersuri pentru o apropiere anglo-iugoslavă⁶.

A doua zi, în 25 aprilie 1939, Halifax a insistat asupra atragerii Bulgariei în Antanta Balcanică cu prețul unor sacrificii teritoriale din partea României. El sublinia că, dorind să-și sporească șansele în viitorul război contra Germaniei, Marea Britanie a acordat garanții României și Greciei și a acționat pentru realizarea unității balcanice. Atragerea Bulgariei era cheia problemei. Guvernul turc se afla în poziția cea mai potrivită pentru a influența Sofia în acest sens, Bulgaria neavând pretenții față de Turcia. Încercând să intermedieze o înțelegere româno-bulgară, Turcia a propus României concesiile teritoriale, susținute și de Anglia. În viitorul război, Anglia dorea să obțină de la Bulgaria cel puțin neutralitatea. Pentru aceasta existau trei mijloace politice posibile. Primul era ca Bulgaria să fie lăsată să decidă singură, cu speranța că nu va face aceeași greșeală ca în Primul Război Mondial (când a luptat de partea Germaniei). Al doilea era planul lui Gafencu de inițiere a unei colaborări cu Bulgaria în domeniul economic și al comunicațiilor. Al treilea mijloc era de „a încerca atragerea Bulgariei de partea puterilor occidentale și a Antantei Balcanice, chiar cu prețul unor concesiile sau sacrificii”.

Datorită garanțiilor recent oferite, prin care și-a asumat riscuri și eventuale sacrificii grele, guvernul britanic se simțea îndreptățit să sugereze României să recurgă la concesiile. În viziunea lui Halifax, o concesie condiționată făcută Bulgariei ar fi fost cea mai bună soluție în interesul României și al unității balcanice, dacă era posibil să se evite cedarea în fața Ungariei. În cazul în care concesiile făcute Bulgariei ar fi ocazionat imediat ridicarea unor pretenții agresive din partea Ungariei, așa cum prevedea Gafencu, Halifax sugera ca România „să cumpere Bulgaria și să stea fermă în

---

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 309.

fața Ungariei”. Adică, România să cedeze Bulgariei un teritoriu pentru a o neutraliza, dar să reziste în fața agresiunii Ungariei. Astfel, Ungaria ar fi înțeles că dacă făcea presiuni nu urma să i se acorde concesiile, dar dacă făcea presiuni, era posibil să i se facă anumite concesiile, spunea Halifax.

Raționamentul era defectuos în opinia noastră. Halifax înțelegea pericolul cedărilor, dar credea că era mai primejdios ca România să nu cedeze în fața Bulgariei. El sugera ca în cazul în care planul lui Gafencu de apropiere româno-bulgară în domeniul economic și al comunicațiilor nu reușea, România să meargă mai departe pe calea concesiilor, acceptând o cedare teritorială⁷.

Guvernul României, întrunit în ședință împreună cu consilierii regali, sub președinția regelui însuși, a examinat cu atenție problema bulgară, chiar în aprilie 1939, înainte ca Gafencu să plece în turneul său diplomatic european. Guvernul a hotărât să acționeze pentru consolidarea Antantei Balcanice, care să se transforme într-un singur bloc în care să fie inclusă și Bulgaria. Totuși, nu era sigur că aderarea Bulgariei putea întări organizația. Dimpotrivă, Antanta Balcanică lărgită ar fi slăbit dacă Bulgaria promova o politică diferită de a celorlalte țări membre.

Guvernul Greciei se opunea categoric aderării Bulgariei și oricăror concesiile făcute acestei țări. Primul-ministru Metaxas afirma că guvernul bulgar cu cât primea mai mult, cu atât dorea mai mult, căci suferea de „un fel de megalomanie”. Metaxas insista pe lângă guvernul român să nu facă nici o concesie Bulgariei, considerând că guvernul de la Sofia „nu era sincer”. Aprobând ideea, Gafencu a subliniat faptul că Bulgaria și Ungaria erau sub o puternică influență a Germaniei și Italiei.

Guvernul României a hotărât să nu facă nici o concesie teritorială și nici măcar să nu discute despre așa ceva. O atare concesie ar fi periculoasă pentru politica de apărare a țării. România nu putea să aibă încredere că Bulgaria va deveni un prieten și un aliat sigur. De aceea, admiterea Bulgariei ar fi slăbit Înțelegerea Balcanică. Membrii Înțelegerii Balcanice erau unanim de acord în hotărârea lor de a apăra organizația împotriva Bulgariei. În cazul în care România era atacată de Ungaria sau Germania, Turcia și Grecia au comunicat Bulgariei că își vor mobiliza armatele și nu vor permite trupelor bulgare să intre pe teritoriul României⁸.

Totuși, Gafencu dorea ca România și Turcia să examineze împreună problema Bulgariei. Ministrul de Externe al Turciei a propus să se creeze o frontieră externă a Înțelegerii Balcanice, lăsând deschisă posibilitatea unor

---

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

înțelegeri în interiorul organizației, între țările prietene membre, care și-au dovedit buna credință și spiritul de unitate. Guvernul României își propunea să studieze propunerea, dar dorea să se înceapă cu o cooperare economică. Gafencu urma să discute problema Bulgariei și la Roma, cu reprezentanții guvernului italian. El era conștient că Italia și Bulgaria erau în strânsă asociere și acționau împotriva Înțelegerii Balcanice. Gafencu va afirma clar la Roma faptul că România adera ferm la Antanta Balcanică și că orice stat care acționa împotriva Antantei acționa împotriva României. Dacă Bulgaria devenea un inamic, atunci nu avea nici un rost să i se facă vreo concesie.

Ministrul de Externe al României își menținea ideea că un aliat nesigur în Antanta Balcanică ar fi fost periculos. Oricum, Bulgaria nu putea periclita prea mult stabilitatea regiunii, câtă vreme agresivitatea sa era descurajată de România, Grecia și Turcia. Iugoslavia încheiase tratate de amicitie cu Bulgaria și Italia, însă prințul regent Paul își menținea opinia privind „lipsa de sinceritate a regelui Boris”. Lordul Halifax a recunoscut că argumentele lui Gafencu „erau foarte puternice”, iar politica României era înțeleaptă. Guvernul britanic *nu dorea să preseze România* să adopte decizii pe care le putea considera periculoase. România și Anglia aveau un scop comun, acela de a crea un „bloc balcanic unic”⁹.

Rămânea valabilă înțelegerea dintre Turcia și Anglia de a-și continua demersurile paralele în favoarea unei înțelegeri româno-bulgare pentru a asigura cel puțin neutralitatea Bulgariei¹⁰. La 26 aprilie 1939, ambasadorul Turciei la Londra a discutat în acest sens cu omologul său bulgar, Momcilov (care avea rang de ministru plenipotențiar). Diplomatul turc și-a exprimat speranța că Bulgaria să accepte aderarea la Antanta Balcanică dacă România promitea o modificare a frontierei dobrogene în principiu, dar nu cu aplicare imediată. Momcilov a răspuns doar că, dacă Înțelegerea Balcanică își declara neutralitatea, Bulgaria proceda la fel. Ambasadorul turc a comunicat aceste idei și Foreign Office-ului¹¹.

De la Londra, Gafencu s-a deplasat la Paris, unde s-a întâlnit cu liderii francezi în 27-29 aprilie 1939. El și-a reînnoit declarațiile făcute la Londra privind integrarea României într-un sistem de securitate anglo-franco-sovietic,

⁹ *DBFP*, vol. V, doc. nr. 278, p. 295-297, 307-309, doc. 285, p. 326-329, 334, *Visit of the Roumanian Foreign Minister, April 23-26, 1939, Record of Conversations*.

¹⁰ *DBFP*, vol. V, doc. nr. 286, p. 335, tg. nr. 163 din Ankara, 26 aprilie 1939, Sir Knatchbull-Hudessen către Halifax.

¹¹ *DBFP*, vol. V, doc.nr.297, p.346, tg.nr.204 din Londra, 26 aprilie 1939, Halifax către Sir H. Knatchbull-Hugessen (Ankara).

acceptând un eventual ajutor militar sovietic pentru România, spunând că „România nu uită că Rusia de fapt a luptat totdeauna de partea ei.” Ca și Halifax, Georges Bonnet (ministrul de Externe francez) l-a întrebat și el pe Gafencu despre înțelegerea româno-bulgară pe baza unor concesiuni teritoriale. Totuși, francezii nu au abordat aceeași „stăruință jenantă” ca englezii¹².

Apoi, în perioada 30 aprilie-3 mai 1939, Gafencu s-a întâlnit la Roma cu Mussolini și cu Ciano, insistând pentru o apropiere franco-italiană. Ultima etapă a turneului său a fost vizita din 4-5 mai la Belgrad, unde a reafirmat solidaritatea româno-iugoslavă. Dar nu s-a discutat problema relațiilor româno-bulgare cu reprezentanții Poloniei, Germaniei, Belgiei și Italiei, în cursul turneului lui Gafencu.

Întors la București, Gafencu s-a întâlnit la 8 mai cu Vladimir Potemkin, adjunctul comisarului poporului pentru afaceri străine al URSS, cu care a discutat despre solidarizarea în fața amenințării naziste în spiritul politicii lui Litvinov. Chiar atunci Stalin l-a înlocuit pe Litvinov cu Molotov în fruntea diplomației sovietice. Potemkin venea de la Ankara și de la Sofia, unde se întâlnise cu premierul Kioseivanov. Kioseivanov i-a spus că „Bulgaria simte pericolul agresiunii italo-germane, înaintând spre sud-est și este gata să-și dea tot concursul pentru crearea unui bloc al tuturor statelor balcanice, dar nu o poate face fără satisfacerea, măcar parțială a revendicărilor sale. Dobrogea de sud este singura mare piedică în calea adeziunii Bulgariei la un bloc al tuturor statelor balcanice”. Ce ar fi oferit Bulgaria în schimb? O neutralitate binevoitoare și o Înțelegere Balcanică lărgită pentru apărarea comună împotriva oricărei agresiuni. Potemkin credea că revendicările bulgare erau încurajate de „uneltiri străine care vor să împiedice încheierea blocului balcanic”. El era de acord cu ideea lui Gafencu că „atâta timp cât Bulgaria nu intră în Înțelegerea Balcanică, dovedind pe față că voința ei de a se solidariza cu politica de securitate a vecinilor ei, nu i se poate face nici o concesie de ordin politic, necum de ordin teritorial.” (Bulgaria să intre mai întâi în Înțelegerea Balcanică și apoi să aștepte concesiuni teritoriale)¹³.

Gafencu a acționat în toată perioada mandatului său de ministru de Externe pentru menținerea unității și independenței Înțelegerii Balcanice. Ca președinte al Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice în anul 1939, Gafencu a făcut demersuri insistente pentru a evita o ruptură între Iugoslavia, care se orienta spre Axă și Turcia care se orienta spre Anglia și Franța. În acest

¹² Ion Calafeteanu, *Diplomația românească în Sud-Estul Europei*, București, Editura Politică, 1980, p.114.

¹³ *Ibidem*, p.120.

scop, Gafencu a avut întâlnirile de la Orșova, Ankara și Atena (21 mai-19 iunie 1939). Gafencu s-a întâlnit cu Cinkar Markovici la Orșova, la 21 mai 1939. La cererea lui Markovici, Gafencu a intervenit la Ankara pentru ca Acordul tripartit anglo-franco-turc să nu facă referiri la Balcani. În vizita sa oficială la Ankara din 11-14 iunie 1939, Gafencu a obținut asentimentul guvernului Turciei în acest sens. Vizita efectuată de Gafencu la Atena, la 15-19 iunie 1939, a evidențiat acordul existent între România și Grecia privind menținerea independenței și unității Înțelegerii Balcanice. România era favorabilă înțelegerii anglo-franco-turce, fapt relevat și de secretarul general al Ministerului de Externe al României, Alexandru Cretzianu la 23 mai 1939, la Geneva, în fața miniștrilor de externe ai Marii Britanii și Franței. Totuși, România trebuia să atenueze apropierea Iugoslaviei de Axă, ținând cont că Belgradul se afla într-o situație dificilă, fiind vulnerabil în fața presiunilor Berlinului și Romei. Pentru a menține Iugoslavia în Înțelegerea Balcanică, trebuia reliefată independența organizației, nu apropierea sa de Franța și Anglia arăta Cretzianu¹⁴. Gafencu s-a exprimat public și în repetate rânduri în favoarea atragerii Bulgariei în Înțelegerea Balcanică, inclusiv în discursul său din 9 iunie 1939, rostit în fața Adunării Deputaților de la București.

Totodată, cu prilejul vizitei sale la Ankara, Gafencu a încercat atragerea Bulgariei în Înțelegerea Balcanică. Pentru aceasta, guvernul României era dispus să facă trei concesii: 1) un schimb de populație; 2) un statut minoritar adaptat nevoilor populației bulgare din Cadrilater; 3) un tarif preferențial, care să înlesnească Bulgariei să se aprovizioneze cu cereale din România. Totuși, Gafencu socotea că Bulgaria va rămâne progermană, chiar dacă va primi satisfacții din partea României. De aceea „nu e bine să-i întărim împotriva noastră pe eventualii noștri adversari”.

Halifax a intervenit pe lângă Gafencu atât la București (prin ministrul plenipotențiar Reginald Hoare), cât și la Ankara. Ambasadorul englez la Ankara a insistat pe lângă Grigore Gafencu asupra necesității admiterii Bulgariei în Înțelegerea Balcanică, spunând că Bulgaria „s-ar mulțumi cu o parte din Dobrogea de sud și că ar fi un aliat credincios”. Gafencu a răspuns că Bulgaria nu se mulțumea cu concesii teritoriale parțiale, ci pretindea satisfacerea integrală a pretențiilor ei teritoriale față de România, Grecia și Iugoslavia. Ministrul plenipotențiar bulgar la Ankara, Kristoff, a mărturisit clar acest lucru către Gafencu și către Numan Menemencioglu (secretar general al Afacerilor Străine al Turciei). Aceste mărturisiri au căzut ca un trăsnet în

¹⁴ Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu, *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 229.

cercurile diplomatice ale Înțelegerii Balcanice și anglo-franceze din capitala Turciei. Gafencu și Saracioglu au înțeles că sprijinul puterilor Axei și încurajările Angliei și Turciei au determinat guvernul de la Sofia să ridice „pretenții fără măsură și fără nici o îngrădire”. România, Turcia și Grecia au hotărât să pună capăt discuțiilor cu Bulgaria, deoarece: 1) *Bulgaria avea pretenții prea mari*; 2) *Bulgaria se orienta oricum spre Axă*; 3) *Cedările către Bulgaria ar fi încurajat pretențiile Ungariei și U.R.S.S.-ului*. Hotărârea de rupere a negocierilor cu Bulgaria a fost luată în 12-14 iunie 1939 de Gafencu, Saracioglu, Metaxas.

La Atena, decizia lui Gafencu a fost aprobată de Metaxas, dar la Belgrad, Markovici nu a fost de acord. Acesta din urmă a insistat pentru atragerea Bulgariei pe baza unor concesi, dar fără cedări teritoriale. Gafencu era dispus să continue discuția cu Bulgaria oferind drepturi minorității bulgare și un tarif vamal preferențial, dar nu a mai menționat și ideea schimbului de populație¹⁵.

Așadar, Gafencu și-a reafirmat pretutindeni în turneul său aversiunea absolută față de orice concesie teritorială. El era dispus să contribuie la îmbunătățirea relațiilor româno-bulgare prin ameliorarea situației minorității bulgare, mergând până la un schimb de populație. O eventuală concesie în Cadrilater nu ar avea alt efect decât de a incita acțiunea bulgară pentru satisfacerea integrală a aspirațiilor sale în întreaga regiune, constata și Basciani¹⁶.

În opinia noastră, Gafencu avea dreptate în privința politicii Bulgariei. Într-adevăr, la 19 aprilie 1939 Ministerul de Externe al Bulgariei a transmis o circulară către toate misiunile diplomatice bulgare din lume, în care definea politica sa, astfel: 1) Bulgaria nu poate intra în Antanta Balcanică, deoarece aceasta garantează granițele actuale; 2) Numai după anexarea Dobrogei de Sud, Traciei, în granițele dinainte de 1913 și regiunilor Țaribrod și Bosilegrad *ar fi posibilă intrarea Bulgariei într-un nou acord balcanic, nu în cel existent*. Acest fapt este relevant și de istoricul bulgar V.N. Ghencev¹⁷.

¹⁵ Ion Calafeteanu, *Diplomația românească...*, p.120.

¹⁶ *AMAE*, fond Dos. spec., vol.401, raport 21 iulie, 1939, *Gafencu către ambasadele române după turneul său*; Gr. Gafencu, *Ultimele zile ale Europei*, București, Ed. Militară, 1992, p.197; Alberto Basciani, *Un conflitto balcanico*, p.204.

¹⁷ apud Ion Calafeteanu, *op.cit.*, pag.119.

Grigore Gafencu's Diplomatic Tour in 1939 and Romanian-Bulgarian Relations

- Abstract -

In the spring of 1939, Romanian Foreign Minister, Grigore Gafencu, made a diplomatic tour in the European countries: Turkey, Poland, Germany, Belgium, Great Britain, France, Italy, Yugoslavia, Greece. Gafencu discussed with the European leaders the major problems of international relations, including the problem of Romanian-Bulgarian relationship. The relations between Romania and Bulgaria in 1938-1940 were marked by Bulgarian revisionism, especially by Bulgarian territorial claims against Romania. Bulgarian territorial claims became more aggressive after Germany and Hungary annexed territories from Czechoslovakia, threatening Romania. Sofia's government diplomatic action pursued the "peaceful restitution of Southern Dobroudja to Bulgaria". How? Not by War, but by pressings of the Great Powers on Romania. Indeed, all the Great Powers, Germany and Italy, USSR, USA, Great Britain, but also Hungary, Turkey and Yugoslavia supported Bulgarian claims on Southern Dobroudja, a fact underlined by Bulgarian historiography. Why? Hitler and Mussolini were interested in maintaining their alliance with Bulgaria. France and Great Britain, Turkey and Yugoslavia wanted to attract Bulgaria towards them and towards the Balkan Entente, by paying the price: Southern Dobroudja taken from Romania. USSR and Hungary had territorial claims against Romania. Stalin, Hitler and Mussolini competed for attracting Sofia as an allied. They all decisively supported Bulgaria to get Southern Dobroudja. Finally, on 31 July 1940, Hitler dictated to Romania to give up Southern Dobroudja. Romania obeyed and signed the treaty of Craiova on 7 September 1940, according to which Southern Dobroudja passed as a part of Bulgaria.

ANA BLANDIANA ȘI MIRAJUL CĂLĂTORIEI

IULIAN BOLDEA

1. Repere ale lirismului

Ana Blandiana este o reprezentantă s-ar zice tipică a generației '60, în măsura în care toposurile, temele, motivele, dar și mijloacele de expresie ale reprezentanților ei se regăsesc, în doze și cu finalități variabile în creațiile sale. E limpede, însă, că, în cadrul acestui gen proxim care e noțiunea – mai mult sau mai puțin relativă – de generație, poeta are un loc bine determinat, diferența specifică trebuind să fie luată în calcul în modul cel mai ferm. Primul volum al Anei Blandiana se intitulează, oarecum programatic, *Persoana întâia plural* (1964). Titlul e simbolic, în măsura în care pune în ecuație dorința eului de a se defini și de a-și afirma personalitatea, în conjuncție cu lumea, cu universul privit cu un ochi proaspăt, de o liminară spontaneitate. Nu e o spontaneitate trucată, nu e vorba de o mimare a trăirii intense într-o lume ce se deschide cu generozitate simțurilor; dimpotrivă, sinceritatea e tonalitatea care domină aceste versuri care transcriu trăiri marcate de plenitudine și patos, dar din care patetismul e absent. Frenezia viețuirii într-un univers luxuriant prin bogăția de forme, culori și sunete ce se lasă captate produce un soi de dilatare a eului, o supradimensionare a ființei ce-și extrage dinamismul din urgența de a trăi, de a percepe lumea cu intensitate maximă, de a exulta sub spectrul unui energetism vital. Comuniunea cu elementele, contopirea – ușor ludică, dar alteori purtând amprenta gravității – cu stihurile sunt dimensiuni ale viziunii lirice exprimate în regimul spontaneității și sincerității. *Persoana întâia plural* dă măsura unor trăiri jubilatice, extatice și necenzurate, ancorate într-un univers armonios, neproblematic, în care ființa lirică are capacitatea de a consuna cu ritmurile cosmice. Centrul de greutate al poemelor este însă *eul*, ce-și descoperă cu încântare și uimire conformația, asistând la miracolul propriei deveniri și exprimând euforia autocontemplării, a jocului de imagini și forme deduse din multitudinea de înfățișări a unui univers proteic. Viziunile lirice au acum o anvergură subiectivă extrem de productivă estetic și de limpede, norma poetică dominantă fiind senzorialitatea, impactul direct cu lucrurile. Exuberanța, extazul contopirii cu lumea, frenezia trăirii imediate - sunt repere ale viziunii lirice care pot fi regăsite în multe poezii ale acestui volum.

O dată cu volumul *Călcâiul vulnerabil* (1966), exultanța, uimirea și mândria eului liric în fața existenței și a miracolului propriei alcătuirii se modifică într-un vector al interogației și mefienței; capacitatea de a transfera

ponderea lucrurilor în imponderabilul poetic e resimțit ca un *dar* blestemat, prin care lumea nu mai e percepută în transparența ei aurorală, în concretețea ei nudă și simplă, ci prin grila mediatoare a cuvintelor, simulacre de realitate ce înlocuiesc freamătul lucrurilor cu unilateralitatea lor abstractizantă, grafică și sonoră. Între lumea propriu-zisă și lumea cuvintelor se naște un hiatus amenințător care traduce nici mai mult nici mai puțin decât starea de alienare a poetei în fața unei realități ce se camuflează în verb, capătă culoarea fonemelor, nu se exprimă pe sine decât prin expunerea în camera obscură a vocabulelor, ce nu mai au, ca la romantici, vocație demiurgică, ci, dimpotrivă, sunt demistificatoare și lipsite de conținut ontologic. Se poate foarte limpede observa cum, în acest volum, exuberanța vitalistă, frenezia trăirii nemediate în mijlocul elementelor fac locul unei atitudini predominant dubitative, interogația înlocuind în mod limpede acea expresivitate a afirmării sinelui și a acordului acestuia cu lumea. Cuvântul e aici un topos privilegiat; această efigie a lumii și a celui care îl rostește – cuvântul – impur și neîmplinit, simulacru de real și dovadă a imposturii limbajului care trădează lumea, neputând să o reprezinte fără rest, cuvântul, așadar, e purtătorul unui mesaj insuficient, care nu izbuteste să extragă din potențialitățile gândului maximum de semnificație. Cuvântul instituie un fel de neant retoric, el golește realitatea de substanță, conferindu-i doar o imagine aparentă, lipsită de sens esențial, de un conținut autentic. Rostirea poetică este, ea însăși, asemeni unui blestem ce preface lucrurile în cuvinte, lumea în silabe inconsistente, obiectul autentic într-o simplă mască, ce-i camuflează autenticitatea; realitatea devine, astfel, pauperă, se convenționalizează, se transformă în simplu semnificant, iar între *referent* și *semn* se sapă un abis.

O temă privilegiată a poeziei Anei Blandiana e, cum au observat unii critici (între ei, Al. Cistelean) tema *candorii* percepută în multiple modulații și forme; mai întâi, în volumul de debut, candoarea era o stare privilegiată, de maximă frenezie în fața frumuseții lucrurilor și în fața propriului sine ce repudiază urâtul, macularea, ignobilul. Cadrul poemelor de început modelează, așadar, un lirism al purității și fragilității ființei, o poetică a deschiderii necenzurate, uimite spre lume, alcătuind o postură discretă a versului, cu desen limpede și muzicalitate surdinizată, cultivând semitonul și nuanța. Există, aici, la nivelul strict morfologic al poemului, o anume paradoxală contradicție între conținutul de trăiri și emoții și expresia lirică prin care aceste afecte sunt decantate, un contrast mai mult sau mai puțin evident între exultanța senzorială ce prinde ființa în aceste poeme și forma vagă, delicată a imaginilor, alura, străvezie aproape, fragedă a versului. Poeta resimte, de-acum, viețuirea nu ca

eliberare de energii adolescente, ca tulburător elan vitalist, ci, tot mai mult, ca presimțire a unei traume nedesluite, ca figurare a vinovăției și impurității. Presimțirea unui univers supus maculării și legilor nedrepte ale degradării - morale și fizice - e însoțită de o foarte acută conștiință a limitelor proprii, de o perpetuă indecizie, tradusă în neputința de a alege între pur și impur, între, vorba poetei, „cirezi” și „lotuși”. De la senzualitate și candoare până la dinamica interogației problematizante, lirica Anei Blandiana străbate drumul de la utopiile adolescente, de la trăirea frustră a lumii, la reflecție și problematizare.

Din această oscilare între inocența primordială și conștiința răului existențial derivă latura solemnă a poeziei Anei Blandiana, scrisă în registrul gravității melancolice, dar și în virtutea unui cod metafizic, prezent, în mod mai curând încifrat, în mai toate poemele de maturitate. În volumele sale ultime, poetica Anei Blandiana depășește senzorialitatea și arhitectura exultantă a versului, întorcându-se, în regim meditativ și elegiac, asupra alcătuirii proprii și asupra locului ce revine ființei himerice într-un univers labirintic în care concretețea se preschimbă în iluzie iar visul capătă toate aparențele realului, constituindu-se chiar ca un generator de lumi *posibile*, de ființe visate de altele, care, la rândul lor, sunt plăsmuite printr-o arhitectură a oniricului, în fond o încercare de regăsire a unui paradis atemporal și a-cosmic, în care increatul ni se înfățișează sub forma unui joc de oglinzi fantomatic și spectral, ce nu îngăduie ființelor decât o subzistență evanescentă, din specia grațiosului și inefabilului. Ușile realului se deschid, astfel, spre universul halucinatoriu al unui vis perpetuu schimbător, ce favorizează metamorfozele ființelor cu trupul aburos al himerei și cu imponderabilul impresiei fugitive, mereu inconstantă și iregulară. Reflecția asupra propriei condiții consună cu întoarcerea, inițiativă și problematică, asupra aventurii scripturale, asupra modului în care cuvântul își asumă sensul, iar textul izbutește să-și înfrângă limitele și inhibițiile pentru a trasa chipul lumii, figura unei existențe polimorfe. Departe de a zăbovi în extazele *rostirii*, poeta resimte „cerneala” ca însemn malefic, ca vină, în măsura în care ea e incapabilă să transcrie subteranele sufletului, subtextul realului, oprindu-se la „text”, la simplele aparențe. O altă temă predilectă a poeziei Anei Blandiana e cea a bucolicului, topos configurat în imagini de o extremă transparentă, în care grația scriiturii se învecinează cu ponderea teluricului, a spațiului transcris în tușe ușoare; nu e vorba, aici, atât de un desen pregnant, cu linii decise și precise și cu contururi nete, desăvârșite, cât, mai curând, de o poetică a sugestiei, de tentă impresionistă, în care preeminența aparține vagului, nuanței și semitonului, conjugate cu o percepție a infinitezimalului

încorporat cu subtilitate în pânzele freatice ale poemului. E un bucolism cu totul aparte, în care senzația ori percepția traduse liric au o incontestabilă aură meditativă întorcându-se cu o inefabilă foame de claritate și transparență asupra lor înseși, vădind, în acest fel, certe dispoziții autoreflexive. Alteori, în desenul fragil al peisajului, adesea având acuratețea și simplitatea austeră a stampelor japoneze, se regăsește aceeași obsesie a vieții și a morții, indisolubile stări ale unui univers impalpabil în esențele lui, un univers în care aparențele nu au alt rost decât acela de a învălui/ dezvălui un înțeles obscur, pe care ființa caută zadarnic să-l descifreze. Taina vieții și a morții, a tristeții premonitorii și a jubilației vitaliste sunt gravate în peniță delicată, dar nu mai puțin decisă, în cele mai multe aspecte ale realului, în care rămân camuflate marile întrebări ale existenței, o dialectică a contrariilor ineluctabile. Volumul *Arhitectura valurilor* este, cum arată poeta într-o însemnare preliminară, „oglindea unei stări de spirit în care exasperarea și umilința, mânia și disperarea, rușinea și revolta se topeau în sentimentul iminenței sfârșitului ca unică alternativă a tot atât de improbabilei salvări”. În versurile din această carte intransigența morală redevine norma ce prezidează viziunile lirice, atmosfera poemelor fiind una apocaliptică, de surprare a lumilor, de aneantizare a ființei și de alienare a conștiinței ce nu mai întrevede nici o speranță în prezent ori în viitor. Sentimentul abrutizării reiese din viziunea grotescă a „zeului rozător”, a celui „Apolo al gunoaielor” sau a „viermilor călători”, paradigme ale unei lumi agonice, ale unei Istории declinante și delirante, în care statuile sunt „minciuni” iar împărații domnesc doar o clipă.

În ansamblul ei, creația Anei Blandiana este documentul – alcătuit din fervori și neliniști – al unei conștiințe care și-a asumat, în deplin exercițiu al lucidității și exigenței morale, propriul destin și orizontul misterului, convulsiile unei istorii delirante și aporiile unui timp declinant. Scrisul și meditația asupra scrisului se conjugă, astfel, cu radiografia realului empiric, după cum ritualul rostirii nu este altceva decât „rostuire”, încarnare a propriului destin. Morala subiacentă a creațiilor, simbolurile antinomice ale treziei și somnului, bucolicul încadrat de fior metafizic, semnele trecerii și ale timpului devastator, expresionismul discret, învăluitoarea și melancolicul contur mediativ pe care îl primesc imaginile și tablourile poetice, fantasticul de extracție onirică și simbolistica transparentă sau mai puțin vizibilă sunt câteva dintre dominantele creației Anei Blandiana. Omul și opera sunt de nedisociați; intransigența etică și acuitatea observației se nasc dintr-o disponibilitate extremă la frumusețile și contradicțiile socialului ori ale universului. Scriitorul

și-a însoțit cu consecvență „umbra”, după cum omul „de dincolo de operă” ne-a făcut martori ai unei moralități exemplare, ireproșabile.

1. Ana Blandiana – valențele eseisticii

Ana Blandiana a exprimat, și în volumele ei de publicistică și eseu (*Calitatea de martor, Eu scrii, tu scrii, el, ea scrie, Cea mai frumoasă dintre lumile posibile, Coridoare de oglinzi, Autoportret cu palimpsest* etc.) aceleași obsesii legate de condiția creatorului, de mirarea de a fi, ori de raporturile omului cu propriul destin și cu istoria. Eseistica Anei Blandiana este, în fond, poate, din specia poemului în proză, în care narația se estompează iar reflecția și înfiorarea emotivă stau la confluența reprezentării mimetice, în notații expresive, de inenarabilă naturalețe. Există o neîndoielnică și subtilă consubstanțialitate între versurile Anei Blandiana și eseistica sa; aceleași toposuri, aceleași obsesii și stări de spirit își desfășoară volutele deopotrivă în poezii și în publicistică, cu o oarecare pregnanță explicativă în aceasta din urmă, cu un plus de reflecție, dar și de cursivitate, de atenție la detaliu și la alcătuirea întregului. Toposul vegetalului, ce apare sub nenumărate întruchipări în poeme, capătă conotații diferite în eseuri, ca simbol al vieții atotstăpânitoare, ca efigie a fluidității existenței, sau, dimpotrivă, ca austeră alcătuire a unei forme vitale. Lipsa de împotrivire, de reacție, mai mult sau mai puțin aparentă, la stimulii realului, alunecarea în voia unui destin implacabil și necunoscut conferă plantelor seninătate și libertate, dar și o anume demnitate a stabilității și eleatismului existențial, la care aspiră și eseista: „Frica se naște întotdeauna numai din bănuiala că mai există o șansă pentru ca răul să fie evitat, din neliniștea că nu au fost epuizate toate mijloacele îndepărtării primejdiei, din remușcarea că nu au fost încercate toate posibilitățile luptei. În timp ce, dimpotrivă, fatalitatea absolută, imposibilitatea totală a împotrivirii sau a eludării nasc o liniște aproape egală cu libertatea, o seninătate aproape comparabilă cu forța. Plantele sunt senine și libere pentru că, neavând nici o șansă de a-și schimba destinul, nici iluziile, nici spaimetele legate de el nu le mai intră în socoteli”. Și, puțin mai departe: „Oricum, cred că mi-aș fi dorit un destin vegetal și aș fi optat pentru el, dacă nu mi s-ar fi cerut să optez și acolo între statutul trandafirului și cel al urzicii sau volburei și dacă aș fi fost sigură că, mult sub sau peste înțelegerea regnului nostru animal, în alte stări de agregare și în alte sisteme de măsurare, seninătatea plantelor nu se țese, la rândul ei, din mai complicate și subtile spaimete”.

Adevărate „autoportrete cu palimpsest” (pentru a realua titlul unei culegeri publicistice), notațiile Anei Blandiana se află la confluența dintre

referențialitate și evocare. Dorința de a recupera reflexul timpului trecut, de a recompune fragmente de timp dau paginilor sugestii ale rememorării; ca o veritabilă scriitură în palimpsest, dedesubtul gestului prezent aflăm înfiorarea trecutului, cu amestecul lui de lumini și umbre, cu palori crepusculare și reflexe aurorale. Memoria involuntară dispune cuvintele într-o anumită ordine, care nu face altceva decât să redea arhitectura schimbătoare, fluctuantă a trecutului, un trecut resimțit de fiecare dată altfel, în funcție de dispozițiile și de relieful prezentului; în reverberațiile clipei trecute, clipa de acum capătă conotații revelatoare, inedite („Îmi amintesc că am știut chiar de atunci, din primele clipe și de la primii kilometri parcurși, că n-o să uit niciodată după-amiaza târzie, încercând să îmbune o zi de caniculă, violentă, devastatoare, când am pornit din Olimpia”). Recursul la luciditate transpare cu precădere în acele notații despre condiția celui care scrie, a „ființei de hârtie”, care-și asumă cu feroare propriu-i destin, propria menire. Scrisul e, pentru Ana Blandiana, supliciu și modalitate de existență, vinovăție și expiere, cale de exorcizare a răului și de regăsire a umanității din străfundurile oricărui individ, cu toate trăsăturile ei (scepticism, orgoliu, disperare, răutate, oboseală de a fi etc.) O astfel de confruntare similitudinală regăsim în eseul *Scriu din Autoportret cu palimpsest*: „Scriu pentru că n-am descoperit nici o altă soluție mai eficace, mai totală, nevoii mele de-a exista, exasperării mele de-a mă convinge nu numai că sunt, dar și că ființa mea are un sens (...). Pentru că sunt convinsă că scrisul, mai mult chiar decât celelalte arte, este un bun conducător de umanitate și cred, mă încăpățânez să cred în nevoia oamenilor de a fi umani”.

Sintagma „coridorul de oglinzi” este revelatoare pentru „existența” scripturală a Anei Blandiana, dar și pentru modul său de a percepe universul, de a smulge lumii sensuri părelnice ori taine de nepătruns, care se multiplică la infinit în conștiința eului contemplativ, a celui ce-și regăsește mereu chipul în relieful divers al lucrurilor („Un coridor de oglinzi este pentru mine un loc în care totul se reverberează la nesfârșit, cei doi pereți întorcându-și unul altuia imaginile multiplicare într-o ironică și interminabilă complezență. Un coridor de oglinzi este un loc geometric al propriilor mele reprezentări printre care abia dacă reușesc să mă strecur lovită din toate părțile de propriul meu chip, înmulțit, alungat ca o minge de tenis între rachete adverse, pândind din adâncul pereților. Un coridor de oglinzi este o cărare existențială pe care înaintez pentru a descoperi lumea, o lume care se ascunde în dosul propriilor mele idei despre ea, o lume care nu poate fi niciodată văzută cu adevărat pentru că se apără întorcându-mă mie pe mine însămi, o lume camuflată atât de perfect sub reproducerile subiectivismului meu, încât mi se pare exagerat să mă întreb

uneori dacă mai există și altfel decât prin mine însămi. Un coridor de oglinzi este o metaforă cum nu se poate mai exactă a lirismului, cu toate miracolele și cu toate neajunsurile sale: a lirismului înțeles nu ca un dar și nu ca o boală, ci ca o fatală apartenență la un anumit regn”).

Enunțurile despre propriul travaliu estetic sugerează o poetică și o poietică implicită, în care „calitatea de martor” are un rol predominant, se bucură de o semnificativă preeminență. Scrisul, ca mod al ființei de a se exprima pe sine și de a exprima adevărurile lumii, se leagă strâns, placentar, de aventura trăitului. Trăitul și scrisul sunt consubstanțiale, poartă amprenta aceleiași voințe de armonizare a eului cu lumea, scrisul reprezentând în acest fel o oglindă ce amplifică trăirea, îi transfigurează ecourile afective, îi dinamizează tulburătorul contur biologic, purificând-o în bună măsură, precum într-o patetică mărturisire cu funcție de *ars poetica* (*Încăpățânata iluzie*), în care sunt puse în scenă, cu nedisimulată feroare, spaimele și beneficiile eului care-și contemplă cu mirare, în propria grafie, sentimentele și gândurile cele mai tănuite și pentru care participarea la miracolul existenței este aproape imposibil de fixat în conturul canonic, atât de procustian, al vocabulei. Cu toate acestea, scrisul conferă identitate clipei fugare, încremenește eleatic efemerul, nuanțează formele prea apăsate, fluidizează ceea ce este rigid, trecând, prin „coridoarele de oglinzi” ale cuvintelor o realitate polimorfă și irepetabilă, trasată de voința unui demiurg ascuns, a unui *deus otiosus*. „Salvarea prin scris” presupune un exercițiu continuu, vital, o participare intensă, vizionară la viața universală, o încercare de asumare fără rest a propriilor obsesii și resorturi interioare, o voință de limpezire a sinelui, torturat de întrebări și neliniști, încercat de incertitudini chinuitoare și de spaime de necontrolat: „Știu că nu mă pot salva decât prin scris și totuși, ce manie să scrii fără încetare tot ce vezi, tot ce crezi, tot ce-ți trece prin cap! Știu că nu mă pot salva decât prin scris și, totuși, ce blasfemie să transformi în cuvinte un fulg de zăpadă, ce profanare să modelezi în fraze efortul îngeresc al unui zbor! Desigur, cuvintele, frazele rămân, în timp ce fulgul se mistuie, zborul sfârșește, trece. Dar să fie oare mai prețioasă această veșnicie uscată, această prelungire slab foșnitoare, decât timpul limitat și plin al unei priviri, decât tensiunea vie, greu de susținut, a unei participări? Să fie de preferat durata – nesfârșită – a cuvântului desenat din litere moarte, pieritoare secunde de-acum? Și chiar puterea schimbătoare de forțe a frazei, capacitatea ei de a lupta și de a transforma sufletele și orânduilele, poate fi preferată liniștii fără hotar a unui fulg care cade, împăcării cu sine și cu lumea a unei semințe încolțind?”

Eseista e preocupată însă și de relația atât de contradictorie și de discutată dintre *scriitor* și *om*, dintre creator și *umbra* lui, căci scrisul nu este doar rodul substratului afectiv inconfundabil al fiecărui individ, a eului profund, ci și un ecou al tribulațiilor trupului; scrisul reia, astfel, în arhitectura sa tulburătoare și mai mult sau mai puțin secretă ritmul existențial, consubstanțial ritmurilor transcendente ale universului. Autoarea pledează, în acest fel, pentru o privire echidistantă, în care să fie circumscris deopotrivă omul și scriitorul; nici omul nu trebuie ignorat, însă, de asemenea, umbra sa – fatalmente supusă efemerului și convulsiilor afective de orice fel nu trebuie să covârșească creația; din contră, omul nu trebuie înfățișat decât prin prisma operei sale, singura care validează în forma cea mai adecvată „biografia” unui creator: „Mi-a fost întotdeauna milă de lipsa de apărare a umbrelor. M-am gândit întotdeauna cu infinită compasiune la marii oameni care, obsedați numai de realizarea unei opere, au lăsat în urmă, în mod fatal, și povestea vieții lor din afara creației, viața de cele mai multe ori întâmplătoare, ieșită la nimereală și trăită neatent, căreia ei nu i-au dat importanță (decât în măsura în care trebuia să fie astfel încât să nu împiedice producerea operei), dar pe care urmașii admiratori sau detractori, la fel de avizi de a ști, a interpreta, a judeca – au descoperit-o cu nerăbdare și au cercetat-o cu violență. Întotdeauna totul s-a petrecut ca și cum, o dată opul produs și intrat în patrimoniul colectiv, lumea ar aștepta impacientată dispariția fizică a autorului, pentru a putea intra și în posesia vieții lui, îmbogățită încă antum cu anecdote apocrife și legende jenate de posibilitatea verificării (...). Nu susțin că nu trebuie să vedem omul de dincolo de operă, susțin doar că singurii ochelari prin care avem dreptul să-l privim este opera sa. Pentru că, altfel, totul seamănă cu acele coridoare de oglinzi ondulate din bălciuri născând monstroasele lor reprezentări, amplificate și deformate la infinit, printre care făptura reală se pierde și nu mai găsește ieșirea” – *Lipsa de apărare a umbrelor*). Lipsite de retorism ori de verbozitate inutilă, eseurile Anei Blandiana au consistența unor reflecții netrucate asupra adevărilor zilnice ori perene, au sugestivitatea unor metafore în care se străvede chipul multiform al lumii ori sufletul celei care, scriindu-se, își descoperă identitatea, se dizolvă în propriile cuvinte ori se travestește în măștile înșelătoare, părelnice ale pozițiilor.

3. Extazul privirii și „mirarea de a fi”

Într-o însemnare din eseu *A fi sau a privi*, Ana Blandiana elogiază beneficiile pe care experiența, percepția imediată a lumii le aduce ființei care, contemplând universul, se regăsește pe sine, îmbogățită cu senzații și trăiri noi.

„A fi pentru a privi” reprezintă un mod de salvare, o modalitate soteriologică, o „soluție” la aporiile lumii moderne. *Privitul* devine un mod de viață, un răspuns la întrebările și încercările universului, un fir al Ariadnei în labirintul existenței, ca și o emblemă a propriului destin: “Absoluta mea încredere în puterea benefică a experienței și-n forța curativă a suferinței s-a transformat cu timpul dintr-o concepție de viață, într-un destin, și chiar într-un destin literar – din moment ce orice mi se întâmplă reprezintă un spor de cunoaștere și, la rândul lor, toate jertfele de pe altarul cunoașterii au, cu puțin noroc, șansa de a fi aprinse de ochiul zeului și transformate în pagini, eu însămi nu sunt decât un prilej dat vieții să se întâmple, un martor benevol și plin de atenție al propriilor mele tragedii. Veșnic plecat de acasă, mereu în documentare în propria sa viață, spiritul meu este prea ocupat cu privitul pentru a putea fi cu adevărat înfrânt sau învingător și chiar pentru a putea fi. *A fi* și *a privi* devin două verbe opuse și violent exclusive în lumina unui întreg destin. A fi sau a privi, asta e întrebarea”. Acuta sensibilitate la miracolul existenței, mirarea de a trece printr-o lume ce-și desfășoară cu atâta risipă splendorile este exhibată printr-o extremă forță a percepției, a surprinderii detaliului semnificativ, acela ce reflectă, în structura sa monadică, anvergura totalității lumii, cu toate dimensiunile sale secrete ori aparente. Ochiul eseistei, sensibil la statornicie dar și la trecerea timpului, peripatetizează tandru și sensibil printre lucruri, mângâindu-le cu duioșie și delicatețe. Peisajul primește atunci culoarea inefabilă a sufletului care îl contemplă, se preschimbă în stare de spirit, iar comuniunea dintre tectonica sentimentului și conformația locurilor pe care privirea le absoarbe se transformă într-o formă subtilă și supremă de empatie, în care afectul capătă forma peisajului, iar peisajul are dinamica afectivității („Am trecut în viața mea prin peisaje de sentimente. Am traversat dureri care schimbau culoarea cerului și a arborilor și indiferențe care uscau și ultimul fir de iarbă din jur; am traversat renunțări care nu mai pretindeau nici picurul de viață al ploii și oboseli care opreau fluviile să mai curgă spre mări; am traversat munți sterpi de scepticism și puste încinse de neputință. Dar nimic nu e mai greu, mai insuportabil, decât să treci – nedreptățit – printr-un peisaj în care nu îndrăznești să faci un gest, de teamă să nu atingi prin ceață pe cel ce te-a rănit și nu cutezi să rostești un cuvânt, de groază să nu jignești pe cel ce te-a insultat; un peisaj în care prietenii își pleacă ochii în pământ și te salută cu vocea îngroșată de rușine, iar frunzele se scutură stânjenite de târg; un peisaj vinovat și capabil în orice clipă să-și transforme vinovăția în ură, pe care n-ai fi în stare să-l suporti dacă n-ai ști că în frigul tot mai sincer care-i urmează, în iarna care

începe după el din nou, pe tine te așteaptă întinse, imaculate peisaje de zăpadă”).

Călătoria are, pentru Ana Blandiana, valențele unei inițieri în tainele mirifice ale spectacolului mundan, dar, în același timp, ea capătă și accente utopice, în măsura în care, prin transcenderea limitelor spațiale se produce un fel de ieșire din timpul real, o supralicitare a imaginarului și a ficționalului. De altfel, tema timpului este omniprezentă în însemnările de călătorie ale Anei Blandiana; timpul trăirii și timpul mărturisirii sunt cele două momente ale duratei interioare pe care eseista le asimilează într-un regim al beatitudinii și al revelațiilor esteticului: „Da, timpul este cel care mă ține ca într-o operație magică ore întregi încremenită pe malul mării, fascinătoare nu atât prin nemărginita frumusețe, prin mirosurile ei putrede și moi, prin culorile ei tăioase și neliniștite, cât prin eternitatea profundă de dincolo de ele, prin adâncimea eternității căreia nu îi pot nici măcar bănuii malurile; da, linia timpului o urmăresc din sală în sală prin marile muzee, descoperind în satirii lui Picasso numai palide pastișe ale celor vii de pe amforele grecești, demascând, sub stofele scumpe și diademele bogate ale madonelor baroce, pleoapele de petală și privirea, sașie puțin de intensitate, a fecioarelor lui Giotto; da, numai timpul îl căutam printre coloanele răsturnate – groase cât stejarii multisecolari – de la Olimpia, printre statuile romane decapitate de noua credință, printre moscheele maure travestite în lăcașuri catolice; da, numai timpul mă cutremura atunci când, urcând ore întregi clinul unui munte, știam că nu fusese, în acea îninteligibilă adâncime a erelor, decât pielea încrețită de furie a pământului, așa cum stânca ascuțită, pe care talpa abia reușea să se pună, cursese lavă moale, fierbinte, din măruntaiele lui bolnave. Timpul îl căutam în toate aceste profunde și senzaționale întâmplări, știința lui de a urâți și arta lui de a înfrumuseța, puterea lui de a uita și priceperea lui de a aduce aminte, inimaginabila lui ingeniozitate de a face bine și fatalitatea lui blândă de a face rău; căutam miraculosul, cuprins regește în limitele lui nevăzute între ele, miraculosul dispersat în vreme ca într-un văzduh de sfârșit de vară, din care puteam să-l adun fulg cu fulg și să-l recompun, pentru a-i afla forma și legile cărora trebuie să mă închin sau de care pot să mă feresc”¹.

E limpede că, pentru Ana Blandiana, călătoria înseamnă transgresarea limitelor exterioare și interioare, după cum revelațiile călătoriei nu se pot împlini decât în măsura în care ele sunt consemnate în scris, prin intermediul cuvântului, încărcat de aromele evocării și de irizațiile subiective ale

---

¹ Ana Blandiana, *O silabisire a lumii*, București, Editura Humanitas, 2006, pp.7-8.

transfigurării poematice sacrificiale. Trăirea propriu-zisă și fixarea în scris a emoției sunt două momente distincte, de o importanță esențială pentru textul memorialistic. Desigur, între momentul emoției liminare provocate de parcurgerea unui peisaj, de „lectura” reliefului lumii și momentul, marcat de luciditate și de beatitudine, al scrisului, există diferențe specifice, pentru că sunt controlate de resorturi psihologice distincte: „Orice călătorie are pentru mine două părți distincte, complementare una alteia și izvorând una dintr-alta în mod necesar, două părți pe care le voi numi cu cele două verbe stăpânitoare asupra lor: partea lui *a vedea* și partea lui *a scrie*. Timpul călătoriei se sfâșie între aceste două la fel de sălbatice dorințe și la fel de imperioase necesități, delimitându-și cu greu împărățiile dușmane și reciproc dependente. Timpul călătoriei se împarte în timpul în care văd și timpul în care scriu ce-am văzut, și nimic nu este mai greu decât a face cu dreptate această împărțire, decât a acorda judicios hălcile aburinde ale minutelor și orelor contemplării universului curgător în uitare ori fixării lui cu cruzime în cuvinte. Spun «cu cruzime» pentru că, scriind, trecând în verbe o formă, o lumină, o culoare, retrăiesc sentimentul pe care îl încercam în copilărie când fixam, omorând, frumoșii fluturi în insectar. Îmi amintesc halucinant repulsia și mila pe care le trăiam în timp ce înflegeam cu groază acul între aripile zbatându-se ale insectei și, mai ales, îmi aminteam implacabila necesitate a gestului meu. Fixarea în ace era singura formă de perpetuare a frumuseții lor; neuciși, fluturii ar fi pierit în neant. Fixarea în cuvinte este singura formă de perpetuare a frumuseților contemplate, singura formă de conservare a emoției trăite”².

Excursul Anei Blandiana, deopotrivă în relieful propriei memorii și în relieful inconstant al lumii reale nu este marcat doar de servituțile și beneficiile instinctului perceptiv sau ale fiorului descriptiv. Dincolo de redarea aparențelor lucrurilor, dincolo de capacitatea mimetică pe care aceste însemnări o trădează, există în arhitectura textului și o irepresibilă nevoie de clarificare morală, de discernere a valorilor și de recurs la claritatea categoriilor etice. Nu de puține ori, autoarea ne propune, mai apăsător sau subtextual, un comentariu subtil al lumii în care își înscrie devenirea, din nevoia de a-și asuma, în regimul lucidității și al unor opțiuni liber consimțite, propria condiție și condiția celorlalți. Un text din volumul *O silabisire a lumii*, intitulat sugestiv *Binele și răul* este cât se poate de edificator pentru ținuta morală pe care și-o anexează însemnările de călătorie ale Anei Blandiana: „De câte ori îmi aduc aminte acele grupuri de indieni Navajo întâlnite în oazele zguduite de vânt ale deșertului

---

² *Ibidem*, p. 9.

Arizonei; de câte ori îmi amintesc grupurile acelea de oameni strânși unii într-altii cu o solidaritate primară și hăituită, nemaiîncercând să înțeleagă nimic din lumea care îi înconjură – după atâtea secole de oprimare – cu o curiozitate respectuoasă acum, plină de remușcare și de bunăvoință; de câte ori îmi aduc aminte acele figuri ca niște peceți neînțelese ale claustrării în propria suferință, acele figure familiare din filme eroice și din entuziaste studii etnografice, mă gândesc cât de greu se poate imagina o mai tragică și ireconciliabilă confruntare de idealuri și de moduri de înțelegere a lumii decât cea desfășurată în America de Nord odată cu apariția omului alb (...). Binele și răul reprezentau pentru fiecare dintre părți în așa măsură altceva, încât orice comunicare nu întârzia să se transforme într-o neînțelegere îndurerată și profundă. Omul alb, dornic să mănânce, să consume, să producă, se făcea misionarul idealului său de bunăstare și-i cerea indianului să devină țăran și gospodar, dar indianul se lepăda de profanare: «Îmi ceri să tai iarbă și să fac fân, și să devin bogat ca omul alb, dar cum aș îndrăzni, oare, să tai părul mamei mele?»³.

Există, în cuprinsul cărților de călătorie ale Anei Blandiana, și mai ales în volumul *O silabisire a lumii*, numeroase pagini descriptive, unele dintre ele de o remarcabilă claritate și expresivitate, pagini în care resorturile memorării și pregnanța reprezentării acute a reliefului mundan contribuie la edificarea unui peisaj învăluitoare și, în același timp, evocator, un peisaj alcătuit din transparente și miraje ale imaginărilor, din reflexe ale oniricului și din limpidități armonioase: „Spre seară devenise foarte frig, dar gerul nu făcea decât să se adauge limpezimii soarelui ce apunea într-o descătușare de culori. Intuiam că lumina care scâldea, aproape fantastică, orașul semăna aceleia din nopțile albe, sidefice puțin, nestrălucitoare, sclipind, perlată și neliniștită, din când în când. Plimbarea prelungită cu ore și ore, în timpul căreia trecusem pe o parte și alta a Nevei pe cele nouă mari poduri, nu avea nimic real. Aerul era perfect transparent și totuși violent; soarele, care nu se vedea cum apune, se răsfrângea din culcușul lui de nori secreți în geamurile palatelor, și geamurile străluceau într-un mod ocult și încântător, ca și cum palatele ar fi fost iluminate de becuri imense, sub care sălile ar fi așteptat goale, cu pereții albi. Apa Nevei, lentă întotdeauna probabil, părea atunci că fierbe pe loc, agitându-se și aruncând în sus stropi grei care se întorceau în masa ei înainte de a se desprinde cu totul din ea. Apa era intens violetă, cu o nuanță stranie, localizată între aur și lila, încât nu părea decât o materializare, o lichefiere a aerului de

---

³ *Ibidem*, pp. 170-171.

aceeași culoare. Apoi, rând pe rând, s-au aprins culorile, armonioase în felinarele vechi, și totul a fost înlocuit cu o feerie mai veche, știută. Amurgul ireal mă trăsesse fermecată, înspăimântată în propria mea viață, dar, condescendentă, seara mă întorcea, mă depunea, epuizată, în literatură”⁴.

Descoperirea unui spațiu străin presupune existența unei dialectici flexibile a cunoscutului și necunoscutului, precum și punerea în ecuație a identității și alterității. Pentru Ana Blandiana, cunoașterea autentică a unui oraș străin se realizează prin intermediul unei emoții fulgurante, al unei stări sufletești în care stupoarea și fragilitatea clipei de acum se întretaie cu revelația recuperării unui timp revolut, cu redimensionarea unor momente privilegiate rămase doar în amintire: „Nu mi-au rămas în memorie decât orașele pe care le-am vizitat singuri, pierduți pe ramurile fremătătoare ale străzilor, surprinși de fiecare cotitură, uimiți la fiecare biserică, descoperind lumea ca din întâmplare, o întâmplare bogată în minuni nederanjate de explicațiile savante și demitizatoare ale vreunui ghid, neprotejate, nederanjate de grija vreunei gazde. Nu mi-au rămas în memorie decât orașele pe care le-am străbătut cu pasul nesigur de emoție, expus tuturor surprizelor, dispuși tuturor pericolelor, capabil de descoperiri în măsura în care eram capabili de riscuri, gata să plătim cu firești și incredibile sacrificii bucuria exaltată a fiecărei cunoașteri. Iar o bucurie valorează întotdeauna cât prețul pe care l-ai plătit pentru ea (...). Cunoașterea, descoperirea unui oraș seamănă momentelor de revelație ale unei iubiri, se face în singurătate și concentrare sufletească, fără martori”⁵. Însemnările memorialistice ale Anei Blandiana se remarcă, în mare măsură, prin capacitatea autoarei de a reînvia un peisaj revolut în cele mai fine nuanțe și trăsături ale lui, de a restitui memoriei afective irizațiile trecutului și volutele zilelor și nopților. O însemnare intitulată *Cea mai frumoasă oră* ne oferă sugestia plenitudinii afective pe care o încearcă autoarea în momentul tainic al înserării, în care lumina și întunericul se îngemănează într-un miraj al misterului extatic și al unei suprarrealități abia presimțite: „Cea mai frumoasă oră a zilei mi se pare cea care precede începutul amurgului. Nu o numesc, pentru că în funcție de anotimp ea lunecă mai sus sau mai jos pe cadranul solar, încât iarna poate să fie ora patru, iar vara opt, într-o labilitate a luminii care păstrează neschimbat numai sentimentul capabil să se nască într-un anumit moment. E un moment lung, lung cât o oră sau poate și mai lung, dar nu măsurarea lui este cea care are importanță, pentru că îl caracterizează tocmai iluzia de a se afla în afara timpului. Cruzimea luminii a trecut, dar cruzimea întunericului nu a început

---

⁴ *Ibidem*, p.174.

⁵ *Ibidem*, p. 80.

încă, iar în spațiul care le separă, neînchipuit de limpede, se naște o liniște atotînțelegătoare, o pace tristă poate, dar blândă și bună, de o mare înțelepciune. Luminoasă, fără a fi strălucitoare, caldă, fără a fi fierbinte, ora aceasta nu este a faptei, ci a contemplației și a puterii de a înțelege. Este o oră tăcută în care îmi place să merg și îmi place să privesc, o oră în care, spre deosebire de altele ale zilei, tot ce văd și tot ce mi se întâmplă îmi rămâne întipărit cu o ciudată, nostalgică forță. Spun ciudată, pentru că amintirea pe care o păstrez nu se lasă subsumată realității, ci unei zone mai aburoase, mai muzicale și mai incerte decât ea, și spun nostalgică pentru că, fără să fie absolut sigur că a trăit-o, sufletul tânjește după ea”⁶.

Peisajele care prind formă în însemnările de călătorie ale Anei Blandiana sunt impregnate de sugestiile artei; intarsiile policromiei, ale proporțiilor și ale perspectivei sunt extreme de lămuritoare în privința expresivității și a talentului descriptiv al autoarei. Iubitoare de armonie, posedând știința surprinderii detaliului revelator și a adjudecării nuanței celei mai subtile, Ana Blandiana nu ezită să configureze în paginile sale memorialistice impresii și observații asupra unor opere de artă văzute în muzeele lumii. Observațiile autoarei, în care se îmbină bunul-gust cu simțul paradoxului și al revelării unor unghiuri inedite în perceperea unor opere de artă de indiscutabilă prestață estetică sunt exacte și subtile totodată: „Stau în fața operei lui Praxiteles – «Venus din Cnidos» - considerată cea mai frumoasă dintre toate statuile grecești (Phyrne, faimoasa curtezană, cunoscută în toată antichitatea pentru uluitoarea ei frumusețe, servise fericitului sculptor de model). Perfectiunea ei a fost socotită atât de copleșitoare, încât cei vechi au simțit nevoia s-o acopere cu un vâl de bronz de la coapse în jos, vâl pe care restauratorii au reușit cu greu să-l desprindă în dorința de a reda capodoperei forma originală și legendara fascinație. Ca și în alte cazuri de statui feminine grecești, o privesc și pe această obositor de celebră Veneră cu un fel de perplexitate. O femeie semănându-i astăzi ar fi considerată mai degrabă urâtă. Gâtul este prea gros, talia prea lipsită de mobilitate, glezna este grea și paranteza coapselor plată. Profilul feței aproape bărbătesc este, din cauza severității sau seriozității numai, lipsit de acea copilărie care intră pentru moderni în compoziția farmecului feminin. Prejudecată a anticilor sau prejudecată a celor moderni, este deprimant pentru mine de câte ori descopăr că frumusețea poate fi o chestiune de prejudecată. Totuși, nu cumva anticii erau

---

⁶ *Ibidem*, p. 55.

cei care greșeau? Nu cumva lipsa lor de siguranță în gustul pentru frumusețea feminină provenea tocmai din lipsa lor de dragoste pentru femeie, din atitudinea lor mereu fluctuantă față de cei pe care nu o socoteau demnă de dragostea și egalitatea lor, dar din care erau totuși obligați să se nască?”⁷.

Una dintre calitățile spiritului de observație ce răzbate din aceste pagini e fixarea în pagină a ineditului, a ceea ce scapă unei priviri grăbite. Exactitatea percepției se întretaie, așadar, cu simțul extraordinarului, a detaliului ex-centric, a faptului aparent banal, dar cu alură iregulară, neobișnuită, bizară: „Frumusețea ieșită din comun este rezultată numai din suprapunerea – care se observă din anumite puncte – a planurilor formând un fel de trepte care urcă toate înspre bulbul cupolei sobre, neaurite. Este greu de descris în cuvinte efectul liniștitor, nu atât de înălțare, cât de intimizare cu principiul suprem, de contopire cu el. Impresia, intenția și rezultatul sunt cu totul deosebite de cele ale marilor catedrale gotice, de exemplu, unde simți cum urci, înfimă particulă, spre un cer în care vei dispărea, un cer bogat și distant, capabil să absoarbă și să pedepsească. Aici contopirea se produce prin dispariția în primordial, prin mistuirea culorilor în alb și a oamenilor în natura cu lacuri și păduri în jur. Iar această seninătate campestră, această intimitate divină au îndepărtat spaimele meta și infrafizice, făcându-le să se reverse în uluitorul fluviu, ce avea să fertilizeze lumea, al mării literatură. La Pskov și Novgorod, la Vladimir și Susdal am descoperit însă, cu o aproape vinovată uimire, că la început a fost liniștea”⁸. De o liminară expresivitate mi se pare meditația autoarei asupra timpului, asupra trecutului, asupra înlănțuirii clipelor care poartă, în filigranul lor evanescent, forma lipsită de contur a dorințelor și a năzuințelor noastre. De altfel, în paginile Anei Blandiana umbra trecutului este omniprezentă, fapt ce conferă expresiei o turnură nostalgic-elegiacă, o tonalitate melancolică ce nu exclude însă reveria ori ținuta apolinică a frazei: „Tot ce aparține trecutului se încarcă de o aură care depășește în intensitate și sens simpla nostalgie, vechimea devenind valoare în sine, o noțiune autonomă, puternică, asemenea frumosului. Un obiect vechi este prețios nu prin frumusețea care a reușit să străbată timpul în el, ci chiar prin timpul pe care îl întruchipează, care i s-a depus – materie stranie, aproape palpabilă – în crăpături. Și totuși, ca în atâtea alte domenii, și în această împărăție revolută, limitele sensibilității noastre sunt prezente și de netrecut. Să observați cum un obiect de acum un secol este pentru noi o relicvă emoționantă, unul de acum o mie de ani, o tulburătoare revelație, în timp ce unul de acum patru, șase sau zece mii de ani nu mai

---

⁷ *Ibidem*, pp. 60-61.

⁸ *Ibidem*, pp. 101-102.

produce asupra noastră o impresie sporită sau cel puțin egală, nu ne mai uimește cu aceeași intensitate, ca și cum s-ar găsi dincolo de sfera în interiorul căreia suntem în stare să simțim. Îmi amintesc cum am intrat în palatele de la Cnossos, intimidată și indiferentă în egală măsură, revoltându-mă singură de lipsa mea de emoție. Aparțineau unei epoci prea îndepărtate ca să mă mai atingă, dominată de o umanitate străină despre care, tot ce știam, știam din poveștile atenienilor, colorate, fantastice, caracterizându-i în mult mai mare măsură pe autorii povestirii decât pe eroii ei. Vreau să spun că dacă m-a uluit ceva cu adevărat la Cnossos nu a fost înalta civilizație, mândră de cuceririle ei tehnice și având vocația confortului în acea adâncime de neconceput a timpului, ci faptul că această civilizație a existat pur și simplu, indiferent când, faptul că nu era numai o poveste. Minos cel înșelat de soție, Minotaurul, Teseu, labirintul, Ariadna, Dedalus, știusem dinainte totul, dar totul fusese prea frumos ca să fie adevărat. Ceea ce părușe un simbol nu era decât o realitate? Ceea ce fusese metaforă nu era decât istorie? Și încă o istorie atât de veche, încât numai poveștile care-i răsăriseră pe urme mai reușeau să-i dea un înțeles. Odăile regelui, ale reginei, sala tronului, atelierile meșterilor, temple, necropole, săli de baie, conducte de apă, terase, curți interioare, scări, coloane, totul repetând acest cap obsesiv de taur și securile înspăimântătoare cu dublu tăiș, totul scos de sub incredibila cenușă a celor patru mii de ani, totul indiferent, străin, neconvingător. Poate că ecuația labirintului, poate că povestea blestemată a Minotaurului contribuiau la acest sentiment care se opunea și el realității și o împiedeca să triumfe. Timpul minoic depășea cu mult capacitatea sufletului meu de a percepe timpul și stăteam în fața lui pierdută ca un neînotător care, într-o apă adâncă de trei sau de o sută de metri, se îneacă la fel⁹.

Memorialistica de călătorie a Anei Blandiana e, cum s-a văzut, un amestec de lirism și de observație riguroasă, de meditație asupra timpului și de implicare a fibrei etice, de extaz al privirii și de luciditate rece. Enunțurile au, dincolo de suplețea lor constitutivă, substanțialitate și precizie, ascunzând, în structura lor inanalizabilă, irizațiile anamnezei și ținuta apodictică a recursului la *mimesis*.

---

⁹ *Ibidem*, pp.179-180. Trebuie precizat că, deloc întâmplător pentru viziunea asupra timpului a Anei Blandiana, însemnarea se intitulează *Mai mult ca trecutul*.

Bibliografie critică selectivă

- Iulian Boldea, *Ana Blandiana*, Braşov, Editura Aula, 2000.
 Al. Cistelean, *Poezie şi livresc*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1987.
 Gheorghe Grigurcu, *Existenţa poeziei*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1986.
 Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică*, Braşov, Editura Aula, 2001.
 Marian Papahagi, *Cumpănă şi semn*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1990.
 Ion Pop, *Pagini transparente*, Cluj, Editura Dacia, 1997.
 Eugen Simion, *Scritori români de azi*, I, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1978.

Ana Blandiana and the Mirage of the Travel

- Abstract -

Ana Blandiana's travel journals are, we may say, a mixture of lyrism and rigorous observation, meditation on time and ethic implication, ecstasy of contemplation and cold lucidity. The author's sentences are, beyond their essential elegance, substantial and exact, hiding, in their non-analyzable structure, the colors of the anamnesis and the apodictic form of the use of *mimesis*. In these travel notes, the resorts of memory and the pregnancy of the acute representation of the world's landscape contribute to the construction of an enveloping landscape that is built at the same time of the transparencies and miracles of the imaginary, dream reflections and harmonious clarity.

EXILUL CA SPAȚIU DIVULGAT

NICOLETA SĂLCUDEANU

Filozofia contemporană, conștientă de stringența elucidării traseului brownian al ființei în lume, acordă o atenție pe măsură problemei exilului. Amintindu-i doar pe Lévinas, Todorov, Adorno, Derrida, Montandon, înregistrăm interesul simptomatic al acestora asupra fenomenului *ospitalității* și al *locuirii*.

Aflat într-o înțelegere încă împăcată cu interpretarea metafizică a celor două forme de a fi în lume, Emmanuel Lévinas crede că „a locui e o reculegere, o venire către sine, o retragere acasă ca într-un pământ al exilului, care răspunde unei ospitalități, unei așteptări, unei întâmpinări umane”¹. Filozoful contrage două teme aparent antagonice în conclavul ideii adăpostului ca exil, ambiguizând raportul dintre ele, tocmai pentru extinderea trans-fizică a perspectivei, astfel că „locuința rămâne, în felul ei, deschisă înspre elementul de care tot ea separă”², „Casa aleasă este opusul unei rădăcini. Ea indică o desprindere, o rătăcire care a făcut-o posibilă, care nu e un *minus* în raport cu instalarea, cu un surplus al relației cu Celălalt sau al metafizicii”³. Casa mai e poleită cu ploaia inauguralității protejate, „în sistemul de finalități în care se află viața omului, casa are un loc privilegiat. Nu locul unei finalități ultime”. Ea nu reprezintă încă „finalitatea activității umane”, ci „începutul” ei, iar omul „încă nu se găsește în lume aruncat și abandonat. Simultan afară și înăuntru, el merge către în afară dintr-o intimitate”⁴. Intimitate ca și evaporată odată cu dezîncântarea ideii de locuire. Fapt ce-l determină și pe Lévinas, mai târziu, să-și revizuiască poziționarea idilică în miezul filozofiei moderne - toleranța metafizică diminuându-se vizibil - și să proclame „distrugerea substanței (sau, mai exact, a «substantivității» ființelor). Raptul de intimitate se materializează într-o exterioritate insolată. Și cu toate acestea, conștient de incongruența ireversibilă a lumii, de condiția ei de *lume spartă*, filozoful nu dizolvă ideea ființei în acizii entropiei, continuând să creadă în evoluția semnificației acesteia, refuzând să aproprieze un *a exista* „incolor și neutru”, mai crezând că acesta „nu se manifestă de acum încolo ca un termen foarte general și gol, ci ca

¹ Emmanuel Lévinas, *Totalitate și infinit. Eseu despre exterioritate*, Iași, Polirom, 1999, p. 132.

² *Ibidem*, p. 133.

³ *Ibidem*, p. 148.

⁴ *Ibidem*, p. 129.

desfășurare, ca eficacitate, influență, cuprindere și tranzitivitate”⁵. Începând cu René Scherer, care, conform unui studiu recent prezentat de Alain Montandon la unul din colocviile despre ospitalitate, „vede în ospitalitate marca însăși a *hominizării*”, protagoniștii acestei dezbateri confirmă, prin interesul manifestat, importanța interactivă, bivalentă, a relației gazdă-oaspete (*hospes-hostis*). Alain Montandon însuși, pornind din miezul genuin al basmului, constată că acesta conține „scene de ospitalitate care obsedează memoria noastră infantilă și adultă”, iar „poveștile ospitalității” ne învață despre natura acesteia, „despre funcționarea sa, despre imaginarul său”. Autorul unui proiect de anvergură ce antrenează munca unui colectiv de 30-40 de cercetători, anume un *Dicționar al ospitalității* - preconizat să apară în doi-trei ani, în cuprinsul căruia vor fi discutate noțiuni ca: pelerinajul, pelerinul, rătăcitorul, vagabondul, călătorul, străinul, pragul - în studiul amintit, abordează ospitalitatea de pe fâșia subțire a acestuia din urmă („Opoziția aici/acolo este, într-adevăr articulată în jurul a două situații limită, în jurul pragurilor care sunt precum tăișul lamei între două extreme”), așadar un *no man's land* ce separă securitatea de primejdie, și le omogenizează în același timp. Găzduirea, privită prin filtrul arhetipal al basmului, poate fi benefică sau ostilă, gazda, zână bună sau scorpie, iar ospitalitatea în aceeași măsură ambivalentă, situație existențială imposibil de evitat de către exilat: „Ospitalitatea se referă mai întâi la sentimentul de singurătate, singurătatea pribeagului și a călătorului, care printr-un «accident» a pierdut contactul cu comunitatea de origine, ruptură a cordonului ombilical familial care îl face pe eroul poveștii să cunoască proba primirii” (fie ea benefică sau ostilă)⁶.

Oricum, întâietatea acestui subiect (ospitalitatea) îi aparține lui Jacques Derrida. Fără a circumscrie neapărat arealul existențial al scriitorului, ci al omului în general, Derrida are o percepție aproape tandră asupra diferenței: „a vorbi «despre aproape, despre exilat, despre străin, despre vizitator, despre a-fi-acasă-la-celălalt» împiedică unele concepte ca «eu și celălalt» sau «subiectul și obiectul» să se prezinte sub un regim în permanență dual. Ceea ce Derrida ne lasă să înțelegem este că aproapelui nu i se opune departele, cel venit de aiurea, ci o altă figură a aproapelui. Iar această geografie ne conduce la revelarea întrebării «încotro» ca fiind esențială pentru om. Ea se aseamănă cu întrebarea Sfînxului, prin aceea că se adresează unui *om în mers* (s.n., N.S.), omului care

⁵ Idem, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, București, Edit. All, 2000, col. „Substantiall”, pp. 56-57.

⁶ Alain Montandon, „Despre ambivalența pragurilor”, în *România literară*, nr. 27/ 12-18 iulie 2000, pp. 20-21.

n-are alt loc al său decât drumul, omului plecat spre o destinație necunoscută, dar precedat totuși de umbra lui. Întrebarea «încotro?» e fără vârstă, tranzitivă, ea statuează ca fiind esențială raportarea la loc, la locuință, la fără-loc și recuză prin chiar funcția ei gândirea în raportarea ei comprehensibilă față de obiect. De aceea, «frontiera, limita, pragul, pasul dinaintea acestui prag» revin atât de frecvent în limbajul lui Derrida, ca și cum imposibilitatea de a delimita un teritoriu stabil în care s-ar putea statornici gândirea ar putea stimula gândirea însăși”.

Trebuie să remarcăm, însă, că viziunea lui Derrida asupra ospitalității nu este la fel de senină ca cea a lui Montandon. N-am spune că ar fi tocmai pesimistă, ci, mai degrabă, prudentă. El discerne între ospitalitatea absolută sau incondițională și aceea condițională, normată de pacte și contracte sociale solid legiferate, ospitalitatea ca drept și/sau datorie. În relația *xenos-xenias* (străin-gazdă), antinomia conținută în cuvântul *hostis* (oaspete și inamic în același timp) adaugă un plus de ambiguitate atitudinii de ospitalitate și nuanțări etice ale condiției de gazdă sau de oaspete. Dilema se iscă în opțiunea pentru forma normată a ospitalității sau aceea absolută, neconstrânsă: „ospitalitatea absolută pretinde ca eu să-mi deschid casa și să dau nu numai străinului (cu nume de familie, cu statut social de străin etc.), ci și celui alt absolut, necunoscut, anonim, să-i *dau loc*, să-l las să vină, să sosească și să aibă loc în locul pe care i-l ofer, fără a-i cere nici reciprocitate (intrarea într-un pact) și chiar fără a-l întreba cum îl cheamă. Legea ospitalității absolute impune ca eu să mă rup de ospitalitatea de drept, de lege sau de justiție ca drept”⁷.

Mult mai radical, Adorno trasează profilul omului-masă căruia până și adăpostul, locul lui în lume îi este refuzat. E drept, nici dialogul Anne Dufourmantelle-Jacques Derrida nu tratează cu menajamente acest aspect în negativ al ospitalității, înregistrează cu răceală filozofică tendința tot mai pronunțată de pierdere a intimității locuirii în "societatea noastră, de o obsedantă fixitate, dar cu manifestări de nomadism din zi în zi mai ample". Spațiul ospitalier tinde să devină, pe timp ce trece și pe măsură ce tehnologiile avansează, un „spațiu divulgat”: „Seduția și validitatea științifică a tehnologiilor ce se străduie să elimine suferința, să amelioreze existența, sunt aceleași care însoțesc acum îndeaproape toate etapele unei sarcini, de exemplu, cu riscul de a face din uter un spațiu «divulgat» pe de-a-ntregul, deschis tuturor examinărilor, un «loc comun» pentru care medicina își asumă responsabilitatea. La fel și pentru moarte: a muri acasă a ajuns un fapt atât de puțin tolerat, încât

---

⁷ Jacques Derrida, *Despre ospitalitate de vorbă cu Anne Dufourmantelle*, Iași, Polirom, 1999, pp. 64-70.

ne expunem astfel riscului celor mai grave încălcări ale responsabilității medicale dacă vrem să rămânem între patru ochi cu muribundul, fără alți martori decât cei din familie. Și nu privesc dintr-un punct de vedere etic, ci din acela al unei stranii topologii sau topografii ce expulzează de «acasă» clipele cele mai intime, cele mai secrete ale existenței»⁸. Acceptând că trăim într-o „societate transparentă”, Derrida examinează ființarea în aspectele ei individuale, acordând totuși o șansă străinului ca entitate distinctă.

The Exile as a Disclosed Space

- Abstract -

With the recent theories on hospitality and habitability, the terms *the end, the border, the margins of the world* (in the vision of Ovidius, the banished poet) are not anymore as implacable. Since the vanguards at least, the whole world has become a foreign country. The entire world as a foreign country becomes the acme of a kind of soft absurdity, a tamed one, a humanized one. It becomes hospitable for an easy-going and wandering people, which is undifferentiated from the point of view of nativity, a sum of personalities for which the daily climbing of the mountain means routine and merry alienation. Such a mountain may be - why not - literature. Banishment may be a new birth, a founding energy. The writing dispels. Modernism, existentialism and what we name, quite lightly, postmodernism are the most spectacular halts of the idea of uprooting.

---

⁸ Theodor W. Adorno, *Minima moralia. Reflecții dintr-o viață mutilată*, București, Univers, 1999, p. 33.

IMAGES OF COMMUNIST AND POST-COMMUNIST ROMANIA IN BRITISH TRAVEL LITERATURE

CARMEN ANDRAȘ

My paper represents an imagological analysis of British representations about communist Romania and their continuity in the construction of postcommunist images. It continues my previous studies on 18-19th centuries British representations about Romania¹.

The new geo-political and cognitive strategies that constitute the foundation of globalization are favouring the debate and critical analysis of the power relations manifest in the discourse, together with the representations and hierarchies, which are implied in the construction of polarized cartographies. Postmodern interpretations of space, the insistence upon ubiquity, dislocation, migration, localization and territoriality are present, together with the adequate conceptual apparatus, in postcolonial studies. Real and/or metaphorical, ideological and/or imaginary, political and/or military, Eastern and/or Western imperialisms met, clashed and came to terms in a border space, symbolically invested with the connotations of absolute difference in the construction of the Iron Curtain. The ideological and political differentiation that was founded on an evident cultural and ideological reality, also inscribed on Europe's symbolic map a naturalized, biological difference, which followed the traditional West-East divide. Even communist oppression is regarded as a genetic inheritance, a necessary effect of a long history of dictatorships and cruelties. The Western imperialism of representation and knowledge is apparently inoffensive, but it becomes a very serious issue when it inspires moral and political justifications for extreme measures such as the military ones.

The Soviet imperialism, which is a subtle, cunning and tricky form of imperialism, seemingly allowing freedom to its "colonized" satellites, such as the freedom of keeping national language as official language, but making use of apparatuses and techniques of repression (which, through their concreteness, surpass in fact the connotations of an ideological imperialism, pushing it to the limits of a real, traditional imperialism) that finally meant the colonization both of the respective countries and of the individual consciousness.

Communist colonization is in fact a sort of semi-colonization owing to the powerful sense of ethnic identity in the countries of Eastern Europe, which

---

¹ See Carmen Andraș, *România și imaginile ei în literatură de călătorie britanică. Un spațiu de frontieră culturală*, Cluj-Napoca, Dacia, 2003.

was successfully exploited by such communist leaders as Ceaușescu in the aim of strengthening personal dictatorship and establishing a certain degree of independence with regard to the Soviet Union. Nationalism and communism always worked in pairs. In Steven Totosy's view "Soviet colonialism of Central and East Europe is to be understood not only within the traditional definition of colonialism" but also in terms of what he defines as "'filtered colonialism', a type of colonialism that manifested itself in a secondary colonization through ideological, political, social, cultural, and other means during and after forty-year period of colonialism. Filtered colonialism is to be understood as a result of and following primary colonization, as penetration and imprint of cultural processes and behaviour"².

This is the target of communist and postcommunist studies mostly concerned with the process of transition from communist dictatorship to democracy. Post-communism does not mean in fact the end of communism but the transitory condition of the peoples in Central and Eastern Europe after the demise of the Soviet Union. Nevertheless, British representations of communist and post-communist Romania, for example, do not reflect this transitory process in an explicit positive way. Almost nothing seems encouraging after the fall of communism. Romania is sometimes depicted in darker colours than before, as if doomed to be forever misruled and backward. Neither is communist doctrine judged for the dramatic situation before 1989 but rather for its accidental misinterpretations by dictators such as Ceaușescu in the eighties. The seventies inspire idyllic and utopian images of a liberal island in the ocean of the Soviet imperialism; an ideal promoter of the purest Marxist doctrine liberated from the all comprising Slavic influence. Nevertheless these images are counterbalanced by those of the Romanians' intellectual and cultural resistance to a terrible dictatorship. Thus, depending in a great measure on the observer's ideological background, communist Romania is a liminal space between dictatorship and liberalism, between the Soviet model and the national one, between the West, which was praising Ceausescu and the Soviet Union that was only tolerant toward Ceausescu's whims, images of a country torn between the dissident president and the dissident men of culture, if we try to bring together the two tendencies in representing communist Romania. The eighties seem to solve this ambivalence of the British images about Romania. It

---

² Steven Totosy de Zepetnek, "Comparative Cultural Studies and the Study of Central European Culture", in *Comparative Central European Culture*, Ed. Steven Totosy de Zepetnek, West Lafayette, Indiana, Purdue UP, 2002, 9.

was neither the dissident president nor the dissident intellectuals, who prevailed, but the misery and sadness of an oppressed people. Ceausescu's aura of liberalism, perceived mostly in his international policies, vanished. Even the British observers with socialist views had to admit that the system was not perfect, in Romania at least, once it could give birth to such monsters. It was written in the Romanians' genetic inheritance this tendency toward tyranny and dictatorship, would suggest some travellers and writers in post-communist Romania, disillusioned by the cruel realities of transition. And nevertheless, the Romanians met in the streets and on the country roads are such an exotic mixture of rudeness and childish kindness, so helpful and hospitable, so passionate and irrational! Nothing is what it seems in Romania either because the travellers are well prepared and advised at home what and how to see or because their ideological orientation is marking the representations about the Other. Or just because they are not prepared to understand what they see.

Communist Romania is consequently differently perceived by the British observers:

1) Procommunist utopian representations (authentic or politically correct, based on the myth of the dissident liberal communist leader and his so-called independence from the Soviet Union. Such flattering observations that look much alike the Communist party documents of the epoch, and which might have been ordered, were produced by different categories of British authors, politicians and diplomats, academics, writers and journalists who experienced Romanian realities on the spot and had, at the same time, strong political and philosophical affiliations with socialist and communist ideologies. British procommunist travellers and analysts are grounding their own discourses on the Romanian propagandist ones, following their different hypostases: the Stalinist one in the fifties, the independent and liberal one in the sixties, interlaced with the nationalist one in the seventies. Some are still praising Ceausescu's regime in the eighties too, but most of the British travellers become intensely critical.

Procommunist representations belong to authors who construct a utopian Romania integrated into a perfect Soviet system in the fifties, such as the Marxist writer and literary critic Jack Lindsay (*Rumanian Summer. A View of the Rumanian People's Republic, with the Collaboration of Maurice Cornforth*, 1953). Others are proposing a close economic, political and cultural co-operation between the West and the so-called "Slavo-Communist world", Romania included through "the Iron-laced Curtain" (the Leninist and Trotskyite war reporter in the USSR, politician, historian and writer Philips

Price, *Through the Iron - laced Curtain. A Record of a Journey through the Balkans in 1946*, 1949).

They are followed in the sixties, seventies and eighties by the Marxists Ian M. Matley, professor of geography (*Romania. A Profile*, 1970), Leslie Gardiner (*Curtain Calls. Travels in Albania, Romania and Bulgaria*, 1973), the historian and traveller Andrew MacKenzie (*Romanian Journey*, 1983), Robert Govender (*Detente and Disarmament: The Romanian View*, 1982; *Nicolae Ceausescu (and the Romanian Road to Socialism)*, 1982; *Nicolae Ceausescu's Vision of the New International Economic Order*, 1987; *Nicolae Ceausescu (Statesman and Fighter for Detente, Disarmament and Peace)*, 1988);

2) critical or ironic, literary or scientific, documentary anti-communist representations: the historian Dennis Deletant (*Ceausescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, 1995; *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1958-1965*, 2000, *Romania under Communist Rule*, 1999), the historian and writer Anton Gill (*Berlin to Bucharest. Travels in Eastern Europe*, 1990), the writer and retired physician Anthony Daniels (*The Wilder Shores of Marx. Journey into a Vanishing World*, 1991), Richard Basset (*Balkan Hours. Travels in the Other Europe*, 1990), Brian Hall (*Stealing from a Deep Place. Travels in South-Eastern Europe*, 1988), the playwright and writer David Selbourne (*Death of the Dark Hero. Eastern Europe, 1987-90*, 1990), Julian Hale (*Ceausescu's Romania. (A Political Documentary)*, 1971; *The Land of the People of Romania*, 1972);

3) apparently detached, distant images, which neither praise communism nor condemn it, but are interspersed with ironic observations instead: V. S. Pritchett (1964), Julian Barnes (1987);

4) dramatic images of oppression and intellectual resistance: Jessica Douglas-Home (2000);

5) dystopian hypostases of communism, dramatic (Alan Sillitoe) or satirical (Malcolm Bradbury);

6) postcommunist perspectives on communist Romania: historical analysis by Tom Gallagher (*Romania after Ceausescu: The politics of intolerance*, 1995), travel accounts by Lesley Chamberlain (1990), Dervla Murphy (1993), Georgina Harding (1990), Dan Antal (1994), Mark Almond (1992), Arnold, Guy (1989), Rory MacLean (1992), or novels like: *The Long Shadows* by Alan Brownjohn (1997), *Kitty and Virgil* by Paul Bailey (1999), *Looking for George. Love and Death in Romania* by Helena Drysdale (1996), *Lost Footsteps* by Bel Mooney (1994), *Trouble in Transylvania* by Barbara

Wilson (1993) and the play *Mad Forest* by Caryl Churchill (1998), which I have analyzed elsewhere.

The communist regime manifested a degree of homogeneity in the fifties, because of the burden of Stalinism - the "Augustinian period" (when the Soviet version of communism was politically affirmed)³. Nevertheless, after 1955, the background of communist Eastern Europe met variety. As communism reached its "Aquian Inclusion" (when "Khrushchev replaced the norm of regime indivisibility with regime individuality")⁴, each country chose to envisage a so-called independent way of building socialism. Jowitt further explains the stages of the communist regimes (Leninist regimes, as he calls them), introduced by him in *The New World Disorder: the Leninist Extinction*: "I think the beginning of the end for Leninism was in 1956 when Khrushchev ended class war. I think in every ideology you'll find an Augustine and an Aquinas. The Augustines are those who argue that they represent the superior and that the rest of the world is inferior; you have to attack the inferior, maintain the cohesiveness and the bounded quality of the superior. The city of God versus the city of man. Now, I'm not arguing Stalin was a Roman Catholic or an Augustinian, but in analogous terms they were the same. As soon as you dissolve the tension between that superior group and the society, unless the group is willing to allow those people in society to be equal as individuals, there's only one thing that can happen to that group: it becomes corrupt. Aquinas, in effect, tried to revise the church to deal with the fact that the society had become more Christian. Khrushchev was Communism's Aquinas, but neither Aquinas nor Khrushchev allowed for the individual to become the major figure. Rather, the church stayed superior, even under Aquinas; the party stayed superior. What happened in the church? You got a Luther. What happened in the Communist Party? You got a Lech Walesa and an Adam Michnik. And what did they stand for? They stood for the appearance of the individual against the domination of that group"⁵.

In 1953, in a time of Stalinist (Augustinian) imposition, a great friend of the Soviet Union, Jack Lindsay, for example, was very enthusiastic about the way Romania was celebrating "the great event of August in Rumania is the 23rd-Liberation Day" in Bucharest, which he describes in the most idyllic way:

---

³ Kenneth Jowitt, *The New World Disorder: the Leninist Extinction*, Berkeley, University of California Press, 1992, p. 78.

⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁵ [Conversations with History](http://globetrotter.berkeley.edu/people/Jowitt/jowitt-con0.html): Institute of International Studies, UC Berkeley: <http://globetrotter.berkeley.edu/people/Jowitt/jowitt-con0.html>

“Sometimes dancers pause and go round and round them, sometimes entangle them in a serpentine progression. The soldiers smile, but keep their place, are lost, then reappear out of the human flood where the waving arms break in a foam of flowers red ribbons. A girl pulls the little red flag from a rifle, runs off, then returns the flag to the protesting soldier amid laughter, while schoolgirls flutter copies of the Constitution instead of handkerchiefs at Gheorghe Gheorghiu-Dej. A scatter of doves goes up. Three doves come down to watch the procession and stroll round the box on which stand two film camera-men (those anarchists of public events, who incongruously block views and scamper about with no concern except for the angle of shots). A camera-man grabs at a dove, and fails. An officer adroitly stalks the bird and catches it, catches another, laughs and shows his bag to one of the privates, stroking its head; the dove blinks and regards the marchers.

Near us sits the Patriarch Justinian in his tall white hat, smiling gravely and benignly, more comely than the comeliest icon. When the large estates were nationalised to provide land for the peasants, the church-estates were omitted. The Patriarch called his bishops, and after a solemn discussion they went to the Government with their title-deeds. Why had they been insulted by such discrimination? Were they not part of the people, anxious only to share their life and aspirations? They insisted on their lands being taken over, and Justinian commented, “We lost nothing and made no sacrifice. The result of our action was all gain.” Now he watches with a grave and benign smile.

Bands and fanfares. A woman with two babies, one in each arm: as she nears the tribune, she lifts them both triumphantly up. Let the new life hail the new life! A big ship-model goes dipping by and a pylon of electric construction. The shepherds of the Apuseni Mountains blow their horns that are longer than a man: like boughs curving, elephant’s trunks. The nurses pass in neat uniforms, and the tumultuous mass roars and waves its delight again: old men with faces as wrinkled as the skeleton of a beech-leaf and smiles of ancient wisdom, girls throwing flowers from the lap of plenty, more dancers setting the key of the day, and gypsies, old women and young, still wondering happily if all the good fortunes they have told for silver have incredibly come true. And tumblers in white tight trousers somersaulting untrodden amid the legs”⁶. And so on....!

Decades before the Romanian Revolution, the British Government almost took over the myth created by Ceaușescu himself about Romania’s

---

⁶ Jack Lindsay, *Rumanian Summer. A View of the Rumanian People’s Republic, with the Collaboration of Maurice Cornforth*, London, Lawrence & Wishart, 1953, pp. 12-13.

independence in its relations with the Soviet Union and its ideological systemic differentiation from Moscow. It is what the American journalist Brian Hall pointed out in his 1988 travel account: “The Western governments valued Ceausescu, because in developing his nationalist ideas, he had pursued an independent foreign policy for the past eighteen years that had, on occasion, embarrassed the Soviet Union. In the English-language books, the word that kept coming up to describe him was “maverick”. Unfortunately, the commentary cantered almost exclusively on foreign policy and didn’t tell me much about the internal situation in Romania. For that kind of information, I had to rely on the opinions of other travellers - an unreliable source if there ever was one”⁷. This category of representations almost seem variations upon the themes developed by Ceausescu himself and his ideologues in the complete works of the Romanian president, translated and published all over the world, such as his “brilliant” *The Romanian Communist Party, Continuer of the Romanian People’s Revolutionary and Democratic Struggle, of the traditions of the Working Class and Socialist Movement in Romania* (Agerpres, 1966). They were thus promoting Ceausescu’s national-communist ideology and highlighting the transition from Marxist-Leninist internationalism to nationalism in the seventies perceived as a positive sign of liberalism, up to the advent of the multilaterally developed socialist society.

It can be said that Romania experienced a “Great Retreat”, similar to the one in Russia, in 1934, as a “retreat” from economic, social, and cultural policies brought about by the “socialist offensive” between 1929-1933. The phrase “Great Retreat” was coined by Nicholas Timasheff to describe the restoration of ideas and practices predating the First Five Year Plan or even the 1917 revolution. The result was an amalgam of the old and the new, within the overall framework of the Stalinist regime. What the British observers praise is the reflection of a similar “Great Retreat” upon the social, political, cultural, economic organization of the country and the optimal solution for problems like international relations, the modernization of economy, social services, medical assistance, education, culture etc. in a country where the people was both the owner and beneficiary of the means of production”. The interaction between nationalism and communism was discursively controlled by the divide of the ideological discourse and was almost entirely taken over by the British Marxist analysts. Independence and self-determination (from a Leninist perspective, but in its Stalinist reassessment), which was high lightning

---

⁷ Brian Hall, *Stealing from a deep place. Travels in South-Eastern Europe*, London, Heinemann, 1988.

patriotism as the defence of the motherland and of “the victories of socialism”, paralleled the socialist nation, an ethno-genealogical twist originated in the exacerbation of regime individuality within the communist regime.

In his volume dedicated to Romania in 1970, belonging to the series of European country profiles, Jan M. Matley wrote very conveniently about Romania under Ceaușescu’s regime pointing out its independence and liberal views: even if “the methods thus far adopted by the Communist regime to achieve these ends” were “a debatable point”, “however, with liberalization of the economy and with the increased focus on the needs of the consumer, the aspiration of the Romanian people for a better life-and the desire of their government to attain it-may work many changes”⁸. And he continues: “Many in the West believe this relationship with the Soviet Union still exists, and many deny the possibility of Romania's ever achieving any significant improvement in its standard of living or any degree of freedom from governmental control-as long, at least, as the country belongs to the Communist bloc. However, the record of the present regime in Romania leaves little doubt that Romanians have re-laced unqualified allegiance to the Soviet Union with a remarkable posture of detachment from the political and economic policies of the rest of Communist Europe. The Romanian Government’s position of neutrality in the Sino-Soviet dispute, its refusal to mouth the Soviet view of the Arab-Israeli situation, its support of Czechoslovakia's liberal reforms, its pursuit of diplomatic relations with West Germany (contrary to the wishes of most of the other East European governments), and the visit of President Nixon to Bucharest are some examples of the nation's recent independent attitude. The substitution of a national foreign policy for one that followed the international Communist line laid down in Moscow is obviously of great significance for Romania's future political development”⁹.

MacKenzie was very optimistic too. He was convinced that the British would be very attracted by Romania: even if “... Romania is a late starter in the field of tourism, although more attention has been paid to it since the successful State visit of the President of the Republic, Mr Nicolae Ceausescu, in 1978, when he stayed at Buckingham Palace as the guest of the Queen, who may herself visit Romania at the President's invitation in the near future”¹⁰.

---

⁸ Ian M. Matley, *Romania. A Profile*, London, Pall Mall Press, 1970, p. 5.

⁹ *Ibidem*, p. 6.

¹⁰ Andrew MacKenzie, *Romanian Journey*, London, Robert Hale, 1983, pp.11-12.

Everything was perfect about Romania. It was instead a victim of Western misrepresentations as a Ruritanian place: “In the minds of many people, Romania had a faintly comic-opera air of elaborately uniformed cavalry officers and gay, dancing peasants. It was the sinister locale of Transylvanian castles in dark forests, of werewolves and Count Dracula. For others, less dramatically, Romania suggested a decadent air of oriental intrigue and corruption. These distorted views were based to a great extent on the well-publicized activities of some members of the ruling circles during the interwar period, as well as on the writings of novelists seeking a little-known (and hence exotic) setting for their tales. Traditional accounts of Romanian life, real or fictitious, did little to reveal the underlying quality of the country, namely, the predominance of a hard-working, relatively prosperous peasant population, farming a rich soil in a climate favourable to the growth of a variety of agricultural products. In this century, Romania was further enriched by the development of one of the largest petroleum fields in Europe and by the steady growth of heavy industries, such as the iron and steel industry of Transylvania”¹¹. Once the stereotypes about Romania and the Romanians are deconstructed following the Romanian self-representations, the communist future appears bright at the end of an undeserved history of internal and external injustice: “There is no doubt that the Romanians, given a period of peace free from outside interference, have a bright economic future ahead of them, especially as compared to most of the other countries of Eastern Europe. The country has not only a strong base of natural resources on which to build its economic future but also an energetic population, keen to see the country prosperous and industrially strong”¹².

Between 1964 and 1974, in Romania, the discourse of independence and the nationalist one coexisted, but gradually that of the “socialist nation” gained the upper hand, especially after the invention of the “multilaterally developed socialist society” project. The shift was made through processes of homogenization focused on the basic elements of the nation (in its Stalinist definition): history, language, territory, population, and economy. This “classical” Stalinist concept of the nation can be described as an “imagined community”¹³. The discourse of the “socialist nation”, which was little by little changing the tone, was not anymore attractive for the British observers,

---

¹¹ Ian M. Matley, *op. cit.*, p. 4.

¹² *Ibidem*, p. 5.

¹³ See Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, New York, Verso, 1991.

Marxists or not. Ceausescu was showing his real face and the West was disappointed.

While some of the British writers and politicians were constructing the utopian communist Romania – a liberal island in the ocean of totalitarian Stalinism, others were endeavouring to deconstruct these conjectural representations, creating in exchange ironic and critical images of poverty, misery, terror and oppression (Anton Gill, Anthony Daniels, Guy Arnold, Richard Basset, Brian Hall, David Selbourne, Julian Hale), or gloomy images of communist dictatorship and isolated forms of intellectual resistance (Jessica Douglas-Home). Others were imagining dystopian hypostases of communism, dramatic and ironic at the same time (Alan Sillitoe) or satirical (Malcolm Bradbury).

Malcolm Bradbury's *Rates of Exchange* (2000, first published in 1983) and his *Why Come to Slaka? A Guidebook and Phrasebook Translated into English by Dr F. Plitplov*. Introduction by Dr. A. Petworth. (2000, first published in 1986) are parodic descriptions a communist regime, which remind us of Romania as well as of any country behind the Iron Curtain. Dr. Angus Petworth, British professor of linguistics and distinguished messenger of the British Council all over the world, is strangely invited by the Ministry of Culture in Slaka for a lecturing tour. Characters are not important in this novel: they are embodying the stereotypes spread through the language, society, and politics of Slaka. It is a parody of the life under Communist dictatorship, or better say, as it might have become in years if nothing changed: "Located by an at once kind and cruel geography at the confluence of many trade routes, going north and east, south and west...it is a land that has frequently flourished, prospered, been a centre of trade and barter, art and culture, but has yet more frequently been pummelled, fought over, raped, pillaged, conquered and oppressed by the endless invaders who, from every direction, have swept and jostled through this all too accessible landscape. Swedes and Medes, Prussians and Russians, Asians, Tartars and Cossacks, Mortars and Turds, indeed almost every tribe or race specialist in pillage and rape, have been here, as to some necessary destination, and left behind their imprint, their customs, their faiths, their architecture, their genes. This is a country that has been now big, now small, now virtually non-existent. Its inhabitants have seen its borders expand, contract and on occasion disappear from sight, and so confused is its past that the country could now be in place quite different from that in which it started. And so its culture is a melting pot, its language a *pot-pourri*, its people a salad...As a result, in Slaka history is a mystery, and it is not surprising that the

nation's past has been very variously recorded and the facts much disputed, for everyone has a story to tell¹⁴”.

As Lidia Vianu observes, “Malcolm Bradbury is so busy mocking at communism that he completely misses the human tragedy behind the iron curtain”, but I really don't know which is more offensive, the above described idyllic images of communist Romania, or this satirical deconstruction of the self-representations and foreign images about Romania, mostly of its liminal condition, exploited both by the victimized Romanians and by culpabalizing Westerners? It makes you at least laugh at yourself instead of feeling ashamed.

Alan Sillitoe's socialist Nihilonia might be any country in the communist bloc as well: “Such a country ought to be explored and, if possible, described. At the same time we also believe that whatever dangers are to be met with in Nihilon will be effectively dispelled if sufficiently written about. ...Man, by nature, is not nihilistic, and in order to make him behave and live in such a fashion, one can assume that certain “principles of nihilism” have been formulated by the one man who runs the country, and whom we hope to meet in the course of this narrative. Though Nihilon, through him, has devised the perfect system of regimented chaos as the best way of safe guarding the eternal spirits of its citizens, this is no proof that a better method could not safeguard them even more”¹⁵. What else than “regimented chaos” was (and still is Romania)? A nihilistic, cynical, immoral environment with no value to cling to. A place where the rule of no rule is taken as democracy!

To understand the peoples of Central and Eastern Europe would mean for Western observers to understand the complexity of their histories, cultures, and identities. Could it be that its nihilism, immorality and chaotic (des-) organization make Romania incomprehensible, both in communist and postcommunist hypostases?

---

¹⁴ Malcolm Bradbury, *Rates of Exchange*, London, Picador, (first published in 1983), 2000, pp. 1-2.

¹⁵ Alan Sillitoe *Travels in Nihilon*, London, Grafton Books, 1986, p. 5.

Imagini ale României comuniste și post-comuniste în literatura de călătorie britanică

- Rezumat -

Studiul de față reprezintă o analiză imagologică a reprezentărilor britanice despre România comunistă și continuitatea lor în construirea imaginilor post-comuniste în literatura de călătorie britanică. Lucrarea merge în continuarea cercetării mele anterioare vizând reprezentările britanice despre România în secolele XVIII-XIX. Din nou, aproape nimic nu pare încurajator, nici măcar după căderea comunismului. România este uneori descrisă în culori mai întunecate decât înainte, ca și când ar fi sortită să fie pentru totdeauna prost condusă și fără speranțe de viitor. Nici doctrina comunistă nu este judecată pentru situația dramatică dinaintea de 1989, ci, mai degrabă, pentru punerea nesatisfăcătoare în aplicare a principiilor acesteia de către dictatori precum Ceaușescu în anii '80. Anii '70 inspiră în schimb imagini idilice și utopice ale unei insule liberale în oceanul imperialismului sovietic și un promotor ideal al celei mai pure doctrine marxiste eliberate de influența marxistă. Cu toate acestea, imaginile de acest fel sunt contrabalansate de cele ale rezistenței intelectuale și culturale a românilor în fața dictaturii ceaușiste. Astfel, în funcție de orientarea ideologică a observatorului, România sub regimul comunist este un spațiu liminal între dictatură și liberalism, între modelul sovietic și cel național, între Apusul care îl lauda pe Ceaușescu și Uniunea Sovietică, vecinul tolerant al României, care părea să treacă cu vederea dispozițiile schimbătoare ale lui Ceaușescu, imagini ale unei țări reprezentate fie prin președintele „disident” fie prin oamenii de cultură dizidenți, dacă încercăm să găsim un numitor comun al acestor imagini. Anii '80 par să rezolve ambivalența imaginilor britanice despre România. Nu mai predominau nici dictatorul disident și nici intelectualii dizidenți, ci mizeria și tristețea unui popor oprimat. Aura de liberalism a lui Ceaușescu, percepută mai ales în politica lui internațională, se spulberase.

ÎNTRE CĂLĂTORIE ȘI MIGRAȚIE

MIHAI SIN

Cu mulți ani în urmă, pe la începuturile mele în ale scrisului, am scris o schiță intitulată *Călătoria*, din diferite motive necuprinsă în vreun volum, și uitată în paginile prăfuite ale unui periodic. La vremea respectivă, pe la sfârșitul anilor '60, făcusem o adevărată obsesie pentru călătorie/călătorii, ca și alți tineri români, dar, cum bine se știe, călătoriile în afara granițelor țării erau practic interzise în regimul comunist sau însemnau adevărate privilegii de care, desigur, aveau parte prea puțini. În imposibilitatea de a concretiza călătorii mult visate, mă consolam cu călătorii în interior, străbătând spații minunate, raiul pe pământ, cum obișnuim să spunem, pentru ca peste puțină vreme, sau chiar în clipele următoare să întâlnesc cantități apreciabile de derizoriu și de grotesc, din care producem din belșug și în prezentul bizareii noastre tranziții. Născută din această obsesie, schița aceea avea un motto dintr-un scriitor suedez al cărui nume l-am uitat, însă cuvintele mi-au rămas în memorie după atâția ani: „Căutam un lucru pe care eram silit să-l caut, dar ținta călătoriei era înlăuntru și nu putea fi atinsă în altă parte”.

Aceste puține cuvinte îmi par și acum a fi esențiale pentru a ne apropia de un anumit sens existențial filosofic al călătoriei, acela de a te ajuta, prin comparații și contacte umane, prin cunoașterea unor spații străine și a unor stadii diferite de civilizație, ca și prin multe alte elemente, unele aproape inefabile, să te cunoști mai bine pe tine însuși, să conștientizezi cine ești și ce ești, să te definești în funcție de apartenența ta la un neam, sau, cel puțin teoretic, la o regiune, la un continent, sau de ce nu, la o lume întreagă.

Desigur, tipologia călătoriilor e mult mai vastă, iar epoca noastră a lărgit mult aria și diversitatea acestor tipologii. Pe de altă parte, cel puțin tot atât de evidentă și pronunțată este și tendința unificatoare sau chiar confuză de termeni. Astfel, an de an, media franceză e plină de relatări și reportaje de toate culorile privind exodul parizienilor spre Provence și spre Coasta de Azur, provocat de vacanțele de vară. Foarte puțin sunt cercetate scurtele călătorii de agrement sau călătoriile de week-end, având ca scop dominant și obsesiv reîncărcarea bateriilor pentru o nouă săptămână de lucru. Dar nu plăcerea turistică firească și genuină de contopire cu natura îi obsedează pe zeci de milioane de turiști occidentali la sfârșit de săptămână, ci ideea terorizantă și mascată de o nefirească veselie de a rămâne în formă, ceea ce nu e similar neapărat cu a-ți menține și a-ți îngriji sănătatea, deoarece, ca să luăm un

exemplu la îndemână, poate cam grosier, dar cât se poate de real, a-ți umple burta cu cârnați și bere nu e o problemă de sănătate, ci cel mult un mod de a uita de apropiatul asalt al următoarei săptămâni.

Genul acesta de călătorii sunt foarte departe, de pildă, de călătoriile epocii romantice, și anume călătorii ideale și idealizate, călătoriile aventurii și ale existenței, călătoriile fictive sau viața ca voiaj, dar și infinit mai îndepărtate de călătoriile inițiatice, mult mai puține, inaugurate, putem spune, încă de pe vremea sumerienilor, prin călătoria lui Ghilgameș, în căutarea tainelor morții și, implicit, a sensului vieții.

Turismul de masă, ca fenomen specific epocii noastre și făcând parte, după unii gânditori occidentali, din noile mituri ale mitologiei moderne – mitul automobilului, mitul fotbalului (vezi războaiele fotbalistice) și altele – nu mai poate fi observat și comentat doar din punct de vedere sociologic și economic, acest din urmă criteriu fiind foarte important din moment ce turismul reprezintă pentru multe țări o sursă importantă a bugetului, iar pentru unele chiar sursa principală.

Am avut fiecare ocazia să vedem, în anumite împrejurări, grupuri de turiști vârstnici, uneori și infirmi, despre care unii români comentează într-un bine cunoscut stil malițios-bășcălios: „Uite-i și pe ăștia cum umblă prin lume, și moartea îi așteaptă acasă”. Și într-adevăr, în afara dorinței de a-și menține vie curiozitatea și, prin ea, o prelungire în alte forme a unui spirit tânăr, putem să gândim dacă nu cumva poate fi vorba de o fugă de moarte sau cel puțin de procesul mortificării, la bătrânețe moartea fiind așteptată de obicei acasă, într-o blândă resemnare, îndulcită de confortul și discreția față de fenomen specifice lumii occidentale.

În lumea occidentală, golită în bună măsură de o mistică și metafizică a existenței, preocupată în primul rând ca individul și colectivitățile să funcționeze, dimensiunea sufletului e privită cu scepticism și excesiv raționalism, iar moartea, în cel mai bun caz, ca fenomen statistic. Desigur, nu putem ști, tot statistic, câți indivizi călătoresc ca să fugă de moarte, ca un ultim și poate neconștientizat gest de revoltă față de existență consumată într-o monotonie confortabilă, dar lipsită de relief existențial, de evoluție intelectuală, de altitudine și de profunzime, și, nu în ultimul rând, de cultivarea sufletului și a spiritului.

Deodată, pe neașteptate, indivizi dintre cei mai diferiți pot să aibă revelația cenușiiului cel mai compact, deși culoarea dominantă, cea palpabilă, la vedere, a fost și rămâne roz. Astfel, putem să presupunem că, din aceste mase de turiști care se mișcă într-o organizare perfectă și totuși bezmetic, de colo

până colo, există unii – iar numărul lor ar putea să nu fie chiar neglijabil – care se folosesc de industria turismului pentru a scăpa de spaima ce-i bântuie sau măcar le mai atenuază, conștienți fiind că nu le sunt de nici un ajutor nici psihologic, nici psihiatric, puși la dispoziție cu generozitate de un sistem care, totuși, funcționează aproape impecabil. Căci aparențele pot să înșele chiar și într-un sistem unde nimic nu pare a fi rămas necercetat și scotocit. Acești revoltați fără voie par să fie în aceste condiții mai aproape de romanticul Auguste de Lagarde decât de seducătoarele, dar impersonalele pliante ale industriei turismului actual: „Omul parcurge așa de repede viața, că nu cunoaște alt lucru decât cărarea care-l conduce spre moarte. El e doar un punct pe un drum pe care rămâne ceva mai mult. Acolo, el înaintează încet, examinează fiecare obiect, și dacă nu poate culege fiecare floare pe care o întâlnește, el o apreciază, o regretă sau o scaldă în lacrimi”.

Iar cu câteva decenii mai devreme decât Lagarde, Florian, cel ce a suferit sub teroarea revoluției franceze de la 1789, ne-a oferit în poemul *Călătoria*, din 1792, o imagine esențializată a condiției umane, într-o viziune cu nimic mai prejos, ba poate dimpotrivă, decât aceea, mult mai târzie, de secol XX, a lui James Joyce, în al său *Ulysses* „Să pleci înainte de zori pe băjbăite, fără a vedea ceva, fără a visa, chiar fără să-ți ceri drumul, să mergi din cădere în cădere și, târându-te astfel, să faci o treime din drum până aproape de amiază, să vezi atunci deasupra capului grămădindu-se norii, într-un nisip mișcător repezindu-ți pașii, să alergi, îndurând uragane peste uragane, spre un capăt incert, care nu mai vine. Dezamăgit, spre seară, căutând un culcuș, să sosești gâfâind, să te culci, să adormi... Asta se cheamă a te naște, a trăi și a muri. Fie voia Domnului astfel împlinită!”¹.

Între călătorie și exod sau migrație nu pare să existe nici o legătură, și totuși pe întreg parcursul existenței sistemului bolșevic comunist, nevinovata călătorie a devenit un mijloc, cel mai redutabil și mai eficient, de a evada din sistem, din lagărul socialist, întru dobândirea jinduitei libertăți. Mulți indivizi, cu precădere intelectuali, au încercat ani de zile să obțină un pașaport pentru a face o călătorie în Vest, având în minte un singur țel: să rămână în Occident, să aleagă libertatea, cum se spunea zi de zi la postul de radio *Europa Liberă*. O libertate discutabilă, dacă ținem seama de etapele uneori dure și dezolante pe care le-au parcurs unii dintre azilanții politici, sau de afirmațiile incendiare ale lui Soljenițin, care, cu ocazia comemorării din 1994 a 200 de ani de la reprimarea răscoalei din Vandée, a demonstrat cu argumente ce au scandalizat

---

¹ James Joyce, *Ulise*, București, Editura Univers, 1984.

temuta inteligenție de stânga franceză că idealurile sloganuri ale revoluției franceze au fost de la început false, și că, în consecință, două secole de istorie europeană ar trebui rescrisă.

În timpul revoluției din Ungaria din 1956 s-a produs un adevărat exod spre Vest, via Austria, dar prilejul n-a avut nici o legătură, firește, cu călătoriile. Însă peste mai bine de două decenii, din fosta RDG, zeci de mii de oameni au reușit să scape spre Germania de Vest folosindu-se de, cum spuneam, nevinovata călătorie, cu pașaport și acte în regulă, via Ungaria sau Cehoslovacia. A fost o adevărată hemoragie de populație ce a reprezentat una din ultimele lovituri decisive, alături de revoluția din România, date unui sistem infernal, a cărui demență, vizibilă încă de la începuturile sale, a fost tolerată mult prea mult timp de către Occident, din rațiuni pe care, firește, nu e cazul să le punem în discuție acum.

Istoria recentă a României și a întregului Est european e plină de tragism, cu urmări imposibil de calculat și mai ales cu o traiectorie ulterioară căderii comunismului care din multe puncte de vedere e consternantă, având o „logică” cel puțin ciudată. Acum, hemoragia de populație românească a căpătat valențe noi, pare a fi mult mai sofisticată, dar accentul motivațiilor invocate s-a deplasat în ultimii ani de la politic, și el folosit uneori – ca dintotdeauna – ca paravan pentru aspirațiile economice, la economic, deci de la politic la economic, iar mult dezbătuta nevoie de libertate pare să nu mai intereseze pe nimeni, fiind părăsită fără prea multe explicații, ca un slogan ieșit din uz.

Dacă într-o lucrare de referință a lui Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, printre cauzele majore invocate sunt cele ale persecuțiilor național-religioase, economice, sociale și politice, timpul nostru prezintă din aceste puncte de vedere o situație mult mai încălțită, și nu de puține ori, mai obscură, vechi sloganuri din perioada războiului rece, cum ar fi drepturile omului, printre care dreptul la libera circulație, deci la călătorie, sau dreptul de a te stabili în altă țară, n-au putut fi retractate și ajustate la timp, astfel că vechile metropole cunosc fenomene de revoltă extremă a noilor populații, cum ar fi cazul recent al Franței, sau ample manifestații, cum ar fi cazul populației de origine latino-americană în cazul Statelor Unite ale Americii. De altfel, cum se știe, mari amatori de statistici, americanii n-au ezitat să calculeze și să afirme că dacă rata actuală a natalității și a emigrării se vor menține la fel de ridicate la latino-americieni, în special mexicani, în 30-40 de ani aceștia vor depăși numeric populația de origine anglo-saxonă, iar SUA va redeveni o țară preponderent latină, cum a fost cândva. Iar faptul că

președintele George W. Bush și Congresul SUA doresc, în sfârșit, impunerea limbii engleze ca limbă oficială spune multe.

Oricum, mitul integrării populațiilor venite în ultimele decenii, atât de drag mediei occidentale și filosofilor și sociologilor de serviciu, pare să se fi destrămat, și nu sunt chiar puține vocile care, fie mai lucide, fie mai îngrijorate de destinul unor mari națiuni – asta și în contextul unor anumite politici de globalizare pe care nu le mai comentăm acum – prevestesc o cucerire din interior, la urma urmei bizară, a actualelor metropole de către fostele colonii. Dintotdeauna, dar poate acum mai mult ca niciodată, diplomația marilor puteri a evitat să spună lucrurilor pe față, astfel ceea ce de ani buni gânditorii occidentali au început să numească *ciocnirea civilizațiilor* sau chiar *războiul civilizațiilor* s-a acutizat brusc sub denumirea mai diplomatică de *război împotriva terorismului mondial*. Iar faptul că se vorbește în continuare de emigrări și respectiv imigrări acoperă de fapt o realitate mult mai dură și infinit mai problematică, având consecințe ce se întrevăd ca teribile pentru civilizația euro-atlantică de tip creștin, și anume aceea a unor adevărate migrații – e adevărat, migrații ce nu mai amintesc deloc de acelea din mileniul I, ci desfășurate în bună măsură legal, cu hârtii însoțitoare sau, dimpotrivă, prin penetrări frauduloase, masive, prin ritmicitatea lor tot mai accentuată.

De ce totuși migrează atâția indivizi și mari colectivități? De ce apar și în cazul României previziuni sumbre făcute, printre alții, de americani, după care țara noastră se va depopula treptat în următorii 30 de ani? Și cine oare vor fi cei ce vor umple marile goluri lăsate? Majoritatea opiniilor dau credit în continuare cauzei economice, și pe bună dreptate. Componenta politică și religioasă s-a diminuat mult, dar nu e nici ea de neglijat, cel puțin în cazul Africii.

Dar mai există o motivație, cred, din ce în ce mai devastatoare, despre care nu am știință că e tratată undeva cu toată seriozitatea, și nici măcar nu se amintește de ea. E vorba de defetism. Zi de zi asupra țărilor cu probleme – și noi, din '90 încoace tot cu probleme am fost – se revarsă cantități imense de defetism pe canalele televiziunilor și la radio, în presa scrisă, în instituții publice, în medii artistice. În ce ne privește, în cunoștință de cauză, fără voie sau din prostie, papagalicește, intelectuali cu mari pretenții și pseudo-intelectuali, ignoranți și snobi, își fac treaba neosteniți, din motive doar de ei știute, dar pe care le putem bănuși, semănând acea *selbsthass*, ura de sine, neîncrederea și chiar spaima de viitor. Iar vârful de lance cel mai ades folosit este, din păcate, Caragiale, siluit până la deformare, acoperit de mari cantități de grotesc și scabros, până la nerecunoaștere.

Când nu mai crezi că poporul tău, nația ta, are un viitor, atunci, poate instinctiv, îți vine să-ți iei lumea în cap, împlinindu-se și astfel vorbele cumplite din Iov: „La miezul nopții, un popor poate să piară”.

Between Travel and Migration

-Abstract-

Our paper is a presentation of the very large scale of definitions related to travel ranging from romantic journeys and authentic travels around the world to tourism and migration of populations in our day's global world. These last two hypostases are very different from ideal and idealized travels, travels of adventure and existence, fictitious or life as a voyage, but even more different from such the travels of initiation as Gilgamesh's voyages in search of the mysteries of life and death. The migration and dislocation of populations are forms of adaptation to the new conditions of contemporary life and globalisation.

Istorie socială și politică

**STRUCTURILE SOCIO-PROFESIONALE ȘI ORGANIZATORICE
ALE FORMAȚIUNILOR POLITICE ROMÂNEȘTI
DIN AUSTRO-UNGARIA (1867-1918)**

IOAN CHIOREAN

După cum se știe, definitivarea pactului austro-ungar a găsit pătura conducătoare românească nepregătită pentru o rezistență mai dârză și eficientă împotriva regimului dualist. Aflată într-un moment de răscruce, mișcarea națională română și-a văzut divizate forțele în loc să le poată uni pe baza unui program politic, cu largă aderență în rândurile maselor populare. De acest lucru vor profita cercurile conducătoare din Ungaria, mai ales că burghezia și intelectualitatea românească erau de acum lipsite și de sprijinul Curții de la Viena.

Suprimarea autonomiei Transilvaniei și a legislației Dietei de la Sibiu din 1863-1864 au fost urmate în parlamentul maghiar de măsuri legislative iluzorii în privința garantării egalității în drepturi politice a tuturor națiunilor și naționalităților din Transleithania. Cunoscând condițiile social-politice din anii negocierii compromisului austro-ungar, principalul moment din evoluția mișcării naționale române este legat nemijlocit de activitatea desfășurată de deputații români din Ungaria și Banat pe de o parte, și din Transilvania pe de altă parte, în Camera Legislativă a Ungariei. Dacă asupra deputaților români ardeleni, excepție făcând Ilie Măcelariu deoarece în dietă a susținut permanent necesitatea separării Transilvaniei de Ungaria, a căzut - de la început - oprobriul general, fiind denunțați în fața poporului ca vinovați de pierderea autonomiei acestei provincii¹, activitatea parlamentară a deputaților „ungureni“

---

¹ B. Surdu, „Conferința națională de la Mercurea (1869)”, în *Anuarul Institutului de istorie*, Cluj, VIII (1965), p. 178. Semnificativă din acest punct de vedere este și scrisoarea lui Al. Papiu Ilarian trimisă din București, la 6 aprilie 1867, lui Iosif Hodoș: „Purtarea ta în dietă mi-a înălțat inima și a făcut pre toți să nu despere în viitoriu. Colegii tăi mi se par cam slăbuți. Ardelenii din Pesta sunt în adevăr oameni de nimic. Acel fleac de cavaler de Pușcașiu (Pușcariu - n.n.) ce caută el în Pesta? (...). Pe Hoszu pentru ce-l numărați între români? Măcelariu, bravo că a cercat să vorbească românește, pagubă însă că a continuat ungurește (...) Românii în dieta din Pesta n-au să câștige drepturi naționali, pot însă face mult, dacă vor rămânea neclățiți, neînduplecați în pretenziunile lor; nici o concesiune să nu facă în ceea ce privește drepturile

și bănățeni s-a bucurat de mai multă atenție și respect. Spre deosebire de Transilvania, unde se desfășura deja o luptă deschisă între mitropolitul ortodox Andrei Șaguna și intelectualii laici pentru conducerea mișcării naționale iar opinia publică era conștientă de necesitatea *pasivității*, în Banat și ținuturile „mărginașe“ din Ungaria populația românească era convinsă că, în noile împrejurări politice (de după 1867), singura cale pe care se putea obține ceva în folosul ei era *activismul*, adică participarea la viața parlamentară. Iosif Hodoș, Sigismund Borlea (ca deputați ai Zarandului), Vincențiu Babeș, cei patru Mocioni ș.a. au însemnat astfel în conștiința locuitorilor ținuturilor pe care le reprezentau acea torță veșnic vie care menținea trează conștiința națională. Căci prin scris și grai, înfruntând cu demnitate reacțiile dușmănoase de pretutindeni, ei au rămas neclintiți pe baricadele luptelor politice.

Întemeierea partidelor naționale românești (1869) Dezbaterile parlamentare din ciclul 1865-1868 au produs însă și unele mutații în gândirea și activitatea viitoare a majorității deputaților români. În acești ani, de o solidaritate între deputații români putem vorbi numai în privința legii naționalităților, în celelalte probleme ei s-au raliat diverselor grupări politice maghiare. Pentru a nu se repeta și în viitorul ciclu parlamentar o asemenea situație cei patru Mocioni inițiază o serie de întruniri cu oamenii politici români din Ungaria pentru a se elabora o platformă politică proprie. Pe de altă parte, încă din luna mai 1868, Vincențiu Babeș întreprinde o acțiune ce poate fi încadrată în preliminariile întemeierii Partidului național român din Banat și Ungaria, solicitând chiar pe unul dintre membrii marcantă ai familiei Mocioni să primească conducerea proiectatei formațiuni politice². Drept urmare, la 7 februarie 1869 are loc la Timișoara conferința de constituire a *Partidului*

---

naționale. Cu chipul acesta, ungurii au să se întărate, are să se facă zgomot, au să auză europenii strigătele românilor, și acesta e mare, foarte mare câștig...“ (I. Pervain, I. Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu-Ilarian*, vol. I, Cluj, Editura Dacia, 1972, pp. 112-113). Pentru alte aspecte privind activitatea politică parlamentară a lui Ilie Măcelariu vezi și Dumitru Suciu, „Lupta parlamentară a lui Ilie Măcelariu în dieta de încoronare de la Pesta (iunie 1867-decembrie 1868)”, în *Acta Musei Napocensis*, IX (1972), pp. 215-228; *Idem*, „Din lupta politică românească: Activitatea lui Ilie Măcelariu în primii ani după instaurarea dualismului (1868-1869)”, în *Studia Univ. B. B.*, Historia, fasc. 2, 1972, pp. 71-87; *Idem*, „Acțiuni politice românești împotriva suprimării autonomiei Transilvaniei între 1848 și 1868”, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, pp. 84-157.

² George Cipăianu, „Vincențiu Babeș, Activitatea parlamentară între anii 1861-1869”, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, Cluj, XVI(1973), pp. 185-186.

național român din Banat și Ungaria, prezidată de avocatul Constantin Rădulescu din Lugoj. La conferință au fost prezenți peste 500 de fruntași români, în majoritate covârșitoare intelectuali³. Învecinarea bănățenilor cu sârbii și strânsa lor colaborare pe terenul luptelor politice este elocvent exprimată la Timișoara, unde era prezentă și o delegație a comitetului național sârb de la Novisad în frunte cu Svetozar Miletić. De altminteri, momentul fondării partidului național al românilor din Banat și Ungaria coincide cu organizarea politică a sârbilor, existând astfel o semnificativă identitate de vederi atât sub raport organizatoric cât și programatic. În fruntea tânărului partid național, care va jalona ținuta politică activistă a românilor din Banat și Ungaria în noul ciclu parlamentar, se afla un *comitet central*, cu sediul la Timișoara, iar în comitate și comune vor lua ființă comitete locale.

Potrivit rezoluției propuse de V. Babeș structura organizatorică a partidului se grefa pe însăși structura administrativ-teritorială a ținuturilor locuite de români pentru a cuprinde astfel elementele bănățene, arădene și crișene, care beneficiau de aceeași lege electorală (unde censul era de 5 fl. față de 8,40 în Transilvania). Comitetul central trebuia să se compună din cel puțin 15, sau cel mult 25 de membri, reprezentând Banatul și părțile „ungurene”. Prin mijlocirea acestuia se vor înființa „comitetele particulare în toate comitatele, unde nu există încă; prin străduința acestora se vor înființa comitete cercuale prin toate cercurile și comunele, care vor sta între sine în atingere, în legătură și în conlucrare cu comitetele comitatense și, respectiv, cu comitetul central”⁴.

Comitetele cercuale aveau obligația de a îndruma îndeaproape activitatea cercurilor comunale, care urmau să-i înscrie și să-i conducă pe alegători la secțiile de votare. Mai presus de toate, ele organizau adunări pentru desemnarea candidatului și-i solicitau acestuia „parola națională”. Ca președinte al partidului a fost ales Alexandru Mocioni, iar ca membri ai comitetului central: Lazăr Ionescu, Meletie Drăghici, Ștefan Adam, Mircea B. Stănescu, P. Alexandru, A. Săcoșean, Vincențiu Pop, Gheorghe Crăciunescu, Petru Popovici, V. Iliman, Traian Lungu, N. Nicolaevici, T. Țăran, N. Cristian, I. David, V. Grozescu, A. Popovici și I. Ciocovan.

Programul partidului, întocmit de Alexandru Mocioni și Vincențiu Babeș, era structurat în zece puncte: 1) solidaritatea cu națiunile patriei care au interese similare; 2) cu privire la naționalități menținerea și apărarea proiectului de lege româno-sârb prezentat dietei în 1868; 3) cu privire la Transilvania menținerea autonomiei și convocarea unei noi diete ardeleni; 4) combaterea

³ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 8 din 29 ianuarie/10 februarie 1869.

⁴ *Idem*, nr. 10 din 8/20 februarie 1869.

articolului XII din legea din 1867 (dualismul austro-ungar); 5) sprijinirea programului național al croaților cu privire la autonomia țării lor; 6) organizarea municipiilor pe baza cea mai largă a democrației și autonomiei (întrebuințarea limbii și numirii de funcționari români); 7) adoptarea principiilor liberalismului și democrației în toate domeniile și organizațiile vieții publice; 8) în lupta pentru naționalitate românii din Ungaria și Banat vor urma politica de *activitate*; 9) candidații și deputații naționali sunt obligați prin cuvânt de onoare să respecte partidul și programul său; 10) nici un deputat național nu poate primi vreun serviciu de stat⁵. Programul adoptat de către cei peste 500 de intelectuali participanți la întrunirea de la Timișoara avea obiective strict burgheze, în el fiind înscrise doar doleanțele politice naționale, strânsa colaborare cu naționalitățile și cu românii din Transilvania, nu și revendicările social-economice ale țărănimii și muncitorimii bănățene și din ținuturile „ungurene“. Cu toate aceste limite, și chiar interzis de autoritățile guvernamentale la 16 martie 1868, partidul național al românilor din Banat și Ungaria a avut un rol activ în mișcarea națională, în întreaga luptă antidualistă, încheșgând cu organizațiile politice ale sârbilor și croaților un puternic front de rezistență în fața măsurilor tot mai opresoare din Dubla Monarhie. În privința alegerilor din 1869, s-a hotărât participarea la urne în cercurile electorale în care alegătorii români dețineau majoritatea numerică. De acum încolo, românii din Banat, Crișana și Maramureș vor lua parte cu regularitate la alegerile parlamentare. Ei sperau că pe această cale vor reuși să impună respectarea drepturilor politice ale națiunii române. Activismul lor politic era deci determinat de situația deosebită a românilor din ținuturile „ungurene“ și bănățene, care nu au avut nici înainte o dietă proprie și ca atare și-au trimis reprezentanți în dieta ungară, întreținând și diversificând astfel legăturile statornicite cu unii oameni politici maghiari.

La acea dată numărul alegătorilor români din comitatele Timiș, Caraș, Severin, Zarand, Arad, Bihor, Sălaj și Sătmar, și care formau baza de masă a partidului, era de aproximativ 63.000. Sistemul prin care s-au constituit însă cercurile electorale asigurau șanse reale de reușită majorității candidaților guvernamentali, în timp ce candidații partidului național român puteau aspira la victoria în alegeri în doar 25 de circumscripții.

Faptul că, încă din momentul constituirii sale, liderii acestui partid vorbeau în numele întregii populații românești, militând activ pentru întărirea

---

⁵ Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București, 1939, pp. 149-155; Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, Editura Științifică, 1974, pp. 370-371.

solidarității naționale, a avut consecințe pozitive asupra modului de simțire al tuturor categoriilor sociale, revitalizând conștiința de neam. Beneficiind de marea popularitate a familie Mocioneștilor, dar nefiind un partid de clasă, ci *național*, partidul românilor din Banat și Ungaria a reunit dintru început în rândurile sale toți proprietarii mari și mijlocii de pământ (nu prea mulți la număr), țărănimea înstărită (viitoarea burghezie rurală), intelectualitatea laică și ecleziastică, toate elementele burgheziei mici și mijlocii de la orașe (restrânse și ele numericește), funcționari din administrațiile comitatense, cercuale și din instituțiile publice. Censul ridicat excludea de la viața politică majoritatea populației, țărănimea săracă și muncitorimea, îndepărtând întrucâtva de programul (burghez) și lupta partidului cea mai oropsită masă de oameni ai muncii de la orașe și sate.

Muncitorii n-au rămas însă cu brațele încrucișate. Dimpotrivă, abordând felurite chestiuni cu caracter social-politic general, și luptând împotriva exploatării capitaliste, ei vizau în mod direct lupta de eliberare națională a popoarelor din monarhia dualistă. Cu toate că, în acea vreme, Banatul și comitatele vestice aveau o economie preponderent agrară, cu puternice rămășițe feudale, prin exploatarea unor zăcăminte de minereuri și prin valorificarea lor pe scară industrială se vor dezvolta și aici puternice centre economice, unde proletariatul își va făuri numeroase organizații profesionale de ajutor mutual, apoi - îmbrăcând forme superioare de dezvoltare - asociații muncitorești și chiar o secție a Internaționalei I. În acest sens este semnificativ faptul că, Asociația generală a muncitorilor din Timișoara - afiliată de la constituirea ei (1868) la Internaționala I - a ajuns să cuprindă în scurt timp un mare număr de membri (circa 1000), devenind o puternică organizație politică, în rândurile căreia au luptat cu aceeași abnegație muncitorii români, maghiari, germani și sârbi împotriva nedreptăților sociale și naționale. Programul de acțiune al asociației timișorene, în care figurau revendicări și preocupări de natură politică, economică și culturală, este indisolubil legat de activitatea mentorilor ei - Farkas Károly (originar din Reșița), muncitor mecanic la atelierele căilor ferate din Timișoara și muncitorul croitor Gheorghe Ungureanu. Sute de muncitori români au activat, pe baza aceluiași principii revoluționare, în asociațiile generale muncitorești din Reșița, Anina și Arad (întemeiate în 1869-1870), prevestind astfel forma organizatorică care să cuprindă întregul detașament înaintat al proletariatului spre drumul firesc, ireversibil, al libertății și progresului, al deplinei emancipări social-politice pentru toți împilații și împovărații de nevoi.

Așadar, exceptându-i pe muncitorii organizați din centrele industriale mai importante și pe țăranii săraci (aceștia rămași însă în sfera de influență a partidului național român prin intermediul preoțimii și învățătorilor de la sate), cea dintâi formațiune politică românească din Austro-Ungaria, cuprindea practic elemente din toate straturile sociale și profesionale. Ponderea au avut-o intelectualii (îndeosebi avocații, preoții, profesorii și învățătorii) și țăranii înstăriți, știutori de carte, reazămul partidului și al mișcării naționale în mediul rural. Din rândurile burgheziei și intelectualității s-au recrutat membrii aparatului de partid (central, comitatens și cercual), precum și candidații pentru mandatele de deputați în parlamentul maghiar. Deși pare să fi avut o structură socială eterogenă, partidul românilor din Banat și Ungaria exprima în orice împrejurare caracterul său național, promovând și în ciclurile parlamentare următoarea politică de *continuitate* în *activism*. Căci principala sa formă de activitate politică a constituit-o participarea la alegeri și la viața parlamentară, prezentându-se - de regulă - cu candidați proprii. N-a avut un organ de presă propriu, însă ziarul *Albina* (fondat de Andrei, Anton, George și Alexandru Mocioni) - care apărură mai întâi la Viena (27 martie 1866), iar între 16 iulie 1869 - 31 decembrie 1876 la Pesta - poate fi socotită tribuna acestui partid, căci își propusese să fie „organ național independent și liberal, pentru toate interesele întregului popor român, adevărată foaie națională generală”⁶.

Sub conducerea partidului național, românii din Banat, Crișana și Maramureș vor lua parte cu regularitate la alegerile parlamentare. Ei sperau că pe această cale vor reuși să impună respectarea drepturilor politice ale națiunii române.

Curând însă între deputații români aleși în comitatele din aria de activitate a acestui partid apar o serie de divergențe de natură politică, accentuate după 22 aprilie 1869, data inaugurării noii sesiuni dietale. Din această cauză la prima consfătuire a deputaților români, ținută la locuința lui Antoniu Mocioni, la care au participat 15 deputați români (membrii ai partidului național român, deakiști etc.), a fost imposibilă realizarea unei platforme comune. Caracteristică pentru dezbinarea produsă în sânul clubului parlamentar român este și descrierea făcută de Teodor Botiș, autorul monografiei Mocioni. În ziua de 30 aprilie a avut loc o a doua consfătuire, la care - preciza Botiș - luară parte și deakiștii Petre Mihalyi, V. Jurca, I. Pop și Mircea Romanul, pentru că cineva afirmase că Iosif Hodoș, absent la conferința anterioară, va veni cu o propunere care să-i mulțumească pe toți. Când însă

---

⁶ *Albina*, nr.1 din 27 martie 1866; Ioan Chiorean, *Iosif Hodoș*, Târgu-Mureș, Editura Mica Doris, 1996, p. 114.

Hodoș s-a identificat cu părerile deputaților naționali și a propus ca obiectiv fundamental al clubului „politica națională în solidaritate“ deakșiții declarară „că la aceasta nu se pot supune“, părăsind imediat întrunirea, iar cei rămași, zece la număr, printre care și Iosif Hodoș subscriseră moțiunea propusă de el⁷. Din cauza acestor neînțelegeri, clubul național român s-a constituit abia la 25 iunie 1869, alegându-și ca președinte pe Antoniu Mocioni, iar ca secretar pe Iosif Hodoș care a primit însărcinarea să elaboreze un program amănunțit pentru *Partidul național român din Banat și Ungaria* (cel adoptat în conferința de la Timișoara avea obiectivele insuficient precizate). Acest program urma să se publice după ce va fi dezbătut și aprobat de clubul parlamentar român. Tot cu acest prilej s-a hotărât sprijinirea acțiunilor de solidaritate cu naționalitățile nemaghiare. Însă divergențele centrifuge au fost atât de mari încât, aproape nimic nu s-a realizat.

Tot în 1869, la numai o lună după conferința de la Timișoara, peste 400 de intelectuali români ardeleni se întrunesc în zilele de 23-24 februarie/ 7-8 martie într-o conferință similară la Miercurea, hotărând la rândul lor înființarea unui partid național aparte, cu un program aproape identic cu cel din vremea revoluției de la 1848 (exceptându-se doar revendicările care nu mai erau oportune). Dintre marii cărturari ardeleni lipsea Barițiu, mai lipseau apoi și cei doi mitropoliți (Andrei Șaguna și Ioan Vancea), invitați personal de către Ilie Măcelariu. Românii din Banat și Ungaria erau reprezentați prin Alexandru Mocioni, președintele partidului național, care a salutat conferința ardelenilor printr-o cordială telegramă de solidaritate națională. În cadrul conferinței de la Miercurea reprezentanții curentului pasivist, între care Ilie Măcelariu, Ioan Rațiu, Visarion Roman și alții, acționând de comun acord cu George Barițiu, au reușit să-și impună punctul de vedere, astfel că a fost adoptată cu o mare majoritate de voturi tactica *abținerii* de la activitatea electorală, a neparticipării la alegerile pentru Camera Legislativă a parlamentului maghiar. Aceasta echivala, cum de altfel au și interpretat autoritățile guvernamentale și comitatense, cu nerecunoașterea dualismului și a alipirii Transilvaniei la Ungaria. Nici adepții pasivismului, deși continuatori ai programului revoluționar de la 1848, nu concepeau o luptă deschisă și hotărâtă împotriva monarhiei în ansamblul ei, nu renunțau încă la principiul lealității față de dinastia habsburgică, ceea ce s-ar explica și prin rațiuni de tactică și strategie politică. Cu acest prilej a fost ales un *comitet național central*, cu sediul la Sibiu, format din 25 de persoane: Ilie Măcelariu (președinte), George Barițiu,

---

⁷ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 170.

Ioan Hannia, Dr. Ioan Rațiu, Iacob Bologa, Nicolae Popea, Dr. Ioan Nemeș, Dr. Nicolae Stoica, Visarion Roman, Ioan Antonelli, Ioan Bran de Lemeni, Simion Balint, Ioan V. Rusu, Axente Sever, Elie Vlăsa, Ioan M. Moldovan, George Ioan, Demetriu Iuga, Ioachim Mureșianu, Avram Tincu, Nicolae Găetan, Aron Densușianu, I. P. Maior, Gavril Man și Augustin Munteanu (membri)⁸. După structurile socio-profesionale ei pot fi grupați astfel: 11 avocați, 6 clerici, 2 funcționari particulari, 2 negustori, 1 profesor, 1 medic, 1 publicist, 1 proprietar. Compoziția comitetului central reflectă mai întâi de toate *transferul* conducerii mișcării naționale de la mitropoliți la intelectuali cu reală vocație politică, juriștii fiind cei îndrituiți a îndruma și activitatea comitetelor comitatense și cercuale. Cel mai în vârstă dintre ei era protopopul Simion Balint (născut în 1810), care împreună cu George Barițiu, Axente Sever, Ioan Bran de Lemeni și Elie Vlăsa reprezentau generația pașoptistă, iar cel mai tânăr avocatul Aron Densușianu (născ. 1838). Așa cum se dezbătuseră și în presă chestiunile politice, conferința dăduse câștig de cauză mișcării *pasiviste*, care mobilizase toate categoriile sociale burgheze și toate generațiile angajate în luptă. Acest fapt este grăitor relevat și într-o scrisoare a lui Visarion Roman către George Barițiu. Mărturisindu-i la 11 martie că „partida lui Șaguna a venit (la conferință) cu mic, cu mare ca la o luptă unde avea a se decide despre moarte și viață, el preciza însă că „nici noi, ce e drept n-am lăsat nici o piatră nemișcată ca să câștigăm (...). Conducerea națională e smulsă acum din mâna popilor și dacă vom socoti bine, chiar și din a amplexaților“⁹. Prin rezultatele de la Miercurea - sublinia Roman într-o altă scrisoare - „cred că partida lui Șaguna e acum bătută total, că vom avea pace de dânsa fiindcă nu se va mai mișca curând“¹⁰.

Știrea despre proclamarea pasivității a produs indignare la Pesta, iar autoritățile guvernamentale au luat noi măsuri restrictive, încercând să paralizeze dintru început activitatea conducătorilor mișcării naționale din Transilvania. Astfel, la 22 martie/ 3 aprilie 1869, Andrassy ordona lui Pecky Emanuel, comisarul regesc de la Cluj, să dispună grabnic „sistarea activității comitetului“, sub pretextul că adunarea de la Miercurea nu era îndreptățită să adopte hotărâri, apreciate ca contrare legilor în vigoare¹¹. Pe de altă parte, trebuie menționat și faptul că mișcarea națională a românilor ardeleni era în

⁸ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 16 din 2/14 martie 1869.

⁹ Cf. Vasile Netea, *op. cit.*, p. 383.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politico-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. V, Sibiu, 1909, p. 69.

acea vreme destul de slăbită din cauza divergențelor de opinii dintre *pasiviști* și *activiști*, aceștia din urmă avându-l ca mentor până la 1873 pe Andrei Șaguna, iar mai apoi pe continuatorul politicii sale.

În general, adoptarea în anul 1869 a două tactici politice a contribuit la divizarea (până în 1881) a mișcării naționale a românilor din Ungaria, dar totodată s-a declanșat și lupta pentru refacerea solidarității naționale, care va face posibilă mai târziu unificarea celor două partide pe baza unei platforme politice unitare¹².

Conferința națională de la Sibiu din 1881. Unificarea celor două partide. Programul P. N. R. Memorialul lui Barițiu. În geneza unificării celor două partide naționale române și a programului din mai 1881 un rol de căpetenie l-au avut, desigur, evenimentele petrecute în 1880. Urmărind firul cronologic al acestora, consemnăm mai întâi acțiunea întreprinsă la 1/13 februarie 1880 de Iosif Hodoș și Nicolae Popea, care - în numele comitetului central electoral din Sibiu - lansează un apel către toți alegătorii români de a se organiza în *comitete* și *subcomitete*, în cercurile electorale, și să se întocmească dări de seamă cu situația exactă în vederea unei proiectate conferințe naționale. Ei solicită aceste date întrucât se observau în sânul comitetului unele tendințe activiste, manifestate - evident - de acei fruntași politici care dețineau anumite funcții în aparatul de stat și asupra cărora autoritățile dualiste puteau exercita diverse presiuni. Pentru contracararea atitudinii lor era deci necesară cunoașterea numărului redus de alegători români, ca argument de primă însemnătate în menținerea tacticii pasiviste¹³. Această inițiativă oferea cea dintâi limpezire a situației create în urma propagandei regimului austro-ungar, care susținea că politica de pasivitate promovată aproape de toți fruntașii politici din Transilvania lovea în interesele statului maghiar.

În vara aceluiași an, cu prilejul adunării generale a Astrei, care s-a desfășurat la Turda (9-10 august), la îndemnul lui George Pop de Băsești are loc în casa avocatului Ioan Rațiu o conferință intimă la care participă George Barițiu, Iacob Bologa, Ioan Rațiu, George Pop de Băsești, Partenie Cosma și Visarion Roma. S-au dezbătut cele mai stringente chestiuni ale mișcării naționale și culturale ale românilor de pe întreg cuprinsul monarhiei dunărene, căutându-se totodată soluțiile cele mai potrivite și eficiente în vederea revitalizării acțiunilor politice ale națiunii române din Transilvania. Pe acest

¹² L. Maior, „Constituirea Partidului Național Român. Conferința din 12-14 mai 1881”, în *Studia Univ. B.B.*, Historia, fasc. I, 1970, p. 92.

¹³ *Gazeta Transilvaniei*, XLIII, nr. 99 din 11/23 decembrie 1880.

făgaș al discuțiilor, se decide apoi în unanimitate convocarea unei conferințe cu caracter particular la Sibiu.

Desfășurându-se lucrările timp de patru zile, între 17-20 octombrie 1880, în casa lui Partenie Cosma din Sibiu și în prezența a 22 de fruntași politici care au răspuns invitațiilor trimise (încă la 8 octombrie de către G. Barițiu și P. Cosma)¹⁴, această conferință și-a axat discuțiile principale în jurul precizării sensului solidarității, a semnificației ei printre românii ardeleni și bănățeni. S-a constituit apoi un comitet format din 7 membri, cu sarcina de a elabora un program de acțiune comună a românilor din Transilvania și Ungaria, care să fie supus dezbaterilor generale. Noul organ înființat nu se va suprapune comitetului central electoral, dar atribuțiile sale se vor extinde asupra ambelor partide. Cei 7 membri ai comitetului constituit acum au fost aleși dintre personalitățile cele mai reprezentative ale mișcării naționale române: Vincențiu Babeș, George Barițiu, Partenie Cosma, Nicolae Popea, George Pop de Băsești, Ioan Rațiu și Visarion Roman. Hotărârea adoptată în finalul dezbaterilor acestei conferințe recunoaște necesitatea, utilitatea și posibilitatea realizării unei acțiuni politice comune.

La 23 octombrie 1880 noul comitet de 7 membri se întrunește într-o ședință cu caracter organizatoric, propunându-și imperativul atribuțiilor fiecăruia dintre ei. Vincențiu Babeș, Partenie Cosma și George Pop de Băsești au fost însărcinați cu studierea statutelor altor partide politice din Ungaria și elaborarea unui proiect de statut pentru P. N. R. S-a stabilit apoi un regulament de funcționare a comitetului.

Din acest moment, sarcina cea mai urgentă era - conform hotărârilor adoptate la conferința confidențială din 17-20 octombrie - înființarea *cluburilor electorale*. Drept urmare, la 1 noiembrie 1880 este expediată o circulară în toate localitățile în care activau fruntași politici de seamă, recomandându-le ca odată cu constituirea cluburilor să se aleagă și un comitet din 3-5 membri „dintre cei mai discreți și credincioși cauzei”¹⁵. Cum era și firesc, toate aceste comitete se subordonau instrucțiunilor comitetului central electoral, iar în preajma conferinței generale trebuiau să aleagă un delegat înzestrat cu plenipotențe care să cuprindă hotărârea membrilor clubului electoral în privința atitudinii față de ordinea de zi.

Tot acum, în coloanele „Observatorului” lui George Barițiu și „Gazetei Transilvaniei”, condusă de Aurel Mureșianu, se începe o susținută campanie de

¹⁴ I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 52.

¹⁵ *Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca*, Manuscrise, sertar 341, Dosar P.N.R.

sprijinire a acțiunii de unificare a celor două partide naționale românești din dubla monarhie. Aurel Mureșianu, de pildă, își intitulează ciclul său de articole în chip deosebit de sugestiv: „Solidaritatea“. „Este momentul suprem - scria el într-unul dintre aceste articole - ca toți românii alegători din toate părțile țării să se constituie în cluburi electorale independente spre a face posibilă o înțelegere generală, bună și forte“¹⁶. Reflectând cu aceeași responsabilitate asupra destinului mișcării naționale române din Austro-Ungaria, noul periodic din Timișoara - „Luminătorul“ - va deveni o tribună a cauzei naționale pe măsura cerințelor epocii.

Dând curs circularilor comitetului central electoral (din 1 martie) și comitetului de șapte (din 9 martie), în primăvara anului 1881 se întrunesc pretutindeni frunțașii români din Transilvania, Banat și Ungaria pentru a-și alege delegații la conferința națională generală, convocată pe ziua de 12 mai, la Sibiu. În același timp, între membrii comitetului de șapte au loc mai multe consultări în vederea alcătuirii unui proiect de program pentru întreaga mișcare națională. În acest context, al pregătirilor pentru conferința generală de la Sibiu, ziarul „Luminătorul“ din Timișoara publică, în a doua jumătate a lunii aprilie, *Programa „activiștilor“ din Ardeal*, care ia atitudine față de unii reprezentanți naționaliști ai cercurilor guvernante și dominante din Ungaria, deoarece încercau să denigreze semnificația ce i se conferea conferinței naționale din 12 mai 1881, de la Sibiu¹⁷.

Înceindu-se pregătirile, în dimineața zilei de 12 mai 1881, în sala de festivități a hotelului „Împăratul romanilor“ din Sibiu, s-a întrunit conferința generală a alegătorilor români Transilvania și Ungaria. Erau prezenți 103 delegați cu plenipotențele respective, reprezentând delegații ambelor partide. Dintre aceștia, după cum rezultă dintr-un document al P.N.R.¹⁸, 37 erau reprezentanți ai clerului inferior și superior, 41 avocați, notari și asesori, 5 profesori și 21 proprietari agricoli. Alături de aceștia mai erau 3 reprezentanți ai funcționării bancare și 4 funcționari de stat pensionați. Cercurile electorale care și-au trimis delegați au fost următoarele: Alba inferioară (8 delegați), Bistrița-Năsăud (4), Brașov (4), Cluj (8), Făgăraș (4), Hunedoara (12), Mureș-Turda (6), Târnava Mare (9), Târnava Mică (4), Sibiu (8), Solnoc-Dăbâca (10), Turda-Arieș (7); din Alba Iulia 2, din Abrud 2, din Brețcu 2, din Brașov 4, din Cluj 2, din Ocna Sibiului 2, din Sibiu 4¹⁹. Au fost reprezentate deci toate

¹⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XLIII, nr. 99 din 11/23 decembrie 1880.

¹⁷ *Luminătorul*, II, nr. 28 din 8/20 aprilie 1881

¹⁸ *Arhivele Naționale. Direcția jud. Cluj*, Fond P.N.R., Dosar 1/1881, act 131.

¹⁹ *Ibidem*.

ținuturile locuite de români, iar pe de altă parte înregistrăm preponderența intelectualității laice asupra clericilor. Cu aceeași vigoare se încadrează și cei 34 de delegați din Banat și comitatele vestice înglobate la Ungaria, reprezentând 52 cercuri electorale²⁰. Aici, după trei zile de dezbateri și de confruntări în privința analizelor asupra situației social-politice a românilor din Ungaria și mai ales asupra condițiilor de opresiune la care erau supuși de regimul dualist, la 14 mai s-a aprobat, în sfârșit, *Programa Partidei naționale din Ungaria și Transilvania*, cea mai importantă hotărâre a acestei conferințe. Cuprinzând 9 puncte, actul sublinia necesitatea luptei politice legale pentru rezolvarea următoarelor probleme: 1) redobândirea autonomiei Transilvaniei; 2) folosirea limbii materne în toate regiunile locuite de români, atât în administrație cât și în justiție; 3) numirea de funcționari români sau care cunosc limba română în ținuturile cu majorități românești; 4) revizuirea legii privitoare la egala îndreptățire a naționalităților, în favoarea acestora; 5) întărirea autonomiei bisericilor naționale și a școlilor confesionale, precum și acordarea de subvenții din bugetul statului pentru instituțiile de cultură, în proporția sarcinilor care apasă poporul român; 6) decretarea sufragiului universal, sau cel puțin acordarea dreptului de vot pentru toți cetățenii supuși impozitelor directe; 7) lupta împotriva oricăror tendințe de oprimare națională promovate de către autoritățile dualiste; 8) colaborarea cu toți factorii politici din țară care militează pentru o mai justă repartizare a sarcinilor fiscale; 9) asupra dualismului, Partidul național român se va pronunța în viitor²¹. Cuprinzând revendicări modeste, privind reformarea unor instituții administrative și acordarea de „libertăți publice“, programul P. N. R. din 1881 n-a avut un ecou prea larg în rândul maselor românești (din care lipsea, ca esențială, problema agrară), dar a stârnit totuși nemulțumirea guvernanților maghiari căci era din nou ridicată chestiunea autonomiei Transilvaniei. Din program mai lipsea și aspirația de desprindere din monarhie și unire cu România²². Cu privire la tactica partidului s-au formulat trei direcții: cea tradițională, ardeleană, de a se renunța la participarea în alegeri; cea a bănățenilor, ce solicita ca noul partid să-și intensifice participarea la alegerile parlamentare; precum și o poziție

²⁰ Liviu Maior, „Constituirea Partidului Național Român. Conferința din 12-14 mai 1881”, în *Studia Univ. Babeș-Bolyai*, Historia, fasc. 1, p. 101.

²¹ *Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentațiilor alegătorilor români, adunați în zilele de 12, 13 și 14 mai 1881 prin Comitetul său emis cu această ocaziune*, ed. II. Sibiu, 1883, p. 180-182.

²² Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, Editura Dacia, 1968, p. 145-146.

mediană, adică de a se prezenta la alegeri numai românii din Banat și părțile vestice ale Transilvaniei²³. În acest context, dezbaterile furtunoase au statuat ideea că orice tactică se va adopta la conferință, țelul final al luptei să fie același pentru toți românii²⁴.

Așadar, adoptarea tacticii pasiviste de către întregul partid devenise o necesitate politică obiectivă. Căci burghezia românească - care preluase, treptat, întreaga conducere a mișcării naționale - ca orice burghezie oprimită din punct de vedere național promova convingeri politice radicale în raport cu principiile de guvernare ale regimului dualist. Dacă n-ar fi existat șirul de măsuri restrictive ale autorităților dualiste față de orice mișcare politică a națiunilor asuprite, atunci - cu siguranță - conferința de la Sibiu ar fi ales un comitet central executiv compus din 30 de membri. În atari împrejurări, unificarea celor două partide s-a înfăptuit prin vrea tuturor, însă s-a ales doar un modest *comitet electoral permanent*, alcătuit din 11 membri, cu sediul la Sibiu. Din el făceau parte: Vincențiu Babeș, George Barițiu, Partenie Cosma, Diamandi Manole, Nicolae Popea, George Pop, Ioan Rațiu, Visarion Roman, George Secula, Vasile Stănescu și Anania Trombitaș²⁵. Președinte al comitetului a fost ales Partenie Cosma. Tot în conformitate cu hotărârea acestei conferințe naționale s-a întocmit un an mai târziu un „memorial explicativ detaliat în cauză”²⁶, în care au fost cuprinse revendicările de bază ale românilor din Transilvania și Ungaria. Autorul lui, George Barițiu, nu l-a mai adresat împăratului, ci l-a destinat opiniei publice din țară și de peste hotare, tipărit fiind deopotrivă în limbile română, franceză, germană și maghiară. În situația politică de atunci, și într-un moment când se desfășura acțiunea de reorganizare și de activizare a mișcării naționale românești, *Memorialul* lui Barițiu a avut un larg ecou în presa și opinia publică europeană, prefațând cu un deceniu marea mișcare memorandistă din 1892²⁷.

Înfățișând succint momentul unificării celor două partide naționale ale românilor din Transilvania, subliniem mai presus de toate faptul că anul 1881 (anul constituirii P.N.R.- ului) a marcat rolul ascendent al *burgheziei* și *intelectualității laice*, apropiind astfel lupta politico-națională de dincoace de

²³ *Arhivele Naționale. Direcția jud. Cluj*, Fond P.N.R., Dosar 1/1881, oct. 135, 136, 138, 139.

²⁴ *Observatorul*, nr. 37 din 6/18 mai 1881.

²⁵ *Idem*, nr. 49 din 17/29 iunie 1881.

²⁶ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 32.

²⁷ Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 29.

Carpați de destinul politic al tânărului stat român independent. Iar cu timpul, în programul politic al Partidului național român vor fi înscrise chiar și principii preluate de la socialiști. Am ținut să precizăm acest fenomen întrucât anihilarea rolului pe care l-a avut clerul decenii în șir în mișcarea națională a stârnit anumite reacții. Iar sub presiunea guvernului maghiar, mitropolitul ortodox Miron Romanul a dat publicității o circulară în care lua poziție împotriva programului adoptat de către conferința națională de la Sibiu. El îndemna „iubitul cler și popor arhidiecezan“ la „credința neînfrântă către monarh, patrie și constituțiune, respect, supunere și ascultare față de legile sancționate“²⁸.

Difuzând circulara în rândurile preoțimii ortodoxe și mirenilor el nu spera totuși la o sciziune politică de proporții, dar o anumită dizidență se va crea, practic fără vreo importanță în viața politică a românilor ardeleni. Pentru scurtă vreme a întemeiat chiar un mic partid *moderat* - asupra căruia vom stărui la locul cuvenit - însă în jurul programului acestuia a putut strânge doar câteva zeci de aderenți.

Partidul național român din Transilvania și Ungaria era, deci, în 1881, singura organizație politică a românilor din Transilvania, care - bazându-se în alegeri pe cei aproape 100.000 de conaționali cu drept de vot - încerca să exprime aspirațiile celor peste două milioane și jumătate de români de dincoace de Carpați. Din punct de vedere al structurilor socio-profesionale, pentru că se afla în fruntea luptei pentru apărarea ființei naționale, pentru unirea cu patria mamă, P. N. R. se va bucura de o mare aderență în rândurile tuturor claselor și categoriilor sociale. Compoziția sa era eterogenă doar pentru că în rândurile partidului întâlnim deopotrivă până în 1918 vârful burgheziei și marii moșieri, burghezia orășenească și rurală, intelectualitatea laică și ecleziastică, țărănimea înstărită, meșteșugari și negustori, funcționari din aparatul de stat și particulari, ofițeri și subofițeri din armata cezaro-crăiască ș.a. Țelul luptei justifica însă întrutotul caracterul *național* al partidului. Conducerea lui se recruta, de obicei, din elemente ale burgheziei și intelectualității (avocați, mai ales, dar și demnitari ai confesiunilor religioase românești). La începutul secolului al XX-lea a încăput în mâna moșierilor și a reprezentanților burgheziei financiare. Astfel, președintele partidului național român, George Pop de Băsești avea o moșie de 2391 iugăre și acțiuni la 10 bănci din Transilvania. Ceilalți lideri P.N.R., ca Alexandru Vaida, Teodor Mihali, Ion Mișu, Aurel Vlad, Iuliu Maniu, erau - de asemenea - moșieri sau bancheri²⁹. La nivelul comitatelor și cercurilor electorale, conducătorii organizațiilor P.N.R.

²⁸ *Luminătorul*, nr. 49 din 20 iunie/2 iulie 1881.

²⁹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei, (1961), p. 291.

erau și ei reprezentanți ai burgheziei și proprietarilor, dar și numeroși avocați și preoți.

Pe de altă parte, atât din adresele conducerii P.N.R. cât și din alte mărturii reiese cu deosebire în evidență strădaniile organizatorice ale comitetului central, precum și cele depuse în direcția conștientizării politice a aderenților partidului, a lărgirii bazei sale sociale. Iată câteva exemple. Încă la 8 iunie 1881, comitetul electoral permanent a trimis o circulară delegaților care participaseră la conferința generală din 12-14 mai³⁰, solicitându-le informări, dări de seamă, cu privire la activitatea lor, precum și cu privire la modul în care s-au organizat sau reorganizat cercurile electorale în care activau. Dând curs acesteia, rând pe rând sosesc la Sibiu corespondențele și rapoartele informative, fapt ce ilustrează strânsele legături dintre organizațiile locale și conducerea P. N. R. Astfel, la 16 iunie alegătorii români din cercul electoral Sebeș după ce-au audiat raportul delegaților s-au declarat în unanimitate cu decizia pasivității adoptată la Sibiu. Informarea e semnată de G. Tipeiu, președintele subcomitetului cercului electoral Sebeș, și I. Murășan, notar³¹. Tot atunci, un asemenea raport parvine comitetului permanent de la Sibiu și din partea organizației P.N.R. din Zalău. Din cuprinsul lui mai aflăm că, încă la 6 iunie, s-a ales aici o nouă conducere a subcomitetului, formată din: Dr. Ioan Nichita, avocat, președinte, și Teodor Pop, protopop și paroh în Ortelec, vicepreședinte³². În primăvara anului 1883, pentru a cita un alt exemplu privind raporturile dintre conducere și organizațiile locale, s-au desfășurat adunări ale cluburilor electorale românești în care au fost adoptate rezoluții de adeziune față de programul P. N. R. și *Memorialul* lui Barișiu.

Totodată, opinia publică românească a condamnat atitudinea hiperloialistă a mitropolitului ortodox Miron Romanul³³. În prima jumătate a anului 1884, după cum relevă documentele vremii, atenția și activitatea fruntașilor români a fost îndreptată în direcția pregătirii corespunzătoare a conferinței naționale. Ca urmare a apelului din 20 februarie 1884 a comitetului central (electoral permanent) al P.N.R. s-a trecut la organizarea, respectiv reorganizarea cluburilor comitatense și a comitetelor cercuale³⁴. În lunile martie-aprilie s-au desfășurat adunări în cadrul cărora românii transilvăneni,

³⁰ *Arhivele Naționale. Direcția jud. Cluj*, Fond P.N.R., Dosar 1/1881, act 113.

³¹ *Ibidem*, Dosar 2/1881-1883, Comitetul permanent, act 9.

³² *Ibidem*, act 195.

³³ *Observatorul*, nr. 16 din 26 februarie/10 martie, nr. 19 din 9/21 martie 1883.

³⁴ *Idem*, nr. 18 din 3/15 martie 1884; Biblioteca Academiei Române, *Ms. rom.*, nr. 977, f. 374.

bănățeni și maramureșeni și-au manifestat solidaritatea cu programul din 1881, cu linia pe care o adopta conferința națională din 1884 pronunțându-se - în general - pentru continuarea rezistenței pasive în Transilvania și pentru activitate în Banat și Ungaria³⁵. Din protocolul unei astfel de adunări, desfășurată în ziua de 112/24 aprilie, la Lugoj, aflăm că cei aproximativ 800 de alegători români (deci membrii P.N.R.) din cercurile Lugoj, Făget și Zorlențul Mare din comitatul Caraș-Severin și-au manifestat din nou adeviziunea față de programul partidului din 1881, alegându-și apoi noile comitete cercuale și membrii corespunzători în comitetul comitatens. Numărul membrilor unui comitet cercual varia în funcție de numărul alegătorilor pe care îi reprezenta. Astfel, noul comitet cercual Lugoj se compunea din 28 de membri, având ca președinte pe avocatul Iulian Ianculescu. Dintre aceștia, 7 erau avocați, 1 funcționar de stat, 6 proprietari (reprezentanți ai burgheziei rurale), 13 preoți, 1 diacon. Comitetul cercual Zorlențul Mare se compunea acum din 20 de membri și avea ca președinte pe Ioan Ștefanovici, preot în Mutnicul Mare. Cercul Făget, având mai puțini alegători, a desemnat un comitet din 12 membri sub președinția avocatului Demetriu Selcelean. Participanții la adunare, luând în considerare un apel al comitetului permanent din Sibiu, au ales apoi și reprezentanții lor în comitetul comitatens Caraș-Severin, precum și delegații la viitoarea conferință națională de la Sibiu. Fiecare cerc avea dreptul la câte doi membri în comitetul comitatens, excepție făcând Lugojul, care avea dreptul la trei plus doi supleanți în calitatea sa de oraș reședință a organizației județene a partidului național român. Alături, deci, de cercurile electorale Bocșa, Caransebeș, Oravița și Sasca, pentru comitetul comitatens cercul din Lugoj își desemna cu acest prilej ca membri pe avocații Iulian Ianculescu, Fabius Rezei și Coriolan Brediceanu, iar ca supleanți pe avocatul Ioan Nedelcu și preotul Nicolae Bireescu, toți din Lugoj. Cercul Zorlențul Mare i-a ales în același organ comitatens pe preoții Ioan Ștefanovici din Mutnicul Mare și Nicolae Scipione din Remetea, iar cei din Făget pe avocatul Demetriu Selcelean din Țela și Constantin Rădulescu, primarul Lugojului. Ca delegați, la viitoarea conferință națională de la Sibiu sânt aleși din partea cercului Lugoj avocatul Fabius Rezei și Ștefan Volovan, profesor la Institutul pedagogic din Caransebeș; din partea Zorlențului Mare avocatul Iuliu Popovici din Lugoj și preotul Nicolae Scipione; cei din Făget i-au desemnat pe avocații D. Selecean din Țela și George Șerban din Caransebeș³⁶. O structură asemănătoare avea, de

³⁵ *Observatorul*, nr. 18 din 3/15 martie, nr. 20 din 10/22 martie, nr. 25 din 28 martie/8 aprilie, nr. 27 din 4/16 aprilie 1884.

³⁶ *Biblioteca. Academiei Române*, Ms. rom. 977, f. 386-394.

pildă, în 1898, și comitetul cercului electoral Abrud, compus din 15 membrii, prezidat de avocatul Vasile Fodor, care era și membru în comitetul național de la Sibiu³⁷.

Grefându-și deci structura organizațiilor sale locale pe sistemul circumscripțiilor electorale, partidul național român a demonstrat prin toate acțiunile politice o mobilitate și combativitate sporită. Devenea tot mai evident și pentru autorități efortul pe care îl depuneau burghezia și intelectualitatea românească pentru organizarea unei vieți culturale și politice proprii. Sibiu era deopotrivă principalul centru politic și cultural al românilor ardeleni, un bastion al conștiinței naționale.

Partidul moderat român. În această perioadă agitată autoritățile priveau biserica ca pe un mijloc, printre multe altele, prin care își vor putea atinge țelurile propuse întrucât conferința națională de la Sibiu din 12-14 mai 1881 exclude definitiv pe cei doi mitropoliți din conducerea mișcării naționale, iar programul P. N. R. adoptat atunci - deși cu revendicări modeste - stârnise și nemulțumirea celor ce militau pentru o politică loialistă.

Drept urmare, mai ales că partidul național român ridica din nou problema autonomiei Transilvaniei, în urma presiunilor regimului maghiar, mitropolitul ortodox Miron Romanul a publicat o circulară în care lua poziție împotriva programului adoptat în mai 1881 de către conferința națională. Circulara cu numărul 1921, din 11 iunie 1881, a fost publicată mai întâi în „Telegraful român“, apoi reprodusă și de „Luminătorul“, într-un chenar negru, însoțită de un virulent comentariu-editorial, izvorât din condeiul lui P. Rotaru, intitulat sugestiv „A vorbit și mitropolitul Miron“. „Față de unele presupuneri greșite, cari, precum am înțeles - declara mitropolitul în circulara adresată protoprezbiterilor din arhidieceza Transilvaniei - se lățesc tot mai tare, mai ales acum în zilele alegerilor de deputați dietali, mă simt dator conștiinței și pozițiunii mele arhipăstorești a face cunoscut iubitului cler și popor arhidiecezan, că eu la conferința politică a unui număr considerabil de români din Ungaria și Transilvania, ținută aici în Sibiu în luna trecută a lui mai, nici mijlocit, nici nemijlocit n-am luat parte, și că eu nu consimt cu rezultatele acelei conferințe, încât ele privesc pasivitatea pronunțată printre românii din părțile transilvănene față de alegerile deputaților dietali, și restaurarea

---

³⁷ Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, Fond Vasile Fodor, Ms. 4621, Jurnal, p. 24 a.

autonomiei Transilvaniei, luată ca punct special în programul menit în general pentru toți românii de sub coroana Ungariei³⁸.

Cum era de așteptat - corespondențele unor lideri politici și presa vremii ne-o dovedește cu prisosință - circulara a declanșat un val de nemulțumire în rândurile românilor, o animozitate generală împotriva mitropolitului, deși opinia publică era conștientă de amestecul guvernului în această chestiune. Arhiepiscopul ortodox nu s-a mulțumit numai cu blamarea bazelor pe care s-a clădit Partidul Național Român și programul său la conferința din 12-14 mai 1881, căci în cursul aceleiași luni a întocmit un program mai moderat, pentru o *formațiune politică* aparte, sub numele de „Partida constituțională română“. Faptul însă că între cele 10 puncte cuprinse în program figurau recunoașterea uniunii Transilvaniei cu Ungaria și colaborarea cu autoritățile guvernamentale maghiare au înstrăinat cu totul opinia publică românească de mitropolit și puținii lui aderenți. Din acest motiv adunarea de constituire a noului partid nici n-a mai avut loc, întrucât n-au putut fi întruniți nici măcar cei 50 de membri fondatori prevăzuți în program³⁹.

Un an mai târziu, prin atitudinea avută față de *Memorialul* lui Barițiu, vicarul Nicolae Popea, reprezentatul mitropoliei ortodoxe, s-a auto-exclus din conducerea P.N.R. Procesul de laicizare a vieții politice românești, început încă în timpul revoluției de la 1848, s-a încheiat definitiv biruitor. Miron Romanul nu accepta însă să rămână la periferia vieții publice. Dimpotrivă, iniție noi acțiuni de acest fel, dar opinia publică românească va condamna *atitudinea sa hiperloialistă*, concretizată în circulara din 3 martie 1883⁴⁰.

Totuși, în lunile următoare și în primăvara anului 1884 reuși să strângă câțiva aderenți, iar în zilele de 14-15 martie - din inițiativa deputatului dietal Dr. Iosif Gall - se organizează o adunare cu cei ce nu puteau accepta programul național de la Sibiu. Această conferință de constituire a *Partidului moderat român*, la care au participat aproximativ 50 de alegători români, intelectuali ecleziastici și laici, a fost prezidată - firește - de mitropolitul Miron Romanul. Iosif Gall, ca ideolog al noii formațiuni politice, a făcut un expozeu asupra scopului adunării, iar a doua zi a prezentat acesteia un program politic, compus din 6 puncte.

Chiar dacă la „concluzele“ conferinței de constituire au mai aderat și alții prin telegrame, activitatea Partidului moderat român, cu organul său de presă *Viitorul* din Budapesta, s-a dovedit a fi fără un ecou deosebit. Căci, prin

³⁸ *Luminătorul*, nr. 49 din 20 iunie/2 iulie 1881.

³⁹ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, Sibiu, 1913, pp. 37-38.

⁴⁰ *Observatorul*, nr. 16 din 26 februarie/10 martie, nr. 19 din 9/21 martie 1883.

programul votat la 15 martie 1884 (în conferința de întemeiere), Partidul moderat român recunoștea situația de drept public și legalitatea constituțională. Participând la alegerile dietale, partidul condus de Miron Romanul și-a mai propus să acționeze pentru aplicarea legii naționalităților, atât în privința respectării limbii române și numirii de intelectuali români în servicii, cât și pentru înființarea de instituții culturale, pentru egala îndreptățire a tuturor confesiunilor și autonomiei confesional-școlară, pentru extinderea legii electorale din Ungaria și în Transilvania. Militând pentru o dezvoltare în sens *liberal*, noul partid se alătură Partidului liberal. În comitetul central al acestei organizații politice fuseseră aleși: dr. Iosif Gall, George Șerb, Lazăr Ionescu, dr. Cornel Diaconovich, Dimitrie Bonciu, Ludovic Ciato și Leontin Simionescu⁴¹.

Practic, Partidul moderat român n-a putut avea nici măcar 100 de membri, și aceștia fiind în exclusivitate reprezentanți ai clerului ortodox și câțiva intelectuali laici, cu principii loialiste și aderenți astfel politicii mitropolitului Miron Romanul. Din acest motiv n-a avut nici viabilitate, nici structură organizatoare, nici influență în rândurile opiniei publice românești. „Din lipsă de sprijin, atât în jos, cât mai ales în sus, - sublinia și T. V. Păcățian - a fost însă de o scurtă trăinicie”⁴². Nici nu se putea altfel, din moment ce accepta dualismul austro-ungar și toate consecințele politice ale acestui act.

Formațiunile politice românești din Bucovina. Bucovina, o mică provincie din nord-estul imperiului, componentă a Cisleithaniei, avea o întindere de numai 10452 km² și o populație de 568.453 locuitori în 1880, de aproximativ 800.000 în 1910⁴³. Copleșită de numeroase conflicte naționale, Austria prefera să-i ațâțe pe ucrainenii din Bucovina împotriva românilor, care până la cucerirea acestei provincii (1775) fuseseră stăpâni pe străbunul lor pământ. În atari împrejurări, întreaga istorie a vieții politice a românilor bucovineni din epoca modernă se va caracteriza printr-o continuă luptă, care a îmbrăcat diferite forme, împotriva aspirării naționale, pentru drepturi politice, economice și culturale. În același timp s-au intensificat legăturile românilor de pe ambele versante ale Carpaților, crescând și speranțele bucovinenilor în unirea tuturor ramurilor națiunii într-un singur stat național.

⁴¹ *Telegraful român*, nr. 27 din 6/18 martie 1884; T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, Sibiu, 1913, pp. 142-143.

⁴² *Ibidem*, p. 144.

⁴³ Ioan Chiorean, *Geneza și sfârșitul imperiului austro-ungar*, Târgu-Mureș, Editura Mica Doris, 1995, p. 73.

Unificarea în 1881 a celor două formațiuni politice românești din Ungaria într-un partid național și numeroasele acțiuni social-politice și culturale inițiate în Transilvania pentru emanciparea națiunii române au avut o influență pozitivă asupra mișcării naționale a românilor din Bucovina, care devine tot mai activă în această vreme. Ba mai mult, pe măsura intensificării opresiunii naționale, românii bucovineni devin tot mai conștienți și de necesitatea organizării lor politice. Până în deceniul al optulea rolul conducător în mișcarea națională de aici l-a avut, în exclusivitate, marea boierime - reprezentată îndeosebi de familiile privilegiate Hurmuzachi, Vasilco, Costin, Stârcea, Zotta, Volcinski, Grigorcea - care deținea și monopolul politicii Bucovinei. În ultimele decenii ale veacului trecut se mai afirmă în viața publică intelectualitatea laică și ecleziastică, precum și burghezia, slabă însă și economicște și numericște.

Începuturile organizării politice ale românilor bucovineni au fost modeste, pentru ca după 1900 să înregistrăm chiar o diversificare a partidelor și orientărilor lor ideologice. Astfel, după efemera apariție a *Societății autonomiștilor naționali* (1872), fondată de un grup de boieri conservatori, în 1885 se va înființa, tot la Cernăuți, societatea politică *Concordia*, cu un rol de revitalizare a conștiinței naționale, nucleul viitorului partid național român din Bucovina⁴⁴. Pe de altă parte, din acest moment politica românească din Bucovina a încetat să mai fie monopolul boierimii, din rândul căreia se recrutau sau se alegeau demnitarii provinciei, deputații dietei și din parlamentul vienez. De altminteri, între cei 300 de membri cu care s-a întemeiat societatea, pe lângă marii proprietari participau de-acum la viața politică un număr din ce în ce mai mare de intelectuali. În anii următori - prin adunările de popularizare a programului de către conducătorii societății (Ion Bumbac, Ioan Volcinski, Iancu Zotta, Modest Grigorecea, Grigore Halip etc.) care au avut loc în principalele orașe ale Bucovinei - rândurile „Concordiei” sporesc mereu cu noi membri, dintre intelectuali, țărani, meseriași, negustori⁴⁵. Mai mult chiar, în orașele Cernăuți, Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Storojineț și Vatra Dornei s-au ales din rândurile localnicilor „bărbați de încredere” cu influență în mase pentru a se lărgi baza socială a societății și a se crea astfel organizații districtuale.

Deși n-a avut un organ propriu de presă, *Concordia* s-a bucurat totuși de sprijinul „Revistei politice” care apărea la Suceava (între 15 mai 1886 - 1

⁴⁴ Ioan V. Cocuz, „Activitatea lui Valeriu Braniște și a ziarului «Patria» pentru emanciparea politică a românilor din Bucovina”, în *Suceava*, IX, 1982, pp. 244-247.

⁴⁵ *Gazeta Bucovinei*, nr. 12 din 9/21 februarie 1892.

aprilie 1891) sub conducerea lui Florea Lupu și Simeon Florea Marian, exponenți de seamă ai intelectualității cu vederi mai radicale. Bilunarul sucevean va fi transformat în *Gazeta Bucovinei* și va apare sub acest nume la Cernăuți, începând cu 14 mai 1891, sub direcția publicistului ardelean Pompiliu Pipoș.

Dar cel mai important eveniment politic al anilor 1890-1891 îl constituie confruntarea deschisă dintre gruparea bătrânilor politicieni „bucoviniști“, care dominau încă societatea *Concordia*, și tabăra tinerilor intelectuali (îndeosebi Constantin Isopescul, George Popovici, Florea Lupu, Constantin Morariu, Grigore Filimon etc.), atenuat cu prilejul lucrărilor congresului bisericesc din 18 septembrie 1891 tocmai de atitudinea refractară a guvernatorului Anton Pace față de doleanțele legitime și firești ale românilor de aici. Drept urmare, la 7 martie 1892 se desfășoară la Cernăuți o mare adunare națională care proclamă solidaritatea românilor și organizarea lor într-un partid prin societatea politică *Concordia*. Această adunarea marchează, deci, momentul de constituire a *Partidului național român din Bucovina*, al cărui organ de presă era „Gazeta Bucovinei“. Folosindu-se de experiența și practica de până atunci a fruntașilor politici ardeleni, românii bucovineni își aleg și ei un *comitet electoral* (compus di deputații în dieta provinciei și Reichsrath, dar și din tineri intelectuali), cu scopul de a organiza și conduce activitatea politică în timpul campaniilor electorale, de a desemna și sprijini candidații naționali. Participând cu forțele unite în alegerile din 11 aprilie 1892, candidații P. N. R. obțin un bilanț îmbucurător: 13 locuri din cele 31 ale dietei Bucovinei au revenit românilor, determinând astfel înlăturarea guvernatorului Anton Pace.

În conducerea partidului au fost aleși deopotrivă reprezentanți ai marilor proprietari și ai intelectualității. Cel dintâi președinte a fost desemnat Iancu Zotta, iar Modest Grigorcea vicepreședinte și Zaharia Voronca secretar. În 1896, când apar și se accentuează relativ repede disensiunile între tinerii politicieni și „bucoviniștii“ conservatori, președinte al P. N. R. era Varteres Pruncul, vicepreședinte Modest Grigorcea, iar Zaharia Voronca secretar. Ba mai mult, după moartea deputatului Alexandru Vasilco se înființează, fără știrea *P.N.R. - Concordia*, un comitet de deputați din dietă care să conducă „afacerile naționale și politice“. Cu excepția lui Modest Grigorcea, conducerea partidului n-a recunoscut acest comitet. Opinii diferite în acest sens le înregistrăm și în rândurile clerului superior: mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici își exprimă dezacordul cu acțiunea dizidentă, în timp ce arhimandritul Miron Călinescu o aprobă. Nu peste mult timp se stinge din viață și Iancu Zotta, președintele partidului. Rămas oarecum izolat și fără autoritatea

necesară, Modest Grigorcea, ca vicepreședinte, n-a mai putut menține unitatea și integritatea partidului, mai ales că tinerii politicieni în frunte cu Iancu Flondor și George Popovici formează un nou comitet de conducere, însă practic pun bazele unei formațiuni politice aparte de P.N.R. În atari împrejurări, în aprilie 1897 își încetează activitatea atât Partidul național român - Concordia, cât și *Gazeta Bucovinei*⁴⁶. Societatea politică *Concordia* mai continuă să ființeze până în anul 1900.

Partidul poporal național român din Bucovina (radical). Gruparea dizidentă a tinerilor politicieni din P. N. R. - Concordia, în frunte cu George Popovici și Iancu Flondor, pune bazele unei noi formațiuni politice în aprilie 1897, *Partidul poporal național* (Ioan V. Cocuz îl numește *Partidul național radical român*⁴⁷).

Președinte al partidului a fost desemnat Iancu Lupul, vicepreședinte Modest Grigorcea, secretar Nicu Blându. În rândurile acestei noi organizații politice, bine încheată organizatoric, întâlnim ca membri atât personalități cunoscute din vechea generație de luptători legalști proveniți din familiile de boieri, cât și intelectuali cu vederi mai liberale, reprezentanți ai clerului superior și inferior, elemente ale burgheziei orășenești și rurale, funcționari din aparatul de stat. Câștigul moral cel mai important al tinerilor politicieni se realizează însă prin intermediul ziarului *Patria* (2/14 iulie 1897 - 21 aprilie/4 mai 1900), care apare la Cernăuți sub îngrijirea publicistului ardelean Valeriu Braniște (fostul director al *Tribunei*), și al cărui program era de fapt programul Partidului național poporal. Iar obiectivul său fundamental era cât se poate de clar formulat în primul număr al noii publicații bucovinene: „Vom tinde pe teren curat național să asigurăm dezvoltarea individualității noastre naționale (...) Organizarea politică a întregului popor român din Bucovina, încheierea într-un partid național puternic, fără nici o deosebire de clasă socială, este deci cea mai apropiată țintă și primul pas ce trebuie să-l facem ca să putem continua cu succes calea pe care am pornit”⁴⁸.

Activitatea de reconstrucție a partidului și impulsionearea întregii vieți politice și culturale românești este elocvent exprimată în coloanele ziarului *Patria*, iar în *Amintirile*⁴⁹ sale Valeriu Braniște ne oferă și o imagine de ansamblu, cu evidente note pozitive sau critice (după cum era cazul), privind rolul unor personalități bucovinene. „Nu ne îndoim - scria el în vara anului

⁴⁶ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, pp. 250-251.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 251

⁴⁸ *Patria*, nr. 1 din 2/14 iulie 1897.

⁴⁹ Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, Editura Minerva, 1972.

1898 - că elementele noi, aduse în fruntea vieții de partid, vor fi pătrunse de conștiința graveri responsabilități ce le incumbă și vor contribui din toate forțele lor, ca viața noastră națională să ia pe toate terenele un avânt măreț care va purta în sine generația izbândeii⁵⁰.

Prin liderii de proveniență intelectuală ai partidului precum și prin propaganda desfășurată de *Patria*, se urmărea - mai presus de toate - scoaterea politicii românilor bucovineni de sub tutela guvernului din Cernăuți și subordonarea acesteia intereselor naționale. Iar prilejul se și ivi în 1898, în timpul campaniei alegerilor pentru dietă. Întrucât guvernul Bucovinei, conform unei practici mai vechi, obișnuia să verifice candidaturile românilor și să le accepte doar pe acelea care îi conveneau, *Partidul național radical român* refuză să mai accepte această uzanță umilitoare, militând pentru emanciparea vieții politice românești. Decizia luată la ședința Comitetului național al partidului, care a avut loc la Cernăuți, în ziua de 15 august 1898, sub președinția baronului Victor Styrcea, era categorică: „... facem politică din voința națională și nu pe placul stăpânirii!”⁵¹. În timpul acestei campanii electorale „s-a dat lupta mare, prima probă de foc a partidului nou organizat”⁵².

La ședința respectivă s-a stabilit componența noului comitet național, tactica în alegeri, convocarea adunărilor electorale districtuale și alegerea reprezentanților fiecărui district în comitetul național (câte unul de district). Prin modul în care au fost organizate adunările electorale districtuale și mobilizați alegătorii din toate straturile societății românești, *Partidul național radical* s-a situat la nivelul cerințelor epocii, fiind într-adevăr o formațiune politică *reprezentativă, națională*. Au existat și aici, firește, unele excepții, mai ales că guvernul - manevrier în acțiunile sale politice - a încercat și, uneori a reușit, să atragă de partea sa pe unii politicieni tradiționaliști sau reprezentanți ai clerului superior. Ca și în Transilvania, cu prilejul acestor adunări s-au ales comitate electorale districtuale și orășenești formate din câte 12-20 membri⁵³. Difuzând ample știri despre campania electorală în curs de desfășurare, ziarul *Patria* ne informează cu lux de amănunte și despre cel mai important eveniment al acestei confruntări cu guvernul - constituirea noului comitet național român, definirea atitudinii partidului în alegeri, desemnarea deputaților proprii pentru dietă etc. Prima ședință a comitetului național în noua sa componență a avut loc la Cernăuți în ziua de 30 august 1898. Ca președinte a

⁵⁰ *Patria*, nr. 149 din 5/17 iulie 1898.

⁵¹ Valeriu Braniște, *op. cit.*, p. 377.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, pp. 255-256.

fost reales Iancu Lupul, vicepreședinți dr. Iancu Flondor și Modest Grigorcea, secretar dr. Nicu Blându. Alte 43 de personalități politice formau comitetul național, alese în general din cele mai diverse categorii sociale⁵⁴. „Partidul Național Român - scria ziarul *Patria* - este singurul partid serios de guvernământ care îmbrățișează toate interesele țării. Germanii bucovineni sunt vreo câțiva coloniști și funcționari care au copleșit țara, polonii sunt funcționari și mari proprietari, evreii sunt comercianți, mișcarea din sânul poporului rutean este numai un reflux al luptei politice a rutenilor din Galiția, prin urmare cu centrul intereselor în afară de țară, singur Partidul Național Român cuprinde în sine toate părțile țării de la marea proprietate până la populația comunelor rurale⁵⁵. Practic, orice comentariu este de prisos, căci sublinierea făcută este cât se poate de semnificativă, demonstrând caracterul național al partidului și al luptei sale politice.

La încheierea alegerilor, ca urmare a manevrelor samavolnice ale autorităților provinciale și din districte români au obținut doar 13 mandate din cele 31 ale dietei. Dintre acestea, 4 au reprezentat victoria candidaților partidului în comunele rurale, 2 în colegiul I al marilor proprietari (fondul bisericesc) și 4 în colegiul II al marilor proprietari. Ceilalți trei deputați români au fost impuși de autorități și vor fi considerați „guvernamentali“. Înțelegerea însă a prigoanei guvernatorului Bucovinei, baronul Bourguignon, împotriva românilor, restrângerea libertăților presei pentru a intimida redacția ziarului *Patria*, expulzarea unor studenți români, amenzile dictate ziarului și confiscările unor numere pentru pamfletele și diatribele aduse autorităților, urmărirea lui Valeriu Braniște etc. au determinat reacții firești din partea opiniei publice. Drept urmare, conducerea partidului se întrunește la 21 iunie 1899. Se formează un Comitet executiv compus din Eudoxiu Hurmuzachi, Iancu Lupul, dr. George Popovici, dr. Iancu Flondor și Nicu Mustatză, cu sarcina de a acționa pe toate căile pentru apărarea intereselor naționale. Încă în aceeași zi este redactat, și apoi dat publicității, un comunicat prin care se dă guvernului un avertisment politic, cerându-i să înceteze prigoana împotriva partidului și românilor⁵⁶. În dietă, deputații români se solidarizează (guvernamentali se alătură celor cu program național) și dau un vot de neîncredere guvernului. În atari împrejurări, reacțiile guvernului sunt și mai dure. Împotriva intransigentului Valeriu Braniște se ia măsura expulzării; iar redacția ziarului este supravegheată în permanență. Ascuns în locuințele unor

⁵⁴ *Patria*, nr. 168 din 23 august/4 septembrie 1898.

⁵⁵ *Idem*, nr. 167 din 21 august/2 septembrie 1898.

⁵⁶ *Idem*, nr. 284 din 10/22 iunie 1899.

prieteni, el mai continuă să-și scrie editorialele. Dar la 4 mai 1900 *Patria* își încetează activitatea cu cel din urmă număr redactat încă de Valeriu Braniște, care - părăsind Bucovina - revine pe meleagurile ardelene. Plecarea sa devenise oricum inevitabilă, căci încă pe la mijlocul lunii martie marii proprietari conservatori părăsesc *Partidul poporal național român (radical)* și duc tratative cu guvernul pentru a găsi soluții de colaborare. Atitudinea pactistă a acestora produce un adevărat șoc în sânul mișcării naționale, iar partidul își va înceta activitatea în primăvara anului 1900.

Partidul conservator român din Bucovina (Partidul „pactist“). După acțiunea scizionistă din martie 1900 pentru o împăcare cu guvernul, probabil la sugestia lui Körber (șeful guvernului austriac), marii boieri conservatori încearcă mai întâi să se disculpe în fața conaționalilor, discreditând chiar tactica de opoziție a Partidului național român, pentru ca apoi să întemeieze o formațiune politică de sine stătătoare: *Partidul conservator român sau partidul „pactist“*, sub președinția lui Ioan Volcinschi. Printre membrii de seamă se numărau: Florea Lupu, George Vasilco, Leon Vasilco, Nicolae Mustatză, Tigran Pruncul, Tudor Florndor, Dimitrie Isopescul⁵⁷.

Fiind întemeiat de marii boieri români, baza socială a partidului era destul de îngustă, mai ales că prin politica social-economică a Curții de la Viena s-a urmărit - și cu eficiență - reducerea numerică a marilor proprietari români în detrimentul altora. Cei aproximativ 100 de membri statornici în concepțiile lor conservatoare, loialiste, de colaborare cu guvernul pentru menținerea unor drepturi naționale minime, proveneau în primul rând dintre proprietarii mari și mijlocii, și reprezentanței clerului ortodox. Apărau deci privilegiile de clasă ale unei pături subțiri de oameni bogați, oprimați însă pe plan național. Din programul partidului, dat publicității în primul număr din organul său de presă, *Timpul*⁵⁸, se desprind obiective modeste, asemănătoare - chiar dacă comparația nu e cea mai potrivită - cu cele formulate în 1884 de Partidul moderat român din Ungaria. În general, apelându-se la bunăvoința și sprijinul guvernului de la Cernăuți, se urmărea obținerea îmbunătățirii stării bisericii, a culturii naționale și situația politică a românilor bucovineni. Reactualizând vechea doctrină a „bucovinismului“, conservatorii și-au definit astfel deopotrivă tactica și strategia de partid: alianță cu reprezentanții păturilor înstărite și deputații dietali germani, evrei și poloni, ucrainenii fiind excluși datorită rivalităților naționale de pe tărâmul bisericesc. Obiectivul major, cel

⁵⁷ Ioan V. Cocuz, „Viața politică românească în Bucovina (1900-1914)”, în *Suceava*, X, Suceava, 1983, p. 600.

⁵⁸ *Timpul*, nr. 1 din 1 iulie 1900.

legat de participarea la alegeri, a fost atins în cel mai înalt grad, căci candidații partidului conservator - beneficiind de sprijinul autorităților - aveau șansele cele mai bune de reușită. Își sistează activitatea la 17 iulie 1905, când fuzionează cu partidul țărănesc democrat pentru refacerea Partidului național român⁵⁹.

Partidul poporal național român din Bucovina. În august 1900, după ce gruparea pactistă se constituise deja în partid separat, tinerii politicieni de origine socială intelectuală sau burgheză, foști membri ai P.N.R. care au dezavuat „pactul“, organizează la Cernăuți o mare întrunire populară, cu care prilej se întemeiază *Partidul poporal național român*. Justificând refuzul de a mai colabora cu boierii conservatori, Iancu Flondor sublinia mai târziu că „organizarea și consolidarea poporului român într-un factor politic național, dar un factor care interpretează serios menirea sa, nu este pe placul bătrânilor care nu admit responsabilitatea pentru activitatea parlamentară și se feresc de controlul națiunii“⁶⁰. Iată, deci, că în ciuda seismelor din viața politică a Bucovinei a existat totuși o *grupare politică liberal-radicală* care reprezenta *coloana vertebrală a mișcării naționale* în acea vreme. Promotoare a multor idei democratice, ea a fondat acest partid pentru a strânge în jurul său cât mai mulți aderenți. Drept urmare, baza socială a partidului o formau țărani, meseriașii, negustorii, preoții, funcționarii, avocații, profesorii, învățătorii.

În fruntea partidului se afla un comitet central, la început sub președinția lui George Popovici, apoi a lui Iancu Flondor. Având experiența organizatorică din trecut, partidul și-a format comitete districtuale la Suceava, Rădăuți, Siret, Gura Humorului, Câmpulung și Storojineț. Fiecare comună avea reprezentanții săi în aceste comitete, iar numărul membrilor fiecărui comitet era astfel repartizat: Storojineț - 40, Rădăuți - 52, Suceava - 26, Câmpulung - 60, Gura Humorului - 60⁶¹. *Gazeta Deșteptarea*, care apărea la Cernăuți încă din 1893, devine organul de presă al partidului. Devenită bisăptămânală de la 2 septembrie 1900, ea își schimbă subtitlul în „Foaia partidului poporal național“.

Cuprinzând revendicări cu caracter burghezo-democratic, programul Partidului poporal național va fi făcut cunoscut maselor largi populare și prin intermediul a zeci de adunări populare, demonstrând pe această cale că se situează ferm pe poziția de apărător al intereselor naționale și sociale ale românilor din Bucovina.

⁵⁹ *Voința Poporului*, nr. 30 din 23 iulie 1905.

⁶⁰ *Deșteptarea*, nr. 80 din 14/27 octombrie 1905.

⁶¹ *Idem*, nr. 38 din 11 octombrie 1900; Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 601.

La 20 iunie 1902, după tratative prealabile, delegați ai *partidului conservator român și partidului poporal național* ajung la o înțelegere privind colaborarea în domeniul vieții politice sub conducerea unei *dirigențe comune*. Hotărârile acesteia erau obligatorii pentru membrii celor două partide, iar deputații celor două formațiuni politice în dieta Bucovinei și în Reichsrath urmau să formeze un club parlamentar român⁶². Dirigența era compusă din: Eudoxiu Hurmuzachi (președinte), Ioan Volcinschi (vicepreședinte), Ilarie Onciul (secretar), Nicu Blându, Iancu Flondor, Vasile Găină, Nicolae Mustatză, Artemie Berariu, Nicu Balmoș, Modest Grigorcea, membri. Această alianță politică n-a rezistat însă prea mult, deoarece apariția pe arena politică din Bucovina a *partidului democrat țărănesc* și lupta deschisă cu coaliția partidelor neromâne va înregistra un eșec categoric în timpul alegerilor din 1904, candidații conservatori și poporali-naționali fiind înfrânți în toate districtele electorale. În urma acestei situații, în luna noiembrie 1904 Partidul poporal național se autodizolvă⁶³.

Societatea politică „Unirea“ (Partidul țărănesc democrat) din Bucovina. La începutul anului 1902 a început să se contureze o mișcare politică de mase, cu caracter democratic, cu un larg ecou nu numai în rândurile țărănimii, ci și a altor categorii sociale (intelectualitatea rurală mai ales). Ideologul acesteia a fost Aurel Onciul, doctor în drept și economie, un om energic și inteligent, dar meschin și fără scrupule ca politician și parvenit. Ciclul său de articole doctrinare le-a publicat în ziarul *Privitorul*, apoi tot aici și apelul prin care anunță intenția de a înființa societatea „Unirea“. Propaganda a avut efecte considerabile în multe districte din Bucovina, astfel că la 2 februarie 1903, în cadrul unei adunări desfășurate la Cernăuți s-a înființat societatea politică „Unirea“. Conducerea ei avea următoarea componență: Aurel Onciul (președinte), George Hostiuc și Grigore Halip (vicepreședinți), Constantin Onciul și Ion Todosan (secretari), George Vistec (casier), George Forgaci (controlor), George Cuciurean și Ștefan Sorocean (membri). Potrivit aprecierilor istoricului Ion V. Cocuz, la care subscriem și noi, „Societatea politică „Unirea“ trebuie privită ca fiind de fapt *Partidul Țărănesc Democrat*“⁶⁴. Ziarul său, *Privitorul* (Viena, Brno, Cernăuți: 1 mai 1902 - 15 decembrie 1903) și *Voința Poporului* (Cernăuți, 10 octombrie 1901-11 octombrie 1908) au fost tribunele ideologice ale acestei mișcări.

⁶² *Deșteptarea*, nr. 44 din 9/22 iunie 1902.

⁶³ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 603-604.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 607.

Încercând să delimităm sfera de influență a acestui partid în rândul maselor și structurile socio-profesionale din rândurile cărora și-a recrutat membrii și aderenții, trebuie să subliniem - mai întâi de toate - faptul că în districtele Suceava, Câmpulung, Rădăuți și Storojineț doctrina democrat-țărănistă a lui Aurel Onciul s-a izbit de rezistența țărănimii, înrăurită aici mai mult de propaganda liderilor poporal-naționali. Totuși, baza socială a partidului era considerabilă și o formau țărani săraci și împilați de nevoi, nemulțumiți de exploatarea moșierilor și arendașilor, învățătorii satelor (nevoiași și ei din cauza salariilor derizorii), precum și alți intelectuali, atașați prin starea lor materială de aspirațiile maselor populare. Chiar dacă programul partidului a fost deficitar în multe privințe, cauza națională - din motivul susținerii de către Aurel Onciul a tezei vechimii prezenței rutenilor în Bucovina - este cel mai grăitor exemplu, două obiective cu caracter social-politic (o nouă lege electorală și luarea în arendă de către țărani a moșiilor Fondului bisericesc) au impulsionat însă în mare măsură și activitatea comitetelor districtuale și comunale.

În iunie 1904, din inițiativa lui Aurel Onciul, *Partidul țărănesc democrat* încheie o înțelegere politică cu ucrainenii, germanii și evreii, cunoscută sub numele de *Tovărășia țărănească* (progresistă), *Freisinniger Verband*, care însemna în opinia unor deputați dietali germani și ucraineni echivalentul unui partid democratic unitar. Această grupare politică n-a rezistat prea mult, dar a câștigat alegerile din iulie 1904, învingând opoziția dirigenței conservatoare și poporal-națională românească, redusă la colaborare doar cu gruparea politică armeano-polonă. Datorită uneltirilor ucrainene și abuzurilor acestora, *Partidul țărănesc democrat* denunță la 28 mai 1905, cu prilejul unei mari adunări naționale, colaborarea politică în cadrul *Tovărășiei țărănești*, militând pentru o împăcare a democraților cu conservatorii și apărarea intereselor naționale românești⁶⁵.

Partidul național român din Bucovina. În împrejurările politice din vara anului 1905 au loc câteva consfătuiri preliminare ale liderilor conservatori cu conducătorii grupării țărăniste, iar ca rezultat al acestora, la 17 iulie va avea loc ședința de înființare a *Partidului național român*, în urma fuziunii *Partidului țărănesc democrat* cu *Partidul conservator român*. Ca președinte al P.N.R. a fost ales Modest Grigorcea, iar ca vicepreședinți Vasile Găină, Grigore Halip și Simion Ciolac. În *Comitetul Național Executiv*, compus din 75 de membri, au fost cuprinși toți membrii conducerii celor două partide

---

⁶⁵ *Ibidem*, p. 607.

unificate, precum și reprezentanți din fiecare oraș și district. Se urmărea ca astfel partidul să recapete încrederea tuturor categoriilor de alegători și să devină o reprezentanță politică națională. De altminteri baza sa socială a devenit mai cuprinzătoare, reunindu-i prin aceeași platformă politică deopotrivă pe proprietari și țărani, negustori și meseriași, preoți și învățători etc. Numeric, ponderea o aveau țărani, apoi intelectualii. Prin fuziune, P.N.R. beneficia de suportul propagandistic a două publicații: *Gazeta Bucovinei* (Cernăuți, 15 aprilie-14 octombrie 1906), aparținând aripii conservatoare a partidului, și *Voința Poporului* (Cernăuți, 1 octombrie-11 octombrie 1908). Își încetează activitatea la 10 octombrie 1908, în urma sciziunii politice ce o creează aripa democratică a P.N.R. pentru a fuziona cu Partidul Apărărist⁶⁶.

Partidul apărărist din Bucovina. Această formațiune politică s-a constituit în anul 1906 de către intelectualii care s-au retras din viața politică a provinciei după autodizolvarea Partidului poporal național (mai 1905). Între lideri se aflau și dr. Ștefan Saghin, dr. Teodor Tarnavski, Dorimedont Popovici, dr. Vasile Bodnărescul ș.a. Având în vedere faptul că toți membrii proveneau din fostul partid poporal național, programul noii formațiuni - ca de altfel și al ziarului *Apărarea Națională* (Cernăuți, 17 octombrie 1906 - 29 septembrie 1908) - era (cu unele modificări) aproape același. Din inițiativa *apărăriștilor* se desfășoară la Suceava, în ziua de 21 februarie 1907, o adunare în care este blamată modalitatea prin care s-a constituit dirigența partidelor unite, conservator și democrat, respingându-se propunerea de colaborare a acesteia. Hotărârea adoptată atunci are totuși o importanță deosebită, căci prevedea unirea tuturor românilor bucovineni într-un singur partid național compact, reprezentat printr-un Consiliu național proclamat în cadrul aceleiași adunări. Ideea în sine era generoasă, dar fiindcă emana de la o grupare intelectuală dizidentă, *partidul apărărist* fondat de ea n-a avut nici viabilitate, nici influență în mase, nici o pondere mai substanțială între structurile sociale ale românilor bucovineni. Ba mai mult, nu avea nici o organizare proprie unui partid. De aceea, în toamna anului 1908 conducătorii ei apreciază că e mai utilă o fuzionare cu aripa democrată a P. N. R. pentru a putea participa activ în viața politică a Bucovinei⁶⁷.

Partidul social-creștin român din Bucovina. Așadar, la 10 octombrie 1908, aripa democrată a P. N. R. și Partidul apărărist fuzionează pe baza unui program creștin-social, cuprinzând revendicări sociale și politico-naționale. A doua zi, o delegație formată din Aurel Onciul, Florea Lupu, Petru Popescul,

---

⁶⁶ *Ibidem*, p. 613-614, 623.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 619-620, 623.

George Tofan, Ioan Cuparencu, Nicolae Mihalescul (democrați), Ștefan Saghin, Teodor Tarnavski, Dorimedont Popovici, George Sârbu, Atanasie Gherman și Vasile Bodnărescul (naționali), câte doi studenți din fiecare societate studențească „Junimea“, „Academia ortodoxă“, „Dacia“, „Bucovina“ plecă la Storojineț, la Iancu Flondor, solicitându-i să accepte conducerea noului partid politic, *social-creștin*. Răspunsul său a fost afirmativ. Adunarea constituantă a partidului va avea loc însă la 19 octombrie 1908, la Cernăuți, când pe ordinea de zi vor figura: darea de seamă asupra împăcării, statutul organic, alegerea președintelui și a fruntașilor. După ce Iancu Flondor a fost ales în funcția supremă din partid, s-a desemnat și o dirigență (comitet central) compusă din: dr. Teodor Tarnavski. Dr. Nicu Blându, Dorimedont Popovici, George Tofan, Claudiu Ștefanelli, Mihai Chisanovici, dr. Cornel Homiuca, George Cuciurean, Zaharia Percec, Nistor Andronicescu, George Sârbu, Constantin Morariu, Atanasie Gherman. Baza socială a partidului cuprindea elemente din toate clasele și categoriile sociale, întrucât erau reunite - prin respectarea tuturor intereselor de grup - cele *trei aripi* din mișcarea națională bucovineană: *democrată, conservatoare, națională*. Organul de presă al partidului era ziarul *Românul* (Cernăuți, 16 octombrie 1908 - 4 februarie 1909). În ianuarie 1909, având în vedere faptul că partidul exprima interesele generale ale tuturor românilor bucovineni, își schimbă numele, în *Partidul național român*. Schimbările organizatorice și de statut sunt relativ mici, dar *dirigența* partidului se transformă în *comitet național* compus din 46 membri. Președinte rămânea în continuare Iancu Flondor, vicepreședinți Aurel Onciul și Dionisie Bejan, secretari Dorimedont Popovici Zaharia Percec și Mihail Boca. Numărul membrilor de partid din cele 10 districte electorale (deci ale alegătorilor) era de 44789, iar al delegaților comunali de 969. Organul de presă al partidului a fost între 7 februarie 1909-27 noiembrie 1910 ziarul *Patria*, apoi *Foaia Poporului* (20 decembrie 1909 - nr. 40/1914). Din păcate, unitatea partidului n-a putut fi păstrată multă vreme, în ciuda eforturilor întreprinse de Iancu Flondor, care - neputând rezolva disputele pentru mandatele de deputați - se va retrage la sfârșitul anului 1910 de la conducere. În atari împrejurări, pe măsură ce se intensificau animozitățile dintre lideri, începutul anului 1911 îi găsește pe toți fruntașii politici într-o aprigă încleștare pentru mandatele dietale, fapt care va duce la descompunerea partidului în trei grupări: *națională, democrată și conservatoare*. Iar la alegeri fiecare dintre ele va prezenta liste proprii de candidați. În urma scrutinului electoral, din cei 23 de deputați români aleși în 1911 în dieta Bucovinei, 13 erau naționali, 6 democrați și 3 conservatori, mitropolitul fiind virilist. După naționalitatea deputaților, dieta Bucovinei avea

următoarea compoziție: 23 români, 17 ucraineni, 10 evrei, 7 germani, 6 polonezi. Președinte al dietei a fost ales Alexandru Hurmuzaki, iar vicepreședinte Stefan Smal-Stocki⁶⁸.

Partidul național din Bucovina. Disoluția s-a menținut doar până la validarea rezultatelor campaniei electorale. Drept urmare, îndată după alegeri (1911), *gruparea națională și conservatoare s-au unit, refăcând partidul național român.* Gruparea democrată a rămas oarecum izolată, cu posibilitate de acțiune politică și ideologică prin ziarul *Foaia Poporului*. În fruntea lui se aflau acum deputații români naționali și conservatori din dieta Bucovinei care s-au grupat în *Clubul național român*. Lideri erau Eusebiu Flondor și Nicu Flondor.

Partidul a menținut în vigoare vechiul program național, care - potrivit aprecierilor lui Ioan V. Cocuz - „era aproape în întregime comun tuturor partidelor românești din Bucovina, cu preocuparea deosebită pentru rezolvarea dificilei situații economice determinate de hazardatele operații financiare efectuate de *Centrala însoțirilor economice române*, care au provocat țăranilor români pierderi de aproximativ 2 milioane de coroane”⁶⁹.

Socialiștii și mișcarea națională. *Partidul Social-Democrat din Bucovina.* Dacă proclamarea dualismului (în 1867) împărțise administrativ-teritorial imperiul în Cisleithania și Transleithania, acest eveniment produse - implicit - și scindarea mișcării socialiste și muncitorești. Evoluția diferită a celor două state în toate domeniile vieții materiale și spirituale a generat deosebiri evidente deopotrivă pe plan organizatoric sau al participării proletariatului la viața politică. În timp ce muncitorii din Cisleithania erau mult mai bine organizați și activați de social-democrații austrieci și cehi mai ales, în Transleithania proletariatul nu reprezenta încă o forță politică capabilă să-și impună revendicările în dezbaterile forului legislativ.

Pe de altă parte, caracterul multinațional al clasei muncitoare (ca și al burgheziei) a exercitat o influență, în general, negativă asupra activităților mișcării socialiste, întrucât proletariatul austro-ungar nu era unit nici din punct de vedere social, nici în ceea ce privește naționalitatea. În ultimul deceniu al veacului trecut, prin ponderea pe care o aveau în Cisleithania social-democrația cehă, iar mai apoi și organizațiile muncitorilor polonezi din Galiția sau a italienilor din Triest, mișcarea muncitorească începe să-și piardă caracterul

---

⁶⁸ *Ibidem*, p. 624-626.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 626-627.

preponderent german⁷⁰. Acest fenomen își găsește o nouă formă de manifestare la 30 august 1896, când s-a desfășurat la Cernăuți congresul de constituire a *Partidului social-democrat din Bucovina*⁷¹ (care a reunit - pe baza aceluiași program - muncitori români, ucraineni, germani, polonezi și evrei), iar mai apoi la congresul Partidului social-democrat din Austria, din 6-12 iunie 1897, de la Viena, în urma căruia are loc fărâmițarea partidului în grupuri naționale social-democrate. Doi ani mai târziu, congresul Partidului social-democrat, întrunit la Brno între 24-29 septembrie 1899, adoptă primul program socialist în problema națională, cunoscut și sub numele de *Programul de la Brno*. Modul în care s-a încercat soluționarea acestei importante chestiuni a dat câștig de cauză promotorilor austromarxismului, declanșând noi dispute ideologice, cu implicații și ecouri în întreaga mișcare socialistă internațională. De menționat faptul că, în 1897, s-au format în cadrul Partidului social-democrat din Austria 6 secții social-democrate federative: germană, cehă, poloneză, ucraineană, italiană și slovenă (slav-sudică). Aceste secții sau grupări naționale au fost conduse de congresul comun și de către 6 membri ai Comitetului Executiv; în 1910 au devenit independente. Principiul divizării în partide naționale va fi adoptat și de Partidul social-democrat din Bucovina, care după 1900 se reorganizează pe principiul naționalităților, deși majoritatea o formau muncitorii români. Așadar, pe lângă partidul social-democrat român, vor mai ființa partidele social-democrate german, ucrainean, evreiesc și polon. Cele cinci partide erau unite în organizația regională socialistă internațională din Bucovina, condusă de un Comitet Executiv Central, care îndruma politic și ideologic întreaga mișcare socialistă din această provincie a Cisleithaniei. Secțiile naționale, care aveau o largă autonomie, activau în realitate ca partide de sine stătătoare, ținându-și fiecare propriile congrese. Periodic avea loc și congresul Partidului social-democrat din Bucovina, la care participau delegații aleși de secțiile naționale, în proporție cu numărul membrilor fiecărui partid (secție). Congresul social-democrat de pe întreaga Bucovină dezbătea și adopta tactica obligatorie în toate chestiunile fundamentale ale luptei clasei muncitoare și alegea - prin votul general al tuturor delegaților - Comitetul Executiv internațional⁷². Cea mai reprezentativă personalitate din fruntea Partidului

⁷⁰ Vezi pentru detalii: Hans Mommsen, *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im Habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien, Europa-Verlag, 1963.

⁷¹ *Lumea Nouă*, nr. 708 din 27 noiembrie 1896.

⁷² *Socialismul*, nr. 60 din 30 martie, nr. 97 din 30 mai 1919; nr. 78 din 11 aprilie 1920; Pentru Rusșindilar, „Contribuții la istoria mișcării muncitorești și socialiste în Bucovina (1896-1920)”, în *Suceava*, VI-VII, 1979-1980, p. 236.

social democrat român din Bucovina a fost George Grigorovici, fiu de învățător, medic de profesie, atașat mișcării socialiste încă din anii studenției. Mai întâi a activat ca redactor la primul ziar socialist care apărea la Cernăuți „Volkpresse“ (Gazeta poporului); în 1906 - fiind secretarul partidului și al sindicatelor din Bucovina - fondează prima gazetă socialistă în limba română, cu titlul *Lupta* (mai 1906 - martie 1911), organ al secției naționale social-democrate⁷³. Începând cu numărul 2 din 14 iunie 1908, ziarul își schimbă subtitlul în organ al Partidului social-democrat muncitoresc din Bucovina.

Încă de la constituire, Partidul social-democrat român a depus eforturi substanțiale pentru consolidarea sa, prin atragerea în rândurile partidului a muncitorilor neorganizați din industrie, mine, comerț, transporturi, construcții etc. „Frate muncitor, - se sublinia într-un apel al conducerii P. S. D. - dacă nu faci parte încă din partidul muncitorilor nu întârzia nici un moment de a te uni cu frații tăi uniți în organizații. Nu sta deoparte ci pune-te în fruntea coloanei de luptă /.../ Deci sus, muncitori din Bucovina! Strângeți-vă rândurile”⁷⁴. Principalele organizații ale partidului - care însumau în perioada apariției *Luptei* circa 2000-2500 de membri - se aflau la Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Storojineț, Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei, grupând muncitori forestieri, tipografi, din construcții, mineri, din industria alimentară etc. Dublul succes, din 1907 și 1911, în alegerile pentru parlamentul vienez ale socialistului român George Grigorovici și pledoariile sale pentru cauza maselor largi de la orașe și sate au avut un efect stimulator printre muncitori și țărani, contribuind la consolidarea politică și organizatorică a mișcării muncitorești și socialiste din această provincie. În momentul prăbușirii monarhiei dualiste el a făcut parte, chiar de la constituire (22 octombrie 1918) din Consiliul național român din Bucovina, ca reprezentant al Partidului social-democrat, militând activ pentru unirea acestei provincii cu România. La sfârșitul primului război mondial și în primele luni ale anului 1919 numărul membrilor Partidului social-democrat din Bucovina crescuse considerabil, însumând 15.000 de muncitori⁷⁵ din toate ramurile economice ale acestei zone.

Secția română a Partidului social-democrat din Ungaria. Prin congresul din decembrie 1890 a avut loc transformarea *Partidului general muncitoresc* din Ungaria în *partidul social-democrat*, iar delegații la acest forum și-au însușit declarația teoretică de principii în spiritul programului de la

⁷³ Vezi pentru detalii: Petru Rușșindilar, „Un precursor al socialismului în Bucovina - George Grigorovici”, în *Suceava*, IX, 1982, p 433-449.

⁷⁴ *Lupta*, nr. 4 din 23 iulie/5 august 1906.

⁷⁵ *Socialismul*, nr. 97 din 30 mai 1919.

Hainfeld din 1889 al Partidului social-democrat din Austria. Din păcate, deși mulți dintre membrii partidului aparțineau națiunilor nemaghiare, programul partidului - care cuprindea numeroase revendicări social-economice și politice - nu pomenea nimic despre dreptul națiunilor sau naționalităților la autodeterminare. Dimpotrivă, cu acest prilej s-a accentuat caracterul *internaționalist* al partidului. Abia la congresul XI al Partidului social-democrat din Ungaria, din 1904, s-a adoptat în chestiunea naționalităților și o hotărâre privind înființarea comitetelor român și sârb⁷⁶, ca o premisă de viitor în organizarea partidului pe *secții naționale* (mai mult sau mai puțin autonome), luând drept model structura organizatorică a celui din Austria. Revendicând de mai multă vreme acest drept de organizare, după cum mărturisea Ion Crețu, încă din 1903 a avut loc la Lugoj „o primă ședință de organizare“ a nucleului viitoarei secții române a Partidului social-democrat din Ungaria⁷⁷. În același an, la 16 august, apărea la Budapesta, sub redacția lui Aurel Cristea, săptămânalul socialiștilor români *Adevărul (Glasul poporului)*, continuator al foii *Votul poporului*. Țelul său programatic era cât se poate de limpede formulat: „Adunăm poporul român din țara întreagă (Ungaria - n.n.) sub steagul roșu al „Adevărului“, în numele social-democrației ca să luptăm, pentru „libertate, egalitate și frățietate“⁷⁸. La 1 noiembrie 1903 se va constitui Clubul muncitorilor români din Budapesta⁷⁹, cel mai activ susținător material și moral al *Adevărului*, principalul nucleu al socialiștilor români din Ungaria, care va redimensiona și activitatea celorlalte grupuri de social-democrați români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. În aceste provincii românești, dar cu numeroși locuitori și de naționalitate maghiară, germană și sârbă, s-au consolidat de-a lungul anilor organizațiile districtuale din Timișoara și Cluj, precum și cele comitatense din Timișoara, Brașov, Arad, Caransebeș, Oradea, Târgu Mureș, Cluj, Sibiu, Satu Mare etc.

Să remarcăm, totuși, că la congresul XII al P.S.D.U. din aprilie 1905 s-a consfințit înființarea unei *secții social-democrate române*⁸⁰, urmând ca un comitet de conducere să se ocupe special de mișcarea socialistă a românilor. Ea se va constitui pe baza principiilor organizatorice anunțate la congresele partidului din 1904 și 1905. Pe aceste temeuri, când se desfășura o intensă

⁷⁶ *Népszava*, nr. 42 din 9 aprilie 1904.

⁷⁷ I. Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania. 1901-1921*, București, Editura politică, 1976, p. 83.

⁷⁸ *Adevărul (Glasul Poporului)*, nr. 1 din 16 august 1903.

⁷⁹ *Idem*, nr. 12 din 1 noiembrie 1903.

⁸⁰ *Idem*, nr. 5 din 1 mai 1905

activitate de propagandă a ideilor socialiste și de organizare a muncitorilor ardeleni, la 1 noiembrie 1905 apare în ziarul *Adevărul (Glasul poporului)* un vibrant apel, lansat de Ion Crețu. Evocând situația grea a celor nevoiași și împilați, el sublinia că datoria muncitorilor români din Ungaria este de a se „organiza puternic sub steagul Partidului social-democrat, unde să ne concentrăm toate puterile spre a putea cuceri reforme absolut trebuitoare, spre a ne emancipa de sub jugul ce-l purtăm de veacuri”⁸¹. Congresul de constituire a secției române s-a întrunit la Lugoj în zilele de 24-25 decembrie 1905 st.v. La el au participat un număr de 78 de delegați, reprezentând 40 de comune și 9 organizații⁸². Cel dintâi forum al socialiștilor români din Ungaria - care reprezenta peste 10.000 de muncitori români organizați din industria extractivă, metalurgică, siderurgică, constructoare de mașini, ușoară și alimentară - a abordat toate problemele fundamentale, sociale și naționale, care îi frământau în acea vreme, dar și chestiunile principale care stăteau în atenția P.S.D.U., îndeosebi lupta pentru obținerea dreptului de vot universal. Un alt aspect relevant este acela că, în Transilvania și Banat, chiar și după constituirea secțiilor naționale ale Partidului social-democrat din Ungaria, în rândurile mișcării socialiste și muncitorești au activat împreună muncitorii de diferite naționalități (români, maghiari, germani, sârbi), făurindu-se astfel unitatea de acțiune a celor exploatați împotriva nedreptăților sociale și naționale. Pe de altă parte, în anii următori - chiar dacă teroarea se intensifica în urma valurilor de acțiuni greviste - numărul organizațiilor social-democrate creștea, sporind totodată și numărul membrilor acestora.

După declanșarea primului război mondial social-democrații români din Transilvania au adoptat o poziție asemănătoare cu cea a Partidului național român; și-au suspendat activitatea ca partid și cea sindicală, precum și apariția ziarului „Adevărul“, pentru a nu fi obligați să se angajeze față de imperiile central-europene și față de război. În toamna anului 1918, însă, vor colabora cu P.N.R., pregătind împreună actul istoric de la 1 Decembrie 1918.

---

⁸¹ *Idem*, nr. 11 din 1 noiembrie 1905.

⁸² *Idem*, nr. 1 din 1 ianuarie 1906; *Magyarországi Szocialdemokrata Part XIII Partgyűlésének jegyzőkönyve*, Budapest, 1906, p. 50.

The Social-Political and Organizing Structures of the Romanian Political Formations in Austria-Hungary

- Abstract -

The debates in the Parliament of Hungary in the period 1865-1868 brought about some changes in the future thinking and activity of the majority of Romanian politicians, in what the necessity of the foundation of political organizations was concerned. Consequently, the foundation conference of the Romanian National Party from Banat and Hungary took place on 7 February 1869, in Timișoara. Alexandru Mocioni was elected president of the party, and, according to the adopted program, he established *activism* as a political platform. In a similar conference, at Miercurea, which took place between 7-8 March 1869, the Romanian Transylvanian leaders decided at their turn to found a separate national party, with a program almost identical with the one during the 1848 Revolution. The tactics of abstaining from the electoral activity was adopted on this occasion. It was equivalent to the non-recognition of dualism and of the annexation of Transylvania to Hungary.

In the following period, a series of troubles in the frame of the Romanian national movement took place and led to the enforcement of the passivist trend and, finally, to the unification of the two parties in 1881 and the adoption of a program structured in 9 points. Now, that the Romanian bourgeoisie succeeded in taking over the entire leadership of the national movement in Transylvania, the adoption of the passivist tactics by the entire party was imposed as an objective necessity. In conformity with the decision adopted at the conference on the fusion of the two Romanian political parties, Barițiu drafted *a memorial* in 1882, a reference document of the Romanian national movement, announcing, a decade before, the great memorandum movement in 1892.

In Bukovina, the beginnings of the Romanians' political organization were more modest, but, after 1900, the parties and their ideological orientations diversified. Mention must be made in this sense of Romanian national party from Bukovina, the National popular party, the Romanian conservative party ("pactist"), the Democrat peasant party, the Party of defense, the Social Christian party.

We have to point out that Romanian political social-democrat organizations were founded both in Transylvania and Bukovina, which were going to collaborate with the national parties in these provinces in the fall of 1918, preparing together the Great Union from 1918.

**INTOLERANȚĂ RELIGIOASĂ SAU CONVIEȚUIRE ÎN SOCIETATEA
MOLDOVENEASCĂ PRE-MODERNĂ: REALITĂȚI SOCIALE
REFLECTATE ÎN RELATĂRILE MISIONARILOR CATOLICI DIN
PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA**

CARMEN MARIA DORLAN

Utilitatea operațională pentru dezvoltarea cunoașterii istorice a conceptelor *toleranță/intoleranță religioasă, conviețuire* – în aceeași ordine de idei pot fi menționate: *identitate religioasă, identitate confesională, alteritate religioasă, disciplinare socială* etc. - a fost pe deplin dovedită, cu precădere în cazul studiilor dedicate implicațiilor Reformei și Contrareformei, ele determinând modificări la nivelul principiilor metodologice de investigație istorică¹. Aplicate la realitățile social istorice din teren aceste inovații pot contribui nu numai la cunoașterea evoluției unei comunități, dar și la revizuirea întregii perspective asupra modalităților de inter-relaționare socială, de cunoaștere și comunicare cu alte sisteme de credință, a strategiilor identitare promovate într-un anumit context. Ele relevă interconexiunile care se stabilesc și transformările survenite la nivelul mentalităților, atitudinilor colective sau a politicilor religioase și culturale promovate într-o anumită perioadă.

Instrumentarea acestora în investigarea problematicii toleranței religioase, pe fondul implicațiilor misionarismului și ale reasertării politicii de propagandă catolică într-o societate majoritar ortodoxă, cum este cea din Moldova primei jumătăți a secolului XVII, este menită să readucă în discuție complexitatea procesului de construcție identitară religioasă în această

---

¹ *Confessional Identity in East-Central Europe*, editat de Maria Crăciun, Ovidiu Ghitta și Graeme Murdock, Ashgate, 2002; R. Po-Chia Hsia, *Social Discipline in the Reformation: Central Europe 1550-1750*, London, New York, 1992; R. Po-Chia Hsia, *The World of Catholic Renewal. 1540-1770*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998; *Frontiers of Faith. Religious Exchange and the Constitution of Religious Identities 1400-1750*, editat de Eszter Andor și István György Tóth, Central European University, 2001; *The Reformation in Eastern and Central Europe*, editat de Karin Maag, Ashgate, 1998; *Problems of Historical Anthropology in East-Central Europe*, Wiesbaden, 1997; Graeme Murdock, *Calvinism on the Frontier. 1600-1660. International Calvinism and the Reformed Church in Hungary and Transylvania*, London, 2000; *The Reformation World*, editat de Andrew Pettegree, London, New York, Routledge Taylor and Francis Group, 2000; *A Companion to the Reformation World*, Edited by R. Po-Chia Hsia, London, Blackwell Publishing, 2000; Jean Bérenger, *Tolérance ou paix de religion en Europe Centrale. 1415-1792*, Paris, 2000.

perioadă. Istoriografic vorbind, discursul tradițional în legătură cu problematica raportării populației ortodoxe din spațiul est-carpatic românesc la alte sisteme de credință religioasă a promovat întotdeauna spiritul tolerant și disponibilitatea de a conviețui cu alteritatea religioasă fără a angaja deschis comunitățile într-o acțiune de propagandă ortodoxă activă. Conform acestui discurs a existat același tip de raportare la alteritatea religioasă, indiferent dacă ne referim la realități specifice perioadei medievale ale relațiilor întreținute cu mongolii, în secolele XIII-XIV², în cadrul contactelor stabilite cu reprezentanții husitismului³ sau cu practicantii noilor forme de devoțiune religioasă impuse de Reformă și Contrareformă⁴. În egală măsură, în societatea ortodoxă moldovenească nu asistăm la cruciade violente, marcate de delațiuni sau arderi pe rug așa cum au existat în tot spațiul occidental, central-european sau transatlantic. Nu există un punct de referință pentru o istorie a intoleranței religioase comparabil cu Noaptea Sfântului Bartolomeu din 24 august 1572 și nu asistăm la expulzări în masă ale grupurilor marginalizate, cum este cazul evreilor din Spania de la sfârșitul secolului XV⁵. Fără a pune în mod neapărat în discuție valabilitatea acestui discurs, cercetări recente asupra evoluțiilor social-religioase ale comunităților catolice existente în societatea moldovenească pre-modernă⁶, care reiau și interesul pentru activitatea

---

² Structurile ecleziastice ortodoxe din Moldova, dar și din alte zone ale Europei Răsăritene, nu au manifestat preocupări pentru convertirea mongolilor și tătarilor la creștinism, ulterior aceștia fiind asociați în mentalitatea colectivă cu dușmanul, opresorul politico-economic și receptați ca promotori ai păgânismului, ura, disprețul și repulsia reciprocă contribuind la accentuarea distanțării dintre cele două comunități: Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, Editura Institutul European, 1999, p. 358.

³ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, București, Editura Ministerului de Culte, 1928, vol. I, Ed. a II-a – revăzută și adăugită, pp. 68-75.

⁴ Pentru o nuanțare a acestui tip de discurs vezi Maria Crăciun, *Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului XVII*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997.

⁵ Iolanda Țighiliu, *Cler și cultură în Principatele Dunărene*, București, Editura Paideia, 2002, p. 50, Dan Horia Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Iași, Polirom, 2006, p. 44. Emil Dumea, *Catolicismul în Moldova în secolul al XVIII-lea*, Iași, Editura Sapienția, 2003, p. 10.

⁶ Liviu Pilat, *Purgatorium missionarum. Satele din parohia Săbăoani în secolele XVII-XVIII. I. „Comunități tăcute”*, Iași, Editura Presa Bună, 2002, Anton Coșa, *Cleja - monografie etnografică*, București, Editura Semne, 2001, Zaharia Dumitru, *Statistici ale populației catolice din Moldova. 1694-1697*, Bacău, Editura Studion, 1999,

misionarilor catolici în Moldova și raporturile întreținute de aceștia cu autoritățile politice și ecleziastice, dar mai ales cu comunitățile catolice existente aici, reafirmă necesitatea lărgirii cadrului interpretativ al problematicii construcției religioase în zonă, prin redimensionarea impactului propagandei catolice bazată pe principiile formulate la Conciliul tridentin, care a determinat modificarea politicii pontificale față de zonele răsăritene ale Europei și, nu în ultimul rând, prin coroborarea acestor evoluții în strânsă legătură cu transformările cunoscute în aceeași perioadă de lumea ortodoxă. În acest context, analiza modului cum oscilează atitudinile colective de la intoleranță la coabitare într-o societate majoritar ortodoxă, aflată în contact mai mult sau mai puțin violent cu alteritatea religioasă, în interiorul credinței creștine, a modului în care atitudinile formulate marchează regulile conviețuirii este cât se poate de justificată pentru cunoașterea proceselor de cunoaștere, comunicare și construcție identitară desfășurate.

Analiza de față intenționează să releve, pentru moment, pe baza discursului relatărilor de călătorie redactate de misionari, emisari, etc., catolici, care au activat pe teritoriul Moldovei, imaginea pe care aceștia și-au construit-o și au transmis-o mai departe la Congregația de Propaganda Fide, componentele definitorii ale acesteia, în legătură cu modul de raportare al românilor moldoveni la formele de alteritate religioasă cu care se aflau în contact. Suportul documentar al acestui demers este centrat pe sursele editate în istoriografia românească, interesul pentru cele de sorginte catolică fiind determinat și de faptul că în societatea moldovenească factorul catolic a avut nu numai continuitate dar el cunoaște în această perioadă și transformări esențiale confruntat fiind cu intensificarea prozelitismului protestant și cu reluarea interesului mediilor ecleziastice catolice occidentale în vederea recuperării pentru catolicism a comunităților și a anihilării efectelor Reformei. Este un proces cu impact de durată, pentru care multe dintre aspectele esențiale nu au fost încă reconstituite de cercetarea istorică, cum ar fi, de exemplu, acțiunea de reconvertire la catolicism a comunităților de husiți încă existente în unele zone⁷ până în primele decenii ale secolului XVII, strategiile misionare adoptate de către misionari și consecințele conflictelor existente între conventuali și iezuiți, rolul care trebuie atribuit circulației misionarilor între partea vestică a Moldovei și estul Transilvaniei pe tot parcursul secolului XVII sau chiar

---

Săbăoani- file de istorie, coordonator Fabian Doboș, Iași, Editura Presa Bună, 2002 sau Emil Dumea, *Catolicismul în Moldova în secolul XVIII*, Iași, Editura Sapientia, 2003.

⁷ Robin Baker, „The Hungarian-Speaking Hussites of Moldavia and Two English Episodes in their History”, în *Central Europe*, Vol. 4, Nr. 1, Mai 2006, 22 p.

raporturile întreținute de aceștia cu autoritățile politice și ecleziastice, mai ales instituția domniei și, nu în ultimul rând, efectele procesului de aculturație religioasă post-tridentină.

Prezența misionarilor catolici în acest spațiu, istoriografic vorbind, atât din perspectiva recuperării documentare, cât și a complexității problematicilor puse de prezența și impactul acestora, a fost abordată de nume importante ale scrisului istoric românesc de la B. P. Hașdeu, V. A. Urechia, I. Ursu, Ioan Filitti, N. Iorga, G. Călinescu, Aloisie Tăutu, Francisc Pall la Lucian Periș, Carlo Tgliavini, Cesare Alzati⁸, sau Teresa Forro, care a publicat recent un volum de studii: *I missionari cattolici in Moldavia*, Clusium, 2005 etc.⁹.

Dacă pentru relatările de secol XV punctele de reper în economia conținutului relatărilor de călătorie sau a rapoartelor păstrate sunt constituite de implicațiile conflictelor antiotomane și dezideratele cruciate, prezența și implicațiile husitismului asupra raporturilor cu credincioșii catolici tradiționali și contextul politicii favorabile pe care o duce Alexandru cel Bun față de aceștia, - care au beneficiat și de sprijin material în detrimentul activității episcopatului de la Baia, condus în această perioadă de Ioan de Ryza -, primele relatări mai substanțiale legate de realitățile religioase din societatea moldovenească sunt tot mai frecvente începând cu secolul XVI. Interesul manifestat pentru mecanismele funcționării societății moldovenești și al interrelaționării ortodocșilor cu alte comunități religioase, când nu are drept obiectiv

---

⁸ B. P. Hașdeu, *Archivu istoricu*, I, II, V. A. Urechia, „Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierii lui Bandinus de la 1646”, în *AARMSI*, II, tom XVI, 1895, N. Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, ed. a II-a, vol. I, II, București, 1928, Carlo Tagliavini, „Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti di missionari cattolici italiani in Moldavia (Sec. XVIII)”, în *Studii Rumeni*, IV, Roma, 1930, p. 41-104, Francisc Pall, „La controversie tra: minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia”, în *Diplomatarium Italicum*, IV, Roma, 1940, I. Ursu, *Uno sconosciuto storico veneziano del secolo XVI*, Venezia, 1909, Donado Da Lezze, *Historia Turchesca (1300-1514)*, publicată adnotată împreună cu o introducere de I. Ursu, București, 1909, I. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, I, 1913, Aloisie Tăutu, *Acta Gregorii Pp. XI (1370-1378) a registris Vaticanis aliisque fontibus collegit adornavit*, Roma, 1966, Lucian Periș, *Le Missioni Gesuite in Transilvania e Moldavia nel Seicento*, Cluj-Napoca, Editura Fundației Pentru Studii Europene, 1998, Lucian Periș, *Prezențe catolice în Transilvania, Moldova și Țara Românească (1601-1698)*, Traducere din limba italiană de William Bleiziffer, Traducere revizuită, prefață și ediție de Ovidiu Ghitta, Blaj, Editura Buna Vestire, 2005, Cesare Alzati, *In inima Europei*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1998.

⁹ La acestea trebuie adăugată seria *Călători străini despre țările române*, volumele IV-VII.

cunoașterea și transmiterea de informații referitoare la politica ecleziastică aulică, se manifestă colectiv, este generalizant și este generator de imagini, clișee, stereotipuri. Această modalitate de raportare este similară cu evoluția și implicațiile pe care le are, la rândul ei, raportarea autorităților politice și ecleziastice ortodoxe din Moldova față de adepții noilor forme de devoțiune religioasă, rezultate din răspândirea Reformei și Contrareformei. Cu alte cuvinte, există o interdependență între factorii care au contribuit la conturarea și promovarea discursului referitor la realitățile societății ortodoxe și a relațiilor acesteia cu comunitățile catolice, formulat și transmis la Roma de misionarii sau trimișii catolici, pe de o parte, și cu discursul promovat și susținut într-un anumit context de către autoritățile ortodoxe în legătură cu „ereticii” și cu alteritatea religioasă cu care intrau în contact. Este o evoluție caracteristică atât pentru Moldova, cât și pentru Țara Românească, cu diferența că trebuie avută în vedere importanța care trebuie acordată inegalei consistențe a comunităților catolice în cele două principate și implicit a celor rezultate din propagarea Reformei.

În egală măsură, interesul autorilor acestor relatări, indiferent de locul și momentul redactării lor propriu-zise, este de a corobora problematica toleranței sau intoleranței societății moldovenești față de comunitățile vizate de către aceștia cu aspecte legate de viața religioasă a societății pe ansamblu. Dacă pentru perioada de sfârșit de secol XVI și început de secol XVII aceste informații sunt mult mai limitate, din perspectiva aportului lor informațional¹⁰, pe măsură ce înaintăm în secolul al XVII-lea, crește volumul de informații trimise către forurile superioare de la Roma. Începând cu deceniile trei, dar mai ales, patru și cinci ale secolului al XVII-lea avem adevărate introspecțiuni în viața societății moldovenești, în care obiectivul îl constituie în egală măsură coroborarea realităților din ambele comunități vizate. Pe de o parte, comunitățile catolice cu situația confesională, demografică, materială, religioasă, înțelegând aici nu numai aspectele legate de nivelul de cunoștințe religioase al acestora, cât și toate dificultățile punerii în practică a strategiilor misionare cu care au venit și specificitățile din teren, dar și un volum tot mai mare de informații în legătură cu relațiile care se stabilesc între misionari pe

---

¹⁰ Transformările survenite în viața și politica religioasă din Moldova perioada imediat următoare domniei lui Petru Rareș, care corespunde propriu-zis domniei lui Ștefăniță Rareș, Despot sau lui Ioan Vodă cel Cumplit ar constitui o excepție semnificativă în acest sens, ele marcând profund mentalitățile acestor comunități, fapt dovedit și de persistența acestora în memoria colectivă a comunităților din secolul al XVII-lea, și de transmiterea aportului lor informativ către misionarii cu care intră în contact.

acest teren, și, pe de altă parte, manifestarea unui interes tot mai accentuat în ceea ce privește comunitatea ortodoxă, pe ansamblu. Ponderea acestor informații chiar este mai mare uneori, în detrimentul informațiilor transmise în legătură cu comunitățile catolice, care constituie obiectul acțiunii lor de observare și analiză, cum este de exemplu cazul lui Marco Bandini. Explicația acestui interes trebuie căutată în toată politica și strategiile misionare rezultate din acțiunea de Contrareformă, al cărei vârf de acțiune pentru această zonă va fi reprezentat de Congregația de Propaganda Fide, instituție înființată în 1622, și într-o măsură mai mică de Societatea lui Isus, care a desfășurat o activitate oarecum redusă în Moldova în prima jumătate a secolului XVII. Forurile intermediare, episcopatul polon responsabil cu controlarea comunităților catolice din Moldova, a cărui lipsă cvasi-permanentă din Moldova este bine cunoscută și Patriarhatul latin de la Constantinopol, prin legăturile și interesele urmărite în raporturile lor cu Roma, își vor pune amprenta asupra raporturilor stabilite între noii veniți și comunitățile catolice, dar și în relațiile acestora cu autoritățile politice ale Moldovei, fiind bine știută preocuparea deosebită manifestată de acești trimiși pentru a ajunge la relații bune cu aceștia și, dacă era posibil, chiar de a încerca să obțină sprijinul domniei, atât în politica generală față de catolici, și o eventuală îmbunătățire a statutului lor, cât și în reglementarea raporturilor acestora cu comunitățile în care veneau să-și desfășoare activitatea misionară, în soluționarea conflictelor iscate. Din această perspectivă trebuie înțeles atât conținutul discursului promovat la Roma, cât și interesul manifestat de către aceștia pentru a face cunoscut și a oferi soluții în vederea punerii în practică a întregii politici pontificale de recuperare a teritoriului în Europa răsăriteană și de consolidare a catolicismului pentru reducerea efectelor Reformei, dar mai ales pentru anularea pericolului reprezentat de pierderea acestor comunități în favoarea ortodoxiei, prin asimilare. Imperativul transmiterii de informații cât mai exacte în legătură cu toleranța manifestată de ortodocși, dar și de aspecte cât mai generale ale acestei societăți, este pus în legătură și cu necesitatea de elaborare de strategii de politică confesională conforme cu realitățile din zonă. Prin interesul și volumul de informații transmise acești reprezentanți au devenit adevărate instrumente de comunicare a sistemelor de credință și de cultură și, în egală măsură, au lărgit sfera interconexiunilor care s-au produs la nivel european.

Există de asemenea o modificare a interesului manifestat față de realitățile societății moldovenești. Dacă la sfârșitul secolului al XVI-lea informațiile sunt subordonate obiectivelor politice ale papalității și a dezideratului acesteia de a contribui la o mai bună organizare a cruciadei anti-

otomane, reprezentanții catolici din deceniile care au urmat, mai ales din ultimele două decenii ale intervalului cronologic vizat, operează un transfer spre cunoașterea propriu-zis a situației religioase în care se aflau aceste comunități, raporturile lor cu forurile aulice din Moldova fiind și ele subordonate mai degrabă intereselor de ordin religios. Evident aceste modificări trebuie puse și în legătură cu contextul în care se desfășurau, făcând referire aici la noile raporturi politico-militare existente între domnia Moldovei și Imperiul Otoman și mai ales cu intensitatea vieții religioase din această perioadă materializată în cadrul sinodului desfășurat la Iași. Pentru deceniul cinci al secolului XVII, acesta a reprezentat un adevărat cadru de transmitere și de promovare a cunoașterii reciproce între reprezentanții celor două comunități vizate aici, dar și a celor rezultate din Reformă, fie că această cunoaștere era vizată de autoritățile politice și ecleziastice ale principatului, fie că ele erau transmise către forurile conducătoare de la Roma. Acest deziderat al cunoașterii marchează așadar structura relațiilor transmise Romei.

Pentru a analiza doar un exemplu în acest sens se poate face referire la *Descrierea anonimă a Moldovei*, din 1585¹¹, care probabil poate fi atribuită lui Comuleo, misionar catolic ajuns în Moldova în 1586. Redactată pentru a oferi informații Papei Sixtus V despre Moldova într-o eventuală campanie antiotomană, ea poartă amprenta intenționalității ei și anume de a instrumenta propaganda catolică în promovarea unei alianțe a moldovenilor, cazacilor și tătarilor contra otomanilor. „Acești oameni [moldoveni], deși sunt de rit grecesc, privesc cu drag la ce este roman”, atitudine pusă pe seama originii limbii pe care o vorbeau sau pe seama conștiinței originii lor latine. Afirmția este argumentată cu dorința exprimată de Petru Șchiopul lui Bartolomeo Brutti de a avea în preajmă o persoană cu pregătire teologică pentru a analiza Sfânta Scriptură. Populația catolică prezentă aici este diferențiată între cei care prestau serviciu militar domnului („Unguri”) și „alți unguri”, considerați eretici „din neștiință”, dar Petru Șchiopul „a poruncit, împotriva voinței soldaților săi, ca preotul catolic să fie întărit, ea fiind o religie mult mai bună”. Proiectul unei coaliții antiotomane este considerat viabil deoarece „cu toate că moldovenii sunt de rit grecesc, ei îi urăsc pe greci pentru că aceștia îl sfătuiesc pe principele lor să-i stoarcă de bani” și chiar acredita ideea ca ei ar putea trece la catolicism¹². În afara intenționalității politice evidente a textului și a misiunii

¹¹ „Descriere anonimă a Moldovei”, în *Călători străini despre Țările Române*, Volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1971, vol. III, pp. 195-205.

¹² *Ibidem*, p. 205.

propriu-zise a lui Comuleo, informațiile de altă natură sunt restrânse la nivelul aulic al acestor legături, procedeul explicativ fiind bazat pe practica generalizării detaliului la nivelul unei întregi societăți. Avem aici și un adevărat leitmotiv din conținutul acestor relatări, anume disponibilitatea domniei de a desfășura o politică favorabilă catolicilor, dar nu și confesiunilor rezultate de pe urma Reformei fapt de altfel instrumentat în activitatea desfășurată de misionari și chiar disponibilitatea domnului de a se converti la catolicism, inclusiv cu anumite straturi ale populației. Dacă, istoriografic vorbind, astfel de declarații pro-catolice și atitudini binevoitoare față de catolicism în general și de politica pontificală au fost puse pe seama politicii mai largi a acestor domni (vezi cazul lui Petru Șchiopul, Ieremia Movilă sau al lui Vasile Lupu), în vederea întăririi propriei poziții la nivelul întregii ortodoxii și nicidecum pe seama unei tendințe reale de renunțare la propria religie¹³, în ceea ce-i privește pe autorii acestor relatări, discursul trebuie să fie pus atât pe seama promovării propriei eficiențe în darea de seamă despre activitatea întreprinsă sau, uneori, datorează mult și raporturilor personale stabilite între misionarii care au activat în zonă, cu care nu de puține ori au ajuns în conflict¹⁴.

Sfârșitul secolului al XVI-lea a înregistrat o puternică acțiune de recuperare a teritoriilor pierdute, accentul căzând pe comunitățile adevrate ale husitismului. Activitatea intensă a misionarilor catolici desfășurată în a doua jumătate a secolului ne oferă câteva informații despre localitățile din jurul Romanului: un călugăr anunța pe episcopul de Camenița că ereticii din Huși și Roman au fost întorși la catolicism; în aceeași perioadă, călugărul ungar Michael T. Feghedinus anunța reîntoarcerea la catolicism a husiților din Trotus, Roman și satele vecine (fără a le numi). În 1599, episcopul Bernardino

---

¹³ „Se observă mai ales la domnii Moldovei o deosebită bunăvoință față de Biserica romano-catolică. Petru Șchipul și Ieremia Movilă, pe vremea lor, lăsaseră chiar să fie concepute anumite speranțe, desigur într-un scop politic.” Maria Holban, „Introducere”, în *Călători străini despre Țările Române*, Volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1973, vol. V, p. XV; Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, București, Editura Ministerului de Culte, 1928, vol. I, Ed. a II-a – revăzută și adăugită.

¹⁴ Un caz semnificativ în acest sens este cel al călugărului Osimo din Gromo, în legătură cu care relatările misionarilor franciscani au lăsat un portret extrem de negativ. Întreaga activitate a acestuia nu poate fi apreciată corect dacă nu se iau în considerare relațiile personale existente între călugării misionari franciscani și cei iezuiți de aici.

Quirini¹⁵ trece în revistă situația catolicismului moldovean. Sunt amintite bisericile din Roman și Săbăoani, care au fost distruse de atacurile tătarilor și nu pot fi refăcute de credincioșii prea săraci. Din aceasta cauză preoții lipsesc, căci s-au refugiat în Transilvania. Referitor la activitatea misionară a episcopului, aflăm că acesta a reușit să aducă la catolicism mulți eretici, pe lângă care menționează și ortodocșii. (Este prima mențiune ce se referă explicit la românii trecuți la catolicism.)

Cu alte cuvinte contactele întreprinse reflectă o familiarizare a reprezentanților catolici prezenți în acest spațiu atât cu politicile domnești cât și cu raporturile societății în ansamblu cu restul comunităților religioase în special latine. Micile comunități latine vor intra însă în atenția și strategiile de propagare confesională atât protestante cât și a celor care se revendicau de la principiile conciliului tridentin. În aceste comunități izolate, marea mișcare de restaurație catolică postridentină se va concretiza doar în secolul XVII, călugării franciscani observanți, coordonați de conventul bulgar de la Ciprovec și misionarii trimiși de Propaganda Fide sau de Patriarhatul latin de la Constantinopol, dar mai ales activitatea întreprinsă aici de Petru Bogdan Adeodat Baksic, care a întreprins o intensă activitate de propovăduire. Pe de altă parte, erau făcute cunoscute la un nivel mult mai larg problemele cu care se confruntau comunitățile, mai ales că începând cu sfârșitul secolului XVI necesitatea stabilizării vieții bisericești, mai ales în cazul celor din Țara Românească s-au acutizat permițând interconexiunile și drept rezultat modificarea coordonatelor vieții religioase de ambele părți.

După episodul scurt al prezenței iezuiților în Moldova în timpul lui Petru Șchiopul (1588-1589), în 1644, Gaspar Reiki, superiorul misiunii iezuite din Transilvania, îl va trimite în Moldova pe Paul Beke, anterior un calvinist convins. Cu ajutorul predicii el obține sprijinul comunității catolice din Iași, care erau nemulțumiți de modul cum își îndeplineau obligațiile franciscanii observanți. Lucrarea sa „De Moldavia” confirmă condițiile favorizante pentru propagarea activității iezuite. Se apreciază că populația era atât de ospitalieră încât putea desfășura activitatea de propagare confesională fără să fie nevoie de

---

¹⁵ „Relația fratelui Bernardino Quirini, călugăr franciscan, episcop de Argeș în Provinciile Moldova și Valahia, despre afacerile Episcopatului său, făcută Sanctității Sale Papa în anul 1599”, în *Călători străini despre Țările Române*, Volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1972, pp. 33-34, „Raport despre starea Țării Românești și a Moldovei, precum și a bisericilor catolice”, 1602, aprilie 20, Iași, în *loc. cit.*, pp. 45-46 și urm.

arme. La fel ca și Marco Bandini și alți misionari prezenți în epocă în Moldova, Beke oferă informații de altă natură transformând rapoartele în relatări de călătorie nu în rapoarte cu legătură ecleziastică.

Aceeași diversitate marchează societatea moldovenească. Iașiul era locuit de valahi, unguri, sași, armeni, bulgari, italieni, poloni, turci și evrei, cu precizarea că în epocă națiunea se identifica cu forma de credință. Pentru omul medieval confesiunea era o realitate de prim plan, în raport cu națiunea, de aici și atenția cu care trebuie înțelese denumirile aflate în uz pentru populațiile existente. Dacă denumirea de valahi însemna ortodocși, românii catolici erau numiți tot unguri.

Lipsa preoților care să păstorească populația catolică va fi o problemă și la începutul secolului al XVII-lea, un raport anonim din 1606, făcând referire la bisericile din Roman și Săbăoani, lipsite de preoți: "Romula... contine una chiesa cattolica senza rettore Sabojana, villa, il popolo e catolico et ha chiesa murata, ma no vi e sacerdote". Din inventarul cuprinzător pe care episcopul Bandini l-a realizat la 1646, în urma călătoriei prin toate localitățile cu populație catolică, rezultă ca satele din preajma Romanului sufereau nu numai de o lipsa acută de preoți, dar și de o depopulare. La Roman găsește 6 case de catolici, 36 de suflete cu tot cu copii ("ungari et saxones"). Vizitează și satele din preajmă, oferind și o descriere geografică: 3 sate la rând aproape de Siret la răsărit Tămășeni, Adjudeni, Răchiteni, iar spre nord Săbăoani, Lucășești și Tețcani. Toate satele sunt păstorite de preotul de la Săbăoani, situația demografică permițându-i un astfel de efort: la Tămășeni găsește 70 de locuitori (25 femei, 18 bărbați, restul copii), la Adjudeni 63 de locuitori, la Lucășești 40. Problematika lipsei necesarului de personal ecleziastic pentru comunitățile catolice și felul cum aceasta este reflectată în aceste relatări, trebuie pusă în legătură nu numai cu dezideratele misionarilor de punere în aplicare a obiectivelor misiunii lor, dar mai ales cu pericolul, destul de mare se pare, reprezentat de posibilitatea pierderii acestor comunități de către Biserica Catolică în favoarea ortodocșilor.

Pentru a rezolva situația lipsei acute de preoți, Congregatia de Propaganda Fide trimite în Moldova călugări franciscani, în majoritate italieni, pentru care exista cereri exprese în acest sens. Cunoașterea limbii vorbite de comunitățile cărora se adresau se dovedește a fi o altă problemă care ocupă tot mai mult spațiu în conținutul acestor relatări. La fel ca în cazul Transilvaniei sau Banatului, cererile sunt tot mai frecvente, pe măsură ce se înaintează în secolul XVII, de a trimite preoți cunoscători ai limbii italiene, maghiare, punându-se accent pe cunoașterea limbii oficiale a terenului în care urmau să-și

desfășoare activitatea. O astfel de pregătire putea facilita nu o extindere a activității de propaganda confesională în aceste comunități, pentru că autoritățile moldovene erau foarte clare în acest sens, ci pentru a facilita buna desfășurare a comunicării noilor veniți cu autoritățile cu care inevitabil intrau în contact – pe care de altfel îl și căutau -, și pentru a ușura, în egală măsură, relaționarea lor cu comunitățile locale pe care le vizitează și în care își desfășoară activitatea. Problema este cu atât mai importantă cu cât se pare că acești misionari au fost preocupați în mod deosebit de acomodare, de integrare în societate, pentru care cunoașterea limbii este doar o manifestare. La 1671, preotul misionar G. Battista, ajuns la Roma spune ca în Moldova limba valahă e limba nativă a catolicilor, adăugând că și limba maghiară e necesară. La 1676, Arhiepiscopul de Corint, într-o relatare despre Moldova, propune înființarea unui seminar pentru elevi valahi pentru a forma un cler indigen. Dacă nu ar fi existat români catolici, nu ar fi avut de unde sa recruteze acești elevi. E posibil ca, pe fondul dispersiei populației, regruparea după trecerea primejdiei să se fi făcut în jurul unei biserici rămasă în picioare (bisericile catolice erau din piatră) și în jurul unui preot care să se fi întors la parohia sa, diferențele etnice pierzându-și importanța.

O altă componentă a acestui discurs se referă la momentele de solidarizare a întregii comunități, indiferent de forma religioasă adoptată, fie în vederea exprimării intensității sentimentului religios, cum sunt cazurile de icoane făcătoare de minuni, sau izvoare tămăduitoare, fie ca parte a unei reacții concomitente a întregii societăți față de cazurile de devianță religioasă grave sau față de manifestarea unui comportament lipsit de rigorile morale necesare sau cel puțin așteptate de către unii dintre călugării care au activat. Dincolo de a fi o mărturie a diferenței, a divergențelor, aceste manifestări sunt relevante pentru împărtășirea aceleiași experiențe, pentru acceptarea reciprocă a alterității religioase și pentru solidificarea acesteia. Nu este lipsită de importanță preferința și sprijinul pe care ortodocșii l-au acordat catolicilor în detrimentul confesiunilor rezultate de pe urma Reformei, probabil cu excepția politicii manifestate față de husiți, care se bucurau de o libertate religioasă largită.

Deși se vor confrunta cu rezistența monahismului ortodox, ale cărui forțe, în contextul politic existent fuseseră întărite mult, și a conflictelor care decimau comunitatea catolică, inclusiv în ceea ce privește activitatea călugărilor franciscani și cei ai Societății lui Isus, perioada lui Vasile Lupu, așa cum sugerează relatările lui Paul Beke, Marco Bandini, și alții a constituit un bun prilej de promovare și de reorganizare a cadrelor pe care se desfășura viața religioasă comunităților catolice. Cercetări mai recente în legătură cu această

perioadă deschid noi direcții și perspective și în ceea ce privește politica ecleziastică a lui Vasile Lupu, și raporturile pe care acesta le întreține cu populația catolică și misionarii veniți. Prezența misionarilor catolici în spațiul românesc extra carpatic se va dovedi definitorie pentru procesul de aculturație religioasă declanșat, care va dura două secole, dar va declanșa o metamorfozare în primul rând a structurilor mentale. Aducerea mulțimii la un nivel apropiat de dogmele bisericii, combaterea practicilor provenite din substratul ante-creștin, va fi posibilă prin utilizarea unei pedagogii a fricii care a marcat profund conștiințele. Relatările de călătorie fac trimiteri la aceste reorganizări survenite la nivelul strategiei promovării discursului propriu identitar și ele relevă totodată perspectiva în cadrul căreia au evoluat raporturile societății ortodoxe cu celelalte. Problematika toleranței sau intoleranței în acest context este cu atât mai complexă cât episoade din secolul XVI de persecutare ale armenilor de exemplu vor fi dublate și de episoade în care credincioși catolici apelează la mitropolitul ortodox pentru a li se respecta drepturile sau sate întregi de catolici vor fi supuse mănăstirilor ortodoxe. Alteritatea confesională nu înseamnă neapărat excludere, în schimb va conferi prin contactele permanente, posibilitatea dezvoltării și promovării propriului discurs identitar.

Pentru prima jumătate a secolului XVII, prezența trimișilor catolici în Moldova a însemnat nu numai un important factor care a facilitat comunicarea și cunoașterea reciprocă, ci în egală măsură, a permis autorităților de la Roma să ia contact mai eficient cu realitățile dintr-un spațiu pe care doar de acum este pe cale de a-l recupera și asupra căruia și-a îndreptat atenția într-o încercare de amortizare a efectelor Reformei. Strategiile misionare care vor fi elaborate datorează mult acestor informații, cu atât mai bogate ca și conținut, mai ales în cursul deceniului cinci al secolului, în contextul desfășurării Sinodului de la Iași.

Religious Intolerance or Cohabitation in Pre-Modern Moldavian Society: Social Realities Reflected in the Catholic Missionaries' Relations during the First Half of the 17th Century

- Abstract -

The present article intends to analyze the discourse related to the practice of religious intolerance or peaceful cohabitation in pre-modern Moldavian society as reflected in the Catholic missionaries' relations sent to Rome, during the first half of the 17th century, mainly to Congregatia de Propaganda Fide after 1622. Based on edited documentary sources in Romanian historiography the image reflected is focused mainly on two components: on the one side, the information related to collective attitudes performed toward the religious Catholic minority and other forms of religious identity resulted from the impact of Reformation, which communicates not only the prospect of religious toleration within the whole Moldavian society, but also stresses on moments of common intensive religiosity viewed either during the participation to pilgrimages, miracles or common reactions to scandals or other manifestations of immorality considered as deviations from the Christian generally accepted way of life. On the other side, the image carefully constructed and transmitted to the Roman authorities not only responds to the tridentin missionary strategies and principles concerning the Catholic renewal in this part of the European continent, but also insists on the importance of the princes' politics toward the local Catholic minorities but mainly toward them, meaning the authors of this kind of discourse. As a whole, the discourse reflected through these relations expresses an important effort made in order to communicate information related to the societies they interact to and also to lay the foundations for future politics whose importance and implications are far greater if we think to the impact and evolution to the process of acculturation developed here and which is also visible if we consider the ever growing interest of the missionaries in transmitting a more accurate image on the Moldavian orthodox society. The resulting image appears to impose the necessity to re-evaluate concepts like religious toleration or cohabitation in order to better understand the interactions performed within a certain society.

Recenzii și note de lectură

Cornel Sigmirean, *Intellectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2007, 417 pp.

Istoricul târgumureșean Cornel Sigmirean, remarcabil specialist în istoria formării intelectualității românești în epoca modernă, a editat recent o nouă și valoroasă carte despre *Intellectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*. După un scurt „Cuvânt înainte”, studiul introductiv al cărții abordează aspectele esențiale privind Blajul și Biserica Unită, Biserica Greco-Catolică și contactele românilor cu Occidentul, Seminarul din Blaj și formarea preoțimii greco-catolice (1806-1948).

Utilizând felurite surse de documentare de specialitate (arhivistică, șematism, registrele preoților din Arhidieceza Greco-Catolică de Alba-Iulia și Făgăraș etc.), autorul ne oferă scurte biografii a peste 3.500 de preoți care au frecventat cursurile seminarului teologic din Blaj, din care 2.574 erau teologi cu studii complete iar 953 au urmat cursurile benare, la care erau primiți elevii care nu aveau bacalaureatul. De remarcat faptul că din cei 247 de dascăli care au predat la școlile din Blaj 1754-1918, marea majoritate (69,23%) erau licențiați ai unor Universități din Europa Centrală și de Vest. Printre studenții seminarului s-au numărat personalități de seamă ale vieții cultural-științifice și politice românești: Vasile Rațiu, profesor și rector al seminarului, filologul Timotei Cipariu, istoricul și omul politic George Barițiu, Constantin Pamfalvi, deputat în dieta de la Pesta, Ioan Antonelli, vicar de Făgăraș, deputat în dietele de la Cluj (1865) și Pesta (1869), Ioan Micu Moldovan, membru al Academiei Române, Andrei Mureșan, Iacob Mureșeanu, Elie Vlăsa, profesor la Liceul din Blaj, deputat în dieta de la Sibiu 1863-1864), Axente Sever, prefect în revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, Alexiu Viciu, profesor la Blaj și autor de manuale școlare, Amos Frâncu, Alexandru Ciura, cardinalul Todea, ș.a. Urmând exemplul societăților studențești românești din Viena, Budapesta, Graz, studenții la teologie din Blaj au pus bazele în 1868 Societății de lectură „Inochente Micu Clain”, printre membri fondatori ai acesteia numărându-se Ioan Vancea, Ioan Micu Moldovan, Timotei Cipariu, George Barițiu, Elie Macelariu, Vasile Lucaciu, Augustin Bunea, Ion Agârbiceanu, Roberto Fava, Jan Urban Jarnic ș.a.

Într-o ierarhizare a viitorilor preoți ponderea cea mai mare au deținut-o cei care proveneau din familii de preoți și învățători care reprezentau elita intelectuală a satului românesc în acea perioadă. Pe locul al doilea se situau cei care își aveau originea în familii de agricultori. Nu lipsit de interes este și faptul că statutul social al Preoților era foarte diversificat, fiind influențat de mărimea parohiei, zona geografică în care se afla, veniturile parohiei etc.

În 1948, printr-o decizie abuzivă a regimului comunist, s-au închis școlile și Academia Teologică din Blaj, au fost interzise ordinele călugărești, Biserica Unită a fost lichidată, preoților fiindu-le interzisă pastorația în confesiunea în care au fost hirotoniți.

În concluzie, acest repertoriu ne oferă informațiile de bază referitoare la tinerii teologi de la Blaj din perioada 1806-1948, utile ca punct de plecare în elaborarea unor biografii de personalități.

Ioan Chiorean

Florin Valeriu Mureșan, *Satul românesc în nord estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Roman, Centrul de Studii Transilvane, 2005, 446 pp. + 73 Anexe, 16 Hărți

Istoria socială este un curent extrem de cultivat în istoriografiile apusene mai cu seama cea britanică și cea germană. În cadrul acesteia, micro-istoriile, studiile de caz privind evoluția unor comunități rurale individuale sau comprehensibile unor arii geografice (ca văile unor râuri sau ale altor unități geografice) au făcut de multă vreme tradiție la nivelul istoriei mari, nerămânând cum se întâmplă adesea la noi, la bunul plac sau nișa rezervată istoricilor locali ce preferă adesea un soi de abordări sentimentale, marcate de un anume tip de subiectivism, potrivit căruia accentul la un anumit punct al lucrării începe să cadă pe finanțatorul demersului, sau chiar să se orienteze către trasarea unor apologii ale istoriei propriei familii.

Încadrabilă acestui curent, lucrarea arhivistului Florin Valeriu Mureșan, *deși* posibil motivată de propria biografie în ce privește alegerea cadrului explorat, este, prin contrast cu monografiile de care vorbeam mai sus, opera specialistului și nu a unui pasionat și pulsionat de setea de cunoaștere a trecutului, dar care din păcate, adesea, nu stăpânește nici măcar metodele de bază ale reconstituirii istorice contemporane. Dimpotrivă, lucrarea sa are

valențe multiple în care abordările cantitative alternează cu cele calitative. Nu putem să nu menționăm că, spre deosebire de alte spații, pentru zona studiată, autorul are și avantajul de a se așeza în descendența preocupărilor unor nume ca cel al lui Virgil Șotropa sau Vasile Bichigean, care au abordat tema din alte perspective. Rezultatele lor, citite în alt registru, acela propus de studiul de față, pot sau nu rezista abordării mai empirice, cantitative propuse de colegul clujean, putând releva anumite amprente ideologizante ale scrisului istoriografic care l-au precedat. Iată așadar o altă calitate, intenționată, a studiului domnului Florin Valeriu Mureșan.

De la început, autorul reliefează clișeele cu care scrisul istoriografic precedent ne-a obișnuit în configurarea trecutului acestei zone. Prin urmare studiul își propune să aducă corecții atât plasării românilor în registrul social-ocupational (din cel al agricultorilor în cel a crescătorilor de animale și oierit), nuanțări necesare aduse conținutului unor documente devenite axiomatice în evaluarea relației dintre magistratul sas al Bistriței și românii din hinterlandul orașului, reconsiderarea mișcării migratoare la nivelul factorilor explicativi – uniform prezentați de istoriografia precedentă doar ca efect al relației exploatare-exploatat etc.

Evaluarea destul de amănunțită a cadrului geografic din punct de vedere climateric, geologic, comunicațional, al resurselor, dar și din punct de vedere uman conduce la o reconsiderare aproape radicală a premiselor de la care trebuie plecat pentru înțelegerea dinamicii zonei.

Încă din start, un prim reproș la adresa celor ce au studiat zona se concentrează asupra modului nesatisfăcător în considerarea izvoarelor statistice, de altfel publicate încă înainte de 1989, fapt ce a dus la proliferarea unui discurs monolit, în care confruntarea de clasă și chiar cea națională aveau un rol covârșitor. Întregului peisaj în care trebuie înțeleasă zona se poate retrasa după părerea autorului recuperând conscripțiile imperiale din 1720, dar mai ales cea completă din 1750. În plus, studii aplicate pe alte spații geografice privind regimul vieții, timpul muncii, ca cele ale profesorului orădean Barbu Ștefănescu, au inspirat noi posibile abordări, de altfel mărturisite și de studiul de față.

Cum e mai mult decât evident din punct de vedere documentar, miezul materialului arhivistic consultat a fost reprezentat de conscripția fiscală de la 1750 – considerată din perspectiva rațiunilor pentru care a fost inițial creată: rațională, centralistă și uniformizatoare de factură camerală și mai puțin emoțională - alături de Fondul Primăriei orașului Bistrița. Discutând reformismul austriac și mai ales emergența documentului din 1750, atât de

important studiului, pe urmele istoriografiei apusene, autorul accentuează interesul Habsburgilor în a avea un contribuabil protejat în fața autorității locale și prosper, dimensiunea fiziocratică și camerală a eforturilor realizate prin acte de felul celor consulatate. Intervenția reformismului austriac din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea păstrează deci și în Transilvania scopul statului de a regla raporturile supus și autoritatea locală monopolistă și adeseori abuzivă.

Analiza sociologică a tipurilor de habitat determinată de geografie și resurse disponibile, dimpreună cu influențele lor asupra organizărilor umane și opțiunilor ocupaționale stau în atenția autorului cu relevarea diferențelor microzonale sesizabile în cadrul larg propus de unitatea spațială supusă analizei. Se notează și modul în care tipuri de organizare tradițională suportă reconfigurări ca direct rezultat al intervenției statului. Astfel, notabilă e tendința părăsirii zonelor mai înalte în favoarea zonelor descrise de diferite văi, mai ușor accesibile de către autoritatea statală, odată cu înființarea regimentelor de graniță. Cartea ne pune astfel în fața unei societăți tradiționale, premoderne care pas cu pas este atrasă în tăvălugul modernității al cărui agent e reprezentat de efortul administrativ al statului, dornic să aibă acces direct, să își controleze cât mai coerent supușii, să eficientizeze potențialul lor cât mai uniform pe întreg teritoriul imperiului. Fenomenul migrării locale devine astfel regulat de autoritate, de oferta sa care implica și o dimensiune socială deloc neglijabilă, concretizată în zona în discuție prin apariția regimentelor de graniță. În paralel identificăm și supraviețuirea unei migrații sezoniere, care în unele contexte a condus și la fixarea unor locuințe permanente; acestea erau de regulă rezultatul unor opțiuni individuale, iar în anumite cazuri a unor opțiuni colective divers motivate. Un rol deosebit l-a avut desigur accesul la resurse. Urmărind fugitiv destinul mai multor unități rurale, autorul ajunge la a stabili și tipologii de dezvoltare în cadrul districtului bistrițean: așezări născute prin translație și saltație demografică cu o dezvoltare liniară și altele cu o dezvoltare ramificată (p. 63). În fenomenul migrației, la nivelul districtului, un rol de seamă par să îl fi jucat și calamitățile climaterice și variațiile de temperatură, de aici și interesul de a reliefa succesiunea și a distinge efectele acestora.

O urmărire a evoluției demografice nu putea lipsi. În lipsa registrelor de stare civilă pe segmente temporale mai largi, capabile să releve dimensiuni variate ca natalitatea, nupțialitatea și mortalitatea, ea e realizată pe baza tabelelor de impunere, deci a listelor cu contribuabili ce pot oferi o imagine cât de cât satisfăcătoare, cu rezerva capitală că ele numără în principal indivizii contribuabili (capii de gospodării), având mai puțin în vedere pe ceilalți

membri ai familiei. Mult mai relevantă ar fi fost desigur consultarea registrelor de stare civilă și pentru faptul că ar fi avut calitatea de a proba cu mult mai multă acuratețe conformismul enoriașilor cu discursul expedit de la amvon în ce privește evoluția sentimentului religios, aspect analizat în capitolul 9 al lucrării în mare măsură pe baza unui material folcloristic al cărui dosar se constituie totuși abia în veacul al XIX-lea. Cum acestea sunt însă secvențiale chiar și în veacul al XIX-lea, acest lucru e de la început compromis. Per ansamblu, se remarcă înscrierea zonei într-un trend general, acela al unui dinamism specific zonelor de frontieră în veacul al XVIII-lea, concretizat prin dublarea numărului populației.

Chiar dacă necentrate asupra fenomenului migrației, devenit interesant în cadre oficiale abia din vremea lui Iosif al II-lea, aceste acte privind taxalitatea sunt exploatate de Valeriu Mureșan și în sensul obținerii unor date importante privitoare la mișcarea migratorie a populației. Interesantă ne pare preocuparea cuantificării migrației interne la nivelul unității studiate în funcție de posesiunile din alte localități.

Fenomenul taxalității a reprezentat un subiect larg discutat în istoriografia românească. Un loc aparte îi este rezervat și în studiul de față, remarcându-se impunerea taxei capului, ridicată în funcție de capii gospodăriilor, ea însăși mărturisind implicit o dată în plus despre incapacitatea de a aprecia cu mare acuratețe evoluția demografică în perioada respectivă datorită lipsei unor surse superioare calitativ. Un fapt interesant este însă că în ciuda eforturilor de modernizare de proveniență aulică, autoritatea imperială a fost nevoită să se acomodeze în continuare contribuțiilor în natură curente la periferia sa, acționând totodată și în favoarea contribuabililor prin interzicerea oficială a plocoanelor în 1738. Importantă pentru evaluarea potențialului economic al supușilor, conscripția din 1750 permite și reconstituirea structurii sociale a contribuabililor din districtul românesc al Bistriței. Afirmarea condiției speciale a locuitorilor „recenzați” ca *valachi* este dedusă de autor prin raportare la alte categorii impozabile precum cea de *propriis domibus carentes*, aflată după cum se pare într-un sistem de dependență mai pronunțată. Avem imaginea unui sat având la vârful ierarhiei sociale pe preoți iar la bază pe Țigani, vagii, peregrini. În situații intermediare îi găsim pe *propriis domibus carentes*, lucrătorii la mină, militari, și alți lucrători ai bisericii. Intermediarul între autoritate și contribuabil este judele și subordonații lor paznicii. Păstorii, cei cu venituri din morărit sau din deținerea cazanelor de fabricare a berii și cazanelor de țuică, nu foarte numeroși, pot avea venituri superioare dar e greu de decis în ce măsură aceasta le putea asigura mobilitatea socială, scăparea din

anumite registre și avansarea în altul. Analiza se concentrează asupra efectelor sociale ale introducerii noului sistem de impozitare ce a urmat trei clase de impunere în funcție de sursele de venituri ale contribuabilului. Conflictul cu orașul se acutizează odată cu aplicarea noului sistem în contextul în care românii sunt înregistrați de către magistratul orașului ca iobagi ai orașului. Perspectiva propusă, după noi, calitate principală a studiului, e una preponderent socială, invocarea dimensiunii etnice a conflictului în mod tradițional considerată centrală fiind disipată, relațiile fiind deci considerate în principal din perspectiva intereselor economice ale celor trei actanți principali.

Atent la relația dintre geografie, resursele cadrului geografic și ocupațiile românilor bistrițeni tratați ca o categorie socială, Florin Valeriu Mureșan distinge variabilități micro-regionale, în care creșterea ovinelor, respectiv a bovinelor, deținea conform conscripției un loc important datorită solului neproductiv. Există o complementaritate între ocuparea cu cultivarea pământului și creșterea animalelor menită a asigura prin produsele destinate pieței resursele capabile să suplinească un deficit constat în registrul productivității solului, în ciuda experimentării diverselor tipuri de asolament și a introducerii treptate a noi plante. Necesari e însă și accentul pe o nuanță: agricultura de subzistență, în multe cazuri autarhică, nu permitea vânzarea majorității cantităților de produse animaliere rezultate, dimpotrivă ele contribuiau la aportul nutrițional al producătorilor și familiei sale. Oricum, autorul conchide subliniind caracterul mixt al ocupațiilor românilor din districtul bistrițean, în cadrul căruia nu se poate spune că anumite familii au optat exclusiv pentru creșterea animalelor în defavoarea cultivării pământului ca rezultat al presiunii reprezentate de mediul înconjurător.

În final, se acordă o atenție specială aspectelor socializante ale vieții comunitare cu relevarea diferitelor practici legate de evenimentele de prag ca botezul, constituirea familiei și decesul. Separat, într-un capitol de sine stătător, se tratează, operând-se regresiv aspectele privind managementul gospodăriei – de altfel, unitatea centrală în funcție de care autoritatea centrală din veacul al XVIII-lea a considerat să își controleze, mobilizeze supusul - cu discutarea diviziunilor, a funcției și proprietății asupra casei în gospodăria tradițională, ea putând reuni mai multe familii.

Suferindă înainte de 1989 datorită înregimentării ideologice, istoriografia de orientare socială pare să se revigoreze în Transilvania, spațiu în care anumite evaluări, azi documente ale trecutului mai mult sau mai puțin îndepărtat, ale autorităților clericale sau statale, pot da peste cap clișee istoriografice anterioare.

Cu rezervele de rigoare privind operarea regresivă la nivelul reconstituirii aspectelor cotidianului, realizată prin raportare/preluare aproape exclusivă la surse de secol XIX și XX, reflectând configurații care, în ciuda evoluțiilor lente din lumea rurală, pot fi destul de expuse, chiar viciate de mutații habituale, deopotrivă rezultat al aculturării și modernizării, de altfel greu de fixat în ce privește emergența sau recurența, aplicate în unui trecut ce s-ar fi cerut reconstituit în funcție de realități constatate în surse ca jurnale, memorii de călătorie, anchete administrative-juridice sau penale ale vremii, considerăm lucrarea de față înainte de toate o fermă promisiune că specialistului îi va fi redat, sau își va relua locul în reconstituirea lumii rurale din trecutul Transilvaniei.

Marian Zălogă

Ștefan Borbély, *Opoziții constructive*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2002, 165 pp.

Am revenit la această carte a lui Ștefan Borbély, întorcându-mă în timp, fără intenția de a trece cu vederea aparițiile sale editoriale mai recente, neîndoiește de excepție, spontan, ca o reacție firească față de opozițiile distructive care spulberă orice urmă de normalitate în viața politică și culturală a României actuale. Aceeași stare tranzitorie, care ne conduce spre o etapă la fel de incertă și imposibil de definit, ca în primii ani ai noului mileniu. Starea aceasta nu are nimic de a face cu tranziția inter-milenară, ci cu natura conflictuală a gândirii și practicilor (culturale, politice, sociale etc.) ale concetățenilor noștri. „La noi, tranziția este o consecință fatală a confuziei valorilor care domnește în societatea românească, constată pe bună dreptate Ștefan Borbély. Tranziția ne reprezintă, ne „aranjează” în ochii istoriei și ai propriei noastre conștiințe, fiindcă perpetuează idealul de relativitate vinovată prin care românii au urcat în istorie până în zilele noastre, învăluindu-și toate marile evenimente definitorii într-o nebulozitate ambiguă. Românii au avut dintotdeauna o relație sibilinică, nu eroică sau lucidă cu istoria, și-n prelungirea acestei magii a sensurilor duble, tranziția de acum se înscrie firesc în linia unei legități fatale, nu a excepției” (75).

Ștefan Borbély nu dă lecții de comunicare, ci invită, cu eleganța și bunul simț care îl caracterizează, la dialog, dezbateră liberă a ideilor și rezolvarea diferențelor de opinie în zona de întâlnire a acestora, acolo unde se

pot face, cu bunăvoință și profesionalism, negocierile și translațiile dinspre conflict deschis înspre dialogul diferențelor. Opozițiile distructive ar fi avut astfel șansa de a deveni *opoziii constructive*, indiferent de spațiul lor de manifestare, cultural, social sau politic, soluție ideală pentru societatea noastră, care ar putea depăși stadiul teoretic al unei construcții utopice, dacă ar exista măcar un strop de pragmatism în gândirea politică a celor care ne fac și desfac destinele. Da, dar s-ar obiecta imediat, pragmatismul nu e o soluție românească, nu e produsul gândirii noastre filosofice și politice, ba, mai mult, vine de la capitaliștii aceia englezi și americani, care sunt materialişti, mercantili, prozaici, și nu suflete de poeți cum sunt românii! Să n-auzim de idei străine precum cele de utilitarism sau pragmatism! Preluăm doar concepte, ca cel al democrației (în varianta românească pare de multe ori să însemne libertatea de a-l înjunghia pe celălalt în spate), și le adaptăm la specificul nostru național, sub semnul așteptării în cadrul natural mioritic, al momentului când conflictele de interese devin acute și se rezolvă prin eliminarea brutală a celuilalt. Dezamorsarea conflictului, cu efecte practice, dar și morale imediate, necesită însă efortul concertat, depășirea intereselor personale și comunicarea liberă cu celălalt. Ștefan Borbély nu încearcă să anihileze opozițiile conflictuale cu tăișul săbiei, nici măcar cu tăișul cuvântului, ci le aduce în discuție, lucid și fără resentimente, invitând, uneori grav, alteori parcă în joacă, la un exercițiu de gândire și conștiință.

Unii cititori ar putea reproșa că reflecțiile asupra naturii conflictuale a gândirii și comportamentului românilor, din *Opoziții constructive*, nu au nimic cu literatura sau, în general cu cultura, că alta este specializarea lui Ștefan Borbély, că ar trebui să rămână în sfera esteticului și să nu politizeze critica literară și culturală după modelul „străin” și „simplist” al studiilor culturale anglo-americane! Cât de iluzorie este impresia că te poți imuniza față de poluarea ideologică, făcând critică literară sau culturală pură. Doar pentru a fi incorect politic!

Ștefan Borbély reușește să facă oricând, cu dezinvoltura pe care i-o permite erudiția, translația de la critica literară la mitocritică, psihoistorie, literatură comparată, studii de imagine și identitate, studii culturale, sociale și politice. Jocul acesta de perspective și demersuri se regăsește în volumul *Opoziții constructive* care cuprinde selectiv „texte de atitudine politică și culturală”, publicate între anii 1996 și 2002. Deși par la prima vedere disparate, textele au în comun ideea de translație interdisciplinară și interculturală, fiind grupate tematic în funcție de ipostazele blocării acesteia, experimentate ca scurcircuitare a comunicării între termenii aparent opuși ai diferenței: glisaje

identitare (personale, interculturale și interetnice), translațiile putere – cultură – prestigiu – dominantă, între generații de intelectuali, între Apus – Răsărit, sine – alteritate. Ștefan Borbély încurajează „glisajele” între categorii percepute în România ca opuse, diferențe de gen, etnice, sociale, culturale, diferențele dintre români și „străini”, care alimentează „fantasmele de grup” și mituri precum cel al salvatorului și cel al străinului ostil. Exemplificările provin atât din sfera realității sociale imediate cât și din cea a literaturii și culturii, depășind încă o frontieră, cea dintre discipline.

Oare nu sunt actuale și astăzi observațiile din anul 2000 ale lui Ștefan Borbély? „Sub aspectul maturității psihologice și civice, ne aflăm tot acolo, unde eram și cu un deceniu în urmă: în țara discrepanței cimentate și, în mod sigur, temătoare – dintre *EI* și *NOI*, a jocului arbitrar de-a puterea ocultă, practicat, deci, mai mult în culise decât pe față, în care *EI* (sau, după temperament lexical: „*Ăștia*”) „*ne dau*”, dispun de noi cum vor, iar *NOI* ne supunem, plecăm grumazul, fiindcă nu-i așa, „nu avem ce face” (58).

Într-o societate a conflictului, atât de departe de a ajunge o civilizație a dialogului, diferența nu este valorizată pozitiv, ci se cere anulată. Cine gândește altfel, este un „excentric”, cum observa cu secole în urmă John Stuart Mill în *Despre libertate*: „ca și cum s-ar cuveni să fie deplâns faptul că Niagara nu curge liniștită între malurile sale ca apele unui canal olandez”. „Excentricul” aparține unei minorități, dar, o minoritate, în cuvintele aceluiași filosof utilitarist, este „sarea pământului; fără ei viața omului ar deveni o baltă stătută”.

Din fericire, există „excentrici” în România, chiar dacă se perpetuează ruptura dintre aceștia și puterea politică. În ei își pune speranțele Ștefan Borbély: „Mulți intelectuali trăiesc ceva ce s-ar putea numi o voluptate a explorărilor infinite, revelatorii: cercetează febril în arhive, scot la iveală documente uitate în fel și chip, fie din neglijență, fie culpabil, și rescriu pagini de trecut istoric sau cultural național, considerate și azi ca fiind „sacrosancte”. Le lipsește sprijinul politic sau popular, au de multe ori impresia că recurg la strategii insidioase, ilicite, dar, încet, încet, căruța se mișcă din glod, sancționând, prin simplul fapt că avansează, chiar și începutul foarte pesimist al rândurilor de față...” (59-60). „Excentric” este și Ștefan Borbély, chiar dacă evitarea complicității cu centrele de putere are adesea consecințe oarecum neplăcute. Ar accepta însă oricând, cred, dialogul, dezbateră asupra modalităților de ieșire din impasul politic, social, cultural și economic în care se complac guvernării noastre, dacă i s-ar cere.

Carmen Andraș

Costel Neacșu, *Religiozitatea Revoluției române din decembrie 1989*, Alba-Iulia, Editura Reîntregirea, 2007, 141 pp.

În perioada postdecembristă au văzut lumina tiparului mai multe lucrări științifice/pseudo-științifice despre evenimentele acelor zile care au imprimat în istoria României conturarea unei noi direcții de evoluție. Paradoxal, deși evenimentele s-au petrecut în fața noastră, fiind reflectate în media, totuși cercetarea domeniului implică o sarcină deloc ușoară, cercetătorul având obligația morală de a prezenta adevărul și de a surprinde toate implicațiile social-politico-ideologice ale momentului, schițând astfel mentalitatea colectivă a vremii respective.

Lucrarea *Religiozitatea Revoluției române din decembrie 1989* constituie o încercare reușită a autorului spre a pătrunde în mentalitatea locuitorilor României din perioada revoluției anticeaușiste din decembrie 1989, abordând o tematică neexplorată încă de istoriografia actuală, adică rolul religiozității populare în decursul evenimentelor, afișând un antagonism între ideologia comunistă de factură ateistă și ideologia revoluției de factură creștină (antagonism ce poate fi într-o oarecare măsură contestat – după cum vom arăta mai jos).

În introducerea cărții, după ce se fixează acel moment al istoriei prin care România a fost inclusă sub ingerința politică și militară a U.R.S.S. (Conferința de la Yalta din februarie 1945), se trece la prezentarea atitudinii și poziției Bisericii ortodoxe față de regimul proaspăt instaurat. Autorul pune accentul pe faptul că reprezentanții Bisericii se aflau mereu în căutarea unei căi de comunicare și de cooperare cu statul (atitudine impusă într-un fel prin tradiția bisericească), însă „din partea statului nu era vorba decât de dominație, de cezaropapism”(p. 13), anii cei mai negri pentru biserică fiind între 1950-1965, când numeroase fețe bisericești au fost arestate, condamnate la închisoare sau deportate la muncă forțată.

În capitolul II al lucrării, autorul realizează o trecere în revistă a pătrunderii, iar apoi a eradicării politicilor și ideologiilor comuniste în țările Europei de Est, urmărind atent prigonirea ideilor creștine de către reprezentanții noilor regimuri. Astfel, se menționează faptul că în U.R.S.S. introducerea regimului comunist echivala cu o acțiune de distrugere a Bisericii, la începutul anilor 1960 numărul lăcașurilor de cult fiind redus de la 200.000 la 70.000. Întâlnirea dintre liderul Gorbaciov și Papa Ioan Paul al II-lea, la 1 decembrie 1989, e prezentată ca o răscruce între calea comunismului și cea a

liberalismului, balanța înclinându-se către cea de-a doua cale, având repercusiuni și asupra viitorului regimului comunist din România. Vizita efectuată de către papa Ioan Paul al II-lea în Polonia în anul 1979, e socotită drept un eveniment istoric, fapt ce a dus la consolidarea „Solidarității”. În cazul Cehoslovaciei și al Poloniei putem vorbi iarăși despre încercări zadarnice de desființare completă a oricărei influențe pe care Biserica ar fi putut-o exercita asupra credincioșilor. În mod paradoxal, de exemplu, în Bulgaria „populația declarată religioasă creștea de la 33% (1968) la 48% (1972)” (p. 29).

De fapt, întreaga lucrare se axează pe faptul că toate încercările de a forma „omul nou” fără credință în Dumnezeu erau sortite eșecului întrucât orientarea spre sacru există undeva ascunsă în abisurile conștiinței umane și depinde numai de voința ființei materiale nașterea celeilalte ființe, spiritualo-religioasă în esență. Conștiința poate fi redusă doar momentan la tăcere, ca apoi inevitabil să izbucnească în mod vulcanic, înlăturând toate piedicile ce-i stau în față. Pe parcursul unor manifestări populare ori revoluții, putem vorbi despre izbucnirea sporadică, spontană și sinceră a atâtor sentimente încarcerate în subconștient. Astfel se pot explica evenimentele de la Timișoara, când credincioșii de mai multe confesiuni au decis în mod spontan să protesteze alături de pastorul László Tőkés împotriva unor deciziilor luate împotriva acestuia de a părăsi locuința de serviciu și de a se transfera în altă localitate. Cele două clădiri (parohia reformată și catedrala ortodoxă) constituiau puncte de reper în decursul evenimentelor din zilele următoare. Tinerii de pe treptele Catedralei scandau lozinca „Există Dumnezeu!”, ca o manifestare a subconștientului refulat, considera autorul, și a unui sentiment ecumenic fără margini, neținând seama de diferențele confesionale.

Un merit deosebit al cărții constă în prezentarea a 247 de lozinci rostite în timpul desfășurării revoluției anticeaușiste, pe primele locuri figurând cele cu un conținut profund religios: „Există Dumnezeu!”, „Dumnezeu e cu noi!”, „Dumnezeu ne-a ajutat!”. De remarcat faptul că marea majoritate a lozincilor revoluției nu fac trimitere la conotații religioase, ci mai degrabă se disting prin conținutul lor social-economic-politic. În egală măsură, cititorul poate urmări pas cu pas desfășurarea evenimentelor acelor zile tulburi.

Un alt merit al lucrării îl constituie clarificarea adevărului despre imaginile prezente în acel video clip care a făcut înconjurul lumii la vremea respectivă prezentând imaginea sinistră a unui copil mort ce se găsea pe burta cadavrului descompus al prezumtivei mame. Realitatea era însă cu totul alta - femeia a murit la 8 noiembrie 1989 din cauza comei alcoolice, iar copilul la 9 decembrie 1989. Cele două cadavre se aflau în groapa comună, iar la

dezgropare s-au unit, obținându-se astfel efecte senzaționale prin intermediul mass-mediei (p. 92). Sunt încercări ale autorului de a demitiza evenimentele revoluției. Un alt exemplu în acest sens constă în clarificarea numărului victimelor revoluției (pentru detalii vezi p. 131).

Ultimul capitol al lucrării se referă la conotațiile mediatice externe ale revoluției române, printre care cuvintele rostite de papa Ioan Paul al II-lea în care își exprimă indignarea privind reprimarea manifestațiilor români.

Un aspect discutabil al cărții este accentul uneori exagerat pus pe seama conturării unei ideologii a revoluției anticeaușiste și, astfel, paradoxal, se ajunge la mitizarea acesteia prin evidențierea antagonismului dintre „comunismul ateu” și „revoluția creștină”. Un întreg capitol este dedicat „dimensiunii creștine a revoluției la Radioteleviziunea Română”. Nu poate fi contestat faptul că sentimentul religios al apropierii de divinitate a izbucnit în rândul populației entuziasmate (astfel putem vorbi de o religiozitate a revoluției române), însă este exclus faptul ca în mentalitatea colectivă a societății să survină schimbări bruște de la o zi la alta. Într-adevăr, vina ideologiei comuniste era negarea existenței lui Dumnezeu și încercarea de a diminua rolul Bisericii spre a-și întări propria-i poziție. Dacă sentimentul religios a supraviețuit în mare măsură în România, datorită mediului familial păstrător al valorilor tradiționale, o importantă parte a societății a devenit creația regimului comunist, profitând din plin de beneficiile alinierii la doctrina ateistă. Nu putem decât să privim cu suspiciune întoarcerile bruște spre credință ale unor reprezentanți de frunte ai Partidului comunist. La fel, nu știm dacă exaltarea acelor momente a dat naștere unor sentimente profund creștine ori spiritul de frondă a fost prevalent. Fiind complexă, problema nu poate fi simplificată la un simplu antagonism „comunism ateu - revoluție creștină”. A pune Revoluția din 1989 sub semnul creștinismului latent al poporului român este o altă formă de mitizare a istoriei, care nu servește dezvăluirii adevărului despre implicațiile ascunse ale acestei mișcări care a dus într-adevăr la căderea lui Ceaușescu, dar nu în totalitate la căderea comunismului.

Astfel, cu toate meritele sale, cartea profesorului Costel Neacșu pendulează între demitizarea și mitizarea revoluției române din decembrie 1989.

Suba Jenö

Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez./Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transylvanas illustrantia. II. 1301-1339, Regesztákban jegyzetekkel közzéteszi Jakó Zsigmond, (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok 40), Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2004. 622 pp., 1 hartă.

Cartea reprezintă al doilea volum al unei colecții, care dorește să pună la dispoziția cercetătorilor și celor interesați de trecutul Transilvaniei documentele medievale referitoare la istoria acestei regiuni (primul tom, editat în 1997 conține sursele referitoare la istoria Transilvaniei scrise între 1023 și 1300). Principiile călăzuitoare în realizarea acestui volum au rămas aceleași, așa cum au fost enunțate în primul volum al acestei serii. Referitor la delimitarea spațială, termenul de Transilvania istorică cuprinde teritoriul aflat sub jurisdicția voievodului Transilvaniei: cele șapte comitate din centrul Transilvaniei, scaunele secuiești și unitățile administrative considerate săsești, respectiv comitatele Solnocul de Mijloc și Crasna (ultimele două comitate până în secolul al XV-lea erau sub dubla jurisdicție a palatinului și a voievodului). Limita cronologică superioară a diplomelor medievale este considerată 1541, anul ocupării sediului regatului Ungariei medievale (Buda). Transilvan a fost considerat acel document, care se referă la teritoriul specificat mai înainte, la locuitorii din Transilvania și care furnizează date pentru cunoașterea vieții acestora. Sursele referitoare la activitatea din afara Transilvaniei, respectiv la posesiunile extratransilvane ale acestora sunt incluse numai dacă acestea conțin referiri la Transilvania sau lămuresc niște atribuții sau conexiuni. Pe lângă sursele originale, au fost luate în vedere copiile dacă acestea erau transcriptii anterioare secolului al XVII-lea, respectiv dintre cele mai târzii doar dacă erau păstrate în marile colecții de copii. Regestele, redactate în limba maghiară, cuprind toate informațiile considerate ca relevante din punct de vedere istoric, expresiile sau pasajele de deosebită importanță, ca de pildă descrierile de hotar, fiind reproduse în limba originală a documentelor, adică latina. Izvoarele needitate sau nepublicate până acum integral sunt publicate integral.

Volumul conține în total 1.155 de documente, care se păstrează în arhivele a șase țări: România, Ungaria, Slovacia, Vatican, Austria și Germania. Dintre aceste documente cele 96 de regeste făcute după registrele dijmelor papale referitoare la perioada dintre 1332 și 1337 sunt publicate la sfârșit, ca anexă. În cazul unei colecții de documente, care conține – sau cel puțin are

intenția de a încorpora – toate documentele păstrate referitoare la o regiune relativ întinsă, obligația unei recenzii nu poate fi prezentarea, fie ea sumară, a conținutului acestor documente, aceasta fiind obiectul unor studii sau monografii separate. Aici ne mulțumim doar cu semnalarea seriozității și temeiniciei acestei publicații, o caracteristică bine știută de către medievști a tuturor operelor profesorului Jakó. Dorim să atragem totuși atenția în mod special asupra aparatului critic minuțios și asupra indicelui de nume și de materii foarte detaliate, însumând aproape o treime din paginile cărții și, care, după părerea noastră, este cel mai bun indice făcut la o ediție de documente referitor la istoria Transilvaniei. Folosirea diplomatariului este înlesnită de cele două hărți ale Transilvaniei: una a administrației laice, care este tipărită în două exemplare pe părțile interioare ale copertelor cărții și o alta a administrației ecleziastice, cea mai detaliată până momentul de față, pe o foaie separată, anexată la sfârșitul volumului.

În final, dorim să menționăm câteva completări minore. Documentul nr. 886 a mai fost editat și în: *Decreta regni Hungariae/Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301-1457*, Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai, (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 11), Budapest, 1976, p. 90-94. Documentul nr. 567 din volumul I, pe care a fost scris și textul documentului nr. 12. din volumul II, nu se găsește în fondul Parohia Evanghelică Sighișoara din Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mureș – acest document trebuie să fi rămas în continuare la Sighișoara. Deși colecția de regeste referitoare la istoria Reghinului, alcătuită de către Gernot Nussbächer este inclusă în lista lucrărilor folosite, datele acestei publicații nu au fost trecute în aparatul critic al volumului¹. Referitor la volumul I, dorim să mai adaugim că regesta documentului nr. 241 a fost publicată și în: *Szamosközy István történeti maradványai 1542-1608*. IV. kötet. Vegyes följegyzések. Kiadta Szilágyi Sándor. (Magyar történelmi emlékek. II. osztály: Irók. XXX. kötet. / Monumenta Hungariae Historica. II. Scriptores. XXX.) p. 369. Din această publicație reiese că nu a fost găsită în Colecția Hevenesi copia acestui document, pentru că în edițiile anterioare ale documentului numărul tomului din colecție a fost dat greșit: în loc de vol. 68 a fost tipărit vol. 58. Această

---

¹ Gernot Nussbächer, „Diplomatarium Regnense 1228-1585. Contribuții pentru un corpus de documente privind istoria orașului Reghin”, în *Reghinul cultural. Studii și articole*, V, Coordonatori Grigore Ploșteanu-Marin Șara, Reghin, 2001, pp. 15-85. Datele bibliografice omise sunt următoarele: „Erdélyi okmánytár” în *op. cit.*, II. nr. 340, 341, 342, 529, 1125-1128, Nussbächer, *op. cit.*, pp. 20-21, nr. 3-7.

corectare însă nu ne ajută prea mult, pentru că acest volum 68 a dispărut între timp din colecția amintită. În final, mai dorim să amintim că documentul nr. 17 a fost editat și în studiul: Charles D'Eszlary, „Un état des revenus hongrois au XIIe siècle” în *Annales. Economies Sociétés Civilisations* 17 (1962) p. 1118². Credem că este de la sine înțeles, că aceste adăugiri ne semnificative nu afectează nicidecum valoarea extraordinară, pe care o reprezintă (și) volumul al doilea al acestei deosebit de importante colecții de documente.

Simon Zsolt

---

² Pe internet studiul se poate accesa de pe următoare adresă:
http://www.persee.fr/showPage.do?zoom=0&urn=ahess_0395-2649_1962_num_17_6_420920&pageId=ahess_0395-2649_1962_num_17_6_T1_1118_0000

**ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE CERCETĂRI
SOCIO-UMANE „GHEORGHE ȘINCAI”
PE ANUL 2007**

În acest an, cercetătorii Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” au fost angajați în realizarea proiectului înscris în Programul de cercetare: Dr. Ioan Chiorean (responsabil), Dr. Carmen Andraș, Dr. Cornel Sigmirean, Dr. Corina Teodor, Dr. Nicoleta Sălcudeanu, Drd. Mariana Ploeșteanu, Drd. Simon Zsolt (care a obținut titlul de doctor la Universitatea “Eötvös Lóránd” din Budapesta, urmând ca acest titlu să fie validat și în România), Drd. Marian Zăloagă și asistenții de cercetare Drd. Maria Costea, Carmen Dorlan, Drd. Novak Csaba Zoltan, și Drd. Anca Maria Șincan, au continuat activitatea de documentare pentru realizarea proiectului *Dicționar biografic al personalităților din Transilvania*, terminând inventarierea și selectarea personalităților care vor fi cuprinse în lucrare, și elaborând o mare parte din biografiile care vor fi cuprinse în vol. I al Dicționarului (literele A-C).

Dr. Adrian Husar a fost în continuare responsabilul proiectului de cercetare: *Relațiile externe ale Imperiului Roman în antichitatea târzie*, cu termen de finalizare: decembrie 2007.

Cercetătorii Institutului au publicat în acest an, ca autori, editori sau coordonatori, următoarele cărți:

1. Maria Costea și Simion Costea (coordonatori), *Integrarea României în UE: provocări și perspective (Romania's integration with EU: challenges and perspectives)*, Iași, Institutul European, 2007, 300 pag. ISBN 978-973-611-446-5.
2. Adrian Husar, *Gesta deorum per Romanos. O istorie a Romei imperiale. III. De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Napoca Star, Cluj-Napoca, 520 pag., 2007. ISBN 978-973-647-478-1.
3. Novak Csaba, (editor), *Din istoria orașului Târgu Mureș. Studii*, Editura Mentor, Târgu-Mureș, 273 pag., 2007, ISBN 978-973-599-262-0.
4. Grigore Ploeșteanu, *Receptarea operei și personalității lui Dimitrie Cantemir în Europa*, editor Maria Ploeșteanu, Ed. Veritas, Târgu-Mureș, 2007, 250 pag. ISBN 973-8116-06-6
5. Cornel Sigmirean, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2007, 417 pag, recunoscută CNCSIS, ISBN 978-973-7794-18-5.

6. Cornel Sigmirean (coordonator), *Intelectualii și societatea modernă. Repere central-europene*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2007, 454 pag, recunoscută CNCIS, ISBN 978-973-7794-63-5.

O parte dintre lucrările aflate în planurile de cercetare ale Institutului au fost valorificate prin publicarea a 82 de studii și articole științifice (6 în străinătate – în Ungaria, Germania, Marea Britanie, Republica Moldova, S.U.A.), dintre care menționăm: Carmen Andraș, „Spectrele lui Marx și (de)construirea Europei divizate”, în Simion Costea (coordonator), *Integrarea României în Uniunea Europeană. Provocări și perspective*, Iași, Institutul European, 2007, pp. 91-107; Carmen Andraș, „Praising or Blaming Communism in Romania from British Perspectives”, în Andi Mihalache, Adrian Cioflanca (ed.), *In media res. Studii de istorie culturală*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2007, pp. 469-475; Ioan Chiorean, „Dinamica și structura intelectualității didactice din Transilvania între anii 1900-1918”, în *Studia Universitatis „Petru Maior”*, seria *Historia*, nr. 7, Târgu Mureș, 2007; Ioan Chiorean „Structurile socio-profesionale și organizatorice ale formațiunilor politice românești din Austro- Ungaria (1867-1918)”, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”*, vol. X, Târgu-Mureș, 2007; Adrian Husar (coautor), „Turda – castrul de la Potaissa”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2006*, CIMEC – Institutul de Memorie Culturală, București, 2007 p. 324-326; Adrian Husar, „Stat și Biserică în Imperiul Roman Târziu: Valentinian I, Valens și criza ariană”, în *Tyrageia I [XVI]/1*, Chișinău, 2007 pp. 115-120; Novak Csaba Zoltan, „Magyarok az RKP-ban 1944-1948” („Maghiari în PCR 1944-1948”), în *Pro Minoritate*, Budapesta, 2007/1, pp. 62-78; Novak Csaba Zoltan, „RKP-káderek 1956-os megéléstörténete” („Momentul 1956 și activiștii de partid”), în *Múltünk*, Budapesta, , 2007 pp. 122-133; Nicoleta Sălcudeanu, „Istoria literară ca promenadă și agrement”, în *Vatra*, nr. 7/2007, pp. 46-47; Cornel Sigmirean, „Student român la Budapesta (sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului XX)”, în Maria Berenyi, *Simpozion. Comunicările celui de al XIX-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria*, Giula, (Ungaria), 2007, pp.18-30; Cornel Sigmirean, „Intelectualitatea transilvană și mediile de contact cu cultura europeană”, în Cornel Sigmirean, *Intelectualii și societatea modernă. Repere central-europene*, Ed. Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, pp. 282-291, 2007; Simon Zsolt, „Studentii din Transilvania la institutele de învățământ superior din Viena între anii 1890 și 1918”, în *Intelectualii și societatea modernă. Repere central-europene*, volum coordonat de Cornel Sigmirean, Ed. Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, pp. 258-

281, 2007; Anca Șincan, "Romania the exceptional case? Mechanisms of state control over the religious denominations, in the late 1940s and early 1950s" in *New Perspectives in the Sovietization and Modernization of Central and Eastern Europe, 1945-1968*. Eds.: Balazs Apor, Peter Apor and Arfon Rees. Washington, DC: New Academia Publishers, 2007, 17 pp.; Marian Zăloagă, subcapitolul: "Romii" în *Raport Final*, editori: Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile, București, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Editura Humanitas, 2007, pp. 572-575; Marian Zăloagă, „On Tolerance and Radical Otherness in Transylvanian. Saxons and Habsburgs on the Transylvanian Gypsies (I)religiosity and Religious Practices (from 17th to the 19th Century)” în *Studia Universitatis Petru Maior*, seria *Historia*, 2007, 12pp.

În acest an au apărut *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”* volumul VIII-IX și, de asemenea, volumul X.

Institutul academic târgmureșean a organizat în acest an o manifestare științifică internațională: „Continuitate și discontinuitate în relațiile Occident-Orient” (25-26 mai 2007), organizată în colaborare cu Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș și cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Mureș, la care au participat 36 de cercetători și cadre universitare din țară (Târgu Mureș, Alba Iulia, Oradea, Cluj-Napoca, București, Constanța, Timișoara) și din străinătate (Australia, Franța, India, Italia, Republica Moldova, Turcia, Ungaria).

Participând și la alte manifestări științifice, cercetătorii Institutului au susținut 40 de comunicări, dintre care 30 la sesiuni organizate la Alba Iulia, Cluj-Napoca, Constanța, Mangalia, Onești, Oradea, Sibiu, Târgu-Mureș, Tulcea și 10 peste hotare: două în Austria (Carmen Andraș, „Why come to Romania. The image of communist Romania in British literature”, la secțiunea organizată de Carmen Andraș: *The travel: knowledge, communication and/or power*, Viena; Maria Ploșteanu, „Queen Marie’s travels abroad. In search of beauty and diplomatic relations”, Viena), una în Finlanda (Anca Șincan, „Managing mischief: authority and control in the State Church relationship”, Helsinki), două în Germania (Anca Șincan, „Revisiting South Eastern Europe: Comparative Social History of the 19th and 20th Centuries”; Anca Șincan, „Neutrality and objectivity, the position of the historian in the new historiographical environment”, Mainz), una în Marea Britanie (Anca Șincan, „Old Wine in New Bottles:” the Right Wing Ideologue Turned Communist Policy Maker. The Ministry for Religious Denominations in the Early 1950’s - a Case Study”, University of Oxford), patru în Ungaria: (Cornel Sigmirean,

„Studenti români la Facultatea de Teologie a Universității din Budapesta (1867-1918) și Societatea „Salba”, Budapesta; Cornel Sigmirean, „Românii din Ungaria în corespondența diplomatică a Ministrului de externe din perioada interbelică”, Budapesta; Marian Zăloagă, „Representation of Multiple Internal Distinctions. Sub-typing Transylvanian Gypsies in 18th and 19th Century Transylvanian Writing”, Budapesta; Simon Zsolt, “Brassó gazdasági elitje a 16. század elején” [Elita economică a Brașovului la începutul secolului al XVI-lea], Budapesta).

Conducerea Academiei Române a acordat în anul 2007, prin Secția de Științe Istorice și Arheologie și prin Secția Filologie și Literatură, 5 deplasări de documentare în Ungaria, cercetătorilor Carmen Dorlan, Novak Csaba, Cornel Sigmirean, Simon Zsolt, Zăloagă Marian și o deplasare în Anglia cercetătoarei Carmen Andraș. Maria Costea, asistent cercetare, a efectuat (pe cont propriu) o deplasare de documentare la Arhivele Statului din Cernăuți (Ucraina) în vederea realizării lucrării de plan pe tema *Personalități originare din Transilvania care au activat la Cernăuți* și a tezei de doctorat cu tema *Ion Nistor și problema Cadrilaterului*.

Întreaga activitate a Institutului s-a desfășurat sub coordonarea Consiliului Științific, care s-a întrunit de câte ori a fost necesar. Din Consiliul Științific fac parte începând cu anul 2006 și cercetătorii Maria Ploșteanu, Simon Zsolt, Marian Zăloagă.

Cercetătorii au o bună pregătire profesională, pe care și-o perfecționează prin sistemul de doctorat, unii beneficiind de burse în străinătate. Toți cercetătorii sunt doctori sau doctoranzi. Dintre doctoranzi, Anca Șincan se află în faza de redactare a lucrării de doctorat care urmează a fi predată la sfârșitul acestui an universitar urmând ca susținerea acesteia să se desfășoare în septembrie 2008, la Departamentul de Istorie al Universității Central Europene de la Budapesta. Novák Csaba Zoltán, a susținut două examene și două referate (încheind astfel partea teoretică) în cadrul studiilor de doctorat. Marian Zăloagă a depășit faza examenelor și a referatelor, urmând parcurgerea unor fonduri documentare în vederea redactării finale preconizată în cel mult 2 ani. Maria Costea, doctorand la Universitatea „Ovidius” din Constanța, începând din anul 2002, este în faza finală a redactării tezei. Simon Zsolt, a obținut la susținerea tezei calificativul și punctajul maxim (“summa cum laude”, la Universitatea “Eötvös Lóránd” din Budapesta). Simon Zsolt a mai obținut și două premii (acordate după predarea raportului pe anul 2006): Premiul de debut al Societății Muzeul Transilvan (Cluj) pe anul 2006, Premiul I al Asociației Naționale a Doctoranzilor (Budapesta), secția Științe Sociale.

Unii cercetători au obținut granturi sau sunt implicați în proiecte de cercetare naționale și internaționale de lungă durată: Anca Șincan face parte din Proiectul *Kommunikation und Transformation in Religion und Gesellschaft* (Septembrie 2007-Iunie 2008) realizat de Institut für Europäische Geschichte Mainz cu cercetarea *To reform the unreformable. The Communist, the Hierarch and the Utopian*, Grant oferit prin Institut de către [Deutschen Akademischen Austauschdienst](#).

Carmen Andraș face parte din proiectul internațional *Comparative Central and East European Culture and Media Studies*, <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/cecms.html>, derulat de către Universitatea Martin Luther Halle-Wittenberg, Germania, Universitatea Purdue, Canada, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” al Academiei Române, Târgu-Mureș și Editura Shaker, Aachen Germania. Director: Steven Totosy de Zepetnek (Profesor, Universitatea din Halle-Wittenberg, Germania și Universitatea Purdue, Canada). Proiectul este în derulare pentru perioada 2003-2010. Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” a participat la acest proiect în calitate de co-organizator al Conferinței internaționale *The Cultures of post-1989 Central and East Europe*, Târgu-Mureș, 2003. ([http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/library/centraleuropeconference\(2003\).html](http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/library/centraleuropeconference(2003).html)). Tot în cadrul proiectului, Carmen Andraș este co-editor împreună cu Steven Totosy de Zepetnek (Canada) și Magdalena Marsovszky (Germania), al volumului *The New Central and East European Culture*, Aachen: Shaker Publishers, 2006, 400 pp., conținând lucrările conferinței (<http://www.shaker.de/>). Pentru același proiect, Carmen Andraș pregătește două volume ce vor fi publicate în 2008 și vor fi finanțate de Editura Shaker.

Maria Costea a participat la acțiuni de implementare în Târgu-Mureș a Jean Monnet Project (European Module), grant aprobat și finanțat de Comisia Europeană de la Bruxelles pe anii 2003-2008 în Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș. Directorul acestui proiect este Simion Costea. În procesul de implementare a proiectului, Maria Costea s-a implicat activ în organizarea de simpozioane științifice la Târgu-Mureș, dar și în editarea volumului colectiv *Integrarea României în UE: provocări și perspective* (Iași, Institutul European, 2007), lucrare elaborată în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” din Târgu-Mureș al Academiei Române și al Universității „Petru Maior”, în cadrul Jean Monnet Project.

La buna desfășurare a activității științifice și organizatorice a Institutului, a contribuit printr-o muncă susținută și personalul administrativ, răspunzând prompt la solicitările cercetătorilor și ale conducerii instituției.

În anul 2007, Institutului nostru i s-au alocat fondurile necesare pentru achiziții de aparatură electronică, cărți, consumabile.

La realizările Institutului se adaugă însă un element de incertitudine și anume problema sediului nostru. Activitatea de cercetare a fost mult îngreunată de lucrările de restaurare a Bibliotecii Teleki, ai cărei chiriași suntem, și care, la rândul ei ține de Biblioteca Județean Mureș, respectiv, de Consiliul Județean Mureș. Lucrările au început în primăvara anului 2007 și s-au desfășurat și în spațiile ocupate de Institut, urmând ca de la sfârșitul acestui an, să continue în spațiile efectiv destinate birourilor și Bibliotecii Academiei. Contractul de închiriere între Biblioteca Județeană (proprietar) și Institutul nostru (chiriaș) se încheie în luna martie 2008 și nu va fi continuat, după cum am aflat indirect. În această situație, nu avem nici o certitudine că vom putea să ne continuăm activitatea în spațiul pe care îl avem acum la dispoziție, dar nici că vom obține alt spațiu corespunzător din partea autorităților locale.

În pofida dificultăților, considerăm că Institutul dispune de un colectiv valoros de cercetători, în măsură să realizeze proiectele de cercetare și să-și aducă contribuția la îmbogățirea patrimoniului nostru științific și cultural, prestigiul instituției noastre academice fiind considerabil atât pe plan național cât și internațional.

Director
Dr. Ioan Chiorean

